የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት

JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

ቮልዩም 15 የካቲት 1984	በዓመት አንድ ጊዜ የሚታተም An Annual Journal	Vol. XV February 1992

በዚህ እትም:-

ኢትዮጵያዊ ባል ስላገባች አንዲት የውጭ አገር ሴት ዜግነት የተሰጠ የፍርድ ቤት ውሳኔ።

ኢትዮጵያዊ ባል ስለሚያገቡ የውጭ አገር ሴቶች ዜግነት በጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ የተሰጠ የሕግ አስተያየት።

ያገቡ ሴቶች ዜግነት በኢትዮጵያ ህግ
  በጌታቸው አበራ

የኢትዮጵያ አበይት የገቢ ግብር ሕጎች ዋና ዋና ገጽታዎች
  በበቀለ ኃይለሥላሴ

አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት ያለ አላፊነት
  በነጋቱ ተስፋዬ

ተጠየቅ ሙግት፣ ልማዳዊው የኢትዮጵያ የክርክር ስልት
  በአበራ ጀምበሬ

In This Issue

Case report on the Nationality of Married Women.

Legal Opinion of the Procurator General on the Nationality of Married Women

The Nationality of Married Women under Ethiopian Law
  Getachew Aberra

Salient Features of the Major Ethiopian Income Tax Laws
  Bekele Haile Selassie

Liability for the Acts of Minors Under Ethiopian Law
  Negatu Tesfaye

Tatayyaq Muget: The Traditional Ethiopian Mode of Litigation
  Abera Jembere

የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት

JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

ቅጽ 15 የካቲት 1984	በዓመት አንዴ የሚታተም An Annual Journal	Vol. XV February 1992

በዚህ እትም:-

ኢትዮጵያዊ ባል ስላገባች አንዲት የውጭ አገር ሴት ዜግነት የተሰጠ የፍርድ ቤት ውሳኔ።

ኢትዮጵያዊ ባል ስለሚያገቡ የውጭ አገር ሴቶች ዜግነት በጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ የተሰጠ የሕግ አስተያየት።

ያገቡ ሴቶች ዜግነት በኢትዮጵያ ህግ
  በጌታቸው አበራ

የኢትዮጵያ አበይት የገቢ ግብር ሕግጋት ዋና ዋና ገጽታዎች
  በበቀለ ኃይለሥላሴ

አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት ያለ አላፊነት
  በንጋቱ ተስፋየ

ተጠየቅ ሙግት፥ ልማዳዊው የኢትዮጵያ የክርክር ስልት
  በአበራ ጀምበሬ

In This Issue

Case report on the Nationality of Married Women.

Legal Opinion of the Procurator General on the Nationality of Married Women

The Nationality of Married Women under Ethiopian Law
  Getachew Aberra

Salient Features of the Major Ethiopian Income Tax Laws
  Bekele Haile Selassie

Liability for the Acts of Minors Under Ethiopian Law
  Negatu Tesfaye

Tatayyaq Muget: The Traditional Ethiopian Mode of Litigation
  Abera Jembere

የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት

JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

ቮልዩም 15 የካቲት 1984	በዓመት አንደየ የሚታተም An Annual Journal	Vol. XV February 1992

በዚህ እትም:-

ኢትዮጵያዊ ባል ስላገባች አንዲት የውጭ አገር ሴት ዜግነት የተሰጠ የፍርድ ቤት ውሳኔ።

ኢትዮጵያዊ ባል ስለሚያገቡ የውጭ አገር ሴቶች ዜግነት በጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ የተሰጠ የሕግ አስተያየት።

ያገቡ ሴቶች ዜግነት በኢትዮጵያ ህግ
በጌታቸው አበራ

የኢትዮጵያ አበይት የገቢ ግብር ሕጎች ዋና ዋና ገጽታዎች
በበቀለ ኃይለሥላሴ

አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት ያለ አላፊነት
በንጋቱ ተስፋየ

ተጠየቅ ሙግት፣ ልማዳዊው የኢትዮጵያ የክርክር ስልት
በአበራ ጀምበሬ

In This Issue

Case report on the Nationality of Married Women.

Legal Opinion of the Procurator General on the Nationality of Married Women

The Nationality of Married Women under Ethiopian Law
Getachew Aberra

Salient Features of the Major Ethiopian Income Tax Laws
Bekele Haile Selassie

Liability for the Acts of Minors Under Ethiopian Law
Negatu Tesfaye

Tatayyaq Muget: The Traditional Ethiopian Mode of Litigation
Abera Jembere

JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

The editors encourage all interested persons to submit to them any manuscript which would be suitable for publication in the Journal such as scholarly articles, comments on court decisions, and commentraries on legislation.

The Journal is distributed by The BOOK CENTER of Addis Ababa University. If you wish to subscribe, please address correspondence to the BOOK CENTER, Addis Ababa University. P.O.Box 1176, Addis Ababa Ethiopia.

The price of the Journal for foreign subscribers is US $10.00 per copy plus postage.

Our Address is: Journal of Ethiopian Law
Addis Ababa University,
Faculty of Law,
P.O.Box 1176,
Addis Ababa,
Ethiopia
Telephone 11-17-33 or 55-08-44 (108)

የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት

ትምህርት ሊሰጡ የሚችሉ ሕግን የሚመለከቱ የምርምር ጽሁፎችን፣ በፍርዶች ላይ የተደረጉ ትችቶችን፣ በሕጎችና ሕግ ነክ በሆኑ ሌሎች ጉዳዮች ላይ የተቀነባበሩ ጽሁፎችን ብትልኩልን በደስታ እንቀበላለን።

ለመጽሔታችን ደምበኛ ለመሆን የምትሹ ሁሉ ለቡክ ሴንተር አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ ፖ.ሣ.ቁ 1176 አዲስ አበባ፣ ኢትዮጵያ፣ ብላችሁ መፃፍ የምትችሉ መሆኑን እንገልፃለን።

ለአገር ውስጥ ደንበኞች የአንዱ መጽሔት ዋጋ ብር 10 /አሥር/ ሲሆን፣ ለመላኪያ እንደርቀቱ የሚለያይ ተጨማሪ ክፍያ ይከፈላል።

አድራሻችን፣

የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት
አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ
ሕግ ትምህርት ቤት
ፖ.ሣ.ቁ. 1176
አዲስ አበባ፣ ኢትዮጵያ
ስልክ ቁጥር 11-17-33 ወይም 55-08-44 /108/ነው።

JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

Published by the Faculty of Law of Addis Ababa University in Co-operation with the Ministry of Justice.

EDITORIAL BOARD

Ato Shiferaw Wolde Michael,
Minister of Justice,
Chairman.

Ato Assefa Liben,
President of the Supreme Court.

Ato Girma Selassie Araya,
President of the High Court.

Ato Ayanaw Wassie,
Deputy Procurator General.

Ato Daniel Haile,
Associate Professor and
Dean, Faculty of Law,
Addis Ababa University.

Ato Aberra Jembere,
Part-time Assistant
Professor, Faculty of Law,
Addis Ababa University.

Ato Negatu Tesfaye,
Assistant Professor,
Faculty of Law,
Addis Ababa University.

EDITORS

Ato Negatu Tesfaye,
Editor-in-Chief.

Ato Ibrahim Idris,
Articles Editor.

Ato Redaee Baraki,
Cases Editor.

Ato Awol Seid,
Managing Editor.

ASSISTANT EDITORS

Ato Amhayes Zewdie
Ato Daniel Woubshet

Ato Melaku Geboye
Ato Mohammed Ali

SECRETARY

Wro. Mihret Aderaye

The editors acknowledge with gratitude the assistance of the late Mrs. Innes Marshall, General Editor of the Addis Ababa University Press, in editing the language of the English manuscripts.

የኢትዮጵያ ሕግ መጽሄት

ከፍትሕ ሚኒስቴር ጋር በመተባበር በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የሕግ ትምህርት ቤት የሚዘጋጅ

<u>የቦርድ አባሎች</u>

አቶ ጂፈሬው ወልደሚካኤል
የፍትሕ ሚኒስትር
ሊቀመንበር

አቶ አሰፋ ሊበን
የጠቅላይ ፍ/ቤት ፕሬዚዳንት

አቶ ግርማሥላሴ አርዓያ
የከፍተኛ ፍ/ቤት ፕሬዚዳንት

አቶ አያናው ዋሴ
ምክትል ጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ

አቶ ፋንኤል ኃይሌ
በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ
ሕግ ፋኩልቲ ተባባሪ
ፕሮፌሰር እና ዲን

አቶ አበራ ጀምበሬ
በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ
ሕግ ፋኩልቲ የትርፍ ጊዜ ረዳት
ፕሮፌሰር

አቶ ንጋቱ ተሰፋየ
በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ
ሕግ ፋኩልቲ ረዳት ፕሮፌሰር

<u>አዘጋጆች</u>

አቶ ንጋቱ ተሰፋየ
ዋና አዘጋጅ
አቶ ኢብራሂም እድሪስ
የምርምር ጽሁፎች አዘጋጅ

አቶ ረዳኢ ባሬኪ
የፍርድ አስተያየቶች አዘጋጅ
አቶ አወል ሰይድ
ሥራ አስኪያጅ አዘጋጅ

<u>ረዳት አዘጋጆች</u>

አቶ አምሃየስ ዘውዴ
አቶ ፋንኤል ሙብሸት
አቶ ደረጀ ዘለቀ

አቶ መላኩ ገበየ
አቶ መሐመድ አሊ

<u>ፀሐፊ</u>

ወ/ሮ ምህረት አጸፋዬ

የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት

ማውጫ

ገጽ

በመዝገብ ቁ 1272/77 ላይ ስለአገቡ ሴቶች ዜግነት የተሰጠ የፍርድ ቤት
ውሳኔ 95

ስለአገቡ ሴቶች ዜግነት በጠቅላይ ዐቃቤ ሕጉ የተሰጠ የሕግ አስተያየት 104

ያገቡ ሴቶች ዜግነት በኢትዮጵያ ሕግ 111
በጌታቸው አበራ

የኢትዮጵያ አበይት የገቢ ግብር ሕግጋት ዋና ዋና ገጽታዎች 161
በበቀለ ኃይለ ሥላሴ

አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች በኢትዮጵያ ሕግ
መሠረት ያለ አላፊነት 191
በንጋቱ ተስፋዬ

ተጠየቅ ሙግት ልማዳዊው የኢትዮጵያ የክርክር ስልት 219
በአበራ ጀምበሬ

File No: 1272/77
Tahsas 4,1978

The Provisional Military Government
of Socialist Ethiopia
Addis Ababa Awraja Court
Labour Division

Judge:	Ato Yared Asfaw
Appellant:	On behalf of the International Community School, Ato Negussie Fetawoke appeared.
Respondent:	Mrs. Svetlana Mamadova appeared.

The case was adjourned for investigation. After analysing the case in light of the law, we have given the following decision.

DECISION

This appeal has been lodged against the decision of the Conciliation Officer of the Ministry of Labour and Social Affairs rendered on Hamle 24,1977 on the claim made by the [present] Respondent.

The written and oral arguments of the present Appellant and the Respondent before the Conciliation Officer are briefly the following:

The Respondent had lodged a complaint stating that the Appellant, knowing that her marriage with an Ethiopian national had conferred upon her Ethiopian nationality in accordance with the Ethiopian Nationality Law, and being aware that previously she worked without a work permit, and disregarding the fact that the Appellant had requested and obtained the work permit and employed her as a music instructor from Nehassie 1975 up to Hidar 10,1975, it had improperly dismissed her from her job, stating that the work permit was revoked. The Respondent claimed that, since the act is improper, she should be reinstated in her job after being compensated for the salary she did not get as of the time of her dismissal. The Appellant has responded stating that the Respondent was employed as of Nehassie 1975 up to Hidar 10,1977, after a request was made for a work permit by considering

her as a foreigner, which work permit was later revoked. Since a foreigner whose work permit has been revoked cannot request to be reinstated to his or her job, in accordance with the regulations, the Appellant requested that the Respondent's claim for reinstatement be dismissed. After studying the case, the Conciliation Officer decided that the Respondent married an Ethiopian husband and hence she has Ethiopian nationality. Hence, whether or not the work permit is revoked, it will have no effect on the employment contract. Accordingly, the Reconciliation Officer decided for the reinstatement of the Respondent to her job and for her to be compensated for the unpaid salary and other benefits. The present appeal has been lodged against this decision. The decision is supported with copies of the written arguments and evidence presented by both parties.

The case of the Appellant's claim is that, since the decision of the Conciliation Officer, which held that the Respondent is an Ethiopian, is not supported by law or facts, the Appellant asked for the rejection of the decision and for a reversal decision to be given.

The Respondent on her part said that her response is the same as that which she stated before the Reconciliation Officer, and she sees no point in repeating that statement. She reminded the Court of the fact that the Appellant has appealed in order to harass her through endless litigation, and asked the Court to dismiss the appeal and confirm the decision of the Conciliation Officer.

This Court has carefully examined the file in order to find out the issues to be decided, has referred to the written and oral arguments, and has also called an expert, the Head of the Passport, Visa and Nationality Section of the Ministry of Foreign Affairs, to clarify the question of the change of nationality.

We have summarized above the proceedings of the litigation between the Appellant and the Respondent for introductory purposes. Was the Conciliation Officer right or wrong in his decision ? Based on this question, which indicates the course of our decision, we shall try to deal first with the following issue:

> Was the Conciliation Officer right in deciding that, since the Respondent has married an Ethiopian husband, she has become an Ethiopian National and the revocation of the work permit has no effect on the contract of employment?

Based on these points and having regard to the law and practice, we shall state our findings, concluding opinion, and decision, step by step.

In analysing the first issue, we shall raise certain questions such as " How can a foreign national become an Ethiopian citizen ? " What is the law and practice with regard to the granting of Ethiopian nationality? We shall raise these points in light of certain concepts.

We have observed that the basis of the decision of the Conciliation Officer which held that the Respondent is an Ethiopian, and thus the revocation of the work permit has no effect in the contract of employment with the Appellant, is the Nationality Law of 1922 Ethiopian calendar which provids that, if the Respondent marries an Ethiopian, she shall acquire Ethiopian nationality, and this seems also to be the explanation of the Ministry of Foreign Affairs in its letter, stating that the Respondent became an Ethiopian national as of the date she married her Ethiopian husband.

It is known in the various legal systems that every country has a nationality law in addition to other laws that provide for rights and duties of an individual, and the manner how the individual can ask for and/or lose such rights and duties. In these nationality laws, general characteric features of rights and duties such as the mode of changing a nationality and others are provided.

Even if such nationality laws provide various provisions especially for changing of nationality, we can classify the nature of these provisions into two parts. The first refers to those nations that permit dual nationality, permitting persons who request to have a nationality of another country in addition to the nationality of their land of birth, while, on the other hand, there are systems that prohibit dual nationality by annulling either the original nationality or the new nationality. The various treatises written on the nationality laws of countries and on international law help us to understand that the rationale behind such nationality laws is to avert a situation where a person becomes stateless, and to protect the dignity of the person and his offspring.

A question that we usually ask ourselves is, " What is the importance of a nationality law ?" The nationality law makes us aware that a person with a given nationality has rights and duties emanating from his nationality, and on the other hand it is to be understood that the nationality law helps us to choose the law to be applied to solve everyday disputes in a society; such may also be ascertained from the field of Private International Law (Conflict of Laws).

Based on this understanding, we shall turn our focus to the situation in our country, and find that the Ethiopian Nationality Law was proclaimed in the

Berhanena Selam news paper, Volume Six, Number 30, 1922 Ethiopian Calendar. Comparative analysis of the provisions of this Nationality Law, specially Art. 4 and the provisions that follow it, make it clear that the Ethiopian Nationality Law prohibits dual nationality. We may also observe that there are two ways in which nationality can be granted:

1. As indicated in Art. 12, when a request is made by a person who has attained full age in accordance with the regulation of his land of origin, who has lived in Ethiopia for at least five years, who is able to earn his livelihood, who can speak the Amharic language and who has not been previously charged of criminal acts: such person can be granted the nationality.

2. Without the preconditions stated in (1) above, a foreign woman may obtain Ethiopian nationality as a resullt of her marriage with an Ethiopian, as provided in Art. 2.

We shall analyze the provision that has relevance to the decision of this case, i.e. the law that deals with the nationality conferred upon a woman, as a result of marriage. Art. 2 of the 1922 (E.C) Ethiopian Nationality Law states, " A lawful marriage of an Ethiopian subject with a foreign woman confers Ethiopian nationality upon her."

In fact, the Amharic version of the English term "Confers" is ambiguous and can raise various opinions, but the English word makes the provision clear by taking into consideration the precondition of the woman's consent.

We find it proper that the alternative solution to the problems arising from the application of the law include the consideration of the consent of the married woman, and the provision that the laws of her original nationality do not prohibit the changing of her nationality. Otherwise, should the law mandatorily impose on her the nationality, even if the Respondent does not want the nationality ? The answer to this question shows that the law is not mandatory, and the practice of Ethiopia in the implementation of this law shows that Ethiopian nationality is not acquired by a mandatory imposition, but through a process where the beneficiary of the right should expressly declare her consent to get the nationality in front of a pertinent body, and should prove that she has renounced her original nationality. Unless this is done, a situation may occur where the woman has dual nationality, because, due to the right she acquired by the law, the beneficiary would be able to have Ethiopian nationality in addition to her original nationality, thus contravening the provisions

of the Nationality Law. Based on this, we understand it to be essential that the beneficiary of this law should manifest through her practices or other conduct that she has consented to acquire the nationality and to perform her duties emanating from the nationality. *In other words, since law is based on inherent facts of various phenomena and expresses such relationship and interactions,* it will be seen that the Respondent has consented to the right the law gave her through her express manifestation or at least through her conduct.

Based on this understanding, we shall try to see the overall conditions of the Respondent before trying to deal with our decision:

1. The Respondent was married to the Ethiopian husband, Ato Belay Dechasa, in 1976 in the city of Moscow, U.S.S.R..
2. The Respondent had not expressed her willingness to accept the right the law gave her (i.e. to be an Ethiopian) either to the Ethiopian Embassy in her country or even after she came to Ethiopia in 1972 (E.C.)

3. The Respondent worked in the Yared School, Addis Ababa, from 1972 to 1974 E.C. without a work permit, after she came to Ethiopia. Later, stating that she was a foreign national, based on her original nationality by birth, and declaring she had Soviet passport numbered 376067, she requested a work permit in a letter dated 20 August 1982 (14 Nehase 1974). Based on these facts, the present Appellant applied to the Foreigners' Employment Section, secured the Respondent's work permit and employed her as an instructor from 1975 to Hidar 10,1977 (20 November 1984); the Appellant later revoked the work permit as a result of the termination of the employment contract. The work permit document is still in the possession of the Respondent.

4. Even though she was married to her Ethiopian husband in 1976, she did not request to have the right granted to her by the law and it was only on Tir 7,1977 (16 January 1985) that she consented and requested to take the nationality; accordingly, a new identity card was issued to her on Miazia 19, 1977 (28 April 1985) as a confirmation of her Ethiopian nationality. As a result of her renunciation of her previous nationality, she was also registered on page 2106 of the Nationality Registry after it was ascertained that she had returned the Soviet passport.

Finally, even if it is not of direct relevance to the decision, the Respondent admitted that she had used her Soviet passport to go to her country, after the Ethiopian Nationality I.D. card was issued to her, but before she acquired an Ethiopian passport. Moreover, she explained at the hearing held on Hidar 28,1978 (7 January 1986) that she had requested the Central Committee of the Communist Party of her country, by stating her consent, to change her nationality, but that she had at that time not yet received a reply.

Based on such statement of facts by the Respondent, we shall see the reasoning of our decision on the case, especially on the question, " Was the Respondent an Ethiopian at the time she concluded the employment contract with the Appellant ?"

1. As explained above, even if the Nationality Law provides that the Respondent becomes an Ethiopian upon marrying an Ethiopian husband, and even if such was verified by the authorities of the Ministry of Foreign Affairs in a letter dated Hamle 12,1977 (20 July 1985), the evidence we received and a comparative analysis of the facts that she had not consented to enjoy her rights although she received the I.D. card (with its rights and benefits) from Ethiopian Ministry of Foreign Affairs after renouncing her previous nationality, all reveal the Respondent had retained her original nationality in addition to the Ethiopian nationality the law gave her, even after marrying an Ethiopian. In addition, her previous employment without a work permit after she came to Ethiopia, and her later request to get a work permit by showing her original nationality's identity helps us to understand that the Respondent was holding dual nationality, a state of affairs prohibited by the Nationality Law. Therefore, we have decided that the contract of employment the Respondent concluded at that time with the Appellant was in accordance with the employment regulation of foreign nationals.

As the Respondent was consenting to be treated as a Soviet national when she concluded the contract of employment with the Appellant, we have decided that the execution and revocation of the employment contract is to be carried out as in the procedure followed for foreign nationals.

In accordance with the regulation that governs the contract of employment of foreigners, it is provided that, if after the employer had requested and obtained a work permit for its employee, the contract of employment is terminated and the

work permit is revoked, the employee cannot invoke a decision that the revocation was improper, nor can he or she request to be reinstated in the job; therefore we have rejected the argument of the Respondent to be reinstated in her job, because this reinstatement is prohibited by Art. 14(1) of Proclamation No. 64 of 1975 and the directive issued by the Ministry of Labour and Social Affairs in Tahsas 1974.

Legal Opinion of the Procurator General On the Nationality of Married Women

The Nationality Law of 1930, in Art. 2, states, " A lawful marriage of an Ethiopian subject with a foreign woman confers Ethiopian nationality upon her." At all stages (of the case) the point under dispute was what does "confers... upon her" mean ? Even if the law seems self-explanatory, the Awraja Court that heard the case stated that the condition of consent should be taken into consideration. The law is silent, however, as to the ascertainment of consent. On the other hand, even if it is evident that a nationality cannot be imposed on a person without the person's consent, the Applicant contests that the law has "mandatorily" made her an Ethiopian. But the law does not prohibit a woman who wants to retain her nationality for various reasons from doing so after marrying an Ethiopian national; this is also supported by customary practices. It is a known fact that there are many foreigners who have married Ethiopians and who still retain their original nationality in accordance with the law of their native nationality. Therefore, the fact that a woman married an Ethiopian cannot be the sole proof of her wish to be an Ethiopian national.

Nationality is a basic political right that indicates the voluntary nature of the relationship between the state and the individual and thus it is a legal mechanism that makes the individual part of the society. Rights and duties emanate from nationality. Even if the law permits the nationality to a foreigner, the law cannot impose Ethiopian nationality on him or her, if there are signs indicating lack of consent of the person. Since nationality cannot be imposed, and the Nationality Law, for example in Art. 16, stipulates that the husband and wife can each retain different nationalities, it would not be correct to argue that the Ethiopian nationality could automatically be acquired at the conclusion of marriage. In this respect there is no language disparity between the Amharic and English version of Art. 2 of the Nationality Law. Therefore the interpretation of the phrase "...confers Ethiopian nationality upon her" in Art. 2 should be made with the view that the woman should be "willing" to accept that nationality without making other demands. The case we are dealing with shows that Wro/Mrs/ Svetlana might legally have been an Ethiopian citizen as of the date she concluded the marriage. But for reasons that are not clear to us, the person was either not willing or undecided to be an Ethiopian citizen until this case reached a certain point, and this fact could be observed by the evidence presented. The fact that she requested a work permit in order to be employed as a music instructor from the Ministry of Labour and Social Affairs by acknowledging her Soviet nationality, and that the work permit identifies her as a Soviet national; the fact that she used her Soviet passport to go to her

country (and return to Ethiopia) after she was married; and the fact that she applied to the Nationality Section of the Ministry of Foreign Affairs requesting Ethiopian nationality in 1985 G.C. (Tir 1977 E.C.) are all evidence revealing her state of mind towards becoming an Ethiopian national. As stated above, the condition of consent is not explicitly indicated in Art. 2 of the Nationality Law. But for the aforementioned reasons, and since this issue is clearer in Art. 4, it might be said that the presence and expression of consent should exist in Art. 2 as an intention of the legislator.

Art 5 [sic; in fact, Art. 4] declares that an Ethiopian woman shall lose her Ethiopian nationality if she concludes marriage with a foreigner and if the marriage"... confers upon her the nationality of her husband." What is clear from this provision is that an Ethiopian woman should consent to accept the nationality of her husband, and the sole fact that the nationality law of her husband's country confers upon her her husband's nationality will not be enough to deprive her her Ethiopian nationality. This is a mechanism provided by the legislator to protect persons from being without a nationality, and on the other hand to prohibit dual nationality; this mechanism should also be followed in the case of Art. 2. Pursuant to the law, as of 1979 when Wro. Svetlana concluded marriage with an Ethiopian, she became an Ethiopian citizen; but it is evident that her wish to be an Ethiopian citizen followed later, i.e. in 1985 when she requested Ethiopian nationality, and until that time she did not express her consent to take Ethiopian nationality; the work permit she received indicates her Soviet nationality. We have no doubt that the information in the work permit, including her nationality, was given by herself. Therefore, when she concluded the contract with the International Community School, she was not an Ethiopian citizen.

Another point concerning nationality to be analyzed in this case is the issue of dual nationality. We can understand from the Ethiopian Nationality Law, especially Arts. 4, 6, 7, 11, 17 and 18, that dual nationality is prohibited. On the other hand, the Nationality Law of the Soviet Union states that a national of the Soviet Union shall not lose his/her nationality because of marriage. In order to lose the Soviet nationality legally, it is required to follow a certain procedure by which permission is requested and granted or refused. Dual nationality is explicitly prohibited in Soviet law.

The prohibition of dual nationality means that, in order to receive either Soviet or Ethiopian nationality, a foreigner must renounce (or, as our legal terminology states, "be detached from") his original nationality. It makes no difference to the execution of this law whether or not the person acquires the new

nationality through marriage.

A comparative analysis of the laws of the two countries brings us to the following conclusions.

In accordance with Soviet Law, Wro. Svetlana could not change her Soviet nationality for the sole reason that she married an Ethiopian, without previously getting permission to lose her Soviet nationality or without following the procedure of stating and proving her unwillingness to remain a Soviet national. This means that after her marriage she remained a Soviet national in the eyes of the Soviet law. This was also Wro. Svetlan's belief, shown by the fact that her request to change her nationality and the grant of permission were made only after a lapse of some time.

We have stated that the nationality laws of both countries have a similar stand on dual nationality. They differ in that the Soviet law is explicit. Our analysis of some of the provisions of the Ethiopian Nationality Law explains that the law prohibits dual nationality. For example, a child born to an Ethiopian woman and a foreigner shall be considered as having the nationality of his father, in accordance with Art. 6. If, due to the fact that he was born to an Ethiopian mother, he wants his mother's nationality, he would first have to prove that he has renounced his father's nationality (cf. Art.1). Similarly, it may easily be observed that Art. 9 prohibits dual nationality on the one hand, and on the other hand, protects persons from being without a nationality.

Therefore, the Ethiopian law that prohibits dual nationality to this extent expects Wro. Svetlana, whose case is governed by Art. 2, to avoid dual nationality and state (at least for formality's sake):

(1) I have concluded marriage with an Ethiopian; hence

(2) I have renounced my original nationality (whether or not in accordance with Soviet law). I have decided to be an Ethiopian citizen, and would like this to be known so that my nationality rights be affirmed.

Without such statements being made and being confirmed, it is unacceptable, by the law and the policy behind it, to assume that the Respondent has become an Ethiopian citizen just because of the conclusion of marriage.

But the opinion of the Awraja Court is that the Respondent has tried to hold

dual nationality. This was not without reason. It is possible to see from the file of the case that Wro. Svetlana appeared to have different nationalities at different times. Even if the Ethiopian law does not require additional issue, for reasons specified above, dual nationality is prohibited under both Ethiopian and Soviet law, and therefore we find the argument of Wro. Svetlana unsound in her statement that she has been or is an Ethiopian citizen without previously legally giving up her Soviet nationality.

Based on one of the letters of the Ministry of Foreign Affairs we found in the file, an analysis is essential of the question that, if Wro. Svetlana has become an Ethiopian "automatically" on marriage, and on the other hand if in accordance with the Soviet Nationality Law she could not lose her Soviet nationality merely because of marriage, did she have dual nationality ? It is undoubted that Soviet law is to be executed in Soviet territory, and Ethiopian law is executed in Ethiopian territory. Therefore, it could be argued that, since the Soviet law cannot be executed in Ethiopia, and because the Respondent can be an Ethiopian citizen in accordance with Ethiopian law, Wro. Svetlana is an Ethiopian citizen. But what if on a certain occasion she happens to be in Soviet territory? Are we going to agree that she is a Soviet national ? If we accept her argument, will she not be a Soviet national in accordance with Soviet law and an Ethiopian citizen in accordance with Ethiopian law ? But we know that both laws prohibit dual nationality. By a comparative analysis of Arts. 4, 6, 9, 11, 17, and 18, we have earlier arrived at the conclusion that she cannot acquire the second nationality without first renouncing her original nationality. Accordingly, we find the condition of her consent imperative.

In this respect, (a) the fact that she used her Soviet passport until 1985 (1977 E.C.), and the contract she entered into, which could not have been signed had she been an Ethiopian national, (b) the fact that she was exempted from payment of National Contribution[1] at the time covered by the contract because she was a foreigner, (c) the fact that she requested the Ministry of Foreign Affairs, in her own handwriting, to be given Ethiopian nationality as of 1985 (and not as of the date of her marriage), and the fact that she was later registered as an Ethiopian citizen after she received permission from the Soviet Union's Government - all these are facts that clearly show that Wro. Svetlana did not consent (or did not have legal permission) to be an Ethiopian national until 1985.

---

[1] As she was a foreigner, she was not required to pay the National Contribution at the time; and she did not argue that she should pay(as an Ethiopian citizen).

Wro. Svetlana lost her Soviet nationality after she received "permission" by following the proper procedure in Soviet law. She might, however, have ignored this procedure. It is right to assume that she followed this procedure because, in case she wanted to regain her original nationality for any reason, she thought that it might be beneficial to renounce it through the correct procedures.

Another issue that needs explanation is the legal interpretation of the request made to the Ministry of Foreign Affairs, stating that it should grant or give nationality. Even if customarily "permission" is requested, the Ministry does not "grant" nationality. Nationality may be acquired or is granted by the Nationality Law, but it is the *execution* that is carried out by the said Ministry as stated in the law. When a person applies for nationality, he is indicating that he can receive the nationality in accordance with the law, he is acknowledging his consent. We have understood from the practice that when an applicant hands in his application, he shall return or show evidence to a pertinent body that he has returned the documents concerning his original nationality. The Ministry shall then register him as an Ethiopian citizen and will issue an Ethiopian identity card to him. This was what happened in the case discussed here. Based on the application entered by the Appellant (Wro.Svetlana) on Tir 7, 1977, she received a signed Ethiopian nationality identity card from the Ministry on Miazia 17, 1977 (28 April 1985).

Journal of Ethiopian Law, Vol. 15, 1992

The Nationality of Married Women Under Ethiopian Law

Getachew Aberra*

I

The provisions of the Ethiopian Law of Lationality of 1930 relating to the nationality of married women have, of late, been the subject of different interpretations. In a labour dispute[1] between Mrs. Svetlana Mamadova and the American Community School which involved the nationality of a Russian woman married to an Ethiopian subject, the Conciliation Officer of the Ministry of Labour and Social Affairs held that Mrs. Svetlana had become an Ethiopian subject by virtue of her marriage with an Ethiopian national. On appeal, the Awraja Court ruled that Mrs. Svetlana would not become an Ethiopian subject under Ethiopian law, by the mere fact of her marriage with an Ethiopian national. This decision of the court was subsequently endorsed by the Office of the Procuracy.

The decision of the Awraja Court raises two interesting and important issues regarding the nationality of alien women married to Ethiopian nationals: What is the effect of marriage, under Ethiopian law, on the nationality of alien women married to Ethiopian nationals? Can Ethiopian court deny Ethiopian Nationality to an alien women married to an Ethiopian national on the ground that the Ethiopian Law of Nationality does not allow dual nationality?

In this paper, it is proposed to show that the provisions of the Ethiopian Nationality Law of 1930 relating to the nationality of alien women married to Ethiopian nationals are based on the old concept of the unity of the family. For this purpose, the evolution of the law on the nationality of married women is examined with a view to putting the Ethiopian Law of Nationality regarding married women in context. This is followed by a brief discussion of the issue of dual nationality, as this, too, is an issue with regard to which there appear to be differences of conceptions and interpretations. After a brief survey of the possible sources of the Ethiopian Law of Nationality of 1930,the application of this law by the Awraja Court to a case involving the nationally of an alien women married to an Ethiopian national is examined. Finally, a few remarks are made, by way of conclusion, on the distinction between law making and the judicial function, and the danger of

*Part-time Lecturer, faculty of Law, Addis Ababa University

overlooking the consequences which follow when one oversteps into the realm of the other.

II

The development of the concept of nationality presupposes the emergence of nation-states and a system of international relations.[2] The enactment of nationality rules is of no practical significance for a state's population where such a state does not have international relations with other states. In the absence of other states, and, therefore, of international relations, the problem of what Panhuys calls "marginal cases" [3] does not arise. Because a plurality of states exists interconnected more and more within a system of international relations, the problem arises when there occurs doubt as to whether or not an individual belongs to one state or another. The problem of determining whether an individual belongs to one state or another appeared in its concrete form with the introduction of compulsory military service and the universalization of national political rights.[4]

A determination that an individual is a national of a state to the exclusion of other states necessarily involves the relationship between states. It can be seen, therefore, that, ideally, questions of nationality ought to be determined by international law.

However, as the concept of nationality is a recent phenomenon, international law has not as yet developed concrete rules to govern matters of nationality. International law simply recognizes that each state has the right to determine under its own law who its nationals are.[5]

The nationality of married women is, thus, determined by the laws of each state. Provisions of the nationality laws of states are based on one of the two basic principles governing the nationality of married women. The first of these principles is one which requires the nationality of the wife to follow that of her husband, while the second principle reserves to the married woman the right to choose her own nationality. Until the close of World War I, states invariably applied the first principle in accordance with which marriage by itself conferred the nationality of the husband on the woman. A number of arguments are forwarded to justify the acquisition by the wife of the husband's nationality. It is urged that the unity of the family should be maintained by having all members of the family - wife, husband and children under age - belong to the same nationality. The argument here is that this avoids the difficulties that the family faces when husband and wife are subjected to

different and possibly conflicting regimes of allegiance.

Where wife and husband belong to different legal systems, the family can be made to face serious hardships when called upon to discharge different legal obligations which have to be met from resources which may or may not be held in common.[6] From the point of the state, too, it is argued that the sovereign is entitled to the undivided allegiance of the family as a whole. It is almost always the case that marriage brings the wife to the state of which the husband is a national. And whoever is found in the territory of a sovereign owes allegiance to him. Moreover, it is said, in connection with this, that it is convenient for the state to take the family as the unit of nationality.

It is, however, obvious that the concern for maintaining family unity or the unity of allegiance of the family by having the women acquire the nationality of the husband without consideration of the consent of the wife hides a serious imbalance behind it. For it is clear that the law fails to take the woman as an individual in whom inheres the inalienable right of being consulted for her consent in a matter that directly affects her as an individual.

The unity of the family and its unity of allegiance could have been preserved by having the husband acquire the nationality of the wife in the same manner as the wife is made to acquire the nationality of the husband. It has almost always been the case that it was the woman who had to adopt the nationality of the husband and not the husband who had to adopt the nationality of the wife.[7] In the relatively rare case of the husband living in the territory of the state of which the wife is a national, the procedure of naturalization in which both the act and intent coincide was made available to the husband. The wife did not enjoy this opportunity.

This disregard of the right of the woman in the law of the nationality of married women represents a development backwards. Before the advent of male chauvinism during the feudal era, the law of nationality of married woman was more humane and egalitarian. It was by and large based on the principle of Roman law, "No one should change his *civitas* or remain in one against his will."[8]

In the United States of America, the acquisition, retention and loss of nationality was, until 1855, a matter that depended on the will of the person concerned. Indeed, such freedom was thought to be a natural and inherent right of all people, indispensable to the enjoyment of the right of life, liberty and the pursuit of happiness.[9]

However, one observes that it did not take long for the American legal system to fall into the traps of male chauvinism. In 1855, the American Congress passed an Act which conferred U.S. citizenship on any alien woman who married an American citizen.[10] And in 1907, the picture was completed when the U.S. Congress passed another Act, pursuant to which a U.S. woman married to a foreigner acquired the nationality of her husband, i.e., she lost her American citizenship.[11]

The American law of nationality was thus brought "up-to-date" to make it conform with the common law principle applied by the British legal system after 1844. In England, the common law principle that the national status of a woman did not change upon marriage applied until 1844.[12] This common law rule applied both in the case of an alien woman married to a British subject and a British woman married to a foreigner. [13] The basis of this rule is the feudal concept of allegiance, that one's allegiance to the king could not be changed at will.

This common law rule, however, had to give in,finally,to the influence of the relatively modernized feudal rule which appeared in the Code Napoleon of 1804. The Code Napoleon, while retaining, in Article 12, the rule that an alien woman married to a Frenchman followed the condition of her husband, provided in Article 19 that a French woman who married a foreigner would also follow the condition of her husband. This provision of the Code represented a step forward, since, under the feudal rule as expressed in the principle of the common law, a woman married to a foreigner was not allowed to change her allegiance by acquiring the nationality of the husband.[14]

This, then, was a partial liberation for women in the spirit of the French Revolution.

The Code Napoleon was more significant by the influence it had over the evolution of the law of nationality of married woman throughout the continent of Europe. Thus, in 1844 the British Parliament adopted an Act in accordance with which an alien woman who married a British subject acquired the character of a naturalized British subject. This was the first departure from the common law principle. The British law of nationality of married women was made more complete when, in 1870, Parliament passed another Act, pursuant to which a married woman would be deemed to be the subject of the state of which her husband was for the time being a subject.[15]

Again, the French legal system took the lead in the area of the nationality of

married women when, in 1889, Article 12 of the Code was altered and a further proviso added to the effect that a French woman would not change her national status upon marriage unless her marriage conferred upon her the nationality of the husband.[16]

The principles laid down in the Code Napoleon regrading the nationality of married women had their gradual impact throughout the so-called civilized world.

The influence of the Code enormously increased especially during the period that followed the conclusion of the First World War. By around 1930, as many as fifteen of the European States had adopted nationality laws providing for the acquisition by an alien woman of her husband's nationality. Some of the Latin American states and all five of the Scandinavian states had adopted similar laws.[17]

III

It has been said that citizenship is a result of both act and intent, and that a person may reside in one state and be a citizen of another state.[18] This implies that a person cannot be forced to acquire or lose his citizenship unless he has taken some action and shown some intention to that effect. This statement may be correct with regard to cases of the acquisition and loss of citizenship in connection with the normal procedure of naturalization and expatriation. With regard to the acquisition and loss of nationality by married women, however, this statement could not have been correct between the second half of the 19th century and the first half of the 20th century. It is not correct even to this date with regard to the legal systems of many states, including that of Ethiopia.

Article 12 and 19 of the Code Napoleon, the Acts of 1844 and 1870 passed by the British Parliament and the laws of 1855 and 1907 adopted by the U.S. Congress, which enormously influenced the development of nationality laws adopted by other states, were all based on the feudal concept of allegiance. Because of this circumstance, we find the interests of the sovereign for the undivided allegiance of the family under the guise of maintaining the unity of the family, having been given preference at the expense of the freedom of the married woman. Thus, the mere fact of marriage was sufficient to deem the wife the national of the state of her husband. The consent of the women was bluntly disregarded, and sometimes assumed in a matter that directly concerned her personal status.

In the United States, prior to 1922, an alien woman married to a U.S. citizen

became herself a U.S citizen irrespective of her consent. In a case of marriage of an alien woman to a U.S. citizen (Brader v.Zubrick), which occurred in 1922, the U.S. Court held that the alien woman had acquired U.S. citizenship *by such marriage*[19] (emphasis added). During the period that preceded 1922, the rule laid down in Kelly v. Owen applied, so that a *state of marriage* to a citizen was sufficient to confer citizenship.[20] In general, in the absence of a contravening status, the citizenship or nationality of a wife was, during coverture, that of her husband.[21]

Sometimes, consent to renounce nationality by the woman was held to be implied from the act of marriage itself. In Mackenizie v. Hare, the U.S. Supreme Court found the intent to renounce U.S. citizenship in the act of marriage and the presumed knowledge of the legal consequences of such an act.[22]

The same argument can be made that the consent of alien woman to acquire the nationality of the husband is implied from the act of marriage. In the opinion of this writer, however, it is difficult to take conset given in respect of marriage as consent given in respeect of the acquisition or loss of one's nationality. The conclusion of marriage is a juridical act having its own juridical consequences. The acquisition or renunciation of nationality is an entirely different and independent juridical act, having separate and other juridical consequences.

One can give his consent to accept the juridical consequences of marriage and still withhold his consent to accept the juridical consequences of acquiring a new nationality or of renouncing his nationality. To imply consent to acquire or renounce one's nationality from the act of concluding marriage, it appears, is yet another method which tends to perpetuate a basically unjust legal situation that developed on the basis of an outworn concept of allegiance.

The difficulty of having to justify a discriminatory and unjust rule is apparent from the reasoning of the Court.

In this same case (Mackenzie v. Hare) where the status imposing loss of nationality upon American women on marriage to foreigners was challenged as discriminatory and arbitrary, the Court ruled that, since the wife acquired automatically her husband's nationality under the concept of marital unity then prevalent in the laws of other states, the law causing American women to lose involuntarily their American citizenship simultaneously was a reasonable attempt to achieve the political ideal of unitary citizenship.[23] It did not then matter that this political ideal of unitary citizenship was achieved at the expense of the freedom of married woman to choose her own nationality.

Viewed from this point of view, the categorization of the acquisition upon marriage by an alien woman of her husband's nationality as a form of acquisition of nationality by naturalization [24] is equally misleading. To the extent that acquisition of nationality by naturalization presupposes both the act and intent of the person naturalized,[25] it certainly cannot describe the manner of acquisition of nationality by an alien woman married to the national of another state. For, in the marriage of an alien woman to the national of another state, the effect of marriage was automatic, and neither act nor intent was required for the alien wife to acquire her husband's nationality and to lose her original nationality, too. The real purpose of nationality laws prior to 1922 as regards some countries, and long afterwards as regards many others, it should be noted, was, with respect to married women, to achieve the political ideal of unitary citizenship and thereby to maintain a unity of allegiance. [26] This political ideal was achieved by ignoring the natural right of the married woman to express her consent when she acquired her husband's nationality and lost her original nationality.

The practice of continental Europe was not different from that of the U.S. in this regard. In Europe, too, marriage *ipso facto* involved a loss of nationality by the wife. During the period that elapsed after World War I, as many as fifteen European states had adopted nationality laws on the basis of which alien women married to their nationals acquired their husbands' nationality *unconditionally*.[27]

In all the five Scandinavian states, alien women automatically acquired their husband's nationality. In Germany and Italy, too, marriage of an alien woman to a national had the automatic effect of giving to the alien woman the husband's nationality.

As things stood then, the automatic effect of marriage was so widely practised and strongly adhered to by so many of the major countries of the world, that President Hammarskjld had to admit at the International Law Conference held in Stockholm (1923): "Under present conditions, a reform which would deprive marriage of its automatic effect on the nationality of the wife would have very little chance of being universally accepted." [28] Indeed, some international jurists went even further and suggested, as a principle of international law, that the nationality of the married woman was presumptively that of her husband.[29]

Thanks to the efforts of women's organizations since the beginning of the 20th century, and the opinions of prominent international jurists, the law relating to the nationality of married women continued to draw the attention of the legislators of

different states, especially after the end of World War I. No doubt, this legislative concern was prompted by the difficulties alien women and their husbands had to face during the course of the war.

Russia was the first state to take legislative action in this regard. In 1918, she adopted a law to the effect that marriage per se did not affect the nationality of the wife.[30] However, the law cannot be complete where it does not adequately provide for the procedure whereby an alien woman married to a national can, if she desires, acquire her husband's nationality and lose her original nationality.

It was, therefore, the Act of 1922 passed by the U.S Congress which really set in motion legislative activity relating to the nationality of married women. In this Act (known as the Cable Act), certain provisions were made so that:

a) mere marriage of an alien woman to a U.S. citizen did not automatically give her U.S.citizenship, which she could acquire only through naturalization; and

b) the mere marriage of a U.S. woman to an alien did not result in her loss of U.S. citizenship unless she made formal renunciation.[31]

The Cable Act had had its gradual impact on the legislation of a number of states. Belgium (1922), Rumania (1924),France (1927), Norway, Sweden, Denmark, Iceland and Finland (1924-27) adopted new laws affecting to varying degrees the principle that a woman's nationality depended on that of her husband.[32]

Around this period, too, various international bodies were actively involved in the development of concepts that would guide national legislation on the issue of the nationality of married women. In its 1922 Conference, the International Law Association declared that, in its opinion, it would be desirable to fix by treaty the nationality of the married woman, reserving to her as far as possible the right to choose her own nationality.[33] A model status prepared along those lines was adopted the following year, 1923, at the Stockholm Conference of the Association.

The Commonwealth Conference, too, held in 1926, expressed its concern over the effect of marriage on the nationality of married women.[34]

Finally, the Committee of Experts for the Progressive Development of International Law set up by the League of Nations found that the law of nationality (including that of married women) was ripe for codification.

These various efforts led to the adoption at the Hague, in 1930, of the Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Laws.

Nevertheless, this Convention did not go as far as restoring to the married woman the right to choose her own nationality. Article 8 of the Convention stated:

> "If the national law of the wife causes her to lose her nationality on marriage with a foreigner, this shall be conditional on her acquiring her husband's nationality."[35]

The Convention in its very first Article reaffirmed the rule that it is the right of each state to determine under its own law who are its nationals. Once this rule was adopted, it was inevitable that the automatic effect of marriage had to be recognized in an indirect way. Articles 8,9 and 11 are based on this recognition. Thus, the Convention limited itself, in this regard, to regulating the problems of dual nationality and statelessness which unavoidably followed from the rule laid down in Article 1. Consequently, the problem of the nationality of married women was not considered as a problem by itself; the Convention was interested in the law of nationality of married women only as it gave rise to dual nationality and statelessness.

Indeed, as general state practice and international conventional law was based on the traditional principle that, during coverture, the nationality of the wife followed that of the husband, the authors of the 1930 Convention did not seek to promote the recognition of the rights of women nor to achieve equality of rights between husband and wife in matters of nationality.[36] The Conference, therefore, deemed it necessary to append a recommendation for national legislation. Recommendation IV thus adopted by the Conference stated:

> "The Conference recommends to the States the study of the question of whether it would not be possible.
>
> (1) to introduce into their law the principle of the equality of the sexes in matters of nationality, taking into consideration the interest of the children, and especially,

(2) to decide that, in principle, the nationality of the wife shall henceforth be not affected without her consent either by the mere fact of marriage or any change in the nationality of her husband."[37]

The Convention was ratified very late (on 1 July 1937, the day it was registered with the Secretariat at the League), and by very few countries (only by 11 of the 32 signatories). Despite this, however, the Convention itself and specially Recommendation IV appended to it appear to have had some influence on national legislation adopted subsequently. Thus, with regard to a native-born woman married to an alien, some states showed willingness to allow her to retain her original nationality unless she made a formal declaration of renunciation. However, practically all states, with few exceptions, were unwilling to reserve to the alien woman married to a national the same right that they reserved to their own nationals.[38]

Accordingly, with regard to alien women married to nationals, the old rule that the nationality of the married woman follows that of her husband, irrespective of her consent, continued to apply.

Meanwhile, various women's organizations, international jurists, regional and world bodies continued their efforts with a view to adopting principles of nationality law relating to married women that would ensure equality of the sexes.

The Montevideo Convention on the Nationality of Women of 1933 deserves particular mention here, as it was the first multilateral convention to recognize the equality of the sexes in matters of nationality.[39] Article 1 of this Convention obliged parties to accept the assessment, "There shall be no distinction based on sex as regards nationality in their legislation or in their practice."[40] The adoption in 1945 of the Charter of the United Nations at the San Francisco Conference on International Organization had a significant influence on the evolution of the law on the nationality of married women. Article 1, paragraph 3 of the Charter provides, as one of the purposes of the United Nations, the achievement of international co-operation in promoting and encouraging respect of human rights and for fundamental freedoms for all, without distinction as to sex, race or religion.[41] See also Article 55, 56, 62, 68 and 76 of the Charter.

In 1948, the Universal Declaration of Human Rights was adopted. Articles 15 and 16 of this Declaration provided, *inter alia*, that everyone has the right to a

nationality; that no one shall be arbitrarily deprived of his nationality nor denied the right to change his nationality, and that men and women are entitled to equal rights as to marriage, during marriage and at its dissolution.[42]

In the meantime, under pressure from women's organizations and other groups, a Commission on the Status of Women was set up by the Economic and Social Council of the U.N. charged with the task of attaining equality between men and women. Though the original intention of the Economic and Social Council was to charge the International Law Commission with the responsibility of preparing a draft convention, it was found out that that would take a longer time than the situation of married women would allow. In the event, the Commission on the Status of Women was entrusted with the task of preparing such a draft convention.[43] After around ten years of study and discussion, the Commission came up with a draft Convention on the Nationality of Married Women. The draft Convention was adopted by the U.N. General Assembly and opened for signature by member states on 28 January 1957.[44] It came into force on 11 August 1958.

The 1957 Convention on the Nationality of Married Women is based on the recognition that the nationality of married women is a problem that attaches to the dignity and freedom of women as individuals. It therefore directly addresses the very core of the problem - the effect of marriage on the nationality of the married women.

Article 1 of the Convention gives the following significant provision:

"Each contracting party agrees that neither the celebration nor the dissolution of a marriage between one of its nationals and an alien, nor the change of nationality by the husband during marriage, shall *automatically* affect the nationality of the wife" (emphasis added).

By this Convention, the international community assembled in the General Assembly of the United Nations stood in unison and recognized the right of the married woman to choose her own nationality. The Convention represents a victorious conclusion of the struggle for the previous one hundred years of women's organizations and international jurists. And, one may add, it represents a victory for justice.

However, the problem of nationality of married women is still far from being over. By around 1979, the Convention had been ratified and acceded to by very few countries,[45] and it appears that not many even of those states seem to have adopted

national legislation to give effect to the Convention.

The report of the U.N. Secretary General submitted in 1963, five years after the Convention came into effect, makes this clear.[46]

According to the report, the legal systems of states are classified into three main groups:

a) The first group consists of legal systems where the nationality of the wife follows automatically the nationality of the husband, i.e., marriage itself, the dissolution of marriage and change of nationality by the husband during marriage have direct effect on the nationality of the wife. The Ethiopian Law of Nationality of 1930 is shown in the report [47] as falling under this group. Some twenty-seven states fall into this group, including Ethiopia, Italy, Austria, Greece, the Netherlands, Switzerland, Portugal and Turkey.

b) The second group consists of legal systems where marriage automatically affects the nationality of the alien wife, but, to avoid statelessness and dual nationality, the principle of the unity of the family is somewhat modified to accord with the provision of the law of the husband's state. About thirteen states fall under this group, including China, Belgium, Tunisia, Bolivia and Cameroon.

c) The final group consists of legal systems where marriage has no effect on the nationality of the alien wife without her consent. Of these, approximately twenty-four states simply recognize the right of the alien wife to acquire the husband's nationality; some 24 states have provided for easier terms of naturalization; some 12 states simply do not recognize marriage as having any effect on the nationality of the alien wife.[48]

The picture is quite different as regards marriage of a woman national to an alien husband.[49] Six states provide for the automatic loss of nationality of a woman national married to an alien husband; the Ethiopian Law of Nationality, according to the report, comes under this group. However, the loss of Ethiopian nationality by an Ethiopian woman is conditional upon her acquiring her husband's nationality. Some seventeen states provide for the automatic loss of nationality by a woman national upon marriage to an alien if she acquires the nationality of the husband. About seventy-seven states reserve to their woman nationals the right to retain their nationalities upon marriage to aliens.

As can be seen, though the 1957 Convention is an achievement by itself, there

is a long way to go before its letter and spirit are fully given effect by the generality of states.

V

One of the effects of marriage on the nationality of the married woman is that it increases the chances under which the woman can have, voluntarily or involuntarily, not only dual but also multiple nationality. Normally, dual nationality occurs in respect of any person when conflict arises between different principles followed by states to determine who their nationals are. Thus, if a person *born of Ethiopian parents* in the United States is naturalized in Great Britain, such a person will have not just dual but multiple nationality. This is so because Ethiopia follows the principle of *jus sanguinis*, while the United States applies the principlé of *jus soli*. The naturalization law of Great Britain does not require[50] a person's release from his original nationality for naturalization as a British national. So, if an Ethiopian woman, born in the U.S.A. and naturalized in Great Britain marries a German national (whose nationality law gives automatically the nationality of the husband to an alien wife,[51]) she ends up having the nationality of four states.

Dual nationality occurs not only due to the conflicting application by states of the principles of *jus sanguinis* and *jus soli*, but also because of refusal by states to allow their citizens to expatriate themselves (to renounce their nationality), and because of failure by some states to require release from original nationality or allegiance before conferring their citizenship by naturalization.[52]

The automatic effect of marriage on the nationality of married women increases the incidence of dual or multiple nationality. A good example of this is the case of the Complainant referred to in the first paragraph and also later in this paper. Under the Law of Citizenship of the Soviet Union of which the Complainant is a national, marriage does not change the nationality of a Soviet woman,[53] while under the Ethiopian Law of Nationality, the lawful marriage of an alien woman to an Ethiopian subject confers Ethiopian nationality on her. As argued here, the Ethiopian Law of Nationality is based on the old rule that the nationality of an alien wife unconditionally follows that of her husband, while, under U.S.S.R. law, a Soviet woman married to an Ethiopian subject inevitably acquires dual nationality.

A person may use his dual or multiple nationality to avoid legal duties, or to realize benefits by moving from one state to another of those whose nationalities he possesses.

On the other hand, a person who possesses dual or multiple nationality can be required to discharge his duties under different legal systems of the states of which he is a national. Obligations of military service and tax liabilities are classical examples of duties which a person of dual or multiple nationality is usually called upon to discharge by states whose nationalities he possesses. This can obviously make the life of such a person difficult.

However, the real difficulties in respect of a person of dual or multiple nationality arise when such a person is injured by a state. When this occurs, the person injured cannot himself bring an international claim against the state which injured him, since it is generally agreed that individuals are not the subjects of international law, and that therefore they do not have international standing.[54] The injured person can bring an international claim against the state which injured him only by seeking the diplomatic protection of one or the other of the states whose nationality he possesses. As nationality is a legal relationship between a person and a state which allows the jurisdiction of the state to be extended, and the laws of the state to be applied to the person,[55] the issue of jurisdiction and of diplomatic protection of a person of dual or multiple nationality interests all the state of which such a person is a national.[56] In these circumstances, conflict of jurisdiction and of claim to extend diplomatic protection to a person of dual or multiple nationality is inevitably bound to arise among the states involved.

How then are the claims of states for the diplomatic protection of a person of dual or multiple nationality to be settled ?

As these claims are international claims of states, they are settled in accordance with international law, conventional and customary.

It is now an accepted principle of international law that the power to determine who the nationals of a state are remains within the *domain reserve* of each state. This is confirmed by cases decided by both the Permanent Court of International Justice and the International Court of Justice.[57] The Hague Convention of 1930 accepts the principle, "It is for each state to determine under its own law who are its nationals.[58] Even such writers as Van Panhuys and Joseph L.Kunz, who differ on the findings of the Court of International Justice in the Nottebohm case, agree that international law recognizes the right of each state to determine who its nationals are[59]. Accordingly, "How far a given state intends to stretch its personal jurisdiction or sovereignty with regard to nationals abroad is a matter of domestic law"[60].

If each state has, under international law, the general right to determine who its nationals are in accordance with its own domestic law, it follows that other states have the general duty to recognize such determination. Indeed, Article 1 of the Hague Convention cited above stipulates that the domestic law under which each state determines who its nationals are "shall be recognized by other states insofar as it is consistent with international conventions, international custom and the principle of law generally recognized with regard to nationality."

Insofar as the question of nationality is concerned, Article I above is consistent with the principle that the competence of the legislator of a state, and therefore the force of its law, are limited to the territory of that state.[61]

Hence, in this regard, it is correct to say, " In the absence of any treaty or some other form of international compulsion, the (Ethiopian) court can refuse to consider any law but its own"[62]

In other words, an Ethiopian court cannot refuse to declare a person of Soviet origin an Ethiopian national under the Ethiopian Law of Nationality on the ground that to declare him so would make him a double national because of the conflict between the nationality laws of the two states.[63] In Ethiopia, Ethiopian courts are not duty-bound to apply Soviet law which is inconsistent with Ethiopian law, and the courts can therefore declare a person an Ethiopian national irrespective of Soviet law. Since the Ethiopian Nationality Law does not recognize dual nationality, Ethiopian courts cannot recognize a person as a foreign national if he is at the same time an Ethiopian national under Ethiopian law.

This, indeed, is the rule that has been laid down in Article 3 of the Hague Convention which provides: "Subject to the provisions of the present Convention, a person having two or more nationalities may be regarded as its national by each of the states whose nationality he possesses."[64]

When a person possesses dual nationality, the state of which such person is a national cannot afford diplomatic protection to such person against the state of which he is also a national. This rule which has been confirmed by the International Court of Justice in the Nottebohm case, is laid down in Article 4 of the Hague Convention thus: "A State may not afford diplomatic protection to one of its nationals against a State whose nationality such a person also possesses."[65]

As regards third states, practice can differ from one state to another. In Great Britain, for example, a person naturalized as British is expected to be recognized as such everywhere except only within the territory of that state from whose citizenship he has not been legally released.[66] However, other states may not necessarily recognize a person as British if that person is also a national of another state. A British international jurist once suggested that, in such a case, the true test for all states would be, apart from treaty obligation, to recognize the nationality of that state which the individual himself has last selected.[67]

The Hague Convention appears to have adopted a more objective test. Article 5 of the Convention stated:

" Within a third State, a person having more than one nationality shall be treated as if he has only one ... A third State shall, of the nationalities which any such person possesses, recognize exclusively in its territory either the nationality of the country in which he is habitually and principally resident or the nationality of the country with which in the circumstances he appears to be in fact most closely connected."[68]

In cases where two or more states are in dispute over the right to extend diplomatic protection to a person who possesses their nationality, the situation is controversial. In a dispute between Guatemala and Liechtenstein over the diplomatic protection of a certain Mr. Nottebohm, the International Court of Justice ruled that the state with which the person had a *genuine link* had the right to extend diplomatic protection to such a person.[69]

The " genuine link " concept of the International Court of Justice has been disputed by a number of international jurists. And, indeed, the concept appears to be contrary to the basic rule laid down in Article 3 of the Hague Convention, that where a person possesses the nationality of two or more states in accordance with their respective domestic laws, each of such states may regard such person as its national irrespective of any " genuine link ". A state which applies the principle of *jus sanguine*, for example, regards as its national any person born of its nationals, even when the person has never seen the territory of that state, and where, therefore, there is nothing which one can call a "link" between such person and such state. Both Van Panhuys and J.L. Kunz argued that there is no sufficient evidence to justify that the "genuine link" rule has developed as a customary rule of international law. [70] It has been suggested, instead, that a person is a national of a state as long as there is some *minimum* connection or link between such person and

state.

Nevertheless, it is generally agreed that the "genuine link" rule laid down by the International Court of Justice in the Nottebohm case is the rule applicable to dispute between two or more states on the diplomatic protection of a person who possesses their nationality.[71]

The problems of dual nationality and statelessness appear to be problems the international community have to live with for some time to come. These problems will continue to arise simply because no two states legislate alike on the admission of individuals as members, or on releasing them from the bond which attaches them to the state; such phenomena as war and revolution cause cession of territory, or dismemberment of a state, which create conditions rendering certain individuals stateless and giving others more than one nationality, with all the consequences emanating therefrom.[72]

As the incidence of conflict of nationality laws is relatively a new problem, occasioned by the emergence of nation-states, it appears that it will take some time before appropriate rules of international law, conventional and customary, are developed to avoid such conflict. The consolidation of such supranational institutions as the European Economic Community to higher forms of integration can perhaps lead to new experience, whereby it may not matter where a person is born or who his parents are. The national barrier, it seems, can only disappear when states adopt a new outlook about their sovereignty.

Until then, however, international law simply recognizes the existence of dual nationality and statelessness. The 1930 Hague Conference and Convention accept the occurrence of dual nationality and statelessness as they arise. They have dealt with the symptoms of the problems, not their causes. This was so because states were simply not willing to compromise their absolute sovereignty, which gave them the right to determine who should be their nationals.[73]

Cases of statelessness and dual nationality cause serious difficulties to individuals, and may sometimes lead to confrontations between states. It is, therefore, desirable to avoid such cases. To achieve this goal, nothing less than what Joseph L.Kunz suggested as early as 1960 is required:

"...it would be necessary for international law to regulate the problem of nationality, not by a mere attribution of competence to sovereign states, but by direct

substantive rules establishing uniform principles for the grant of nationality. Even that would not be sufficient. For, even if a universal treaty to this effect were concluded and ratified, the difference of languages and the difference of interpretation by municipal courts would soon again introduce causes of conflict. It would, therefore, be necessary also to create a Supreme International Court of Nationality to keep the application of the universal treaty uniform.[74]

But the world has to go a long way before this ideal situation prevails. States still retain broad powers to determine who are their nationals in accordance with their domestic laws. In determining who are their nationals, states are obviously guided by a number of considerations, including treaty obligations. They try to avoid in their domestic laws provisions which may have the effect of giving dual nationality to their nationals and of making their nationals stateless. Provisions such as Article 4 of the Ethiopian Law of Nationality of 1930 are guided by such considerations. If an Ethiopian woman acquires the nationality of her foreign husband, she automatically loses her Ethiopian nationality. This avoids the situation where the woman can have both Ethiopian nationality and the nationality of her husband. On the other hand she automatically retains Ethiopian nationality if the law of the state of her husband does not confer her husband's nationality on her. This is intended to avoid a situation where an Ethiopian woman married to a foreigner loses her Ethiopian nationality without acquiring the nationality of her husband, and becomes stateless.

States can incorporate such considerations only in their domestic laws. They have no power to influence the domestic laws of other states. In other words, they cannot prevent other states from enacting nationality laws which have the effect of creating situations where dual nationality can occur. Such is the case, for instance, where states in their nationality laws provide that marriage has no effect on the national status of women. The Law of Citizenship of the Soviet Union is one such law.[75]

In such cases, a woman cannot acquire the nationality of her husband even if she wants to. Thus, if a Soviet woman marries an Ethiopian national, she possesses dual nationality. If, however, a Jordanian woman marries a Soviet national, she becomes stateless, since, under the law of Jordan, a Jordanian woman married to a foreigner automatically loses her Jordanian nationality,[76] and, under Soviet Law, her national status does not change upon marriage.[77]

Precisely because of the diversity of factors and considerations which influence the domestic laws of states, a state simply cannot afford to condition the

force and effect of its law on its consistency with the laws of other states. Apart from treaty obligations, it has neither a legal nor a moral duty to do that. This, however, does not mean that states can dispense with the principles generally accepted with regard to nationality.[78]

The principles generally accepted with regard to nationality which became clear from the foregoing discussion can be briefly reviewed here for purposes of clarity.

A state which is a party to a treaty governing dual or multiple nationality must give effect to the provisions of that treaty, and its courts have to apply these provisions. Non- compliance with the provisions of such a treaty will be subject to whatever sanction is available under international law.

In the absence of any treaty obligations, the issue of nationality is settled in accordance with municipal law. International law recognizes that the matter of admission of an individual to membership of a state or of releasing him from such membership is a subject of municipal law. The generally accepted principles in accordance with which states confer nationality on individuals are *jus sanguinis* and *jus soli*. The principle of *jus sanguinis* is based on the nationality of the parents of the person, while that of *jus soli* is based on the place of birth of the person. The automatic effect of marriage on the nationality of a woman is another principle widely applied by states in their nationality laws.

Where the nationality of a person becomes a contentious issue between two or more states, the rule laid down in the Nottebohm case applies, so that a person is a national of the state with which he has a "genuine link". Whether a person has a "genuine link" with a state is determined by having regard to a number of factors of varying importance. These include habitual residence, centre of interests, family ties, participation in public life, attachment shown to the given state and inculcation of such attachment to children (ICJ Reports, 1955, pp. 4 *et seq*). Though challenged by some authorities, the "link" theory of the International Court of Justice as elaborated in the Nottebohm Case appears to have developed as a customary rule of international law.

VI

The Ethiopian Law of Nationality of 1930, with regard to the nationality of the married woman, does not depart from the principles generally accepted with regard to nationality around that period. i.e., the period that followed the end of World

War I. Indeed, this writer observes that the provisions of this law regarding the nationality of married women are based on the principles of family unity, which was then applied by the majority of the states which had diplomatic and other relations with Ethiopia around 1930.

It is to be noted that before the end of the 19th century, not many Ethiopians lived abroad, and not many foreigners lived in Ethiopia. As a result, the problem of a person's nationality did not concretely arise, and the country did not have any concretely formulated nationality concepts and rules of its own. The law of 1930 was the first law ever issued to regulate the problem of nationality.

By the turn of the century, however, one finds a number of foreign powers represented in Ethiopia. Most of these powers, it may be noticed, were powers which had colonial ambitions over one or the other part of the country. At any rate, around this period, some seven states were represented in Ethiopia by ordinary legations (the United States of America, Great Britain, Belgium, France, Greece and Germany) and two others, Sweden and Turkey, had honourary consulate.[79]

In 1908, France, through her representative named Klobukowski, concluded with Emperor Menelik of Ethiopia a treaty (known as the Klobukowski Treaty) providing *inter alia* for the establishment of a special court to hear disputes between French nationals, and between French nationals and Ethiopian nationals.[80] As most of the foreign powers had separately concluded treaties with Ethiopia providing for most-favoured-nation treatment, this provision of the Klobukowski Treaty automatically applied to the other powers as well.

Though France had insisted that the composition of the court be that of ordinary consular courts, Emperor Menelik was adamant on this point.[81] Consequently, the Special Court was composed of a representative of each of the states whose nationals were involved in the dispute, and Ethiopian judges.

One of the provisions of the Klobukowski Treaty was that an Ethiopian member of the Special Court had the duty to know the laws of Great Britain, France and Italy.[82] It is interesting to note in this connection that Ras Tafari Mekonnen, who in 1930 become Emperor Haile Selassie I, and who as Emperor issued the Ethiopian Law of Nationality of 1930, had served as an Ethiopian member of the Special Court.[83]

The klobukowski Treaty appears to have had a big impact on the evolution in Ethiopia of modern legal concepts in general. The Special Court had to apply

foreign law to foreign parties, and Ethiopian law to Ethiopian disputants.[84] It was therefore inevitable that Ethiopian legal concepts had to be confronted with modern European legal thinking before the Special Court. Accordingly, the Special Court served as an early forum through which European legal concepts could be introduced into the Ethiopian legal system.

From the point of view of the Ethiopian Nationality Law, the significance of the Klobukowski Treaty is the fact that it established the need for defining who were Ethiopian nationals for the purpose of the jurisdiction of the Special Court. Moreover, the Special Court provided a forum in which future Ethiopian legislators became acquainted with the concepts and rules contained in the nationality laws of the various states then represented in Ethiopia, especially those of Great Britain, France and Italy.

By 1930, states whose nationality laws relating to married woman were based on the primacy of family unity, as well as those states whose nationality laws were based on the principle of equality of the sexes, were represented in Ethiopia. Of these, the nationality laws of the United States and France were based on the principle of equality of the sexes, while the nationality laws of the other states were based on the principle of family unity.

According to the French Law of 10 August 1927,[85] " A foreign woman who marries a French man becomes a French woman only on her express application, or when, in accordance with the provisions of the law of her nation, she is necessarily put in the condition of her husband..." and

" A French woman who should marry an alien maintains her French nationality unless she expressly declared a wish to acquire, in accordance with the provisions of the law of the nation of her husband, the said husband's nationality...".

The law of 22 September 1922 of the United States [86] is very much the same as the French one:

" Any woman who marries a citizen of the U.S. after the passage of this Act... shall not become the citizen of the U.S by reason of such marriage...but, if eligible for citizenship, she may be naturalized..." and

" A woman citizen of the U.S. shall not cease to be a citizen of the U.S. by reason of her marriage after the passage of this Act, unless she makes a formal renunciation of her citizenship..."

The U.S. Law of 1922 and the French Law of 1927 are typical examples of nationality laws which reserved to the married woman the right to choose her own nationality.

It is interesting to note here that the two states, by these laws, completely reversed their respective positions as regards the nationality of the married woman. The U.S. Law of 1855, as supplemented by the Law of 1907, as well as Arts. 12 and 19 of the Code Napoleon of 1804, as amended by the Law of 1889, were, as far as the nationality of married women is concerned, the same as the present Ethiopian Laws of Nationality. They were then based on the principle of family unity, pursuant to which marriage had the automatic effect of conferring on the woman the nationality of her husband.

As can readily be seen, the Ethiopian Law of Nationality of 1930 bears no resemblance either in letter or spirit to the U.S. Law of 1922 and the French Law of 1927. It appears that these were laws which were too modern for the Ethiopian legislator of 1930 to accept.

It is, on the other hand, clear that the Ethiopian Law of Nationality is based on concepts and rules which one observes in the nationality laws of the other powers represented in Ethiopia around that period. Of these, the nationality laws of Belgium, Italy and Greece[87] bear a striking similarity to the Ethiopian Law of Nationality.

The Law of 15 May 1922 of Belgium states:
" The foreign woman who marries a Belgian... follows the nationality of the husband," and

"The following persons lose Belgium nationality:

(2) the woman who marries a foreigner of specified nationality if, by virtue of the law in force in her husband's country, she acquires his nationality."

This law reserves to the Belgian woman the right to retain her Belgian nationality upon declaration to do so.

The law of 13 June 1912 of Italy stated:
" A Foreign woman who marries a citizen acquires Italian citizenship,... " and

" A female citizen who marries a foreigner loses Italian citizenship if her husband possesses a citizenship which may be communicated to her by marriage...."

Finally, Law No. 391 of October 29, 1856 of Greece stated:

" An alien woman married to a Greek becomes Greek," and
" A Hellenic woman who marries a foreigner loses her Hellenic nationality only in the case where her marriage confers upon her the husband's nationality."

As the 1931 Constitution of Ethiopia had the Meiji Constitution of Japan as its model,[88] the Ethiopian legislator seems to have had some special interest in the legal system of the Meiji dynasty of Japan. Though Japan had no legation or consulate in Ethiopia by 1930, her Law No. 66 of March 1899 [89] bears another striking resemblance to the Ethiopian Nationality Law.

This Law's provisions stated:
" An alien acquires Japanese nationality in the following cases:

(1) by becoming a wife of a Japanese"; but

" A Japanese who, on becoming the wife of an alien, has acquired her husband's nationality loses Japanese nationality."

The Ethiopian Law of Nationality of 1930 states:
" A lawful marriage of an Ethiopian subject with a foreign woman confers Ethiopian nationality upon her..." and
"A lawful marriage contracted abroad of an Ethiopian woman with a foreigner deprives her of the Ethiopian nationality if her marriage with the foreigner gives her the nationality of her husband. Otherwise she keeps her Ethiopian nationality."

It should be stated here that the U.S. Law of 1922 and the French law of 1927 were, even as late as the 1940s, considered to be the novelties,[90] and were therefore exceptions, as they were based on the new concept of the freedom of the married woman to choose her own nationality.

By 1930, the rule that prevailed was that which was reflected in the nationality laws of the other powers represented in Ethiopia.

According to the rule which then prevailed, the automatic effect of marriage on the nationality of the alien married woman was taken for granted.[91] Article 2 of

the Ethiopian Law of Nationality of 1930, above, is a typical example of this rule.

VII

The preceding brief discussion on the evolution and development of the law of nationality relating to married women showed that states applied two concepts in their nationality laws. The first and older concept is based on the principle of family unity, according to which marriage has the automatic effect of giving to the wife the nationality of her husband. The second and latest concept is based on the principle of the freedom of the married woman to choose her own nationality, according to which marriage *per se* had no automatic effect on the nationality of the Wife.

The Ethiopian Law of Nationality is clearly based on the old principle, so that marriage of an alien woman with an Ethiopian subject has the automatic effect of giving to the alien woman the nationality of her husband, i.e., she automatically becomes an ethiopian subject. According to Article 2 of the Ethiopian Law of Nationality, it is the marriage that gives Ethiopian nationality to the alien woman.

The only fact that needs to be proved is, therefore, whether the alien woman has concluded a lawful marriage with an Ethiopian subject. Once this is proved, she automatically becomes an Ethiopian subject. It is not open to the alien woman to deny that she has become an Ethiopian subject. Nor is it open for the Ethiopian authorities to deny her the necessary documents showing that she has become an Ethiopian subject as of the legal ceremony of marriage. Since it is marriage that gives the alien woman Ethiopian nationality, the Ethiopian authorities can only declare that the alien woman is an Ethiopian subject. They cannot create the fact of her being an Ethiopian subject, so that, under the Ethiopian Law of Nationality, the action of the authorities is declaratory, and not constitutive of the fact of the alien woman being an Ethiopian subject. In this regard, therefore, the action of the authorities relative to alien woman has no more nor less effect than on native-born Ethiopian subjects.

To condition the acquisition of Ethiopian nationality by an alien woman married to an Ethiopian subject upon her declaration or consent is to apply the latest rule that, under the Ethiopian Law of Nationality, marriage *per se* has no automatic effect on the nationality of an alien woman married to an Ethiopian subject. It now remains to test against this background the decision of the *Awraja* Court in the case of Svetllana Mamadova v. the American Community School.

In the labour dispute referred to earlier (p.1) between a certain Mrs. Svetlana Mamadoova, hereinafter the "Complainant", and the American Community School, hereinafter the "Defendant", here in Addis Ababa, the issue of the nationality of married women under Ethiopian law was raised.

The Complainant, a citizen of the Soviet Union, was married to an Ethiopian national under a marriage contract concluded in 1979 in Moscow in accordance with the laws of the Soviet Union. Here in Addis Ababa, the Complainant was employed in 1982 by the Defendant, subject to the renewal of her work permit by the Ethiopian Ministry of Labour and Social Affairs, as is required of foreigners working in Ethiopia in accordance with Labour Proclamation No. 64 of 1975.

When the Defendant refused to have the work permit of the Complainant renewed and cancelled her contract of employment on the ground that she was found to be not competent for the job, she lodged her complaint with the Conciliation Officer of the Ministry of Labour and Social Affairs. One of the submissions of the Complainant was that, as, under the Ethiopian Law of Nationality of 1930, she had herself become an Ethiopian subject by virtue of her marriage with an Ethiopian subject, she did not need any work permit as a foreigner, and failure to renew her work permit would not therefore be a ground for the cancellation of her contract of employment.

On the issue of the nationality of the Complainant, the Conciliation Officer held that she had automatically become an Ethiopian subject by virtue of her marriage with an Ethiopian subject.

On appeal, the Labour Division of the Awraja Court reversed the decision of the Conciliation Officer, *inter alia*, on the following dubious ground:

(a) Under Article 2 of the Ethiopian Law of Nationality of 1930, an alien woman married with an Ethiopian subject cannot acquire Ethiopian nationality unless she makes a declaration to become an Ethiopian subject and renounces her original nationality.

(b) Since the Ethiopian Law of Nationality of 1930 prohibits dual nationality, the Complainant cannot be a citizen of the Soviet Union and an Ethiopian subject at one and the same time. When the Complainant petitioned to the Office of the Procuracy for referral of her case to the Supreme Court for hearing on cassation, of quashing the decision, the Office denied the petition on the ground that the decision of the Awraja Court was in conformity with the Ethiopian Law of Nationality of 1930

and that, therefore, the Office found no cause to justify the referral of the case to the Supreme Court.

Article 2 of the Ethiopian Law of Nationality of 1930 states the following provision:

" A lawful marriage of an Ethiopian subject with a foreign woman confers Ethiopian nationality upon her."[92] (The Amharic version of this same Article, though not literally identical with the English version, is, by its effect, the same as the English.)

This Article is a typical example of nationality laws, in accordance with which a lawful marriage is sufficient to confer the husband's nationality on a foreign woman. As this Article is based on the principle of what is known as the "unity of the family", it is clear that, under the Ethiopian Law of Nationality, marriage has an automatic effect on the nationality of a foreign woman.

This is consistent with Article 4 of the Ethiopian Law of Nationality, regarding an Ethiopian woman married with a foreigner, which affirms:

" A lawful marriage contracted abroad of an Ethiopian woman with a foreigner deprives her of the Ethiopian nationality if her marriage with a foreigner gives her the nationality of the husband. Otherwise, she keeps her Ethiopian nationality."

Here again, primacy is given to the principle of the unity of the family, and marriage itself, irrespective of the consent of the woman, deprives an Ethiopian woman of her Ethiopian nationality. This, of course, is conditional upon her acquiring the nationality of her husband in accordance with the law of the state of which the husband is a national. Loss and retention of Ethiopian nationality by the Ethiopian women under this Article occurs irrespective of the consent of the woman.

The acquisition of Ethiopian nationality by an alien woman pursuant to Article 2, and the loss of Ethiopian nationality by an Ethiopian woman pursuant to Article 4, are not conditional upon the consent or the prior or subsequent declaration of the woman. Acquisition and loss of Ethiopian nationality by married women under Ethiopian law are thus considered automatic.

It seems, therefore, that both the Awraja Court and the Office of the Procuracy wrongly applied to this case the principle of the equality of the sexes to

determine the nationality of the Complainant, for it is actually the principle of the unity of the family that the Ethiopian legislator has provided for in the Ethiopian Law of Nationality of 1930. Equality of the sexes as a principle of the law of nationality of married women is the most recent rule, which is itself in the process of development. The Ethiopian Law of Nationality of 1930, on the other hand, incorporates with regard to the nationality of married women the old rule that the nationality of the woman follows that of the husband, and is thus a long way behind the latest rule.

Speaking in terms of *de lege lata*, the decision of the Court in this case is not based on Article 2 of the Ethiopian Law of Nationality of 1930. It is based on an entirely new law based on an entirely different principle: the freedom of the alien married woman to choose her own nationality. The decision is based on new, judge-made law.

This writer realizes that the Ethiopian judge, in common with judges of other countries which follow both the common Low System and the Civil Law System, has a role to play in the constructive elaboration and development of statutory law, in adapting the law to new situations which the Ethiopian legislature could not have foreseen when it enacted the particular piece of legislation at issue. However, the judge, in encouraging development, remains within the boundaries of his judicial function.

The first principle that the judge should be guided by, however, is that he should apply the law as he finds it. He should discover the law and not anticipate it. In this connection one can only admit that the Ethiopian Law of Nationality of 1930 is an old law, because of this, it is based on an old concept as regards the nationality of a married woman.

Despite this, however, the judge can only apply the law as he finds it. He cannot disregard the law simply because he disagrees with the values it protects. In finding the law, in discovering it, he should note that the rule for the construction of acts of the legislature is that they should be construed according to the intent of the legislature which passed them.[93] He must at the same time note that he cannot impute to the legislator an intent such as is not supported by the face of the law itself.[94] "The duty of the court is neither to add to nor to take from a statute anything, unless there are good grounds for thinking that the legislature intended something which it has failed precisely to express.[95] It cannot be said in this case that the Ethiopian legislature of 1930 intended the new rule and failed to express it precisely.

When, under the guise of the judicial function, the court comes up in its decision with a new law, then that is the end of the law itself as far as our legal system is concerned. For it should be noted that the promulgation of laws has the effect of creating expectations in the general public.

The public conduct themselves in their day-to-day behaviour in general accord with the expectations created by the law as promulgated. If the decision of the court is such that it cannot be reasonably predicted, then the law will cease to create such expectations and will therefore fail to achieve one of its principal objectives. In this regard, the court should appreciate the essential nature and purpose of law, for "enacted law is the creature of the legislator's thought and will."[96]

The provisions of the Ethiopian Law of Nationality of 1930 relating to the nationality of married women are based on concepts too old for our period of equality between the sexes. They need a re-examination, preferably with a view to making them conform with the United Nations Convention of 1957 on the Nationality of Married Women. This writer believes that it will be in the interests of the Ethiopian legal system as a whole if changes in the law are effected through the normal law-making process, rather than in the form of judicial decisions.

NOTES

1. See Svetelana Mamadova v. American Community School, Addis Ababa Awraja Court, Labour Division, File No. 1272/77; see also Higawinet, Office of the Procuracy of Ethiopia, Vol. 1, No.1, April 1989). pp. 63 et seq.

2. Clive Parry, "Plural Nationality and Citizenship with Special Reference to the Commonwealth", British Yearbook of International law, Vol. 30 (1953), p. 244.

3. Van Panhuys, The Role of Nationality in International Law, (Leyden, A.W. Sythoff, 1959). p. 150.

4. Clive Parry, op. cit. p. 249.

5. See notes 59 and 60 infra.

6. For a detailed discussion of this point, see Beroe Bicknell, "The Nationality of Married Women", Transactions of the Grotius Society, Vol. 20 (1934), pp. 118-211.

7. See, for example, the survey of nationality laws annexed to Nationality of Married Woman

(Report of the Secretary General), (United Nations, New York, 1963); see also the collection of nationality laws in the work cited in note 32 infra.

8. R.S. Fraser, "Expatriation As Practised in Great Britain", Transactions of the Grotius Society, Vol.16,p.78.

9. Ibid., p. 74.

10. G. Van Glahan, Law Among Nations, An Introduction to Public International Law, (The Macmillan Company, 1972), p. 104; Corpus Juris Secundum, p. 1138.

11. Corpus Juris Secundum, p. 1138.

12. F. Llewellyn, " The Nationality of Married Women", Transactions of the Grotius Society, Vol. 15, p. 122.

13. Ibid.

14. Ibid., p.123.

15. Ibid.

16. Ibid., p.12.

17. Ibid.

18. Corpus Juris Secundum, p. 1138; see also Fasil Nahom, "(Ethiopian) Nationality Law and Practice", p.1 (unpublished), Law Library, Haile Selassie I University; Higawinet, pp. 64, 68.

19. Corpus, Juris Secundum, p. 1138,

20. Harvard Law Review, Vol. 50, p. 831.

21. Corpus Juris Secundum, p. 1138.

22. "Developments in the Law; Immigration and Nationality", Harvard Law Review, Vol. 34, p.867.

23. See Harvard Law Review, Vol. 63,p. 886.

24. Paul Weis, Nationality and Statelessness (2nd ed.), (1979). passim; Fassil Nahom, op. cit., chart.

25. See Corpus Juris Secundum, p. 1138; Paul Weis, op. cit., p. 239; Fassil Nahom, op. cit. pp. 3 et Seq.

26. See, for example, Harvard Law Review, Vol. 50, p.83.

27. F.Llewellyn, op.cit., p. 133; see also B. Bicknell, op.cit., pp. 106 et seq.

28. Quoteed in Lleewellyn, op.cit., p.134.

29. Clive Parry, op.cit., p. 254.

30. Bicknell, op.cit., p. 112; see also V. Shevtsov, Citizenship of the U.S.R...,(Progress Publishers, Moscow, 1979). p. 82.

31. A Collection of Nationality Laws of Various Countries As Contained in Constitutions, Statutes and Treaties, (eds. Richard W. Flournoy, Jr., and Manley O. Hudson), New York, 1929, p. 608.

32. Bicknell, op.cit., p. 112; Llewellyn, op.cit., pp. 121 et seq.

33. Llewellyn, op.cit., p. 125.

34. Ibid., p. 127.

35. League of Nations Treaty Series, Vol. 197, p. 89.

36. Convention on the Nationality of Married Women: Historical Background and Commentary,(United Nations, New York, 1962). p.9.

37. Ibid., p.11.

38. Ibid., p.7; see also Bicknell, op.cit., p. 113.

39 Convention on the Nationality of Married Women..., p.11

40. Ibid., p. 12.

41. Basic Documents in International Law (ed. Ian Brownlie, 3rd edition), Clarendon Press, Oxford, 1984, pp. 2 et seq.

42. Ibid., pp. 251 et seq.

43. Convention on the Nationality of Married Women..., p.17.

44. United Nation Treaty Series. Vol. 309, (1958), pp. 68 et seq.

45. V.. Shevtsov, op.cit., p. 105

46. See note 8 supra.

47. Convention on the Nationality of Married Women..., Annex.

48. Ibid.

49. Ibid; see also Bicknell, op.cit., pp. 112-3.

50. Quoted in Fraser, op.cit., p.85.

51. See Bicknell op.cit., p. 114; Llewellyn, op.cit., p. 115;Collection of Nationality Laws..., p. 306.

52. Fraser, op.cit., p. 85; Joseph L. Kunf, " The Nottebohm Judgement", American Journal of International Law, Vol. 54 (1960),pp. 543, 553.

53. " Law of The Union of Soviet Socialist Republic On Citizenship of the U.S.S.R. of December 1, 1978", in Legislative Acts of The U.S.S.R., 1977-1979, Progress Publisher, Moscow, 1981, pp. 353 et seq.

54. International jurists hold different views on this point; for our purpose here, see Article 34 of the Statute of the International Court of Justice, Basic Documents, note 42 supra, which provides: "Only States may be parties in cases before the Court." See also Daniell T. Murphy, The Restatement (Third's) of Human Rights Provisions: Nothing New, But very welcome", The International Lawyer, Vol. 24 (1990), No. 4, p. 927.

55. See, for example, Shevtsov, op.cit., p.21.

56. Some jurists argue that states have the duty to bring an International claim on behalf of their nationals: see, for example, W.R. Bisschop, " Nationality in International Law", American Journal of International Law, Vol. 37 (1943), p. 323; Shevtsov, op.cit., pp. 31 et seq.

57. See The Tunis and Marocco Nationality Decrees Case, Permanent Court of International Justice Reports, Series B,No.4,p.24; The Nottebohm Case, International Court of Justice Reports, 1955.

58. League of Nations Treaty Series, Vol. 179, p. 89, Article 1.

59. van Panhuys, op.cit., P. 55, 150 passim; Kunz, op.cit., p. 545.

60. Macmillan Koessier," "Subject", "Citizen", "National" and "Permanent Allegiance", Yale Law Journal, Vol. 56 (1946-47), p.70.

61. F.A. Mann, Recueil des Courts, Vol. 111 (1964), pp.9 et seq.; Ian Brownlie, "Public International Law", British Yearbook of International Law, Vol. 39 (1965), pp.432-3.

62. R.A. Sedler, The Conflict of Laws in Ethiopia, (Faculty of Law, Haile Selassie I University, Addis Ababa, 1965),p.6. see also Shevtsov, op.cit., p. 49, who says, "One of the fundamental aspects of state sovereignty - independence with reference to citizenship - is expressed, above all, in the fact that every sovereign state regulates all matters pertaining to its citizenship on its own account, independently of any other authority whether inside or outside its borders."

63. See Article 4 of the Law of the Union of Soviet Socialist Republics on Citizenship of

December 1, 1978, note 54 supra, in accordance with which marriage has no effect on the citizenship of the spouses, while, under the Ethiopian Law of Nationality of 1930, marriage confers the nationality of the husbands on the wives.

64. United Nations Treaty Series, note 44, supra.

65. Ibid.

66. Fraser, op.cit., p.82.

67. Ibid.

68. See Note 57 supra.

69. International Court of Justice Reports, 1965, pp. 22-3.

70. See note 60 supra.

71. See note 57 supra.

72. Biscope, op.cit., p. 321.

73. Ibid., p. 324

74. Kunz, op.cit., pp. 563-4.

75. See note 53 supra.

76. Convention on the Nationality of Married Women..., Annex.

77. See note 54 supra.

78. See, for example Kunz, op.cit., p. 546; van Panhuys, op.cit., passim; Koessler, op.cit., p.74.

79. Heinrich Scholler, The Special Court of Ethioipia, 1920 -1935, Stuttgart, 1985, p. 48.

80. Ibid., p. 45.

81. Ibid.

82. Ibid.

83. Ibid.

84. Ibid.

85. Collection of Nationality Laws..., p. 245.

86. Ibid., p. 608.

87. Ibid., pp. 29, 363, 315.

88. James C.N. Paul and Christopher Clapham, Ethiopian Constitutional Development: A Source book,(Faculty of Law, Haile Sellassie I University, Addis Ababa, Vol. I, p. 336.

89. Collection of Nationality Laws..., p. 382.

90. van Panhuys, op.cit., p. 161.

91. See, for example, Llewellyn op.cit., p. 133; Bicknell op.cit, p. 113, Convention on the Nationality of Married Women..., note 32 supra; Collection of Nationality Laws..., passim.

92. For the text of the law, see Consolidated Laws of Ethiopia, Vol. I; also available in Balambaras Mahtema Selassie Wolde Meskel, Zikre Neger, 1939 (Eth. Cal.), pp. 183 et seq. (Amharic); N. Marein, The Ethiopian Empire Federation and Laws, Hotterdam, 1954, pp. 61 et seq. (English); the Ethiopian law of Nationality of 1930 is one of the laws issued before the Italian envasion, and just one year before Ethiopia received its first written constitution in 1931.

93. C.K. Allen, Law in the Making, Oxford, (7th edition 1964),p.491.

94. M.Farani, The Interpretation of Statutes,(Lahore Law Times Publications, 1970), p. 33.

95. Ibid., p. 107.

96. Allen, op.cit., p. 427.

Salient Features of the Major Ethiopian Income Tax Laws[1]

Bekele Haileselassie*

I. Introduction:

Three separate income tax proclamations are currently in force in Ethiopia.

1. Proclamation No. 296 of 1986, applying to income derived from petroleum operations.

2. Proclamation No. 77 of 1976 (as amended) relating to income arising from agricultural activities.

3. Proclamation No. 173 of 1961 (as amended) dealing with all income obtained from sources other than petroleum operations and agricultural activities.

Of the three legislations mentioned above, the first one has not been treated in this article. This is because currently it has virtually no application since the production of petroleum in commercial quantity has not as yet materialized in Ethiopia.

The main concern of this article is to acquaint the reader with the Ethiopian income tax system in general. Accordingly it describes the chief aspects of the major Ethiopian income tax laws. Beginning with an explanation for the statutory definition of the word "income", it tries to provide answers to such questions as who are affected by the income tax laws and what are their major legal obligations? How are income tax collection and assessment carried out ? What are the measures for ensuring compliance? What can taxpayers do when they are aggrieved at the way their tax liability is determined ? Who is entitled to exemptions under the income tax laws ?

The concluding section tries to bring to light some selective issues and problems of practical significance. In so doing, it underscores the need for

*Lecturer, Faculty of Law, Addis Ababa University

improvement. It is hoped that this paper will make some contribution towards further research on the subject.

II. STATUTORY PARAMETERS OF INCOME

That the word " income" is hard to define is a point that has often been reiterated in many writings and articles on the subject. Scholars and experts in various disciplines usually tend to give a definition to the term from the vantage-point of their own fields of specialization and concern, as a result of which a consensus on its meaning is hard to come by. Hence, in the area of what may be called applied taxation, it has become customary to obviate the aforementioned difficultly by means of statutory definitions.

Ethiopia's statutory meaning of "income" holds all payments in cash and benefits in kind as income, regardless of the whereabouts of the recipient, provided they originate from sources within the country.[2] Consequently, the treatment of payments in cash and benefits in kind that arise from sources outside Ethiopia as income is a matter of exception.[3]

Another statutory equivalent to the word "source" is "activity", which includes employment, professional and vocational occupations, agricultural undertakings and businesses of any sort. In principle, therefore, the word " income" applies to those payments in cash and benefits in kind that ensue from an activity.[4] Yet again, as an exception to the rule, dividends from share entitlements, royalties from use of patents and copyrights, as well as prizes and awards won by chance, such as in a lottery, fall within the domain of income.[5]

In daily parlance, different words are employed to refer to certain sums in money paid or received according to context: salaries, wages, bonuses, emoluments, interests, profits and so on. Likewise, benefits in kind offered or obtained may take on the form of goods or services of commercial value. Nonetheless, these distinctions in expression and appellation carry no relevance to the statutory definition of income, and in principle all of them attract tax unless legal exemptions avoid it .[6]

III. SUBJECTS OF INCOME TAX

The term is one coined to stand for both actual tax-payers and tax collection intermediaries. Broadly speaking, all persons and organizations that are involved in

an offer or receipt of an income that attracts tax are subjects of income tax, whether as an actual tax payers or a tax collection intermediary or both.

The word " person" refers to individuals who may receive their income as an employee, a trader, an independent contractor, a farmer, an author, a composer, a prize winner, a share-holder, etc.[7] By " organization" is generally meant bodies corporate both of public and private nature which engage in trade, including state farms, joint ventures, corporations, share companies and so on.[8]

All subjects of income tax are required to comply with two main obligations, namely, declaration of income and payment of taxes. Certain categories of subjects of income tax also have another obligation, i.e. maintenance of books of accounts and records.[9]

IV. TAX COLLECTION SCHEMES

The imposition of the obligations to declare income and pay tax are obviously for the purpose of insuring tax collection. To this end, both the withholding and self-reporting systems are employed.

The application of the withholding system is in respect of incomes that arise from employment, share entitlements, chance winnings, and use of patents and copyrights. It also extends to payments made for services rendered from abroad. In such cases the individual or organization that advances income to another acts as tax-collection intermediary, since he, she or it is under the obligation to declare such income and transfer the tax thereon to the Income Tax Authority within one month from the date of effecting payment. Consequently, such an individual or organization is authorized by law to deduct from and with hold the tax levied on the income of the recipient.[10]

Another instance of the application of the withholding scheme is in relation to interests payable on loan to credit institutions. Under this situation, if the borrower happens to be a tax-payer, he, she or it is required to declare the income of the credit institution in question and transfer the tax thereon to the Income Tax Authority, upon the fulfilment of the obligations that relate to the income of the former. If the borrower has no tax-payer's status, the obligations must be met within four months from the end of the Ethiopian fiscal year.[11]

The self- reporting system is employed as regards all other income sources,

as well as employment in special situations. Individuals who work for more than one employer in one month or in entities that represent diplomatic interests of a foreign state are obligated to declare their income and pay tax thereon in person.[12] Individuals and organizations that are habitually engaged in professional and vocational occupations and businesses of any sort are obliged to declare their income and many pay the tax thereon within specified periods ranging from one to four months from the end of Ethiopian fiscal year, depending on the tax-payer's categorization.[13] Income form casual rental of property must be declared with a view to effecting tax payment within one month from the date of acquisition.[14]

In respect of income from agricultural activities, provisions are made for participation of peasant's associations in the process of tax collection. They are vested with the power to collect taxes from farmers up to annual taxable income of Birr 600.[15] Generally, the compliance with the obligations to declare income and pay tax thereon must be met each year within the period that runs from 1 Tahsas to 30 Miazia, in line with the prevailing harvest season in Ethiopia.[16]

V. TAX ASSESSMENT

Assessment is the process of determining the taxable income to which a given tax rate applies. Generally, this process may not be difficult in respect of such withholding schemes involving income sources as chance winnings and use of patents and copyrights, unless there exists a collusion between the tax-collection intermediary and the actual tax-payer, with a view to concealment of income. As regards other sources of income, in particular those to which a profit tax attaches, the assessment process may not be so easy a task as it may seem.

Under the Ethiopian taxation system, income-tax liability is assessed either on the basis of books of accounts and records, or by estimation. Those tax-payers that are obliged to keep books of accounts and records are required to submit them to the Income Tax Authority for inspection upon request.[17] If they do so, and their books of accounts and records come up to the satisfaction of the Authority, their tax liability is assessed on the basis of such books of accounts and records.[18] Conversely, if these tax-payers either fail to submit their books of accounts and records, or if the Authority rejects them for any reason, assessment of tax liability is done by estimation. Tax liability is also assessed by estimation in respect of all tax-payers that are not bound by law to keep books of accounts and records.[19]

More often than not, there appears to exist a disparity in amounts between

the taxable income and the sum total income (gross income) of a tax-payer for a given accounting period. This is particularly true of such income sources as employment, professional and vocational occupations, agricultural undertakings and other businesses of every description. The reason for this lies in the provisions of the law that make allowance for excludable and deductible outgoings and losses.

As far as the Ethiopian tax system goes, the term "exclusion" means preclusion of certain classes of payments in cash and benefits in kind from the canvass of taxable income from employment. "Deduction", on the other hand, signifies the subtraction of certain items of expenses incurred or losses sustained in the process of creating income from gross earnings that accrued within a given accounting period.

In principle, the sum total income a worker receives in a month is taxable.[20] Nonetheless, four classes of payments which actually provide an advantage for the employee and present expenses to the employer may be excludable while assessing the tax liability of the former. Apart from the one that concerns medical treatment, the other classes of payment have to do with transportation and travelling expenses borne by the employer.[21]

As regards taxes on profits, the rule is to take away from gross income all expenses incurred and losses sustained for the purpose and in the process of generating the income on which tax is imposable in respect of a given accounting period. Statutory enumeration of deductible and non-deductible items of outgoing and losses is in fact provided.[22] This approach indeed goes a long way to the determination of deductibility.

Under the Ethiopian income tax system, aggregation is possible. However, it follows the schedular and not the global approach. There are three main schedules in the Ethiopian income tax system, one for income from employment, another for income from agricultural activities, and a third for those derived from all other sources of businesses, as well as professional and vocational occupations including those from casual rental of property.[23] In instances where incomes are obtained from more than one source under different schedules, it is not permissible to add up the taxable incomes and compute tax on the aggregate amount, as is generally the case in the global approach. Thus, aggregation of taxable income takes place only where the sources from which the incomes are derived fall under one and the same schedule and applies only where the incomes are obtained within the same accounting period.[24]

In relation to only one income source, viz. employment, an explicit provision for what may be called pro-rata computation is made. Thus, if an employee happens to be in a situation where he receives, say, his three months pay at once, tax liability may not be assessed on the sum-total income. First, the sum total income must be pro -rated over the number of months of services to which the pay corresponds, and then tax liability is computed.[25]

As regards income from agriculture, tax liability is generally worked out by the application of what may be called an anticipatory assessment. This version of assessment by estimation takes as a basis of computation the prospective income of a given farmer which is calculated by having a look at the harvest as it stands. Nevertheless, such assessments may not be conclusive; upon submission of convincing proofs, tax adjustments are allowable where proceeds from a sale of produce fall short of the income assessed by anticipation.[26]

The segregation of income into allowable and non-allowable portions to get at the taxable income by the use of the estimation method of assessment poses practical difficulties. Obviously, it is impossible to determine exactly the statutory allowable outgoings and losses for computing taxable income in the case of assessment by estimation. On the other hand, a tax-payer whose liability is assessed by estimation need not be totally denied access to fair play. This anomalous situation necessitates methods which can bring about results in line with equity.

To this end, general standards of profit rates in percentages are administratively set for a general application in respect of each type of activity, having due regard to, *inter alia*, the statutory allowable and non-allowable items of outlays and losses. Each standard profit rate applies to all tax-payers who carry on the type of activity to which it is meant to correspond. Thus, taxable income in case of assessment by estimation is calculated as that portion of the profit that accrues to a particular tax-payer in a given accounting period which tallies with the appropriate standard profit rate.

The process of assessment by estimation calls for unstinted effort for the acquisition of information conducive, on the one hand, to making comparative studies within the specified type of activity to get at reasonable and feasible standards of profit rates, and on the other, to determining the profits of a particular tax-payer in a given accounting year. Both lines of action, therefore, need effective inspection techniques and dependable skill in data analysis.

Needless to say, assessment, as a whole, necessitates being conversant with

the operative tax rates. Under the Ethiopian income tax system, one can discern three formulations.

The fixed rates in percentages are applicable to taxable incomes in respect of state farms, and all cases where the liability to pay tax rests with organizations to the exclusion of agricultural producers co-operatives. Such tax-payers, with the exception of joint ventures, pay in tax 50% of their annual taxable income.[27] The fixed rates in percentages are also applicable to royalties, dividends and prizes, and constitute 40%, 10% and 10% of such incomes respectively. One more application of fixed rates in percentages is with respect to payments made for services rendered abroad, which is set at 10%.[28]

Instance of application of specified rates in amounts are found in cases where incomes are derived from agriculture. In relation to agriculture, annual taxable income which does not exceed Birr 600 is subjected to a specified rate of Birr 10.[29]

The marginal rates in percentages are given application with regard to income from employment. They also apply to annual taxable income that exceed Birr 600 in case of agricultural undertakings, and that exceed Birr 300 in case of other activities.[30] For the purposes of determining tax liability, each rate is applicable to a portion of the taxable income that falls within the minimum and maximum income limits that correspond to it, and a summation of the results is made.

Generally speaking, assessment concerning income from professional and vocational occupations as well as other businesses and agricultural activities must be made within five years from the date when declaration of income is made by tax-payers. Failure to do this may result in barring the exercise of assessment in respect of tax-payers who complied with the obligation to declare income.[31] This statutory limitation to assessment may not, however, work in all cases of deceit relating to income and the activity the income is derived from.[32]

Once an assessment of tax liability is made, it is reduced into what is often called tax assessment notification to be served upon the concerned tax-payer.[33] The assessment notification must be prepared in such a way as to clearly indicate how the tax payable is computed. It should also spell out the types of penalties and their amounts, if there are any.[34]

VI. MEASURES TO ENSURE COMPLIANCE

The enforcement of the three heretofore mentioned main obligations of income tax is hinged on penalties that are imposable as part of the tax payable in case of default.[35] Failure to maintain books of accounts and records as prescribed by the law carries with it a penalty of 20% of the amount of the tax finally assessed.[36] The same applies to non-compliance with the obligation to make declarations of income from businesses as well as professional and vocational activities.[37] Concerning agricultural income tax, the penalty imposible in default of the obligation to declare income is 25% of the tax finally assessed.[38] The penalty that ensues from omission of payment of tax on the due date is worked out in a somewhat different way, suggestive of interest.

As regards income from agriculture, failure to effect tax payment on the due date entails a penalty of 25% of the unpaid tax in respect of each month of delay.[39] As the penalty has, as its ceiling, 50% of the unpaid tax, it is obvious that it runs only for two months. For other income sources the rate at which this penalty increases is set at 2% per month, the maximum limit being the same as that stated above.[40]

Non-compliance may also result in the revocation of licenses under which activities are carried on. Municipalities and other appropriate public authorities are generally required by law to revoke the licenses of delinquent tax-payers at the request of the Ministry of Finance.[41]

Compliance may also be sought through judicial means. It is possible to distrain upon property for unpaid taxes, and settle the debt from the proceeds of the sale therefrom via execution proceedings.[42] Moreover, infractions of tax laws, in principle, constitute criminal liability punishable under the Penal Code.[43] Consequently, tax-payers are assumed to be deterred by the facts mentioned above from violating what is required of them by the law.

VII. GRIEVANCES

Upon receipt of a tax assessment notification, the tax-payer is, in principle, obligated to settle accounts with the Income Tax Authority within one month.[44] Nonetheless, if the tax-payer feels unhappy about the way his/her or its liability is assessed, there are two options open for airing grievances.

First, the tax-payer may opt for administrative means. In such cases, an application for a review of the assessment notification is made to the Income Tax Authority and, usually, a three-man committee examines the validity of the tax-payer's claim. Generally, the investigation process involves going into the files of the tax-payer, and inspection of premises where activities are carried on. If the findings of the committee warrant revision of the assessment, it is performed accordingly, and the new assessment is served on the tax-payer afresh.

Second, the tax-payer may opt for a legal remedy which stems from the right to appeal against the assessment made by the Income Tax Authority. For the exercise of the right to appeal, however, the fulfilment of two preconditions are mandatory: the first relates to the time within which an appeal must be made, which runs for just one month from the date of receipt of an assessment notification. The second is the requirement to deposit the prescribed amount of money with the Income Tax Authority. The absence of either of the two preconditions bars the exercise of the right of appeal, in the event of which the assessment notification becomes final and conclusive and generally executory by courts.[45]

The appeal is lodged with a special tribunal at the first instance.[46] The tribunal is empowered to increase, reduce, confirm or annul the tax assessed by the Income Tax Authority, and to make consequential order for the disposition of the matter.[47]

Both parties, i.e., the tax-payer and the Income Tax Authority, have a right to appeal to courts whenever they are dissatisfied with the decision of the tribunal. The right is, however, restricted to points of law, as the courts are precluded from going into the merits of the case, and are required to send back the case to the tribunal having rectified only what they consider legally erroneous in the decision.[48]

VIII. EXEMPTIONS AND INCENTIVES

Under the Ethiopian Income Tax System, exemptions are provided by (a) the income tax proclamations, (b) other municipal laws, and (c) international treaties and conventions.

As regards employment, monthly income of all employees not exceeding 50 Birr is tax-free.[49] In addition, income that accrues to unskilled workers under the conditions prescribed by the law entails no tax.[50] Exemption is also granted to an employee of a person or organization residing abroad in respect of the income he

receives from such an employer, provided his stay in Ethiopia in one year does not exceed 183 days, and provided further he may not work for another organization or person within Ethiopia. However, such an employee may be subjected to payment of tax on such income if the employer residing abroad has business in Ethiopia.[51]

Still another instance of exemption relating to employment pertains to diplomatic and consular corps. It also extends to other diplomatic passport-bearing personnel working in entities that represent the interests of a foreign state, provided such personnel have nationality of the state represented. The exemption applies, however, to the income they receive from the exercise of their normal functions only.[52]

Exemptions are also granted in respect of other income sources. Generally self-employed artisans who live outside municipal areas and townships earn tax-free income from their trade.[53] Likewise, interests accruing to persons from savings in credit institutions recognized by the law, and premiums collected by foreign reinsures, entail no tax.[54] In addition, income from chance winnings which does not exceed Birr 100 does not give rise to tax liability.[55] Tax payers that derive income from sources chargeable under schedule C have also no liability to pay tax provided their taxable annual income does not exceed Birr 300.[56]

As regards cooperative societies, save those engaged in agricultural activities, the income retained by them is untaxable. If distribution of income amongst their members takes place, however, each member is exempted from payment of tax only to the extent to which his/her annual share does not exceed Birr 500.[57]

All exemptory provisions contained in international treaties and conventions to which Ethiopia is a signatory party are abided by and given application within the territory.[58] Thus, income received by officials of international organizations such as the specialized agencies of the United Nations is not subject to the payment of taxes.[59]

Exemptions from the payment of income tax may also result from municipal laws other than the tax legislations. The exemptions granted to the Relief and Rehabilitation Commission and the Sport Commission are just two instances of the above.[60]

Incentives by way of income tax are extended to joint ventures formed pursuant to Proclamation No. 32 of 1989. They are allowed to enjoy five years' tax holiday with respect to a newly launched project from the date of commencement

onwards. A three-year tax holiday relating to expansion is also stipulated. Besides, the fact that the rate applicable to their taxable income is set at 40% signifies additional favourable treatment.[61]

Investors in agricultural and industrial activities as well as hotel undertakings may become beneficiaries of exemptions from the payment of income tax for specified periods.[62]

With respect to agricultural activities, an investor shall be entitled to a tax holiday for two years, three years or five years as of the commencement of production provided the amount of capital invested is a) over Birr three hundred thousand but not more than Birr seven hundred and fifty thousand b) over Birr seven hundred and fifty thousand but not more than Birr two million and c) over Birr two million, respectively.

Here again the duration of the tax holiday is extended for a period of one year if the investment occurs in areas designated as preferred by the Council of Ministers. Investing in such areas in the field of industry also carries with it the benefit of being exempted from the payment of income tax for a period of two years as of the commencement of operations even in cases where the amount of the capital involved is Birr five hundred thousand or less but more than Birr fifty thousand.

The establishment of hotel services in preferred areas is encouraged by a grant of exemption from the payment of income tax for a period of two years as well. Enterprises of this nature must however, meet the standard criteria set by the Hotel and Tourism Commission in order to be eligible for the exemption.

Where major expansion is ascertained to have taken place in agricultural or industrial concerns in respect of which a tax holiday for two years, three years or five years has been granted, the income deriving from the expansion shall remain unaffected by income tax for one year, two years, and three years respectively.[63]

IX. CONCLUSION

At the close of this brief survey of income tax in Ethiopia, some basic points are worth considering.

THE STATUTORY DEFINITION OF INCOME

Does the Ethiopian statutory definition of the word "income" pose no problem? The answer to the above question appears to be "yes, it does.". In the first place, there is an ambiguity in the language of the meaning of "income", as to whether the "revenue" itself or the "source", i.e. the activity which gives rise thereto, must have its origin in Ethiopia. Secondly, there is nothing in the definition that indicates its extension to goods and services of commercial value, in contradistinction to other provisions of the law that appear to establish this fact. Consequently, there is a need for an improved definition of the word "income" aimed at rectification of the above-mentioned and other defects.

DIVIDENDS AND ROYALITIES

How competently do the taxes on dividends and royalties operate ? Over ten years have passed since these taxes were introduced into the Ethiopian direct taxation system, and all attempts at their implementation have encountered difficulties.

As there is no provision in the law in respect of transnational companies with branches or subsidiaries in Ethiopia, it has become impossible to assess and collect dividend tax where such is the case. Even where the company has Ethiopia as its country of incorporation, the fact that the tax liability arises only when dividends are "declared and paid" enables the shareholders to circumvent collection by postponing the distribution of profit amongst themselves in their general meetings indefinitely, but creating subtle mechanisms, such as artificial loan agreements with the company which would ensure the benefits from their dividends.[64]

The tax on royalties with its high rate of 40%, has a clearly discouraging effect on the work and creativity of the mind, which has made its application unacceptable. Further, its scope is undefined in the income tax laws, and there is no separate legislation on patents and copyrights which governs the situation. All these factors tend to render its implementation difficult. Consequently, the reappraisal of the above two taxes in the light of the objective situations of present-day Ethiopia is felt necessary, and even imperative.

PAYMENTS FOR SERVICES RENDERED FROM ABROAD

At least two major problems stand in the way of an attempt to implement the tax imposed on payments made for services rendered from abroad. In the first place, it is not clear whether the tax is intended to apply to cases where the actual performance of the service takes place outside Ethiopia. If this is so, the tax in question becomes an exception to that principle which holds the sources of all receipts of cash and benefits in kind within Ethiopia to constitute "income". Secondly, it is uncertain whether it is meant to apply only to casual instances or to all cases that involve transfer of service from abroad, including ongoing concerns. Thus, the provisions that deal with this tax need amendment.

CASUAL RENTAL FROM PROPERTY

Incompatibility seems to exist between tax payment and assessment in respect of casual rental from property. The tax is required to be paid within one month from the date of receipt of such income, whereas it assessment is made pursuant to schedule C which is based on annual taxable income. This anomalous situation makes the levying of tax on casual rental from property quite difficult. The problem seems to render even aggregation complicated in a case where a given tax-payer happens to get income from sources such as trade in addition to casual rental from property. Viewed from the above problems, and the possibility of taxing any income from any source (activity) not specifically mentioned in the law under Schedule C, even a proposition that calls for the repeal of the provisions that deal with casual rental from property seems worth considering.

TAXATION OF PUBLIC ENTERPRISES AND FINANCIAL AGENCIES:

Is it advisable to tax public enterprise, and financial agencies in the face of their obligation to transfer all surpluses to the central government? Detached from present circumstances, the negative side of the above issue appears too plausible to disclaim. It is plain that the application of double revenue raising channels to one subject and the same income simultaneously tends to result in operational redundancy, leading to waste of manpower, time and resources, thus putting the government to large and undesirable expense. With due recognition of all disadvantages implied in retaining the application of income tax to public enterprises, and financial agencies however, we may be justified in considering the other point of view. The question is one of time: to figure out exactly when to put

an end to the application of income tax as regards public enterprises and financial agencies. A swift shift from one system to an entirely new one is usually in danger of incompleteness and inefficiency, and perhaps all the more so in the case of handling public finance policies.

The application of taxes to public enterprises and financial agencies in the present circumstances is held as justified on the grounds that it serves the purpose of control and countercheck, and particulary as a means of calibrating economic performance. Yet as long as public enterprises and financial agencies continue to remain under income tax obligation,the need to coordinate operations so as to minimize the disadvantage is evident.

THE INCOME TAX RATES

The present rates, with their unmistakably high progression are apparently meant to narrow the gap of income disparity. They show that the tax burden becomes heavier as income goes higher. However, social justice is not sought only along this line, and it is perhaps high time to think in terms of what is known as horizontal equity as well. That is to say, the tax burden should be lighter on individuals with dependents than those without dependents despite the fact that they get the same amount of income within the same accounting period. The structure of the present income tax rates may also come under criticism for discouraging private efort to engage in business that are both legal and profitable profitable.

In the case of employment the cumulative rise of the rates amounts to 85% in respect of the monthly taxable income that exceeds birr 3,750. With regard to agricultural activities it goes as high as 89% for that portion of annual taxable income of individuals and producers co-operatives exceeding Birr 36,ooo.

For other businesses the cumulative rise of the rates amounts to 59% in respect of that part of annual taxable income of individuals exceeding Birr 24,000. From the above one can easily see the adverse impact of the rates on private business initiative which is expected to play a significant role in national development.

TAX APPEAL TRIBUNALS

One of the considerations that called for the creation of tax appeal tribunals seems to be the idea that they may have a role to play in minimizing the work-

load of the regular courts. However, since the litigating parties more often than not exercise their right to appeal against the decisions of the tribunals, much of the strength of the above argument is lost. The restricting of the power of the regular courts to mere points of law, and the requirement to send back cases to tax appeal tribunals for final disposition, tend to result in undesirable prolongation of the judicial process.

Hence, it is felt to be of paramount importance to make a careful evaluation of the merits and demerits of the existence of thee tax appeal tribunals, and even consider their abolition, in favour of the advantages attainable by setting up special tax divisions within the structure of the regular courts to deal with tax matters in their entirely.

CO-OPERATIVE SOCIETIES

The idea of granting exemption to co-operative societies presumably sprang from the need to give encouragement to their formation. Its formulation also goes with the acknowledged principle that the impact of taxes should be less on savings and more on consumption. As regards this question, however, the anomalous exemptory status of peasant producers co-operatives, the self-defeating exemptory provision in respect of members of co-operative societies as a whole, and the issue of collection of tax from those liable to payment have become problems of great concern.

PARTICIPATION OF MASS ORGANIZATIONS IN TAX ADMINISTRATION

To what extent is the participation of the Peasants' Associations useful and expedient in the process of taxation? It is not surprising that this issue should become a major concern, for effective use of appropriate mass organizations as an extended arm of the tax authorities goes a long way to enhancing the revenue raising capacity of the government. The Peasant Associations, as noted earlier, have had initial experience along this line and proper assessment of the experience would help not only to find out areas that need improvement, but also to devise better means of similar applications for the future. As a general remark, however, it may be stated that the feasibility of such scheme largely depends on the general level of education in the population, creation of a high level of tax awareness, and the degree to which responsibilities and functions are clearly defined in the law and directives.

To sum up, the issues, anomalies and shortcoming detectable in the present income tax system of Ethiopia may be many more, and much more diversified. There is a pressing need to improve the situation for implementing public finance policies, if income taxes are to be effective instruments. The removal of all encumbrances, of whatever nature, that bar proper and undifferentiated application of the income taxes is clearly of absolute necessity; yet the task of over-hauling the system will also demand a great deal of work.

The constraints on the application of the income tax system may have their origin in either the policy, the law or the administration, and the effort at the improvement of the system must be made from these three fundamental perspectives.

NOTES

1. The writer of this article had the opportunity to present a discussion paper entitled "Income And Property Taxes in Ethiopia- A Synopsis of Basic Functions and Salient Features" to the Ethiopian National Training Workshop on Public Finance for Development. The Workshop had been organized by the Economic Commission For Africa in collaboration with the Ministry of Finance from 22 to 26 October 1984.

   It was the intention of the writer to have the above mentioned paper published in this Journal without any alterations. Nontheless, the abridgement of the original text was required due to limition of space. Further, it has become necessary to update the contents of the original text in light of the income tax and other relevant laws promulgated thereafter.

   As can be gathered from the title of this article, all the discussions on property taxes are omitted by way of abridgement. On the other hand, much of that portion of the original text pertaining to income tax is retained intact.

2. See Art. 3 of Income Tax Proclamation No. 173 of 1961 (as amended). In this paper unless indicated otherwise all Articles refer to this Proclamation.

3. The exception is the tax imposed on payment for services rendered from abroad.

4. See the Amharic version of Art. 4 (a&b); see also Art. 3(9) of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

5. Art. 4 (c,d, & e).

6. Art. 6.

7. Art. 3(b).

8. Art. 3(a); Cf. Art.3 (3) of Proc. No, 77 of 1976 (as amended). Note that (a) co-operative societies are excluded from the definition accorded to "organization" as far as proc. No. 173 of 1961 (as amended) goes; (b) for the purpose of this text, "joint-venture" has to be understood in the context of Proc. No. 32 of 1989.

9. Art. 26 of Legal Notice No. 258 of 1962.

10. Arts. 30 and 34 (b,c,d & e).

11. Art. 21 (2,3, & 4) of L.N.No. 258 of 1962.

12. Arts. 32, 33, and 45. Though the law has nothing to say on the matter, practice holds that employees in international organizations with liability to pay income tax should declare in person to the Income Tax Authority the monthly income they receive from their employment and pay the tax thereon.

13. Art. 25 of L.N.No. 258 of 1962; see also Arts. 35 and 46. Note that the Ethiopian fiscal year runs from 1 Hamle to 30 Sene.

14. Art. 34 (a).

15. Arts. 17; see also Art 20 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

16. Art. 13 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended). Note that the obligations to declare income and pay tax must be met within thirty days from the date the farmer receives the income, even where it takes place prior to 1 Tahsas.

17. Art. 22.

18. Art. 39; see also Art. 21 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

19. Art. 40; see also Art. 21 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

20. Art. 8.

21. Art. 4 of L.N. No. 258 of 1962.

22. Art. 16 and 17 of L.N. No. 258 of 1962, as well as Art. 24 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

23. Arts. 4, 7(b) (2) and 12(b,c & d); see also Art. 25(1 & 2) of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

24. Art 5 cum Art. 34 (c) of L.N. No. 258 of 1962; Cf. Art. 23 of Proc. No. 77 of 1976 (as

amended).

25. Art. 7(a).

26. Art. 15 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended). Note that the Peasant Associations participate in the assessment process and, in fact much of the work rests with them. See Art. 16 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

27. Art. 17(c); see also Art. 25(1) of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

28. Art. 17.

29. Art. 17; see also Art. 20 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

30. For employment see Art. 7(b) (2); for agriculture see Art. 25(2) of Proc. 77 of 1976 (as amended) and for other sources of income Art. 12 (b) (2)

31. Art. 41; see also Art. 26 (1) of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

32. Art. 70; see also Art. 26 (2) of Proc. No. 17 of 1976 (as amended).

33. Arts. 47 and 48.

34. Art. 34 (d) of L.N. No. 258 of 1962 and Art. 27 (1) of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

35. Art. 69; see also Art. 40 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

36. Art. 68; see also Art. 39(2) of Proc. No. 77 of 1976 (as amended). Note that it is problematic to apply the penalty in the case of tax on income from agriculture, for there is no regulation issued by the Minister of Finance to date.

37. Art. 66.

38. Art. 39 (3) of Proc. No. 77 of 1976 (as amended). Note that it would have been much better to put the percentage instead of cross-referring.

39. Art. 39 (1) of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

40. Art. 67.

41. Art. 27.

42. Art. 62; see also Art. 63 and Art. 41 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

43. Art. 70; see also Art. 43 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended). The relevant Penal Code provisions are Arts 354-356; 362-740.

44. Art. 46.

45. Art. 54 and 55, Cf. Arts. 27(2) and 28 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

46. Art. 49; see also Art. 29 of Proc.No. 77 of 1976 (as amended).

47. Art. 56. Cf. Art. 33 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended).

48. Arts. 58-60; Cf. Arts. 34 and 35 of Proc. No. 77 of 1976 (as amended). Note that in the case of tax on income from agriculture the decision of the awraja court is non appealable.

49. Art. 7(b) (1).

50. Art. 18 (c); see also Art. 10 of L.N. No. 258 of 1962.
51. Art. 18(d); see also Art. 11 of L.N. No. 258 of 1962.

52. Art. 18(g).

53. Art. 18(b). Note that such persons should not employ workers on a permanent or regular basis, to benefit from the exemption. Cf. Art. 9 of the 1961 Commercial Code of Ethiopia.

54. Art. 18(e and f).

55. Art. 17(b) (1).

56. Art. 12(b) (2).

57. Art. 2(4) of Proc. No. 155 of 1978.

58. Art. 18(h).

59. Article 5 Section 18 of the Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations, and Article 6 Section 19 of the Convention on the Privilege and Immunities of theSpecialized Agencies of the United Nations.

60. Art. 9 of Proc. No. 203 of 1981 and Art. 23 of Proc. No. 92 of 1975.

61. Art. 27 (5) and (10) of Proc. No. 32 of 1989.

62. Arts. 11 and 12 of Council of State Special Decree No. 17 of 1990.

63. Pursuant to Art. 2 (2) of Council of State Special Decree No. 17 of 1990, "major expansion" means an increase of 50% or more of production or service rendering capacity.

64. Art. 34 (b). Cf. Art. 419 and 420 of the 1961 Commercial Code of Ethiopia.

Journal of Ethiopian Law, Vol. 15, 1992

LIABILITY FOR THE ACTS OF MINORS UNDER ETHIOPIAN LAW*

Negatu Tesfaye**

General

According to Article 2027 of the Ethiopian Civil Code, a person incurs three types of liability. First, a person is liable if he causes damage to others by his fault. Second, a person is liable, where the law so provides, for damage caused to others by his"activity"[2] or by a "thing"[3] he owns or he holds. Finally, a person is liable where another person, for whom the law makes him answerable, incurs a liability based on fault or provided by law.

The first type of liability (i.e. liability for one's own fault) represents the ordinary law of non-contractual liability of all countries. This is because making fault (or guilt) a necessary condition of civil liability accords well with the sense of justice of any society. On the other hand, some writers consider the second type of liability (i.e. liability without fault) as a social injustice. They criticize it on the ground that "it would be the equivalent in civil law to the condemnation of an innocent person in cirminal law."[4] The difference between those who are in favour of imposition of liability without fault in exceptional cases and those who reject it altogether seems to lie in their approach to the law of non-contractual liability. According to the views of those who completely reject liability without fault, the primary function of non-contractual liability is repression, i.e. prevention of wrongs and punishing fault. For them, compensation of victims of harm is its secondary function.[5] On the other hand, those who are in favour of imposition of liability in certain exceptional cases say that the primary social functions of non-contractual liability is that of securing individuals against harm, i.e. securing compensation for victims of harm. According to this view, it is not the purpose of non-contractual liability to punish wrongdoers. This is taken care of by the penal law. The effect of civil liability is payment of compensation to victims of harm. It would thus be erroneous to consider non-

---

*This article was written in 1988 and was submitted to the then Editorial Committee of the Journal in the same year.

**Assistant Professor, Faculty of Law, Addis Ababa University.

contractual liability as one devised for the repression of wrong-doing.[6]

However, it should be noted that when it is said that the primary social function of non-contractual liability is that of securing compensation for victims of harm, it does not mean that liability will be imposed on persons without good reasons. Neither does it mean that, particularly in case of liability based on fault, the wrongdoer will not be "punished", *stricto sensu*, for his fault. There is a financial sanction. Although he may not be deprived of his liberty as in the case of criminal liability, he shall pay compensation to the person injured by his fault. This reduces the value of his assets. In this sense one may say that he is "punished". This discourages individuals from performing wrongs against others. This, however, is a secondary function of the law of non-contractual liability.

The third type of liability (i.e. liability for the acts of others) arises only in certain specific instances. Generally, there are three cases in which one is made answerable under the civil law for the acts of another. First, the parent or other persons who are in *loco parentis*[7] are responsible for damages caused by minors.[8] Second, an employer is liable for the damage caused by his employee.[9] In addition to these, there is also a third case that makes one answerable for the act of another. This is the case of defamation committed by the author of a text. In such a case the managing editor of the newspaper, the printer of the pamphlet or the publisher of the book is made liable for defamation committed by the author of the text printed therein.[10] The latter two cases will not be discussed in this paper. It is only liability for the acts of minors that we shall focus on.

What are the bases of liability for the acts of minors? Which classes of persons are made answerable and why is the liability imposed on them?

The Different Approaches

Broadly speaking, there are two different approaches to establish answerability for the acts of minors. These are based on (1) presumption of fault, and (2) proof of fault. We shall briefly discuss them in turn.

(1) Liability based on presumption of fault

According to this approach, answerability for the acts of minors is based on

the presumed fault of the persons charged with the care of a minor child. This approach is generally applied in countries whose laws are influenced by the civil law systems. However, there are slight differences. In countries where the French and German Civil Codes have strong influence, the parents and other guardians of the child have primary responsibility.[11]

In several European socialist countries and the Soviet Union, these persons have primary responsibility only until the child attains a specific age,usually thirteen or fifteen years. According to the laws of these countries, the minor does not incur liability if he is under thirteen or fifteen years of age.[12] However, after the child attains these full specified ages, he becomes liable for the damage he caused. Thus, the liability of his parents becomes secondary at this stage, i.e. they will be held liable only if the child's assets are not sufficient to satisfy the debt he incurred.[13] But in many countries which follow the continental legal systems, the minor is not exempt for liability and the parents' answerability exists irrespective of whether the minor's assets are sufficient to pay the debt he incurred.

Apart from these slight differences, in both cases, if the parents prove that they could not have prevented the minor's act which gave rise to the liability, they will be relieved of their answerability. This means that the presumption is not one which is irrebuttable.[14]

(2) Liability based on proof of fault

At common law and in the Scandinavian countries the parents of the minor child will not be liable for the damage caused by their child merely because of the parent-child relationship. They will be answerable only if it is established that the damage was the result of their negligent supervision. The burden of proof rests with the victim to establish the existence of negligent supervision on their part. No presumption exists to assist him[15]

The Ethiopian Approach

Under our law, the class of persons charged with supervision of minors are, alternatively, the father, [16] mother, the person in whose charge the child has been placed if the child lives outside the family home, the teacher, and the master.[17] The employer is also mentioned with these persons. However, since the conditions of the employer's liability for the acts of his (or its) employees is the same,[18] whether the employee is a minor or an adult, we shall not discuss it here.

It should be noted from the outset that, under Ethiopian law, the minor is not exempted from liability merely because someone is made answerable for the liability incurred by him. He is liable to make good the damage he caused together with the person answerable for him.[19]

It is provided in Article 2124 of the Civil Code that the father shall be answerable if his minor child *incurs a liability* A minor child incurs non-contractual liability in two ways. He may commit fault and cause damage to another. He then incurs the liability by his own fault. He may also engage in a certain activity or own or use a certain thing, and damage may be caused to another by his activity or by the thing he owns or uses. Here, he incurs the liability not because he has committed fault, but because the damage was caused by his activity or by the thing he owns or uses [20] for his personal benefit, and because the law provides that there is a liability without fault in such cases.[21]

What does then the law mean when it provides that the father is answerable if his minor child *incurs a liability*? Does it mean that he is liable for *all* non-contractual liabilities of the child, and not merely for those *based on fault*? Or, to put it differently, does it mean that the father is liable without his fault whenever his child incurs a liability, irrespective of whether the liability is incurred due to the fault or without the fault of the minor child?

According to Professor Krzeczunowicz, who wrote an excellent book on the Ethiopian law of extra-contractual liability, responsibility for minors "covers all extra-contractual liabilities of the child and not merely those based on fault."[22] This means that if, for instance, the minor child owns a motor vehicle, the father shall be answerable if the motor vehicle which is owned by the child causes damage to another person. This is so because the minor, as an owner of the motor vehicle, will incur a liability without his fault if his motor vehicle causes damage to another person.[23] Professor Krzeczunowicz gives the following example in a footnote to illustrate that this is the case: "The child may own an animal and incur a 'strict' liability under Article 2071. This suffices to make the father (Article 2124) or other 'guardian' (Article 2125) liable for the child." [24] One may arrive at such a conclusion, as Professor Krzeczunowicz did, by interpreting Article 2124 cum Article 2027(3). Article 2027(3), which is the last source of non-contractual liability, provides that "A person shall be liable where another person, for whom the law makes him answerable, *incurs a liability based on fault or provided by law*" (emphasis added). Thus, pursuant to this provision, a person will be held liable if another person, for whom the law makes him answerable, incurs a liability in accordance with the provisions of Articles 2028-2065, or Articles 2066-2089, i.e. if he causes damage to

another by his fault or by his non faulty activity (e.g. Articles 2066 and 2067), or if a thing he owns (Articles 2071, 2077, 2081), or uses for his personal benefit (Articles 2072 and 2082), causes damage to another without his fault. However, although this provision seems to mean what it says, there is no vicarious liability if an employee or an author incurs a liability in accordance with the provisions of Articles 2066-2089. In fact, as regards employees, the employer will be answerable only if the employee commits fault in the discharge of his functions (Articles 2129, 2130 cum Article 2131) or while carrying out his official duties (Article 2162(2) cum Article 2127 (1). There is no liability for other faults of the employee. As regards authors, the vicarious defendant will be liable only for the fault of defamation (Article 2135). Thus, the only "exception" seems to be the case of the minor child. Pursuant to Article 2124, where a minor child incurs a liability whether by his fault or without his fault (e.g. under Articles 2066-2089), it seems that his father shall be answerable under the civil law. Moreover, if this is the interpretation that one can give to Article 2124 cum Article 2027(3), then not only the father but also the other "guardians" of the minor child enumerated under Article 2125 will be answerable under the civil law whenever the child incurs non-contractual liability, depending on whoever was custodian of the child at the time when he incurred the liability. This will be so because these "other guardians" of the child are answerable in lieu of the father.

On the other hand, a contextual interpretation of the law seems to restrict the vicarious liability of the father and the other guardians only to such cases where the minor child acts positively and incurs a liability. This seems to be so when one considers the heading of section 4, which reads as "liability for the *actions*[25] of others" (emphasis added). The Amharic version of Article 2124, which is consistent with this, requires a positive act, i.e. an act of commission, on the part of the child in order to make the father and the other guardians liable. It provides "*Akalemeten Yaladerese lij alafinet yemiyasketil* *Sira Yaseraa* *endehon* ..." (emphasis added). Moreover, article 2136, which is placed under this section, restricts the ~~vicarious~~ liability of these persons only to such cases where the minor child by *his act* causes damage to another person.[26]

Be it as it may, what is the rationale for declaring parents, and other persons who may have power of control over a minor child, answerable? Let us see what Treilhard, one of the draftsmen of the French Civil Code of 1804, which influenced the civil laws of many countries, had to say on this point.

He wrote:

"Those upon whom liability is imposed may, at least, be charged:

> Some with weakness, some with bad choice and all with negligence. Happy are those who may not blame themselves for teaching baneful principles and setting a bad example. *Let this liability cause fathers of families to be more prudent and careful...and to pay more attention to the extent and sanctity of their obligations*. The life we give to our children is not a blessing uless we teach them virtue and prepare them as good citizens"[27] (emphasis added).

It was and is for these reasons[28] that persons who are charged with the duty of supervision of minor children were declared answerable under the civil law for the acts of minors. Such persons have the duty to inculcate respect for the interests of others, "which, if damaged, reflected *prima facie* a failure to instil due discipline. Such failure is tantamount to fault." [29]

In conformity with the above rationale, at civil law, as we have seen earlier, liability for the acts of minors is based on presumption of fault. Whenever the minor child causes damage to another person, the parent or other guardian of the child is presumed to be at fault in exercising supervision over him or her. However, he can rebut the presumption and relieve himself of liability by showing that he could *not have prevente*[30] the occurrence of the damage.

In the Soviet Union and East European socialist countries, the parent bears responsibility for harms caused by the minor only if he is at fault in supervising the child.

In common law and in the Scandinavian countries the parent is not responsible for the damage caused by his minor child merely because of parent-child relationship. There, the basis of liability of the parent is his own negligent conduct, i.e. improper supervision. If the parent was not negligent in exercising supervision over the child, he will not be liable for his child's faulty conduct.

The foregoing shows that in all legal systems the answerability of the parent or other guardian is not unconditional. The liability arises not by virtue of the sole fact of harm having been caused, or parent-child or guardian-child relationship having been established, but only in the event it is established (or presumed) that the person concerned was at fault in exercising supervision over the minor child.

Is our law different from the foregoing legal systems? Particularly considering the fact that our Civil Code was influenced by the continental legal systems, can one say

that it is different in this respect from those legal systems where the liability is based on rebuttable presumption of fault? Would not it be absurd to say that our law is entirely different from the legal systems of the whole world in this respect, and to hold that the father or other guardian of the minor child will be answerable whenever the minor child incurs non-contractual liability whether based on fault or not? Cannot one interpret our law to mean that answerability for the acts of minors is based on presumption of negligent supervision?

This author thinks that there is room to interpret the provisions of the Civil Code, which governs responsibility for the acts of minors, to mean that such responsibility is based on *presumption of negligent supervision* as in the civil law systems, and not on the mere fact of liability having been *incurred* by the minor child nor on the mere fact of parent-child or guardian-child relationship having been established. The selection of the persons who may be answerable for the acts of minors gives a hint that this, in fact, is the case.

To begin with, the liability is alternative and presupposes possession and exercise of paternal authority or power of control over the minor child. The first person liable is the father. This seems to have connection with the authority of the father as the head [31] of the family as in the case of the Roman *patria potestas*. As the head of the family the father has the authority to supervise not only the activities and behaviour of his minor children but also of his wife.[32] It seems that it is in recognition of this factual as well as legal authority that children in our society usually give more respect to their fathers than to their mothers. It is also in consideration of this paternal authority that the law made the father answerable for damage caused by his minor child.

The mother is made answerable only in lieu[33] of the father and only if she was exercising paternal authority over the child at the time he incurred the liability. The mother usually exercises paternal authority where the father is dead, disabled, absent or condemned for abandoning his family.[34] She may also exercise this authority where the spouses cease to cohabit in consequence of divorce and if the family arbitrators entrust guardianship to her.[35] Moreover, she has an exclusive authority over any child whom she had before the marriage.[36] It is in these instances that the mother will be liable for the acts of her minor child.

Other guardians of the child are also made liable in lieu of the father, but only if they had power of control over the child when he incurred the liability. If the child lives outside the family home, it is up to the person in whose charge the child has been placed to oversee what activities the child may or may not do. Accordingly,

if the minor incurs liability while in his charge, it is this person who will be liable and not the natural parents of the child.[37] Since the child was not under their control, it cannot be said that he or she incurred the liability due to their improper supervision.

Where the minor incurs a liability while at school, the teacher will be answerable.[38] It is obvious that minor children spend a substantial part of their time at schools where the risks of accidents are usually great. As a result the liability of the teacher raises problems which merit special examination. There are many teachers who teach in the same school, for the present system of education requires the assignment of at least one instructor for each subject. Gone are the days where the teacher and the head of the school was one person. Such a system of education was possible at the ecclesiastical schools. Thus, it is not difficult to observe that it is not easy to pinpoint the particular teacher who failed in his duty of supervision. Should all the teachers of the school be jointly liable? Or should the director or administrator of the school alone be liable? How can he supervise many thousands of pupils at one time?

Students usually quarrel and cause injuries to one another not when the teacher is giving a lesson in the classroom but when he leaves the classroom or when they are playing in the school compound during breaks, or before classes begin. Do we expect the teachers to stay with them during these hours in the playgrounds and supervise their activities? Is it proper that this category of private and state employees should be burdened with such an exceptional and onerous liability simply because they happen to teach minor children? Would it not be fair to charge the employer of the teacher with the burden of compensation?

In Germany teachers are considered as state officials, and negligent supervision on the part of the teacher is considered as breach of official duty. As a result the liability of teachers for damage caused by pupils at school shall be borne by the State.[39] Moreover, the presumption of fault against teachers does not operate in Germany. France too has done away with the presumption of fault in respect of all teachers. As a result a person whose interest is injured by a pupil's wrongful act must adduce proof that the teacher was at fault in his supervision.[40]

Should we follow, at least in the future, this approach and make the school liable instead of the teacher? If the school is to be held liable, would there be a fear that teachers may not properly discharge their duty of supervision? If this is a genuine fear, we may continue to make the teacher liable but only when his or her fault is of exceptional gravity and by putting the burden of proof on the side of the

plaintiff or the school to adduce proof that the teacher was faulty in his supervision. However, under our present law, not only is the teacher liable for damage caused by a pupil, but also he has no possibility of rebutting the presumption of fault of improper supervision.

If a minor child causes damage while serving an apprenticeship, the master will be liable in the same way as the teacher will be. However, the position of the master does not seem to be as precarious as that of the teacher, for it is only those who are above fourteen years of age who will be employed as apprentices.[41] Such persons are nearing maturity and seem to be ready to shoulder responsibility and refrain from reprehensible behaviour.

The heading of Section 4 of Chapter 1 of Title XIII, Article 2136, and the Amharic version of Article 2124, indicate that the liability of the father or any other guardian is limited to the cases where the minor child causes damage to others by his act. When one considers all these factors together, he will necessarily arrive at the conclusion that under our law, as in the civil law systems, liability for the acts of minors is based on presumption of negligent (i.e. faulty) supervision, and is restricted to such cases where the minor child incurs the liability by his fault. The only difference is that, under our law, the presumption is not rebuttable, except in the case of force majeure.[42]

It is to be noted that this liability of the person charged with the duty of supervision of minor children ensures the victims of harm compensation for damage. However, equity and justice demand that such assurances be confined within reasonable limits. If it is to be held that responsibility for children covers all non-contractual liabilities of the minor child and not merely those based on fault, it would mean that the parents as well as the other guardians enumerated in Article 2125 would be liable if, for example, an animal, or a motor vehicle owned[43] by the minor child, causes damage to another, depending under whose control the minor was at the time he incurred this "strict" liability. This is precisely what Professor Krzeczunowicz said in a footnote.[44] What justification can one give to such a liability? Should the teacher be liable simply because the child incurred such liability while at school? Should the master be liable merely because the minor child incurred this liability while serving an apprenticeship? Should the parents, for that matter, be liable simply because these things are owned by their child? This author does not see any justifiable reason to make these persons liable in such cases. To hold these persons answerable for the liability incurred by the minor without his fault would be committing a social injustice against them. It would indeed be " the equivalent in civil law to the condemnation of an innocent person in criminal law."

In such cases it is only the owner or holder of the thing that must be held liable. It has to be borne in mind that harm from certain activities or use of certain types of things often occurs, to use Professor Krzeczunowicz's words, "without defendant's fault even by the severest standard of care, or without evidence of fault even by the mildest standard of proof." [45] However, in such cases, since it is the defendant who benefits by engaging in certain activities or by using certain things, there is no reason why he should benefit at the expense of the innocent victim. Equity demands that in such cases the burden of the loss be shifted on to the owner or user of such things, or the beneficiary of such activities.

Therefore, unless we examine Articles 2124-25 cum Article 2027(3) very closely and very carefully and interpret them contextually (by including the heading of the Section and Article 2136), they apparently seem to mean that parents and other guardians of the child are liable for all non-contractual liabilities of the minor. This is particularly true when one considers the English version. However, the controlling Amharic version seems to restrict the liability only to such cases where the minor child causes damage by acting positively. According to the Amharic version, if a minor child commits an act and incurs liability, the father, and in lieu of him, the other guardians of the child, will be liable irrespective of whether the act was faulty or not faulty. But if the child incurs the liability without committing an act as in the cases where his animal or taxi causes damage to another, no one will be liable except the owner child himself.

On the other hand, if one considers the English version without having regard to the heading of Section 4 of Chapter 1 of Title XIII and to Article 2136, he will conclude by saying that these persons will be held answerable even for such types of liability incurred by the child, which conclusion, if applied, will lead to absurdity.

CONCLUSIONS

From the foregoing analysis one may draw the following conclusions:

1. That the liability of the persons mentioned under Articles 2124-25 of the Civil Code is based on presumption of fault of improper supervision. Had the basis of answerability not been fault of improper supervision, the persons enumerated under Article 2125, particularly the teacher, master, and the person to whose care the child has been entrusted, would not have been made answerable. Moreover, the

liability of the mother would not have been in lieu of the father. Instead, her liability would have been joint. Furthermore, there would have been answerability for the acts of insane persons. All these confirm the fact that the liability of the father and the other guardians is not based on the mere fact of parent-child or guardian-child relationship or damage having been caused to the victim, but on failure to properly discharge the duty of supervision.

2. That since the liability is based on presumption of fault of improper supervision, there is no answerability if the minor incurs "strict" liability.

3. That, under our law, the vicarious defendant cannot adduce proof to rebut the presumption.

Suggestions de lege ferenda

Liability for the acts of minors is based on presumption of fault of improper supervision. This is the case in all countries which have adopted the civil law approach. This presumption is necessary because, "generally, faulty supervision would be difficult of proof, since the injured party will usually have little acquaintance with the child or his parents before the accident, so as to be able to show a circumstantial lapse in duty. An injured person would thus be at a disadvantage with regard to the burden of proof."[46] However, it does not seem right to make the presumption irrebuttable. It would be appropriate and logical to allow the persons charged with the duty of supervision of a minor child to adduce proof to show that there was no default in proper supervision on their part and so to be relieved of their responsibility.

In the future we hope that equality between the spouses will be established legally. Parental authority will then be exercised jointly by the father and the mother. In such a case their liability should be joint instead of alternative.

With respect to teachers, however, the presumption does not seem to be appropriate. Except those who are teaching in the very few private schools, teachers are state employees. Why should they be singled out from other state employees and be burdened with such onerous liability? In order at least to ease their burden, it would be fair to put the burden of proof on the side of the victim to show that the particular teacher was at fault in exercising supervision over his or her pupil. It

would even be more equitable to charge the school (whether government or private) with the burden of compensation, except where the fault of the teacher is shown to be of exceptional gravity, in order to ensure compensation to the victim.

For the foregoing reasons, the author proposes the following provisions as a substitute to Articles 2124 and 2125, to be adopted by the Law Revision Committee authorized to revise Book IV of the Civil Code.

Article 2124-Parents' Liability

(1) Where the father and the mother jointly exercise parental authority over their child, they shall jointly be answerable under the civil law where their minor child causes damage to another, unless they prove that the damage was not caused by lack of proper supervision.

(2) Where only one of the parents exercises parental authority over the child, such parent shall alone be answerable.

Article 2125 - other Guardians of the Child.

(1) The following persons shall be answerable in lieu of the parents:

(a) the person in whose charge the child has been placed, where the child lives outside the family home;

(b) the school during the time when the child is at school;

(c) the master or undertaking during the time when the child is serving an apprenticeship.

(2) In the case of sub-article 1 (b) of this Article, the school which has paid compensation to the victim may recover from the teacher where it proves that the later's fault is of exceptional gravity.

Consequently, the last phrase in Article 2027 (3), i.e. "or provided by law", should be deleted for lack of reference to any specific situation.

NOTES

1 Fault is defined under our law as "any act or forbearance which offends morality or the usual standards of good conduct", and it consists in an intentional or negligent act or forbearance. See Article 2030 (1) cum Article 2029. Under Ethiopian Law, fault is assessed by having regard to the conduct of a reasonable person and without regard to the age and mental conditions of the tortfeasor. See Article 2030 (2-3). Consequently, an infant or a madman could be declared faulty and held liable. Incidentally, unless indicated otherwise, all Articles refer to the Ethiopian Civil Code of 1960.

2 The activities which make a person liable without his fault are (a) those considered "dangerous" (Article 2069), (b) deliberate infliction of damage to another in a state of necessity (Article 2066), and (c) infliction of bodily harm on another by one's act (Article 2067).

The reader may wonder how one can inflict bodily harm on another by one's act without being at fault. Consider, for example, a situation where minor children play soccer in the playground which is located just across from the Addis Ababa Municipality building. Suppose the ball, kicked very hard by one of them, goes out of the playground and hits and breaks the windscreen of a fast-moving automobile, as a result of which the driver of the automobile, sustain bodily harm from the broken windscreen. Here the harm is caused by mere accident. There is no fault on either side. The cause of the harm is the act of kicking the ball. However, note that the minor is not liable for the damage caused to the automobile.

Consider another example. Suppose a minor, while riding a bicycle, loses balance and falls on and injures a pedestrian when the front tyre of his bicycle suddenly bursts. Here too, there is no fault on either part. But it is clear that the minor's act of riding the bicycle and the subsequent burst of the tyre is the cause of the harm sustained by the pedestrian. Incidentally, note that generally, when a plaintiff suffers bodily harm due to an act of a defendant, the former need not prove fault on the part of the latter in order to claim compensation. In such a case the defendant shall be liable irrespective of his fault, provided there is no fault on the part of the victim.

3 The things which make a person liable without his fault for damage caused by them are animals (Article 2071) buildings (Article 2077), machines and motor vehicles (Article 2081), and manufactured goods (Article 2085).

4 M. Planiol, quoted by F.N. Lawson et al in Amos and Walton's Introduction to French law, 2nd edit. (Oxford, Clarendon Press, 1963), p. 203.

5 See, for example, R.F.V. Heuston, Salmond on the Law of Torts, 16th edit. (London, Sweet & Maxwell, 1973), pp. 20-21.

6 See, for example, George Krzeczunowicz, The Ethiopian Law of Extra-Contractual Liability (Addis Ababa, Faculty of Law, 1970), pp.38 and 61.

7 These persons are usually teachers, artisans, administrators, and persons in whose charge the child has been placed if the child lives outside the family home.

[8] A minor is a person who has not attained the full age of eighteen years. See Article 198. However, not that there is no liability for the acts of an emancipated child even if he has not attained the full age of eighteen years. This is because " an emancipated minor shall be deemed under the law to have attained majority in all matters that concern the care of his person and the management of his pecuniary interests". See Articles 329, 330 and 333.

[9] See Articles 2126-2127;2129-2131. The liability of the employer is "strict" in the sense that his (its) proof of his (its) faultlessness cannot relieve him of his (its) liability. There are good reasons for imposing liability without fault on the employer. First, it is because the injurious faulty act was committed while the employee was performing work for the benefit of the employer. Second, had it not caused damages, the employer would have been the sole beneficiary of the work performed. Therefore, it could be proper to also charge the employer with the burden of compensation for damages caused by his employee because of a fault committed in discharge of the latter's functions or official duties. Incidentally, for purposes of this article, the word employee includes public servants and government employees.

[10] See Article 2135. Regarding the liability of the publisher of a book for defamation committed by the author, it seems that this liability is imposed on the ground that he has indirectly participated in the defamation by publishing and distributing the book to the public. Moreover, he has also derived financial benefit by publishing the book which contains a defamatory statement.

As regards the managing editor of the newspaper, his liability can be justified on the ground of negligence, for, had he not been negligent, he would not have allowed such a defamatory article to be published in the newspaper. Moreover, in both cases there may be instances where the author does not disclose his true identity. Thus, there is a need to aid the victim of defamation by such means to claim compensation from such person.

[11] See Jean-pierce Le Gall, "Liability for persons under supervision", International Encyclopedia of Comparative Law Vol.XII, ed. Andre Tunc (The Hague, Boston, London, J.C.B. Mohr, Tubinger, and Martinus Nijhoff publishers, 1973), p.7.

[12] This presupposes that a minor who is under a specified age is exempt from liability. For example, in Poland a minor under 13 years of age and in the Soviet Union a minor under 15 years of age does not incur liability. See Articles 426 of the Polish Civil Code, and Article 450 of the Civil Code of the RSFSR.

[13] See Le Gall, note 11 supra, p.7, and Art. 451 of the Civil Code of the RSFSR.

[14] See Ibid., pp. 8-25. The only exceptions according to Le Gall, are Louisiana (see its CC art. 2318) and Malagasy (See Malagasy's Law on the General Rules of Obligations, art. 223). This author thinks that the exception also includes Ethiopia (See Article 2124-25).

[15] Ibid., PP. 7; 25-29

[16] Articles 2124. The full text of the Article reads as follows:

"Article 2124-Father's Liability

The Father shall be liable under the Law where his minor child incurs a liability".

[17] Article 2125. Its full text reads as follows:

"Article 2125-Other Guardians of the Child

The following persons shall be liable in lieu of the father:

(a) the mother, where she exercise the paternal authority over the child;

(b) the person in whose charge the child has been placed, where the child lives outside the family home;

(c) the teacher or the master during the time when the child is at school or serving an apprenticeship;

(d) the employer, where, under the terms of the following Articles, his liability is involved in consequences of an act committed by the child."

[18] If the employer is the state, it will be liable only if its employee commits an "official fault" within the meaning of Article 2126 (2) cum Article 2127. If the employer is a body corporate or an individual physical person, it (or he) will be liable only if the employee commits fault in the discharge of his functions. See Articles 2129 and 2130 cum Article 2131.

[19] See Article 2136 and note 1 supra.

[20] See Article 2072 and 2082.

[21] See notes 2 and 3 supra.

[22] See Krzeczunowicz, note 6 supra, pp. 50-51.

[23] See Article 2081.

[24] Kreczunowicz, note 6 supra, p. 51, footnote 145, and p. 54.

[25] The French version seems to say, "Responsibility for the acts of others and plurality of liable persons". It reads: "De le responsibilité du fait d' autrui et de la pluralité de responsables". The Amharic version says *leliela sew tegbar alafi silemehon* (emphasis added). Professor Krzeczunowicz's revised translation, which seems to be erroneous, simply says "liability for others".

[26] Article 2136 reads as follows:

(1) A person who caused damage shall repair it notwithstanding that another person is declared by law to be liable for such damage.

(2) The person who caused the damage and the person whom the law declares to be liable for

such damage shall be jointly liable to repair such damage.

(3) The person answerable under the civil law for the action of another may demand that the author of the damage be made a party to the suit brought by the victim for compensation.

[27] As quoted by Le Gall, note 11 supra, p.5.

[28] The other reason is to ensure compensation to victims injured by the faulty acts of minors who are not usually capable of paying compensation for their victims. This is what Professor Krzeczunowicz says on page 54 of his book cited at note 6 supra. Those persons, he says, are legal guarantors, and their guarantee is that the child will not commit fault (emphasis added).

[29] Le Gall, note 11 supra, p.5.

[30] This defence is not restricted only to force majeure. He can also adduce proof to show that he was not at fault in exercising supervision. See Lawson, note 4 supra, pp. 227-228.

[31] Article 635 (1).

[32] Article 644 (2) cum Article 635(2).

[33] If the liabilityy of the mother is in lieu of that of the father, it follows that, if the father is liable, the debt incurred by the wrongful act of the child will be paid only from the personal property of the father and, if this is insufficient, from the common property. In other words, if the personal property of the father and the common property is not sufficient to satisfy the debt, it cannot be paid from the personal property of the mother. The reverse is also true, See Article 659 cum Article 660.

[34] Article 633

[35] Article 661 cum Article 662

[36] Article 639

[37] Article 2125 (b)

[38] Article 2125 (c)

[39] Le Gall, note 11 supra, p.23.

[40] ibid.

[41] See Labour Proclamation No. 64/1975, Article 27.

[42] This defence is not expressly prohibited, unlike the case of liability without fault (Article 2086 (1).

[43] Some readers may ask how a minor can legally own property, particularly the types of property

which make a person liable without his fault for damages caused by them. Under our law, there are no restrictions on the types of property a minor child can own. The minor can own any type of property, including commercial, industrial or other enterprises - Article 288. The minor can acquire such property through donation, bequest or inheritance - see Articles 287 and 299 (1). Incidentally, note that all the minor's property shall be controlled and administered by a tutor who shall ensure that the property of the minor be not mixed with his own property - see Articles 280 (2) and 283. Usually, the father and the mother are, during their marriage, jointly tutors of their minor children - See Article 204.

44 See note 24 supra.

45 Krzeczunowicz, note 6 supra, p. 38.

46 Le Gall, note 11 supra, p. 6.

'ournal of Ethiopian Law, Vol. 15, 1992

YATAYYAQ MUGET: THE TRADITIONAL ETHIOPIAN MODE OF LITIGATION

Abera Jembere*

The body of law that was indigenous to Ethiopia and which marked a significant development in the last decades of the nineteenth century and the first three decades of this century was the regime of law known in modern legal science as Civil and Criminal Procedure laws. It was transmitted from generation to generation by oral tradition.

This procedural law included the law of evidence, which incorporated a highly sophisticated technique of interrogation and cross-examination known as *Tatayyaq Muget*. The term *Tatayyaq* literally means "be interrogated". Techniccally, however, it is the traditional mode of litigation in court proceedings. *Esette-Ageba-Muget*[1] was used interchangeably with *Tatayyaq* to denote features of court proceedings and the same mode of litigation. *Muget* means litigation, and includes all procedural aspects of the administration of justice.

General E.Virgin summarised his vivid eye-witness account of court proceedings conducted according to the indigenous mode of litigation of Ethiopia, in the following manner:

> The Abyssinian is a born speaker and neglects no opportunity of exercising this talent. A law-suit is a heaven-sent opening and entails as a rule a large and appreciative audience: now threatening and gesticulating, now hoarsely, whispering with shrugged shoulders, now tearfully, he tells of his vanished farthing, and points a menacing, trembling finger towards the accused.
>
> The judge in the midst of a circle of spectators, having listened to the eloquence with a grave and thoughtful

*Part-time Assistant Professor, Addis Ababa University, Faculty of Law.

> men, now invites the accused to reply. Like a released spring he leaps up, and with raised hands calls heaven to witness his innocence, then falls on one knee, rises, stands on tiptoe, drops back on his heels, shakes his fist under the nose of his adversary and approaches the judge with clasped hands, while all the time an unceasing stream of words pours from his lips.

This theatrical exposition of court proceedings shows how the *tatayyaq* mode of litigation, which forms part and parcel of the Ethiopian cultural heritage operate. Customary law, together with the *Tatayyaq* mode of litigation, had become the prevailing law in a large part of Ethiopia by 1936.

What are the major features of the institutions involved in the application of the *Tatayyaq Muget* and how does it actually operate?

I. FEATURES OF COURT PROCEEDINGS

Litigation at the initial stage was in general a voluntary and spontaneous form of arbitration. A party to a dispute was entitled by law[3] to call upon any passer-by to decide his case. If the parties to the alleged dispute were satisfied by the rulings of the "road-side" courts[4] , the matter would be considered settled. However, if a decision satisfactory to either or both of the parties could not be obtained, they would go to court, or sometimes the person who acted as a "road-side" judge would take them to the lowest official judge.

The lowest official judge could be the Chika Shum[5] or the *Melkegna.*[6] The *Chika Shum* and the *Melkegna* were basically administrative officials who exercised judicial power. The concept of separation of power was alien to the then existing society. Every government official was thus referred to as *Dagna* (judge).

The *Techiwoch* or *Korqwaris* (assessors)[7] stand next to the *Dagna* in order of importance. Some of them were selected by the contending parties, and some by the regular court from among those people attending a court session.

The third typical feature of the judicial process was *Wass* (guarantee). The most frequent forms of guarantee were as follows:

1) Yeqebeqabe Wass or Yemegazia Wass - a form of guarantee secured for maintaining good conduct in a community, and usually given by all adult males at the time of establishing a residence.

2) Yesene-Ser'at Wass - a guarantee produced by both parties at the time of initiation of a case to ensure respect and fulfilment of all procedural requirements in a case, and also to ensure the appearance of the party in question on the day fixed for hearing.

3) Yegefi Wass - a guarantee produced by a party to prove the points he alleged, and particularly where compensation was due for making undue adverse remarks about the person of an adversary.

4) Yedagnenet Wass - a guarantee produced by both parties at the initial stage of a proceeding for securing the payment of court fees by the party who lost the case.

5) Yewurered Wass - a guarantee entered into at the time of contestation to secure the payment of a wager or bet by the loser payable on and at the time of settlement of the issue under contestation.

6) Yebesella Wass - a guarantee to secure the payment of the value claimed in a civil suit, produced at the time of pronouncement of judgement.

7) Yettelefa Wass - a subrogate guarantee to secure the appearance of the principal guarantor or the payment of the debt.

8) Yejje-Tebik Wass - a guarantee produced at any stage of a criminal proceeding to ensure the proper behaviour of a person alleged to have theatened the life of another person.[8]

The fourth and the last element of a legal process involved in this system was the institution known then as Negerefej; which pertained to a person who usually had a fair knowledge of the law, and who had agreed to represent a person before a court.

Let us now come to the crux of the matter and show how the Tatayyaq mode of litigation operated, i.e. how court proceedings were conducted at a regular court of law at all levels.

II. COURT PROCEEDING

A. Case Initiation

A court proceedings begin with securing Yesene-Ser'at Wass by both the plaintiff and the defendant. The judge would then require the plaintiff to put forward his claim. After the full claim had been stated, the defendant would be required to admit or deny it.

If the claim was denied, the legal representative of the plaintiff, moving with his stick to and from in the court room before the judge, would present the principal and side issues involved with respect to the case in hand.

The defendant, in his turn, would in like manner present his defence.

B. Wurrered Metkel: Laying a Wager or Bet

At this stage, the plaintiff lays a wager to prove his claim. The defendant may require the plaintiff to reduce the amount of the wager, for instance, from a mule to a horse. If further reduction is required, it might be reduced to "honey".[9] The defendant would then lay down the same amount of "honey" as laid by the plaintiff. Alternatively, he may admit the claim, but deny some of the assertions - as the saying goes " *ameno yemwagetwal, kerekesebet yeshemtwal*", which brings home the fact that admission may be equally as beneficial as shopping in a cheap market. If, on the other hand, the defendant intends to admit the assertion, he would respond *"Agurah tennagne"* (I concur).

If such admission is secured, the plaintiff would say:
"be agurah tennagne yetereta, mehale agedawn yetemetta" (a person who looses the litigation by admission is like a person who has been struck on his leg). He would then request that judgement be entered against the defendant. The party that invoked *"agurah tennagne"* would be required to pay one Birr as a court fee. No appeal was allowed from such a ruling.

C. Introduction of Oral or Documentary Evidence

If the defendant denied some of the facts alleged against him, the facts which were denied had to be proved. The plaintiff may therefore introduce oral or documentary evidence, or both, to prove his allegation.

After both parties had laid their bets and the issue between them had been determined, at least three witnesses from each side would be heard. The witness would openly testify before the court in the presence of the parties or their legal representatives. Where available, documentary evidence would have to be submitted to the court. At this juncture, we should appreciate the admissibility and the probative value of evidence obtained through the what was known as *Yechibette Dagna*.[10]

If, for reasons of old age or serious sickness, a witness was prevented from appearing before the court, the depositions of that witness had to be taken by a judge commissioned for this purpose, the *Yechibette Dagna*. This judge would be informed by the court as to the issues raised, and would be required to report back the testimony of the witness. This judge would therefore go to the locality where such a witness lived, together with the parties to the dispute. He would then hear the testimony of the witness in the presence of the parties, four observers selected by each party and the local *Chika Shum*. On his return, in the presence of the parties, he would report orally the testimony to the judge who had given him the assignment.[11]

If the *Yechibette Dagna* made errors in transmitting the testimony, the method of correction that was used was as follows:

> If he added to, or missed out something from what was stated by the witnesses, the interested party may state: Remember your honour: as God has endowed you with the power of memory, so let God help you to recall what has been testified by So-and-So.[12]

If the *Yechibette Dagna* held to his version, the observers would be required to give their own. Depending on which one was proved correct, either *Yechibette Dagna* would be reproved, or the party which had made the allegation would pay compensation to the *Yechibette Dagna*.

In principle, a witness was not required to tender an oath prior to giving his testimony. He would, however, be required and warned to testify the truth and only the truth.

Failing this, the party against whom the witness tesfified had the right to request the court to require the witness to tender an oath, and this was done during mass, particularly when the holy communion was offered. The witness would close

the door of a church[13] and/or hold the Holy Bible, saying:

> May He perforate me like His cross,
> May He erase me like His picture,
> May He chop me down into pieces like His flesh,
> May He spill me like His blood, and
> May He choke me up as His Altar is closed,
> If I am not telling the truth.

If he had already testified out of court, the other party may impeach the credibility of his testimony or may claim that it may not be admissible at all.

Consanguineous relationship and other relationships, such as those of filiation, godfather, adopted child, godchild and the like, were grounds that could be invoked to bar a person from testifying or to discredit his testimony.[14]

The party which called the witness would, before asking him to testify, warn him as follows:[15]

> One may go to hell after death;
> One may be reduced to bones, laying sick in bed;
> One may also be a permanent inmate of a hospital;
> All the same, one is obliged to tell the truth.

In a similar manner, defendant will advise the witness to tell the truth and ask him to testify that he did not know what was alleged by the plaintiff.

After all the witnesses had given their testimony, the party who felt that most of the witnesses had testified in his favour would pray for judgement to be entered in the following manner.

> As a threshing-ground would go to the one who prepared it, judgement should be made in favour of one who has been proven right.

There were instances where each party to the suit would claim that the testimony given stood in his favour. In such a situation, contentions were settled by mere allocation of the testimony to this or that party by the persons selected as observers. These persons were known as *Intibe Emagne*.[16] Later on, however, a rule was enacted that required the witness who had given the testimony which had

become the object of contention to be recalled, to ascertain as to whom his testimony favoured.[17] His answer would automatically settle the matter.

D. Tatayyaq: be interrogated

In the past, parties to a civil case had no use of such legal institutions as defence witnesses. For the cause of action alleged by the plaintiff, there always lay a claim by the defendant that it should have been he who ought to have had the right to establish whether the alleged cause of action existed or not.[18]

On this point, Rev. M. Russell, commenting on this mode of litigation, wrote the following about 150 years ago:

> The lawyers stand on either side of the plaintiff and the defendant pleading in a loud tone of voice their several causes, during which process wagers of mules, cows, sheep and gold are continually laid by the orators that they will prove such and such charges contained in the libel....[19]

The exercise of such procedural right used to be invoked either by the party to the case personally, or by his counsel. Where such questions of law arose, the other party would say *Kafe*[20] or *Kettebekaye*[21]

On the day fixed for the hearing, the plaintiff, either himself or through his counsel, and before proceeding to the interrogation in accordance with the rules of the *Tatayyaq muget*, would ask whether or not the rules of procedure were correct. If the defendant's answer was in the positive, then the plaintiff would go on throwing out various questions to show the implications of the claim set forth.

The plaintiff was allowed to pose only one question at a time, and the contending party had to give a single and direct answer to every question asked. In this manner, question and answer went back and forth between the adversaries. A bet was laid down to sanction this rule of procedure. To respond anything less or more than what was required amounted to violating the rules of procedure.[22]

If one party violated this rule of procedure, he would be required to produce a guarantee for the payment of the wager made earlier. Whether or not a party had violated these rules was established by the Techewoch. Even where a party readily admitted the commission of such a fault, he nevertheless had to pay the bet.

When the plaintiff finished his questioning, the defendant would in turn start posing questions.

E. Wurd Menzat or Bela Lebelha: art of advocacy and

challenge after the examination and cross-examination of the case had been finalized and before the judge gave his decision, the parties would resort to wurd anezaz, the art of advocacy applied to convince the judge and the persons attending the court session by the use of poetry and eloquent expressions.

At the same time, each party would endeavour to ridicule and harass the other party, by exposing some of the disgraceful deeds alleged to be committed by the opponent, and shameful events that had reputedly occurred in his family background, with a view to discrediting the adversary by making public his weak points.

The following presentation may roughly show the challenge involved:

> Tell me and I will tell you the system
> of the **Ate Ser'at**[23] and the truth of Abraham.
> Never will I speak a lie,
> but the truth and only the truth.
> On one side, the judge,.
> On the other myself,
> The judgement rendered by the judge...
> and an animal slaughtered by the knife of an Adal;
> never shall the judgement be quashed,
> and would not there be a soul to be alive.
> Daring to pay honey,
> Pulling down the enemy to his knees.
> If I have performed a bad deed,
> I regret it.
> But if I have done well,
> you should never let me fail.[24]

In a similar manner, the other party in his turn would endeavour to convince the judge and to ridicule his adversary.

These are many emotion-laden words; none-the-less they resemble the present

legal concept of judgement where opinion is given by both parties, just before the judge sums up the proceedings and renders his judgement.

The other purpose of *wurd menzat* was to win over the judge. In this regard, a **wurd** made by a certain *Basha* Mullatu Wolde Yohannes was believed to have greatly impressed *Afe-Negus* Nessibu:

"A piece of leather thrown into the fire,
A bed splendid with leather attire,
So would Nessibu roast one found to be a liar,
as the piece of leather thrown in the fire,
Warm and soft, he is for the truth,
keeps it in the bosom of the bed,
that it may have warmth."[25]

Once litigation had passed the *wurd anezaz* stage, the *Techewoch* (assessors) would be asked to give their opinion in ascending order of seniority.

F. Opinion Giving and Rendering of Judgement

Techewoch or judges would tender the following catch when giving their opinion as to how the case should be disposed of:

"Let me face my trial and let it be brought before the wronged,
If I did anything wrong and justice is shunned.
Let the enemies of my lord be sent to the sword,
let those close by the lord be beheaded,
and those afar smashed."[26]

The observers, after giving their analysis, would recommend a decision.

Finally the judge would give his reasoned judgement. He would finally say to the plaintiff or the defendant, as the case might be:

"I have decided against you, pay court fees and the bet.[27]

This would be the end of the matter, unless and apeal was lodged to the next higher court.[28]

G. Appeal

An appeal may be based on substantive or procedural issues, including interlocutory matters. Every complaint lodged against the judgement or interlocutory decisions of a court was examined not only by judges sitting in higher courts, but also by *Korqwaris*, i.e. assessors attending the court session.

Appeals made on interlocutory order were not so infrequent as implied by Art. 184 of the Criminal Procedure Code. Whenever one of the parties felt that such interlocutory decisions would be prejudicial to the principal issue, he was justified in making an interlocutory appeal, if, for instance, on a question of title, a ruling was given as regards the mode of proving such subsidiary issues as the existence of a preemptive right in the customary law of a specific society, which would adversely affect the interest of the complainant, unless immediately addressed; then this might be considered as a justifiable ground for lodging an interlocutory appeal.

Another matter that was taken to a higher court, particularly that of the *Afe-Negus*[29], was the question of interpretation of law. The *Yeyigebal Kireker*, a dispute over who has the right to prove an allegation, and questions of interpretation of law were submitted to the *Afe-Negus*, who was assisted by the *Ras Wembers*.[30] For instruction or guidance as to how a set of facts or questions of law were to be interpreted, it was to this court that judges of lower rank had to make reference.

III. CONCLUSION

The system of litigation conducted in accordance with the rules of the *Tatayyaq Muget*, during the last century and the beginning of this century, was indigenous and unique to Ethiopia.

A close observation of the old laws of Ethiopia, as summarized above, reveals that the procedural laws were more developed than the substantive laws. This is attributable to the teachings of scholars of the *Fetha Negast*[31], to the experiences gained in the practice of the legal profession and to the traditional value attached to the practice of bringing up young men as legal apprentices in the courts of governors and in the imperial palace. The fact that litigation, at least as regards the "road-side" courts, was a voluntary and spontaneous form of adjudication has greatly contributed to making the administration of justice a civic obligation of any law-abiding citizen. This and other factors combined have succeeded in making the

traditional procedural laws relatively well developed.

NOTES

1. Esette-Ageba means betting, i.e. agreeing to pay the amount the terms of wager offered by the adversary. Shibeshi Lemma, Yettentu Esat Ageba Muget, senior research paper submitted to the Department of Ethiopian Languages, Addis Ababa University (unpublished), Law Faculty Archives,(1965 Ethiopian Calender).

2. Virgin, Eric, The Abyssinia I knew (London, Macmillan and Co. Ltd. 1956), p.91 quoted in Shibeshi Lemma, **Yettentu Esat Ageba Muget**. op.cit. p.2.

3. In the preamble of most of the proclaimed laws, there was a stipulation to the effect that one had the right to bring a case to a passer-by, and the passer-by had the power to act as a judge and render justice.

4. The "Road-side courts" do not follow the Tatayyaq Muget Procedure.

5. Chika Shum is a local chief.

6. Melkegna is a governor of a locality.

7. At different levels of courts, different members of Techiwoch or Korqwaris (assessors) were selected by both parties and the judge, the number varies from 6 to 8 Techiwoch.

8. All kinds of guarantees were not used in all cases.

9. This was a kind of wager paid in cash, i.e., four Birr for every bet of mar (honey).

10. A commissioned judge.

11. Mateme Selassie Wolde Meskal, Yegnam-Allou Eniwqachew (Addis Ababa, Institute of Ethiopian Studies, Addis Ababa University, 1958 Ethiopian Calender) (unpublished), p.39.

12. Ibid.

13. Closing the door of a church takes place for important matters only.

14. Interview with Fitawrari Abebe Gebre, former judge and a high government official knowledgeable about the traditional mode of litigation.

15. Ibid.

16. Assessors nominated afresh for the particular hearing.

17. Mahteme Selassie, op.cit., p. 40.

18. Ibid.

19. Russell, Michael, Nubia and Abyssinia (New York J. and J.Harpper, 1833) p.267, quoted in Shibeshi Lemma, op.cit.p.2.

20. Kafe literally means "with my mouth": technically, however, it is a request for leave to appear with a counsel; such plea entitled one to three days' grace.

21. Kettebekaye is a request for permission to appear with a counsel; it entitled one to seven days' grace.

22. Mahteme Selassie, op.cit., p. 40.

23. Atse Ser'at literally means "The law of the king". It was a way of invoking the customary principles of law that had been applied and recognized by courts as either substantive or procedural law of the country.

24. Mahteme Selassie, op.cit., pp. 40-41.

25. Interview with Bitwoded Zewde Gebre-Heyot, former high government official.

26. Mahteme Selassie, op.cit., p.39.

27. Interview with Fitawarari Abebe Gebre, cited above, at note 11.

28. The list which shows the hierarchy of regular courts prior to 1935 was as follows:

    1) **The Zufan Chilot** (Crown Court)
    2) The **Afe-Negus** Court (Court of national jurisdiction)
    3) **The Shalleka Court** (Court of the Governor)
    4) **Yekal Dagna** (District Court)
    5) **Yesir or Yafer Dagna** (court of first instance).

29. The Chief Justice.

30 Justices appointed by the central government to assist the Afe-Negus with appellate jurisdiction, sitting in six divisions to hear appeals coming from areas allotted to each of the divisions of the court.

31. The Law Book entitled The Law of the Kings. It was introduced to Ethiopia between the 15th and the 16th centuries, and incoperated into the legal system of Ethiopia in 1908 by Menelik II.

የኅብረተሰብአዊት ኢትዮጵያ
ጊዜያዊ ወታደራዊ መንግሥት

መዝገብ/ቁ.1272/77

ታህሣሥ 4 ቀን 1978 ዓ.ም

የአዲስ አበባ አውራጃ ፍርድ ቤት
የሥራ ክርክር ችሎት

ዳኛ፥ አቶ ያሬድ አሸናፊው
ይግባኝ ባይ፥ ስለ የኢንተርናሽናል ኮሚኒቲ ት/ቤት አቶ ንጉሴ ፍታወቅ ቀረቡ።
መልስ ሰጪ፥ ሚሰስ ስቬትላና ማሚዶቫ ቀረቡ።
መዝገቡ ያደረው ለምርመራ ነው። መዝገቡን ከሕግ ጋር አገናዝበን የሚከተለውን ውሳኔ ሰጥተናል።

- <u>ውሳኔ</u> -

ይህ ይግባኝ የቀረበው የሠራተኛና ማሕበራዊ ጉዳይ ሚኒስቴር የግልግል ዳኛ በመልስ ሰጪ በቀረበው አቤቱታ መነሻ አከራክሮ ሐምሌ 24/1977 ዓ.ም በሰጠው ውሳኔ ላይ ነው።

በአሁኑ ይግባኝ ባይና በመልስ ሰጪ መካከል በግልግል ዳኛው ፊት ባካሄዱት የፅሁፍና የቃል ክርክር መነሻ የተመለከትነው ፍሬ ክርክር በአጭሩ እንዲህ የሚመስል ነው።

መልስ ሰጪ በግልግል ዳኛው ፊት ያቀረቡት አቤቱታ በኢትዮጵያ የዜግነት ሕግ ኢትዮጵያዊ ባል በማግባቴ ኢትዮጵያዊ ዜጋ መሆኔ እየታወቀና ቀደም ሲል

ያለሥራ ፈቃድ መሥሪቱን እየተገነዘበ ይግባኝ ባይ የሥራ ፈቃድ አውጥቶልኝ ከነሐሴ ወር 1977 ዓ.ም ጀምሮ እስከ ኅዳር 10/1977 ዓ.ም በሙዚቃ አስተማሪነት ቀጥሮ ሲያሰራኝ ከቆየ በኋላ የሥራ ፈቃድሽ የተሰረዘ በመሆኑ ከሥራ ትሰናበቺያለሽ በማለት ያሰናበተኝ ያለአግባብ ስለሆነ ያለአግባብ ከሥራ ከተሰናበትኩ ጀምሮ ያለው ደመወዜ ተከፍሎኝ ወደሥራዬ እንድመለስ ይወሰንልኝ በማለት አመልክታለች። ይግባኝ ባይም ቀርቦ ባቀረበው ክርክር ከነሐሴ 1975 ዓ.ም ጀምሮ እስከ ኅዳር 10/1977 ዓ.ም ድረስ የተቀጠረችው እንደ ውጪ ሀገር ዜጎች የሥራ ፈቃድ ተጠይቆላት በመሆኑ የሥራ ፈቃዷ ተሰርዟል። የሥራ ፈቃድ የተሰረዘበት የውጪ ሀገር ዜጋ ወደሥራ ልመለስ ብሎ መጠየቅ በደንቡ ስለማይችል መልስ ሰጪ ወደሥራ ልመለስ ብላ ያቀረበችው ጥያቄ ውድቅ መሆን አለበትɪ... በማለት ተከራክሯል። የግልግል ዳኛውም ጉዳዩን ካጣራ በኋላ መልስ ሰጪ ኢትዮጵያዊ የሆነ ባል በማግባቷ የኢትዮጵያ ዜግነት ስላላት የሥራ ፈቃዱ መሠረዝ ወይም አለመሠረዝ በሥራ ውሉ ላይ ውጤት የለውም፥ ... በማለት መልስ ሰጪ ከሥራ ከተሰናበተችበት እለት ጀምሮ ያልተከፈላት ደመወዝና ጥቅም ተሰጥቷት ወደሥራዋ እንድትመለስ ወስኗል። ይህ ይግባኝ ባለፈው ውሳኔ ላይ ቅር በመሰኘት የቀረበ ነው። ከውሳኔው ጋር የግራ ቀኙ የጽሁፍ ክርክሮች እና ማስረጃዎች ገልባጭ ቀርቧል።

የይግባኝ ባይ ቅሬታ ያዘለው ፍሬ ሃሳብ - የግልግል ዳኛው መልስ ሰጪዋ ኢትዮጵያዊት ናት በማለት የሰጠው ውሳኔ በሕግም ሆነ በፍሬ ነገር ያልተደገፈ በመሆኑ ውድቅ ተደርጎልን ... በውሳኔ እንዲሻርልን የሚል ነው።

መልስ ሰጪ በበኩላቸው ቀርበው በሰጡት መልስ ስለ ማንኛውም ክርክር በግልግል ዳኛው ፊት ያቀረቡ በመሆኑ መድገምን አለመፈለጋቸውን በመግለፅ ይግባኝ ባዩ መቃረሚ በሌለው ክርክር ለማንገላታት ሆን ብለው ያቀረቡት ክርክር መሆኑን ፍርድ ቤቱ ተገንዝቦ የቀረበውን ይግባኝ ባለመቀበል ወደ ት/ቤቱ ተመልሼ እንድገባ በግልግል ዳኛ የተሰጠውን ውሳኔ ያፅድቅልኝ ብለዋል።

ይህም ፍርድ ቤት በይግባኝ በቀረበው መዝገብ ላይ ተገቢ የሆነውን የፅሁፍና የቃል ክርክር ካደረጉ በኋላ መዝገቡን መርምሮ ሊጣሩ በሚገባቸው ነጥቦች ላይ ተገቢ

ማጣሪያ ካደረገ በኋላ በተለይም ስለዜግነት መለወጥ ጥያቄ ላይ ተገቢ እውቀት ያላቸውን ግለሰብ ከውጪ ጉዳይ ሚኒስቴር የፓስፖርት ቪዛና የዜግነት ክፍል ኃላፊ አስጠርቶ ጉዳዩን አጣርቷል።

ከዚህ በላይ በይግባኝ ባዩና በመልስ ሰጪ መካከል የተካሄዱትን ክርክሮች ጠቅለል ባለ መልክ ለመንደርደሪያ አቅርበናል። ቀጥለን የምንመለከተው ለውሳኔ ከቀረበው ጭብጥ <u>የግልግል ዳኛው የሰጠው ውሳኔ በአግባቡ ነው? ወይስ አይደለም</u>? ከሚለው ጥቅል የሆነ የውሳኔ ሃሣባችን መነሻ ሥር ያሉትን ጭብጦች፣ ማለትም

1. የግልግል ዳኛው መልስ ሰጪ ኢትዮጵያዊ ባል ስላገባች ኢትዮጵያዊት ሆናለችና የሥራ ፈቃዱ መሰረዝ ወይም አለመሰረዝ በሥራ ውሏ ላይ ውጤት የለውም ያለው በአግባቡ ነው? ወይስ አይደለም?

2. ...

የሚሉትን ነጥቦች ከተገቢው ሕግና የአሠራር ልምድ ጋር አገናዝበን የደረስንበትን የውሳኔ ሃሣብ እንደቅደም ተከተላቸው በመመልከት የመደምደሚያውን ውሳኔ እንመለከታለን።

ከላይ ወደ መሠረትነው አንደኛው የውሳኔ ጭብጥ አወሳሰን ስንሄድ የተመለከትናቸው ጉዳዮች ማለትም አንድ የውጪ ሀገር ዜጋ እንዴት ኢትዮጵያዊ ሊሆን ይችላል? በሕጉና በአሠራር ልምዱ የኢትዮጵያ ዜግነት አሰጣጥ እንዴት ነው? እና ሌሎችም ነጥቦች ላይ አንዳንድ ፅንሰ ሃሳቦችን በመዳሰስ እንመለከታለን።

የግልግል ዳኛው መልስ ሰጪ የኢትዮጵያ ዜጋ ናቸው፣ ስለሆነም የይግባኝ ባይ የሥራ ፈቃድ ደብተሩን መሠረዝ ወይም አለመሠረዝ በሥራ ውሉ ላይ ምንም ተፅእኖ የለውም ለሚለው የውሳኔ ሃሣብ መነሻ በ1922 ዓ.ም የወጣው የዜግነት ሕግ ላይ እንደተደነገገው መልስ ሰጪ ኢትዮጵያዊ ባል በማግባታቸው ኢትዮጵያዊ ይሆናሉ ስለሚል ይኸንንም የውጪ ጉዳይ ሚኒስቴር በደብዳቤ ስለገለፀ መልስ ሰጪ

ኢትዮጵያዊውን ባላቸውን ካገቡበት ዕለት ጀምሮ ኢትዮጵያዊ ናቸው የሚል መሆኑን ተመልክተናል።

በሕግ ዓለም እያንዳንዱ ሃገር አንድ ግለሰብ ያለውን መብትና ግዴታ የሚወይቀውና የሚያጣው እንዴት እንደሆነ ካሉ ሌሎች ህጎች ጋር በተጨማሪ የዜግነት ሕግ እንደሚኖራቸው ይታወቃል። በእነዚህ የዜግነት ሕጎች ላይ በጥቅሉ የሚነገርላቸው ባሕርይ ነክ መብትና ግዴታ የሚገልፁ ዜግነት እንደሚቀየር የሚገልፁ ድንጋጌዎችና ሌሎችንም የሚሸፍኑ ይደነገጋሉ።

እነዚህ የዜግነት ሕጎች በተለይ የዜግነት መለወጥ ላይ የተለያዩ ድንጋጌዎችን ቢያሰፍሩም ከወዲሁ የእነዚሁኑ ድንጋጌዎች ባሕርይ በሁለት ልንከፍላቸው እንችላለን። ይኸውም አንደኛው ከተወለዱበት ሃገር ዜግነታቸው ሌላ በተጨማሪ በሌላ ሃገር ዜግነት እንዲሰጣቸው በመጠየቅ ዜግነት እንዲያገኙ የሚፈቅድ ጣምራ ዜግነት /dual nationality/ የሚፈቅዱ ሃገሮች እንዳሉ እና በሌላ በኩል ከተወለዱበት ሃገር ዜግነታቸው ሌላ ዜግነት ጠይቀው ያገኙ ከሆነ እንዱን ወይም የተወለዱበትን ሃገር ዜግነት ቀሪ የሚያደርጉ ጣምራ ዜግነት የማይፈቅዱ እንዳሉ እንረዳለን። ሆኖም በየትኛውም ሀገር ሆነ በዓለም ዐቀፍ ሕጎች ላይ የተፃፉ መጻሕፍት ሆነ የየሃገሩ የዜግነት ሕጎች አላማ የምንረዳው ማንኛውም ግለሰብ ለራሱም ሆነ ለልጆቹ ሰብአዊ ክብር ዜግነት ሳይኖረው /stateless/ እንዲኖር አይፈቅድም።

የዜግነት ሕግ መኖር ለምን አስፈለገ? የሚለው ጥያቄ በየእለቱ በምንኖረው ኑሮአችን ውስጥ በየደቂቃው እፈታችን የሚደቀን ጥያቄ ነው። የዜግነት መብት ያለው ግለሰብ በዜግነቱ የሚያገኘው መብት እና የሚጠበቅበት ግዴታ እንዳለ እንደሚያሳውቀን ሁሉ በእንፃሩም በማሕበራዊ ኑሮ ውስጥ ለሚከሰቱ ውጤቶች መፍትሄ ለመሻት በሚቀርቡ ክርክሮች ላይ ተፈፃሚ የሆነውን ሕግ ለመለየት የሚነሳውን ውዝግብ ቀሪ እንደሚያደርገው ካለው የፕራይቬት ኢንተርናሽናል ሎው ወይም ኮንፍሊክት ኦፍ ሎው አወሳሰን ላይ የምንረዳው ነው።

ከዚህ ግንዛቤ በመነሳት ወደ ሃገራችን ስንመለስ የኢትዮጵያ የዜግነት ሕግ 1922 ዓ.ም በአዋጅ በብርሃነ ሰላም በ6ኛው ተራዝ በቁጥር 30 ሐምሌ 15/1922

በወጣው ጋዜጣ ላይ ወጥቷል። የዚህኑ የዜግነት ሕግ እሳቤ ካሉት ድንጋጌዎች አጣምረን ስንመለከት የምንረዳው ሃሳብ በተለይ አንቀፅ 4 ላይ ያለውን ድንጋጌ ከተከታታዮች ጋር ተገናዝበው ሲነበቡ የኢትዮጵያ ዜግነት ሕግ ጣምራ ዜግነት እንደማይፈቅድ እንረዳለን። በዜግነት አሰጣጡ ላይም ሁለት ዓይነት የዜግነት አሰጣጥ እንዳለ እንመለከታለን። ይኸውም:-

> አንደኛው በትውልድ ሃገሩ ለዐቅመ አዳም ሆነ ሄዋን የደረሰ፣ ቢያንስ አምስት ዓመት ኢትዮጵያ ውስጥ የኖረና እራሱን ለማኖር የሚችል፣ አማርኛ ቋንቋ መናገር የሚችልና፣ በቀድሞ ሕይወቱ በወንጀል ተከሶ ያልነበረ ግለሰብ በሚያቀርበው ጥያቄ መሠረት የሚሰጥ ዜግነት አንቀጽ 12 ላይ እንደተመለከተው እና
>
> ሁለተኛው እንደአንደኛው ያለምንም ተጨማሪ ጥያቄ የውጭ አገር ዜጋ የሆነች ግለሰብ ከኢትዮጵያዊ ጋር ስትጋባ በጋብቻው ምክንያት የሚሰጣት መሆኑን በዚሁ ሕግ አንቀፅ 2 ላይ ያለውን በመመልከት እንረዳለን። በተለይ በዚህ መዝገብ ላይ ላለው ክርክር አወሳሰን የሚጠቅመውን በጋብቻ የሚሰጠውን ዜግነት የሚደነግገውን ሕግ እንመለከታለን። በ1992 ዓ.ም በኢትዮጵያ ዜግነት ሕግ በአንቀጽ 2 ላይ እንዲህ ይላል። "አንድ የኢትዮጵያ ዜጋ ከውጭ ሃገር ሴት ጋር በስርአት የተጋባ እንደሆነ ሴተዮዋ የኢትዮጵያ ዜጋ ትሆናለች።"

በእርግጥ የዚህ ህግ የአማረኛ "ትሆናለች" የሚለው ቃል ከአማርኛው ትርጉም ግልፅ ባለመሆኑ የተለያየ ሃሣብ የሚሰነዝርበት ቢሆንም የእንግሊዘኛው ትርጉም "confer" የሚለው ቃል ይበልጥና ግልፅ እንደሚያደርገውና ሕጉ የሰጣትን መብት የተጠቃሚዋ ግለሰብ ፈቃድ መታከል እንዳለበት እንዲገመት የሚመያደርገው ነው።

በሕጉ አፈፃፀም ላይ ለሚከሰቱት ችግሮች አማራጭ የሚሆነው ግን የተጋቢዋ ግለሰብ ፍላጎት እና የግለሰቧ የትውልድ ሃገር የዜግነት ሕግ ዜግነት መቀየርን የሚከላከል አለመሆን መታየት እንዳለበት ተደርጎ መታየቱ ተገቢ መሆኑን እንመለከታለን። ምክንያቱም በአንድ በኩል መልስ ሰጪ ወይም ተጋቢዋ ዜግነቱን አልፈልግም ብትልስ ሕጉ አስገዳጅነት አለው ወይ? የሚለው ጥያቄ የሚሰጠው መልስ አስገዳጅነት የለውም የሚል መደምደሚያ ላይ ስለሚያደርሰን ይህም በግዴታ ሳይሆን እስካሁን በሃገራችን በዚሁ ሕግ አፈጻጸም ላይ ካለው ልምድ መብት ተጠቃሚዋ ተገቢው ክፍል ቀርባ ዜግነቱን መፈለጓን መግለፅና የቀድሞ ዜግነቷን ቀሪ መሆን ማረጋገጥ እንዳለባት እንረዳለን። ይህ ካልሆነ ግን በሕጉ የተሰጠው መብት እንዳለ ሆኖ መብት ተጠቃሚዋ የቀድሞ ዜግነቷ ላይ በተጨማሪ የኢትዮጵያ ዜግነት እንድታገኝና ካለው የዜግነት ህግ ጋር የሚጋጨው ጣምራ ዜግነት /dual nationality/ እንዲኖራት መንገድ ያመቻቻልና ነው። በዚህ መሠረት በዚሁ ሕግ ተጠቃሚ በሕጉ የተሰጣትን መብት ተቀብላ በዚሁ መብት ያለባትን ግዴታ ለመወጣት ፈቃደኛ ለመሆን በተግባርም ሆነ በተለያየ መስክ የምታሳይ መሆን እንዳለባት እንገነዘባለን። በሌላ አነጋገር ሕግ በክስተቶች መሐከል ያለ ውስጣዊ እውነት ላይ የተመሠረተ ግንኙነትና ተደጋጋሚነት የሚገልፅ ስለሆነ በሕጉ የተሰጣትን መብት ለመፈለጓ በግልፅም ሆነ ቢያንስ በአኳኋን መጠቆሟ መታየት አለበት።

ከዚሁ አጠቃላይ ግንዛቤ በመነሳት ወደ ደረስንበት የውሳኔ ሃሣብ ከመመልከታችን በፊት የመልስ ሰጪን አጠቃላይ ሁኔታ እንመለከታለን። መልስ ሰጪ

1. ከኢትዮጵያዊ ባላቤታቸው ከአቶ በላይ ደቻሳ ጋር እ.ኤ.አ. 1976 ዓ.ም ሞስኮ ከተማ ተጋቡ።

2. መልስ ሰጪው ወደ ኢትዮጵያ በ1972 ዓ.ም ከመጡ በኋላም ሆነ በሃገራቸው ባለ የኢትዮጵያ ኤምባሲ ቀርበው ኢትዮጵያዊ ለመሆን በሕጉ የተሰጣቸውን መብት የተቀበሉ ለመሆናቸው አልገለፁም።

3. ኢትዮጵያዊ ካገቡ በኋላ ከ1972 ዓ.ም ጀምሮ እስከ 1974 ዓ.ም ድረስ ለያሬድ ት/ቤት ያለሥራ ፈቃድ ሥራ ይዘው አገልግለዋል። ከዚያም ደግሞ በተድሞውና ባለው ዜግነታቸው መነሻ የውጪ ሃገር ዜጋ ነኝ በማለት በ20/9/82 ዓ.ም. እ.ኤ.አ በተጻፈ የሥራ ፈቃድ ደብተር እንዲያገኙ የፓስፖርት ቁጥር 376067 የሆነ የUSSR ፓስፖርት እንዳላቸው በመግለጽ ባቀረቡት ፈቃድ መጠየቂያ መሠረት አሠሪው ይግባኝ ባይ ለውጪ ሃገር ዜጎች የሥራ ቅጥር ውል ክፍል ጠይቆ የሥራ ፈቃድ በማውጣት መልስ ሰጪን በአስተማሪነት ከ1975 ዓ.ም. እስከ ኅዳር 10/1977 ዓ.ም. ካሠራቸው በኋላ የሥራ ውሉ በመቋረጡ የሥራ ፈቃድ ደብተሩ እንዲሰረዝ ተደርጓል። የሥራ ፈቃድ ደብተሩም በመልስ ሰጪ እጅ እንዳለ ነው።

4. ከኢትዮጵያዊው ባለቤታቸው ጋር ከተጋቡበት ከ1976 እ.ኤ.አ. ጀምሮ በሕጉ የተሰጣቸውን መብት ሳይጠይቁ ወይም ለመውሰድ ሳይጠይቁ ቆይተው ጥር 7 ቀን 1977 ዓ.ም. ጠይቀው ዜግነቱን ለመቀበል በመፍቀዳቸው የቀድሞውን ዜግነታቸውን በመተው የኢትዮጵያ ዜጋ መሆናቸውን የሚያረጋግጥ ደብተር ሚያዝያ 19 ቀን 1977 ዓ.ም. /የ USSR/ ራሺያ ፓስፖርት መመለሳቸው ተረጋግጦ በዜግነት መዝገብ በሁለተኛው ሺህ አንድ መቶ ስድስተኛው ገፅ ላይ ተመዝግበዋል።

በመጨረሻም ለክርክሩ አወሳሰን ቀጥታ የሆነ ተፅእኖ ባይኖረውም በቅርብ የኢትዮጵያ ዜግነት ደብተር ከወሰዱ በኋላ የኢትዮጵያ ፓስፖርት ሳያወጡ በUSSR ፓስፖርት ወደ ሃገራቸው ለመሄዳቸው እራሳቸው አምነዋል። በተጨማሪም ለሃገራቸው ኮሚኒስት ፓርቲ ማእከላዊ ኮሚቴ ዜግነቴን ለመቀየር ያለኝን ፍላጎት በመግለፅ አመልክቶ እስካሁን መልስ አላገኘሁም በማለት በ28/3/78 ዓ.ም. በዋለው ችሎት ገልጸዋል።

ከመልስ ሰጪ አጠቃላይ ምስል በመነሳት ወደ መዝገቡ አወሳሰን ስንመለስ የደረስንበት የውሳኔ ሃሣብ በተለይም መልስ ሰጪ ከይግባኝ ባይ ጋር የሥራ ውል

በፈፀሙበት ወቅት ኢትዮጵያዊት ነበረች? ወይስ አልነበረችም? በሚለው ነጥብ ላይ ያለንን ሃሳብ እንደሚከተለው እንመለከታለን።

1. ምንም እንኳ በዜግነት ሕጉ ላይ መልስ ሰጪ የኢትዮጵያ ዜጋ የሆነ ባል ካገባች ኢትዮጵያዊት ትሆናለች ቢባልም ይኸንኑ የውጪ ጉዳይ ሚኒስቴር ባለሥልጣኖች ሐምሌ 12 ቀን 1977 ዓ.ም. በፃፉት ደብዳቤ ቢገልፁም ከላይ በዝርዝር እንደገለፅነው ይኸንኑ መብታቸውን ለመጠቀም አለመፍቀዳቸውን

ከራሱ ከውጪ ጉዳይ ሚ/ር የአሠራር ልምድ መብቱን ለመጠቀም የቀድሞ ዜግነታቸውን ተረ በማድረጋቸው የተሰጣቸው ደብተር ጥቅም ጋር ተገናዝቦ ሲታይ መልስ ሰጪ ኢትዮጵያዊ ካገቡም በኋላ ሆነ ከዚያም በፊት ከጋብቻው በኋላ በሕጉ የተሰጣቸው የኢትዮጵያ ዜግነት መብት ጋር በተጨማሪ የትውልድ ሃገራቸውን ዜግነት ይዘው መቆየታቸውን ከቀረቡት ማስረጃዎች ተመልክተናል። ይኸውም ኢትዮጵያ ከገቡ በኋላ የሥራ ፈቃድ ሳያስፈልጋቸው ሊሰሩ ከቆዩ በኋላ ደግሞ የሥራ ፈቃድ በትውልድ ሃገራቸው ዜግነት ደብተር መጠየቃቸውን ስንመለከት መልስ ሰጪ በዜግነት ሕጉ ያልተፈቀደውን ጥምር ዜግነት በማያዝ እንደቆዩ ተረድተናል። ስለሆነም በዚሁ ጊዜ ውስጥ ከይግባኝ ባይ ጋር የፈፀሙት የሥራ ውል በውጪ ሀገር ዜጎች የሥራ አቀጣጠር ደንብ መሠረት ነው ብለናል።

.....

ከይግባኝ ባይ ጋር በፈፀሙት የሥራ ውል ላይ ይዘውት በነበረው ጥምር ዜግነት /dual nationality/ ውስጥ በአንዱ በ USSR ራሺያ ዜግነት እንዲገዛ ፈቅደው የተስማሙበት በመሆኑ የሥራ ውሉ አፈፃፀም እና የውሉ ቀሪነት እንደውጪ ሀገር ዜጋ አቀጣጠር የሚፈፀም ነው ብለናል።

በሃገሪቱም የውጪ ሃገር ዜጎች ቅጥር ውል ላይ ተፈፃሚ በሆነው ደንብ መሠረት አሠሪው የሥራ ፈቃድ ጠይቆ ከተሰጠው በኋላ ሠራተኛው የሥራ ውሉን በመፈፀሙ

የሥራ ፈቃድ ከተሠረዘ ሠራተኛው የሥራ ፈቃዱ የተሰረዘው ያለአግባብ ነው በማለት ወደ ሥራ እንዲመለስ መጠየቅ እንደማይችል የተደነገገ በመሆኑ የመልስ ሰጪ የሥራ ፈቃድ ስለተሰረዘ ወደ ሥራ ልመለስ ይገባል ለማለት እንደማትችል በአዋጅ ቁጥር 64/68 አንቀፅ 14/1 እና በሠራተኛና ማኅበራዊ ጉዳይ ሚኒስቴር በወጣው የታህሣሥ 1974 ዓ.ም. መመሪያ የተገለፀ በመሆኑ መልስ ሰጪ ያነሳችውን ክርክር አልተቀበልነውም።

...

የጠቅላይ ዐቃቤ ሕጉ
ሕጋዊ አስተያየት

<u>ዜግነትን በተመለከተ</u>

.... በ1922 በወጣው የዜግነት ሕግ በአንቀጽ 2 "አንድ የኢትዮጵያ ዜጋ ከውጪ ሀገር ሴት ጋር በሥርዓት የተጋባ እንደሆነ ሴትዮዋ የኢትዮጵያ ዜጋ ትሆናለች" ይላል። በሁሉም ደረጃ አከራካሪው ነጥብ "ትሆናለች" ማለት ምን ማለት ነው? የሚለው ነበር። ሕጉ ራሱን በራሱ አስፈጻሚ ቢመስልም ጉዳዩን ያየው የአውራጃ ፍርድ ቤት የፈቃደኝነት ሁኔታ መታየት እንዳለበት ያትታል። ሕጉ የፈቃደኝነት መኖርን ስለማረጋገጥ አያወሳም። በእንፃሩም ዜግነትን በማስገደድ ለግለሰብ መስጠት እንደማይቻል ግልጽ ቢሆንም አቤት ባይ ከጊዜ በኋላ የተከራከረችው ሕጉ "በግድ" ኢትዮጵያዊት አድርጎኛል በማለት ነው። ነገር ግን አንዲት ግለሰብ ኢትዮጵያዊ ዜጋ ብታገባም የቀድሞ ዜግነቷን በተለያዩ ምክንያት ይዛ መቆየት ከፈለገች ሕጉ አይከለክላትም፥ ልምድም ይህን ያረጋግጣል። ብዙ የውጭ አገር ዜጎች ኢትዮጵያውያንን አግብተውም ቢሆን የቀድሞ ዜግነታቸውን እንደያዙ እንደሚቆዩ የምናውቀው ሐቅ ነው። በመሆኑም አንዲት ግለሰብ ኢትዮጵያዊ ማግባቷ ብቻውን ኢትዮጵያዊ ዜጋ ለመሆን ፍላጎት እንዳላት ሊያሳይ አይችልም።

ዜግነት መሠረታዊ የሆነ የፖለቲካ መብት ሲሆን አንድ ግለሰብ ከመንግሥት ጋር የሚኖረውን በመፈቃቀድ ላይ የተመሠረተ ግንኙነት የሚያመለክትና በዚህም ሳቢያ የኅብረተሰብ አካል የሚያደርገው ሕጋዊ አቋም ነው። ከዜግነት መብት ነፃነትና ግዴታ ይመነጫሉ። ስለዚህም የፈቃደኝነት አለመኖርን የሚያሳዩ ምልክቶች ካሉ ሕጉ የውጭ ዜጋ ለሆነው ግለሰብ ዜግነት የሚፈቅድለት ቢሆንም ግለሰቡ በሕግ ኢትዮጵያዊ ሆንዋል ለማለት አይቻልም። ዜግነትን በማስገደድ መስጠት ስለማይቻልና በእንፃሩም የዜግነት ሕጉ ለምሳሌ ከአንቀጽ 16 እንፃር ባልና ሚስት የተለያየ ዜግነት ይዘው ሊቆዩ መቻላቸው ሲታይ በጋብቻ ምክንያት ኢትዮጵያዊ ዜግነት በዚህ ሁኔታ ብቻ /ማለትም automatically/ ይገኛል የሚል አቋም ትክክል አይሆንም።

በዚህም ረገድ በዜግነት ሕጉ አንቀጽ ሁለት በአማርኛውና በእንግሊዝኛው ቃላት የትርጉም ልዩነት የለም። ስለዚህም የአንቀጽ ሁለት ድንጋጌ "ሴትዮዋ የኢትዮጵያ ዜጋ ትሆናለች" ሲል ሌላ በተጨማሪ የምትጠየቀው ነገር ሳይኖር "ከፈለገች" ኢትዮጵያዊት ትሆናለች ተብሎ መተርጎም ይኖርበታል። በዚህ በቀረበልን ጉዳይ ወ/ሮ ስሺትላና ከጋብቻ ዕለት ጀምሮ ኢትዮጵያዊት መሆን ትችል ነበር። ነገር ግን ግለሰቧ ለኛ ግልጽ ባልሆነልን ምክንያት ለተወሰነ ጊዜ ማለትም ይህ ያሁኑ ክርክር ከተወሰነ ደረጃ እስኪደርስ ድረስ ኢትዮጵያዊት ለመሆን ፈቃደኛ እንዳልነበረች ወይም ስታወላውል መቆየቷን ወይም ኢትዮጵያዊት ለመሆን አለመወሰንዋን የሚያሳዩ ተጨባጭ ማስረጃዎች ቀርበዋል። የሶቭየት ኅብረት ዜጋ መሆንዋን ገልጻ በሙዚቃ አስተማሪነት ለመቀጠር ከሠራተኛና ማህበራዊ ጉዳይ ሚኒስቴር የተቀበለችው የሥራ ፈቃድ የሶቭየት ዜጋ ናት ማለቱ ከጋብቻዋ በኋላ በሶቭየት ፓስፖርት ተጠቅማ ሀገሪዋ ደርሳ መመለሷ በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር የዜግነት ጉዳይ ክፍል ቀርባ "ከእ.ኤ.አ. 1985 /ከኅር 1977/ ጀምሮ ኢትዮጵያዊ ዜግነት ይፈቀድልኝ" ስትል ማመልከቷ ኢትዮጵያዊ ዜግነትን ቀደም ሲል ለመውሰድ ፈቃደኛ እንዳልነበረች ወይም ማወላወሏን ወይም በርግጥ አለመወሰንዋን የሚያሳዩ ማስረጃዎች ናቸው። ከላይ እንደተገለፀው የፈቃደኝነት ሁኔታ በ1922 የዜግነት ሕግ አንቀጽ 2 በግልጽ አልተመለከተም። ነገር ግን ከላይ በተጠቀሰው ምክንያትና ይህ ሁኔታ በአንቀጽ 4 ግልጽ ስለሆነ የፍላጎት መኖርና መገለጽ በአንቀጽ 2 ላይም ሊኖር የሚገባ የሕግ አውጪው ሀሳብ ነው ለማለት ይቻላል።

በአንቀጽ 5 ኢትዮጵያዊት ሴት ከውጭ አገር ሰው ጋር ጋብቻ ብትፈጽም "... የባሏን ዜግነት የምትይዝ የሆነች እንደሆን ..." የኢትዮጵያ ዜግነቷ እንደሚቀር ተደንግጓል። ከዚህ ድንጋጌ ግልጽ የሚሆነው አንዲት ኢትዮጵያዊት የባሏን ሀገር ዜግነት በመቀበል ፈቃደኝነት ማሳየት እንደሚኖርባት እንጂ የባሏ ሀገር የዜግነት ሕግ ስለፈቀደላት ብቻ ኢትዮጵያዊነቷ እንደማይቀር ነው። ይህም ሕግ አውጭው ባንድ በኩል ግለሰቦች ዜግነት ሳይኖራቸው እንዳይቀሩ በሌላም በኩል ጣምራ ዜግነት እንዳይዙ ያበጀው መከላከያ ስለሆነ ይኸው ሁኔታ በአንቀጽ 2 ላይም ተግባራዊ ሊሆን ይገባዋል። ስለዚህም ወ/ሮ ስሺትላና እ.ኤ.አ በ1979 ከኢትዮጵያዊ ጋር ጋብቻ በመፈጸሟ ብቻ በሕጉ ኢትዮጵያዊት ልትሆን ብትችልም የኢትዮጵያን ዜግነት

በተለያየ ምክንያት እስከ እ.ኤ.አ. 1985 ድረስ ለመውሰድ ፈቃደኛነቷን ባለመግለጿ የዜግነት ፈቃድ በዚሁ ዓመት የጠየቀች መሆንዋና ከዚያ በፊት በተሰጣት የሥራ ፈቃድ ላይ የሶቭየት ኅብረት ዜጋ መሆንዋን በመግለጿ ፈቃደኛነቷ ከጊዜ በኋላ የመጣ መሆኑን ማየት ይቻላል። ዜግነቷን ጨምር በዚህ የሥራ ፈቃድ ላይ የተጠቀሱት ዝርዝር ጉዳዮች እሷው በሰጠችው መረጃ ላይ የተመሠረተ ለመሆኑ አልተጠራተርንም። በመሆኑም ግለሰቧ ከኢንተርናሽናል ኮሚኒቲ ትምህርት ቤት ጋር ውል በተፈራረመችበት ወቅት ኢትዮጵያዊት አልነበረችም።

ዜግነትን በተመለከተ በዚህ አቤቱታ ላይ ሊመረመር የሚገባው ሌላው ነጥብ የጣምራ ዜግነት ጉዳይ ነው። በኢትዮጵያ የዜግነት ሕግ በተለይም ከአንቀጽ 4, 6, 7, 11, 17 እና 18 እንደምንረዳው ጣምራ ዜግነት የተከለከለ ነው። በሌላም በኩል የሶቭየት ኅብረት ዜጋ የሆን/ች/ ዜግነት በጋብቻ አልጓያጣ /ታጣ/ በሶቭየት ኅብረት የዜግነት ሕግ የተደነገገ ነው። በመሠረቱ የሶቭየት ኅብረት ዜግነትን ሕጋዊ በሆነ መንገድ ለመተው የተወሰነ ሥነ ሥርዓት ተከትሎ ማስፈቀድ የሚያስፈልግ ሲሆን መላቀቅም የሚቻለው ጥያቄው ተቀባይነት ሲያገኝ ነው። በሶቭየት ሕግ ጣምራ ዜግነት በግልጽ የተከለከለ ነው።

ጣምራ ዜግነት የተከለከለ ነው ሲባልም አንድ የውጭ ዜጋ የሆነ ግለሰብ የሶቭየትንም ይሁን የኢትዮጵያን ዜግነት መቀበል የሚችለው የቀድሞ ዜግነቱን የተወ /ወይም በሕጋችን አነጋገር ከቀድሞ ዜግነቱ "የተላቀቀ"/ እንደሆነ ብቻ ነው ማለት ነው። ዜግነቱን ግለሰቡ የሚያገኘው በጋብቻ መሆን አለመሆኑ ለሕጉ አፈጻጸም ልዩነት አይኖረውም።

የሁለቱን ሀገር ሕጎች አገጣጥመን ስናይ የምንደርስበት መደምደሚያ የሚከተለው ነው።

ወ/ሮ ስቬትላና የሶቭየት ዜግነቷን አስፈቅዳ ሳትተው ወይም ሥነ ሥርዓቱንም ሳትከተል የሶቭየት ዜግነቷን አልፈልገውም ሳትልና ይህንኑ ሳታረጋግጥ ኢትዮጵያዊ በማግባቷ ብቻ የሶቭየት ዜግነቷ እንደማይቀር የሶቭየት ሕግ ይደነግጋል። ማለትም

ከጋብቻዋ በኋላም ግለሰቧ ከሶቭየት ሕግ አንፃር የሶቭየት ዜጋ ሆና ቀይታለች ማለት ነው። የግለሰቧም እምነት ባንድ ወቅት ይኸው ነበር። ምክንያቱም ዜግነቷን ለመቀየር ጠይቃ ከጊዜ በኋላ የተፈቀደላት ስለሆነ ነው።

ጣምራ ዜግነትን በተመለከተ የሁለቱ ሀገር ሕጎች ተመሳሳይ አቋም አላቸው ብለናል። የሚለዩት የሶቭየት ሕግ ግልጽ በመሆኑ ነው። ጥቂቶችን የሀገራችንን የዜግነት ሕግ አንቀጾች ብናይ ሕጉ ጣምራ ዜግነትን እንደሚከላከል ማስረዳት ይቻላል። ለምሳሌ በሕጉ አንቀጽ 2 ከአንዲት ኢትዮጵዮዊት ሴትና ካንድ የውጭ ዜጋ የተወለደ ልጅ በአንቀጽ 6 የአባቱን ዜግነት እንደያዘ ይቆጠራል። ከኢትዮጵያዊት በመወለዱ የእናቱን ዜግነት እፈልጋለሁ ያለ እንደሆነ ግን በተቀዳሚ ያባቱን ዜግነት መተውን ማረጋገጥ ይኖርበታል። /አንቀጽ 1ን ያገናዝቧል/። በተመሳሳይ አንቀጽ 9 ባንድ በኩል ጣምራ ዜግነትን በሌላም በኩል ግለሰቦች አለዜግነት እንዳይቀሩ መከላከሉን በቀላሉ ማስተዋል ይቻላል።

ስለዚህ ጣምራ ዜግነትን ይኸን ያህል የሚመከላከለው የኛ ሕግ ሌላው ቢቀር የጣምራ ዜግነት ሁኔታ እንዳይፈጠር ጉዳዩ በአንቀጽ 2 የሚተዳደረው ወ/ሮ ስቬትላና ተጨማሪ ነገር ሳትጠይቅ ለፎርማሊቲ ያህል እንኳ 1/ ሕጋዊ ጋብቻ ከኢትዮጵያዊ ጋር የፈጸምኩ ስለሆነ፥ 2/ የቀድሞ ዜግነቴን /በሶቭየት ሕግ መሠረትም ይሁን ያን ሳልከተል/ የተውኩና ኢትዮጵያዊት ለመሆኔ የወሰንኩ ስለሆነ ይኸው ታውቆ የዜግነት መብቴ ይረጋገጥልኝ ብላ ሳታመለክትና ታውቆም ማረጋገጫ ሳትቀበል በጋብቻ ብቻ ኢትዮጵያዊት ሆናለች ማለት በሕጉም ይሁን ሕጉ በሚያራምደው ፖሊሲ ተቀባይነት የለውም።

የአውራጃው ፍርድ ቤት አስተሳሰብ ግን ግለሰቧ ጣምራ ዜግነት ለመያዝ እንደሞከረች የሚያወሳ ነው። ይህም ያለምክንያት አልነበረም። ግለሰቧ በተለያየ ጊዜ የተለያየ ዜግነት ያላት እንደምትመስል ከፋይሉ ማየት ይቻላል። ጣምራ ዜግነት በሕጋችንም በሶቭየት ሕግም ባለመፈቀዱ ቀደም ሲል በተጠቀሰው ምክንያት በኢትዮጵያ ሕግ ምንም ተጨማሪ ነገር የማይፈለግባት ቢሆንም ግለሰቧ በኋላ

እንዳደረገችው ከሶቭየት ዜግነቷ ሕጋዊ በሆነ መንገድ ሳትላቀቅ ኢትዮጵያዊት ነበርኩ ወይም ሆኛለሁ የሚለው ክርክሯ የሚያጥጣ ሆኖ አላገኘነውም።

ከቀይሉ ካገኘነው የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር አንደኛው ደብዳቤ እንደምንገነዘበው ወ/ሮ ስቬትላና በጋብቻ ምክንያት "ወዲያውኑ" ኢትዮጵያዊት ከሆኑች በሌላም በኩል በሶቭየት የዜግነት ህግ በጋብቻዋ ብቻ የሶቭየት ዜግነቷን ካላጣች ግለሰቧ ጥምር ዜግነት ነበራት ወይ? የሚለውን ጥያቄ ከሌላም አንጻር መመርመር ተገቢ ነው። በርግጥም የሶቭየት ሕግ በሶቭየት ግዛት የኢትዮጵያ ሕግም በኢትዮጵያ ግዛት ተፈጻሚ እንደሆኑ አጠያያቂ አይደለም። ስለዚህም በኢትዮጵያ ሕግ ግለሰቧ ኢትዮጵያዊት ከሆኑች የሶቭየት ሕግ በኢትዮጵያ ውስጥ ተፈፃሚነት ስለሌለው ኢትዮጵያዊት ናት የሚል ክርክር ይቀርብ ይሆናል። ነገር ግን ግለሰቧ ባንድ አጋጣሚ በሶቭየት ግዛት ብትገኝስ? የሶቭየት ዜጋ ናት ልንል አይደለምን? ክርክሩን ከተቀበልን ግለሰቧ በሶቭየት ሕግ አንፃር የሶቭየት ዜጋ በኢትዮጵያ ሕግ አንፃር የኢትዮጵያ ዜጋ አይደለችምን? ነገር ግን ሁለቱም ሕጎች ጥምር ዜግነትን እንደማይፈቅዱ እናውቃለን። የኢትዮጵያን የዜግነት ሕግ አንቀጽ 4, 6, 7, 9, 11, 17 እና 18 አጣምረን በመመርመር ከመጀመሪያ ዜግነቷ ሳትላቀቅ ሁለተኛውን ዜግነት ልታገኝ አትችልም በሚለው መደምደሚያ ላይ ቀደም ሲል ደርሰናል። ከዚህም አቅጣጫ የፈቃደኝነቷን ሁኔታ ወሳኝ ሆኖ እናገኘዋለን። በዚህ ጉዳይ ላይ ግለሰቧ እንደ እ.ኤ.አ. እስከ 1985 /1977/ ድረስ የሶቭየት ፓስፖርት ይዛ ስትገለገልበት መቆየቷ ኢትዮጵያዊ ዜጋ ሆና ቢሆን ኖሮ ልትፈራረመው የማትችለውን ውል መፈራረሟ የውጭ ዜጋ በመሆንዋ በወቅቱ ውሉ ሊያስከትለው ይችል ከነበረ ብሄራዊ የዜግነት ግዳጅ* ነፃ መሆንዋ የሶቭየት ሕብረትን መንግሥት ካስፈቀደች በኋላ የኢትዮጵያ ዜግነት ከጋብቻዋ ዕለት ጀምሮ ሳይሆን እ.ኤ.አ. 1985/1977/ ጀምሮ

*ግለሰቧ የውጭ ዜጋ ስለነበረች በወቅቱ ብሄራዊ መዋጮ እንድትከፍል አልተጠየቀችም፤ መክፈል አለብኝ ብላም አልተከራከረችም።

እንዲሰጣት የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴርን በራዲ ጽሁፍ መጠየቋና ከዚህ በኋላ በኢትዮጵያዊነት መመዝገቧ ግለሰቧ እስከ 1985 ድረስ የኢትዮጵያ ዜጋ ለመሆን ሳይሆን ላለመሆን ፍላጎት እንደነበራት በግልጽ እናያለን።

ግለሰቧ ከሶቭየት ዜግነቷ የተላቀቀችው የሶቭየት ሕግን ተከትላ በሥነ ሥርዓት "ተፈቅዶላት" ነው። ይህን ሥነ ሥርዓት ላትከተልም ትችል ነበር። ይህን ያደረገችው ምናልባትም የተንት ዜግነቷን በተለያየ ምክንያት እንደገና ማግኘት ብትፈልግ በሥርዓት መላቀቁ ጠቃሚ ሆኖ ስለታያት ይሆናል የሚል ግምት መውሰድ ይቻላል።

አስተያየት ሊሰነዘርበት የሚገባው አንድ ሌላ ጉዳይ ለውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር የሚቀርበው የዜግነት ይሰጠኝ ወይም ይፈቀድልኝ ጥያቄ ሕጋዊ ትርጉም ነዉ። በዘልማድ "ፈቃድ" ይጠየቅ እንጂ መሥሪያ ቤቱ ዜግነት "አይሰጥም"። ዜግነት የሚገኘውም ይሁን የሚሰጠው በዜግነት ሕጉ ሲሆን አስፈጻሚው ግን በሕጉ እንደተመለከተው የተጠቀሰው መሥሪያ ቤት ነው። አንድ ግለሰብ ማመልከቻ ሲያቀርብ በሕጉ ዜግነት ላገኝ እችላለሁ ፈቃደኛ ነኝ ይታወቅልኝ ወይም እንዳገኝ ይደረግ ማለቱ ነው። ካለው አሠራር እንደተረዳነው አመልካች ጥያቄውን በሚያቀርብበት ወቅት የቀድሞ ዜግነቱን የሚመለከት መሠረታዊ ማስረጃዎቹን ለሚኒስቴሩ ይመልሳል ወይም አግባብ ላለው አካል ለመመለሱ ማስረጃ ያቀርባል። ሚኒስቴሩም በኢትዮጵያዊነት መዝገቦ መታወቂያ ይሰጠዋል። በዚህ ጉዳይ ላይ የሆነውም ይኸው ነው። አቤት ባይዋ ጥር 7 ቀን 1977 ባቀረበችው ማመልከቻ መነሻ ሚያዝያ 17 ቀን 1977 የተፈረመ የኢትዮጵያዊ ዜግነት መታወቂያ ደብተር ከመሥሪያ ቤቱ ተቀብላለች።

ያገቡ ሴቶች ዜግነት በኢትዮጵያ ሕግ

ጌታቸው አበራ*

- ሀ -

በ1930 በወጣው የኢዮጵያ የዜግነት ሕግ ላይ ስለ አገቡ ሴቶች ዜግነት የሚያወሱት አንቀጾች ከቅርብ ጊዜ ወዲህ ለተለያዩ ትርጓሜዎች መንስኤ ሆነዋል። በወ/ሮ ስቬትላና ማማዶቫና በአሜሪካን ኮሙኒቲ ት/ቤት መሐከል የተነሳው የሥራ ክርክር[1] ላይ ዋና አርእስት የሆነው ስለ አንዲት ከኢትዮጵያዊ ጋር ስለተጋባች ሩሲያዊት ዜግነት ጉዳይ ነበር፤ የሠራተኛና ማኅበራዊ ጉዳይ ሚኒስቴር የግልግል ዳኛ ወ/ሮ ስቬትላና ኢትዮጵያዊ ዜጋ ስላገባች፣ በዚሁ ጋብቻ ምክንያት ኢትዮጵያዊት ሆናለች ብሎ ወስንዋል። በይግባኝ ጉዳዩን የሰማው የአውራጃ ፍርድ ቤት ግን ወ/ሮ ስቬትላና ኢትዮጵያዊ ስላገባች ብቻ የኢትዮጵያ ዜጋ ልትሆን አትችልም ብሎ ወስንዋል። ይህም ውሳኔ በተሟይነት በአቃቤ ሕግ ጽ/ቤት ተቀባይነት አግኝቷል።

የአውራጃው ፍ/ቤት ውሳኔ፣ ኢትዮጵያዊ ስላገቡ የውጭ ዜጋ ሴቶች ዜግነት ጉዳይ ሁለት ጠቃሚና አስፈላጊ ጭብጦችን ያነሳል፤ በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት በውጭ አገር ዜጋ ሴቶችና በኢትዮጵያ ዜጋ ወንዶች መሐከል የሚደረገው ጋብቻ በሴቶች ዜግነት ላይ ምን ውጤት ያመጣል? አንድ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤት፣ አንዲት ከኢትዮጵያዊ ጋር የተጋባች የውጭ ዜጋን፣ ህጉ ጣምራ ዜግነትን ይከለክላል በሚል ምክንያት ብቻ የኢትዮጵያ ዜግነት ሊከለከላት ይችላልን?

በዚህ ፅሁፍ ኢትዮጵያዊ ዜጋ ያገቡ የውጭ አገር ሴቶችን ዜግነት በተመለከተ በ1930** በወጣው የኢትዮጵያ የዜግነት ሀግ ውስጥ የተደነገጉት አንቀጾች፣ ከድር

---

* የትርፍ ጊዜ ሌክቸረር፣ ሕግ ፋኩልቲ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ።

** በዚህ ፅሁፍ ውስጥ ያለው የጊዜ አቆጣጠር ሁሉ እንደ አውሮፓውያን አቆጣጠር ነው።

ጀምር በተለምዶ በሚታወቀው የቤተሰብ አንድነት መርህ ላይ የተመሠረቱ መሆናቸውን ለማሳየት ተሞክሮዋል። ለዚህም አሳማ ሊባል ስላገቡ ሴቶች የሚያወሳውን የኢትዮጵያን የዜግነት ሕግ ትክክለኛ ትርጉሙን ለማስቀመጥ ስላገቡ ሴቶች ዜግነት የሚደነግገው ሕግ ዕድገት ተመርምሯል። በመቀጠልም ስለጣምራ ዜግነት አጠር ያለ ማብራሪያ ተሰጥቷል። ይህም የሆነው በዚሁ ጉዳይ ላይ የተለያዩ አስተያየቶችና ትርጓሜዎች ስለታዩ ነው። በ1930 ዓ.ም. የወጣው የዜግነት ሕግ ምንጮች ይሆናሉ የተባሉትን ሁኔታዎች ከገመገምን በኋላ ይህንን ሕግ በመጠቀም የአውራጃው ፍ/ቤት ኢትዮጵያዊ ስላገባች የውጭ አገር ሴት ዜግነት ጉዳይ የሰጠውን ብይንም እንመረምራለን። በመጨረሻም በማጠቃለያ መልክ በሕግ ማውጣትና በዳኝነት ሥራ መሐከል ያለውን ልዩነት፣ እንዲሁም አንዱ በሌላው ሥራ ጣልቃ ሲገባ በዝምታ ማለፉ የሚፈጥረውን ችግርና ውጤቶቹን በተመለከተ አንዳንድ አስተያየቶች ይሰጣሉ።

- ለ -

የዜግነት ፅንስ ሃሳብ ዕድገት በቅድመ ሁኔታነት የሉዓላዊ አገሮችን መፈጠርና የአለም አቀፍ ግንኙነት መኖርን ይጠይቃል።[2] አንድ አገር ከሌሎች አገሮች ጋር አለም አቀፍ ግንኙነት ከሌለው ለዚያ አገር ህዝብ የዜግነት ህጎች መታወጅ ምንም ፋይዳ የለውም። ሌሎች አገሮች ከሌሉ እናም አለም አቀፍ ግንኙነት ከሌለ፣ ፓንሁይስ "አጋጣሚ ጉዳዮች"[3] ያላቸው ችግሮች አይነሱም። ብዙ አገሮች ባሉበት ሁኔታ ውስጥ የተጠናከረ የእርስ በርስ አለም አቀፍ ግንኙነት ስለሚኖር፣ በዚያን ወቅት አንድ ግለሰብ የዚህ ወይም የዚያ አገር ዜጋ ነው የሚል ችግር ይነሳ ይሆናል። አንድ ሰው የዚህ ወይም የዚያ አገር ዜጋ ነው ብሎ የመለየት ችግር በተጨባጭ መልኩ የተከሰተው የብሄራዊ ውትድርና አገልግሎት ግዴታ ሲጀመርና የብሄራዊ ፖለቲካዊ መብቶች ለዜጎች ሲታወጁ ነው።[4]

አንድ ግለሰብ የአንድ አገር ዜጋ ነው ብሎና ከሌሎች አገሮች ዜግነት ለይቶ መወሰን፣ በግዴታ በአገሮች መሐከል ግንኙነት መኖሩን ያሳያል። እንግዲህ ይህ የሚያሳየን የዜግነት ጥያቄዎች በመርህ ደረጃ መወሰን ያለባቸው በአለም አቀፍ ሕግ መሆኑን ነው።

ይሁን እንጂ፣ የዜግነት ፅንሰ ሐሳብ የቅርብ ጊዜ ክስተት በመሆኑ፣ አለም አቀፍ ሕግ እስካሁን ድረስ የዜግነትን ጉዳይ የሚዳኙ ተጨባጭ ሕጎች አላወጣም። አለም አቀፍ ህግ በደፈናው እያንዳንዱ አገር እነማን ዜጎቹ ሊሆኑ እንደሚችሉ በራሱ የውስጥ ሕግ የመወሰን መብት እንዳለው ይቀበላል።[5]

ስለዚህም ያገቡ ሴቶች ዜግነት በእያንዳንዱ አገር ሕግ መሠረት ይወሰናል ማለት ነው። ስለአገቡ ሴቶች ዜግነት ጉዳይ የሚደነግጉ የተለያዩ አገሮች የዜግነት ሕግ ድንጋጌዎች ከሁለት መሠረታዊ መርሆዎች በአንዱ ይመራሉ። አንደኛው መርህ ሚስት የባሏን ዜግነት እንድትይዝ ሲጠይቅ፣ ሁለተኛው መርህ ደግሞ ሚስት ዜግነቷን እራሷ እንድትመርጥ መብቷን ለእራስዋ ይተውዋል። እስከ አንደኛው የአለም ጦርነት ማብቂያ ድረስ ብዙ አገሮች ያለ ልዩነት የመጀመሪያውን መርህ ይከተሉ ነበር፤ በዚህም መሠረት ጋብቻው ለሴትዮዋ የባሏን ዜግነት ይሰጣት ነበር። ሚስት የባሏን ዜግነት ማግኘትዋ ትክክል ነው በማለትም ብዙ ክርክሮች ቀርበዋል። አንደኛው ክርክር የቤተሰብን አንድነት ለመጠበቅ ሲባል ሚስት፣ ባልና አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ሁሉ አንድ ዓይነት ዜግነት ሊኖራቸው ይገባል የሚል ነው። የዚህ ክርክር መንፈስ ይህን ዓይነቱ ሥርዓት በአንድ ቤተሰብ ውስጥ ባልና ሚስት ታማኝነታቸውን ለተለያዩና ምናልባትም ሊቃረኑ ለሚችሉ መንግሥታት ሲገልፁ የሚደርሰውን ችግር ያስቀራል የሚል ነው።

ባልና ሚስት ለተለያዩ የህግ ሥርዓቶች ተገዥ በሚሆኑበት ጊዜ በዜግነታቸው የሚጠበቅባቸውን ልዩ ልዩ ሕጋዊ ግዴታዎች ለመወጣት ሲሉ ከግልም ሆነ ከጋራ ሀብታቸው ላይ በሚከፍሉበት ጊዜ በቤተሰቡ ላይ ከባድ ችግሮች ሊደርሱ ይችላሉ።[6] ከመንግሥት ጥቅም አኳያ ሲታይም አንድ መንግሥት ሉዓላዊነቱን የሚቀበል፣ አንድ ወጥና ያልተከፋፈለ ቤተሰብ ይፈልጋል የሚል ክርክርም አለ። ብዙውን ጊዜ እንደሚታየው ሚስት ከጋብቻ በኋላ ወደ ባሏ የዜግነት አገር ትሄዳለች። እንዲሁም ማንኛውም በአንድ አገር ግዛት ውስጥ ያለ ሰው ለዚያ አገር መንግሥት ታዛዥነት ይጠበቅበታል። በተጨማሪም ከዚሁ ጋር ተያይዞ፣ ቤተሰብን እንደ አንድ የዜግነት መሠረታዊ አካል መውሰድ ለመንግሥት ያመቸዋል የሚል አስተያየትም አለ።

እዚህ ላይ አንድ ግልፅ የሆነ ነገር አለ፤ ይኸውም የቤተሰብ አንድነትን ወይም አንድ ወጥ ለመንግሥት ታማኝነትን ለመጠበቅ ሲባል የአንዲት ሴት ፈቃድ ሳይጠየቅ የባሏን ዜግነት እንድትይዝ ማድረግ ሚዛናዊነት የጎደለው አሠራር ነው። ምክንያቱም ይህ ዓይነቱ አሠራር ሴትዮዋን በቀጥታ በሚያገባት ጉዳይ እንደግለሰብነቷ ያላትን የማይገሰስ መብት አላወቀላትም።

ሚስት የባሏን ዜግነት እንድትይዝ በተደረገበት መንገድና፣ ባልየው የሚስቲቱን ዜግነት እንዲይዝ በማድረግ የቤተሰቡን አንድነትና አንድ ወጥ ለመንግሥት ታማኝነት ሊጠበቅ ይቻል ነበር። አብዛኛውን ጊዜ እንደታየው ሚስት የባሏን ዜግነት እንድትይዝ ይደረጋል እንጂ፣ ባል የሚስቱን ዜግነት እንዲይዝ አይደረግም።[7] አንዳንዴ ባል በሚስት የዜግነት አገር በሚኖርበት ጊዜ ዜግነትን ለማግኘት በሚደረገው ሥነ ሥርዓት ውስጥ የግል ተግባርና ፍላጎት አብረው እንዲገኙ ዕድል ይሰጣል። ይህንን ዕድል ግን ሚስት አታገኝም።

ይህ በአገቡ ሴቶች የዜግነት ህግ ላይ የሚታየው የሴቶችን መብት ከቁብ አለመቁጠር የኋላ ቀርነት ምልክት ነው። በፊውዳል ሥርዓተ ማህበር ውስጥ ካቆጠቆጠው የወንድ ትምክህተኝነት በፊት የነበረው የአገቡ ሴቶች የዜግነት ህግ የተሻለ ሰብአዊነትና እኩልነት የሚታይበት ነበር። በጊዜው የነበረው ህግ በሮማውያን ህግ ውስጥ በታወቀው "ማንም ሰው ዜግነቱን እንዲቀይር ወይም በያዘው ዜግነት እንዲፀና አይገደድም" በሚለው መርህ ላይ የተመሠረተ ነበር።[8]

በአሜሪካን አገር እስከ 1855 ድረስ የዜግነት ማግኘት፣ ማቆየትና ማጣት ጉዳዮች የሚወሰኑት ዜግነቱ በሚመለከተው ሰው ፈቃድ ነበር። በእርግጥም ይህ ነፃነት ተፈጥሮአዊ እና የማይገሰስ የሁሉም ሰዎች መብት እንደሆነ የሚቆጠርና "በሕይወት፣ በነፃነት እና በደስታ ለመኖር" እጅግ አስፈላጊ መብት ተደርጎ ይታይ ነበር።[9]

ይሁን እንጂ ማንም ሊረዳው በሚችል መንገድ፣ ይህ የአሜሪካን ህግ አቋም ብዙም ሳይቆይ ወደ ወንድ ትምክህተኝነት ወጥመድ ገባ። በ1955 ዓ.ም. የአሜሪካን

ህግ አውጪ ምክር ቤት የአሜሪካ ዜግነትን አሜሪካዊ ባል ላገቡ የውጭ አገር ሴቶች የሚሰጥ ህግ አሳለፈ።[10] እንዲሁም በ1907 ዓ.ም. ይኸው ምክር ቤት ባወጣው ሌላ ህግ፥ አንዲት አሜሪካዊት ሴት የውጭ አገር ዜጋ ካገባች የባሏን ዜግነት እንደምትይዝ ወሰነ፥ ማለትም የአሜሪካ ዜግነቷን አጣች ማለት ነው።[11]

በዚህም እርምጃ የአሜሪካን የዜግነት ህግ "ዘመናዊ" ተደርጎ በብሪታኒያ የህግ ሥርዓት ከ1944 ጀምሮ ይሠራበት ከነበረው ከኮመን ሎው መርህ ጋር ሊጣጣም ችሏል። በእንግሊዝ አገር እስከ 1844 ድረስ የአንዲት ሴት ዜግነት በጋብቻ ምክንያት አይቀየርም የሚለው የኮመን ሎው መርህ ይሠራበት ነበር።[12] ይህ ህግ የብሪታኒያ ዜጋ ላገቡ የውጭ አገር ሴቶችም ሆነ የውጭ አገር ዜጋ ላገቡ የብሪታኒያ ዜጋ ሴቶች ይሠራ ነበር።[13] የዚህ ህግ መሠረት የሆነው ሀሳብ፥ አንድ ዜጋ ለሀገሩ ንጉሥ ያለው ታማኝነት በዚያ ሰው የግል ፈቃድ ሊቀየር አይችልም ከሚል ፊውዳላዊ የታማኝነት ፅንሰ ሀሳብ የመነጨ ነው።

ይህ የኮመን ሎው ህግ ግን በ1804 በወጣውና በጊዜው ዘመናዊ በነበረው በኮድ ናፖሊዮን የፊውዳል ህግ መቀየሩ አልቀረም። የኮድ ናፖሊዮን ህግ አንቀፅ 12 በፊት የነበረውን ህግ፥ ማለትም ፈረንሳዊ ያገባች የውጭ አገር ሴት የባሏን ዜግነት ማግኘቷን ሳይቀይር፥ በአንቀፅ 19 ላይ የውጭ ዜጋ ያገባች ፈረንሳዊት የባሏን ዜግነት እንደምታገኝ ደንግጓል። ይህ ድንጋጌ ከፊውዳሉ ህግ መርህ ጋር ሲወዳደር አንድ እርምጃ ወደፊት የተራመደ ነበር፤ ምክንያቱም በኮመን ሎው ህግ መሠረት አንዲት የውጭ ዜጋ ያገባች ሴት ለአገርዋ መንግሥት ያላትን ታማኝነት፥ የባሏን ዜግነት በማግኘቷ መቀየር አትችልም ነበር፤[14]

ይህ እንግዲህ በፈረንሳይ አብዮት መንፈስ ለሴቶች በከፊል ነፃነትን ያጎናፀፈ ነበር። ኮድ ናፖሊዮን በአውሮፓ አህጉር የዜግነት ህጎች ዕድገት ላይ ከፍተኛ ለውጥ ያስገኘ ነበር። ለምሳሌም በ1844 የብሪታንያ ፓርላማ አንድ ህግ አወጣ፤ በዚህም ህግ መሠረት አንዲት የብሪታኒያ ዜጋ ያገባች የውጭ አገር ሴት የብሪታንያን ዜግነት እንድታገኝ ፈቀደ። ይህ ከኮመን ሎው መርሆዎች ያላቀቀ የመጀመሪያ እርምጃ ነበር። የብሪታኒያ የዜግነት ህግ በበለጠ ምሉዕ የሆነው በ1870 ፓርላማው ሌላ ህግ

ሲያወጣ ነበር፤ ይህም ህግ ማንኛውም ያገባች ሴት ከባሏ ጋር በተጋቡበት ወቅት፣ ባሏ የያዘውን ዜግነት እንደያዘች እንድትቆጠር ደነገገ።[15]

እንደገናም በ1889 ዓ.ም. የፈረንሳይ ህግ ያገቡ ሴቶችን ዜግነት በተመለከተ ሌላ አዲስ መርህ አመነጨ፤ ይኸውም የኮድ ናፖሊዮንን አንቀፅ 12 በመቀየርና ተጨማሪ አንቀፅ በማያያዝ፣ የፈረንሳይ ሴት ጋብቻው የባሏን ዜግነት ካልሰጣት በስተቀር በጋብቻ ምክንያት ዜግነቷን እንደማታጣ ደነገገ።[16]

በኮድ ናፖሊዮን ላይ ያገቡ ሴቶችን ዜግነት በተመለከተ የተደነገጉት መርሆዎች ቀስ በቀስ በተለምዶ "የሰለጠነው አለም" በሚባሉት አገሮች ላይ ለውጥ አስከተሉ። የዚህ ህግ ተፅእኖ በተለይም ከአንደኛው የአለም ጦርነት ማብቂያ በኋላ በእጅጉ እደገ። ወደ 1930 ዓ.ም. ገደማ 15 የሚሆኑ የአውሮፓ አገሮች የዜግነት ህጎች የውጭ አገር ሴት የባሏን ዜግነት የምታገኝበትን ህግጋት ደነገጉ። አንዳንዶቹ የላቲን አሜሪካ አገሮችና አምስቱም የስካንዲኒቪያ አገሮች ተመሳሳይ ህጎችን አወጡ።[17]

- ሐ -

ከላይ እንደተገለፀው ዜግነት የተግባርና የፍላጎት ውጤት ነው፤ በመሆኑም አንድ ሰው በአንድ አገር ውስጥ እየኖረ የሌላ አገር ዜጋ ሊሆን ይችላል።[18] ይህ የሚያመለክተው፣ አንድ ሰው በተግባር እና በፍላጎቱ ካልሆነ በስተቀር ዜግነት ሊያገኝ ወይም ሊያጣ እንደማይችል ነው። ይህ አባባል ትክክል የሚሆነው ዜግነት የማግኘትም ሆነ የማጣት ጉዳዮች ከተገቢው ዜግነት የማግኛ ወይም ዜግነት የማጣ ህጋዊ ሥነ ሥርዓቶች ሲያያዙ ነው። ባገቡ ሴቶች ዜግነት ማግኘት ወይም ማጣት ጉዳይ ላይ ግን ይህ አባባል ከ19ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህና ከ20ኛው ክፍለ ዘመን አጋማሽ በፊት እንደ ትክክለኛ አባባል አይታይም ነበር። እስከ አሁንም ድረስ ቢሆን ኢትዮጵያን ጨምሮ በብዙ አገሮች የህግ ሥርዓት ውስጥ እንደ ትክክለኛ አባባል አይቆጠርም።

በሌሎች አገሮች የዜግነት ሕጎች ዕድገት ላይ ከፍተኛ ተፅዕኖ ያሳደሩት የኮድ ናፖሊዮን አንቀፅ 12 እና 19፣ የ1844ቱና የ1870ው የብሪታንያ ፓርላማ ህጎች፣ በ1855 እና በ1907 በአሜሪካን ኮንግሬስ የወጡት ህጎች፣ ሁሉ የተመሠረቱት ለመንግሥት ታማኝነትን በሚጠይቀው የፊውዳላዊ ጽንስ ሃሳብ ላይ ነው። በዚህም ምክንያት ለመንግሥት ያልተከፋፈለ የቤተሰብ ታማኝነትን ለማስገኘት ተብሎ፣ የቤተሰብ አንድነትን ለማምጣት በሚል ሽፋን፣ ከአገባቸው ሴት ነፃነት ይበልጥ የመንግሥት ጥቅም ቅድሚያ ተሰጥቶት ይታያል። ስለዚህም ጋብቻ በመፈፀሟ ምክንያት ብቻ ሚስት የባሏን አገር ዜግነት እንደያዘች ይቆጠር ነበር። የሴትዮዋ ፈቃደኝነት ዓይን ባወጣ መንገድ ተንቋል፤ አንዳንዴም እሷን በቀጥታ በሚመለከት ጉዳይ ላይ ፈቃደኛ ነች ተብሎ ሲገመት ቆይቷል።

ከ1922 በፊት በአሜሪካን አገር አሜሪካዊ ያገባች የውጭ አገር ሴት ፈቃደኝነቷ ሳይጠየቅ አሜሪካዊት ትሆን ነበር። በ1922 ጋብቻን አስመልክቶ በአንዲት አሜሪካዊ ባገባች ሴትና በባሏ መካከል በተደረገ ሙግት /በብራደርና በዙብሪክ መካከል/፣ የአሜሪካ ፍ/ቤት የውጭ አገርዋ ሴት በዚያ ጋብቻ[19] ምክንያት የአሜሪካ ዜግነት አግኝታለች ብሎ ፈርዷል /አፅንኦት የተጨመረ/። ከ1922 በፊት በኬሊና በኦወን ጉዳይ ተግባራዊ የሆነው ደንብ ሲሠራበት የቆየ ሲሆን፣ ይኸውም ከአንድ አሜሪካዊ ዜጋ ጋር የነበረ የጋብቻ ሁኔታ ዜግነትን ለማግኘት በቂ ነው የሚል ነበር።[20] በአጠቃላይ ሌላ ተቃዋሚ ህግ እስካልነበር ድረስ በጋብቻቸው ዘመን ሁሉ የሚስት ዜግነት የባሏ ዜግነት ነበር።[21]

አንዳንድ ጊዜም ሴትዮዋ ዜግነቷን የመተው ፈቃደኝነቷ ጋብቻውን በመፈፀሟ ይገመታል ተብሎ ተወስንዋል። በማኬንዚ እና በሄር መካከል በተደረገ ክርክር የአሜሪካ ጠቅላይ ፍ/ቤት ጋብቻ በመፈፀሙ ምክንያት ጋብቻው የሚያመጣው ህጋዊ ውጤት ታውቋል በሚል ግምት የአሜሪካን ዜግነት የመተው ፈቃደኝነት አለ ብሎ በይንዋል።[22]

የውጭ አገር ሴቶች የባሎቻቸውን ዜግነት የማግኘት ፈቃደኝነታቸው ከጋብቻው መፈፀም ሊገመት ይችላል የሚል ተመሳሳይ ክርክርም ሊቀርብ ይችላል። በዚህ ፅሁፍ አቅራቢ አመለካከት ግን ለጋብቻ ፈቃደኛ መሆን ማለት ዜግነት የማግኘትም ሆነ የመተው ፈቃደኝነትን ያመለክታል ብሎ ለማሰብ ያስቸግራል። ጋብቻ መፈፀም በራሱ ህጋዊ ውጤትን የሚያመጣ ህጋዊ ተግባር ነው። ዜግነትን የማግኘትም ሆነ የማጣት ተግባርም እንደዚሁ ፍፁም የተለየ እና ነፃ ህጋዊ ተግባር ሆኖ የተለያዩ ህጋዊ ውጤቶችንም ያስከትላል።

አንድ ሰው የጋብቻን ህጋዊ ውጤቶች ለመቀበል ፍቃደኝነቱን ሰጥቶ፣ በሌላ በኩል ግን አዲስ ዜግነት በማግኘት ወይም የነበረውን ዜግነት በማጣት የሚመጡትን ህጋዊ ውጤቶች ለመቀበል ፍቃደኝነቱን ላይሰጥ ይችላል። በጋብቻ መፈፀም ምክንያት ዜግነት የማግኘት ወይም የማጣት ፍቃደኝነት አለ ብሎ መገመት ግን የሚያሳየው ነገር ቢኖር በመሠረቱ ፍትሃዊ ባልሆነ ሥርዓት ላይ የተመሠረተውንና ጊዜው ያለፈበትን የታማኝነት ፅንሰ ሃሳብ ለመቀጠል የሚደረግ ጥረት መሆኑን ነው።

አድሎአዊና ፍትሃዊ ያልሆነ ህግ ተቀባይነት እንዲኖረው መሞከር የሚያመጣው ችግር ከፍ/ቤቱ የብይን ምክንያቶች ሊታይ ይችላል።

ከላይ በጠቀስነው በማኬንዚና በጄር ክርክር የውጭ አገር ዜጎችን ያገቡ አሜሪካውያን ሴቶች ዜግነታቸውን እንዲያጡ የደነገገውን ህግ አድሎአዊና ፍትሃዊ ያልሆነ ነው ተብሎ ለቀረበው ክርክር ፍርድ ቤቱ ሲመልስ፤ በጋብቻው ወቅት በሌሎች አገሮች ይታወቅ በነበረው የጋብቻ አንድነት ፅንሰ ሃሳብ መሠረት ሚስትየዋ ወዲያውኑ የባሏን ዜግነት ካልያዘች፣ አሜሪካውያን ሴቶች ያለፈቃዳቸው ዜግነታቸውን እንዲተው የሚያደርገው ህግ፣ አንድ ወጥ ዜግነት እንዲኖር ከሚጥረው ፖለቲካዊ አስተሳሰብ አኳያ ፍትሃዊ ነው ብሏል።[23] በዚያን ጊዜ ይህን አንድ ወጥ ዜግነትን የሚያቀነቅነውን ፖለቲካዊ አስተሳሰብ ለማሳካት ተብሎ፣ አንዲት ያገባች ሴት ዜግነቷን የመምረጥ ነፃነቷ ቢረገጥ ለውጥ አያመጣም ነበር።

ከዚህ አቅጣጫ ሲታይ እንዲት የውጭ አገር ዜጋ በጋብቻ ምክንያት የባሏን ዜግነት መያዟን እንደ አንድ የሌላ አገር ዜግነት ማግኛ መንገድ /ናችራላይዜሽን/ መቀበል አሳሳች ይሆናል። ምክንያቱም ከመወለድ ውጭ የሚገኝ ዜግነትን ለማግኘት ዜግነቱን የሚያገኘው ሰው ተግባርና ፍላጎት ከህጋዊ ሥነ ሥርዓቱ በፊት እንዲኖር ይጠበቃል፤[25] ይህ ደግሞ የሌላን አገር ሰው ያገባች የውጭ አገር ሴት ዜግነቷን ያገኘችበትን መንገድ ሊገልፅ አይችልም። ምክንያቱም የሌላን አገር ሰው ያገባችው የውጭ አገር ሴት ጉዳይ ላይ የጋብቻው ውጤት ወዲያውኑ የመጣ ነው፤ የባሏን ዜግነት እንድታገኝም ሆነ የራሷን ዜግነት እንድታጣ የሴትዮዋ ተግባርም ሆነ ፍላጎት አስፈላጊ አይደለምና። ከ1922 በፊት በአንዳንድ አገሮችና ከዚያም በኋላ እስከ ብዙ ጊዜ በብዙ አገሮች የነበሩት ያገቡ ሴቶችን የሚመለከቱ የዜግነት ህጎች ዋነኛ አላማ አንድ ወጥ ዜግነትን የሚያተነትነውን ፖለቲካዊ አስተሳሰብ አራምዶ፣ አንድ ወጥ ታማኝነትን ለመጠበቅ እንደነበር ሊታወስ ይገባል።[26] ይህ የፖለቲካ ግብ የተሳካው ያገባችው ሴት ፈቃዷን የመግለፅ ተፈጥራዊ መብቷን፣ የባሏን ዜግነት በምትይዝበት የራሷን ዜግነት በምታጣበት ጊዜ እንዳትጠቀምበት በመናቅ ነበር።

በዚህ ረገድ በአውሮፓ አህጉር የነበረው ልምድም ከአሜሪካኑ ልምድ አይለይም ነበር። በአውሮፓ ውስጥም ቢሆን የጋብቻ መፈፀም በራሱ የሚስትን የዜግነት ማጣት ያስከትል ነበር። ከአንደኛው የአለም ጦርነት በኋላ ወደ 15 የሚሆኑ የአውሮፓ አገሮች ያወጧቸው የዜግነት ህጎች፣ የአገሮቻቸውን ዜጎች ያገቡ የውጭ አገር ሴቶች ሁሉ ያለምንም ቅድመ ሁኔታ የባሎቻቸውን ዜግነት እንደሚይዙ ደንግገው ነበር።[27]

በአምስቱም የስካንዲኒቪያ አገሮች የውጭ አገር ሴቶች ወዲያውኑ የባሎቻቸውን ዜግነት ይይዙ ነበር። በጀርመንና በጣሊያንም፣ የውጭ አገር ሴቶች ከአገሩ ዜጋ ጋራ ስትጋባ፣ የባሏን ዜግነት ወዲያውኑ እንደምትይዝ ተደንግጓል።

ነገሮች በዚህ ሁኔታ በመቀጠላቸውና ጋብቻ ወዲያውኑ የዜግነት ለውጥ መፍጠሩ በሰፊው የተለመደና በብዙ የአለም አገሮችም ጠንካራ በሆነ መንገድ ስለሚሠራበት በ1923 ዓ.ም. በስቶክሆልም በተደረገው አለም አቀፍ የህግ ኮንፈረንስ

ላይ ፕሬዚዳንት ሃማርስኪልድ "በአሁኑ ሁኔታዎች፣ ጋብቻ ወዲያውኑ በሚስት ዜግነት ላይ የሚፈጥረውን ውጤት ለማስቀረት የሚታሰብ ማኛኛያ፣ በአለም አቀፍ ደረጃ ተቀባይነቱ ዝቅተኛ ይሆናል"[28] ብለዋል። እንዲሁም አንዳንድ የአለም አቀፍ ህግ ባለሙያዎች አንድ ደረጃ በመራመድ፣ የአገባች ሴት ዜግነት የባሏ ዜግነት መሆኑ የአለም አቀፍ ህግ መርህ ነው ብለውም ጠቀመዋል።

- መ -

ከ20ኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ ጀምሮ የሴቶች ድርጅቶች ላደረጉት ጥረትና ታዋቂ የሆኑ የዓለም አቀፍ ህግ አዋቂዎች ላቀረቧቸው ሀሳቦች ምስጋና ይግባቸውና ያገቡ ሴቶችን ዜግነት የሚመለከተው ህግ የተለያዩ መንግሥታትን ህግ አውጪ አካላት ትኩረት መሳቡን ቀጥሏል፤ ይህም በተለይ አንደኛው የዓለም ጦርነት ከአበቃ ኋላ የበለጠ ተጠናክርዋል። ይህ የህግ አውጪዎች ትኩረትም የተገፋፋው በጦርነቱ ወቅት ዜግነት የሌላቸውን ሴቶችና ባሎቻቸውን ባጋጠሟቸው ችግሮች መሆኑ አያጠራጥርም።

በዚህ ረገድ ህግ የማውጣት ርምጃ የወሰደችው የመጀመሪያዋ ሀገር የሩሲያ መንግሥት ነበረች። ጋብቻ በራሱ ብቻ በሚስት ዜግነት ላይ ተፅዕኖ እንደማይኖረው የሚያደርግ ህግ በ1918 አውጥታለች።[30] ሆኖም ግን አንድ ዜግነት የሌላት ሴት አንድ ዜጋ ብታገባና የራሷን ዜግነትም ትታ የባሏን ዜግነት ለማግኘት ብትፈልግ ልታገኝ የምትችልበትን የሥነ ሥርዓት ሁኔታ በብቃት የማያስቀምጥ ህግ የተሟላ ሊሆን አይችልም።

ስለዚህ የአገቡ ሴቶችን ዜግነት በተመለከተ የህግ ማውጣት ሥራን በእርግጥ ያንቀሳቀሰው በአሜሪካ ኮንግረስ የፀደቀው የ1922ቱ ህግ ነበር። በዚህ /ኬብል አክት በመባል በሚታወቀው/ ህግ ውስጥ:-

ሀ/ እንዲት የአሜሪካ ዜግነት የሌላት ሴት ከአንድ የአሜሪካዊ ዜጋ ጋር በመጋባቷ ብቻ የአሜሪካን ዜግነት ወዲያውኑ አታገኝም ነበር፣ ዜግነት ልታገኝ የምትችለው ራሱን በቻለ የዜግነት ማግኛ ሂደት /በናችራላይዜሽን/ ብቻ ነበር፤ እንዲሁም

ለ/ የአንዲት አሜሪካዊት ሴት ከአንድ አሜሪካዊ ካልሆነ ወንድ ጋር መጋባቷ ብቻውን ዜግነቷን መተዋን ካልገለፀች በስተቀር የአሜሪካ ዜግነቷን አያሳጣትም[31] የሚሉ አንቀጾች ነበሩበት።

ይህ "ኬብል አክት" በመባል የሚታወቀው ህግም ቀስ በቀስ በብዙ መንግሥታት ሕጎች ላይ ተፅዕኖ አድርጎ ነበር። ቤልጅግ /1922/፣ ሩማንያ /1924/፣ ፈረንሳይ /1927/፣ ኖርዌ፣ ስዊድን፣ ዴንማርክ፣ አይስላንድና ፊንላንድ /1924-27/ የአንድ ሴት ዜግነት በባሏ ዜግነት ይወሰናል የሚለውን መርህ በተለያየ ደረጃ የቀየሩ አዳዲስ ሕጎችን አውጥተዋል።[32]

በተጨማሪም ያገቡ ሴቶችን የዜግነት ጥያቄ በተመለከተ ለሚወጡ ብሄራዊ ህጎች መሪ ሊሆኑ የሚችሉ ፅንሰ ሃሳቦችን በማዳበሩ በኩል ዓለም አቀፍ አካላት በንቃት ይሳተፉ የነበሩትም በዚሁ ወቅት አካባቢ ነበር። የአለም አቀፍ ህግ ማህበር በ1922ቱ ኮንፈረንስ በርሱ እምነት ያገባች ሴትን ዜግነት በስምምነት መወሰን እንደሚያስፈልግ፣ ሆኖም እስከተቻለ ድረስ የራሷን ዜግነት የመምረጡን መብት ለራሷ መጠበቅ እንደሚገባ ገልጿል።[33] በነዚያ የአስተሳሰብ መሥመሮች አኳያ የተዘጋጀው ሞዴል ህግም በተከታዩ ዓመት፣ በ1923፣ በስቶክሆልሙ የማሕበሩ ኮንፈረንስ ፀድቋል።

በ1926 የተካሄደው የጋራ ብልፅግና ኮንፈረንስም እንደዚሁ፣ ጋብቻ፣ በሚያገቡት ሴቶች ዜግነት ላይ የሚያስከትለው ውጤት ያሳሰበው መሆኑን ገልጿል።[34]

በመጨረሻም በመንግሥታቱ ሊግ የተቋቋመው የዓለም አቀፍ ህግ አሻሻይ የኤክስፐርቶች ኮሚቴ ያገቡ ሴቶችንም የሚያጠቃልል የዜግነት ህግ መውጣት ያለበት መሆኑን አምኖበታል።

እነዚህ የተለያዩ ጥረቶችም በ1930 ህግ ላይ የፀደቀውን "ከዜግነት ህጎች አለመጣጣም ጋር በተያያዙ የተወሰኑ ጥያቄዎች ላይ የተደረገ ስምምነት" አፍርተዋል።

ሆኖም ግን ይህ ስምምነት ያገባች ሴት የራሷን ዜግነት አራሷ የመምረጥ መብቷን እስከ ማስመለስ ደረጃ ድረስ አልሄደም። የስምምነቱ አንቀፅ 8:-

"የሚስትየዋ አገር ዜግነት ህግ ከአንድ የውጪ ዜጋ ጋራ በመጋባቷ ምክንያት ዜግነቷን የሚያሳጣት ከሆነ ይህ ተግባራዊ የሚሆነው የባሏን ዜግነት ካገኘች ብቻ ነው" [35] ይላል።

ስምምነቱ በመጀመሪያው አንቀጽ፣ አንድ መንግሥት እነማን ዜጎቹ እንደሚሆኑ በራሱ ህግ የመወሰን መብት ያለው መሆኑን የሚገልፀውን ደንብ እንደገና አረጋግጧል። ይህም ደንብ አንዱ ከፀደቀ ከኋላ ጋብቻ ወዲያውኑ የሚፈጥረው ውጤት በተዘዋዋሪ መንገድ እንዲታወቅ መደረጉ የግድ ነበር። አንቀፅ 8፣ 9 እና 11ም በዚህ ዕውቅና ላይ የተመሠረቱ ናቸው። ስለዚህ፣ በዚህ ረገድ ስምምነቱ በአንቀፅ 1 ከተገለፀው ደንብ መከተላቸው አይቀሬ የሆኑትን የጥንድ ዜግነትንና ሙሉ በሙሉ ዜግነት የማጣትን ችግሮች በመቆጣጠሩ ላይ ራሱን ገድቧል። በመሆኑም ያገቡ ሴቶች የዜግነት ጥያቄ በራሱ እንደጥያቄ አልታየም ነበር፤ ስምምነቱ ባገቡ ሴቶች የዜግነት ህግ ላይ ያተኮረው ሀቅ ጥንድ ዜግነትንና ሙሉ በሙሉ ዜግነት ማጣትን እስካስከተለ ድረስ ብቻ ነበር።

በእርግጥ አጠቃላይ የመንግሥታት ተግባርና ዓለም አቀፍ ስምምነታዊ ህግ "ሚስት በባሏ ሥር በምትቆይበት ጊዜ ውስጥ የእሷ ዜግነት የባሏን ዜግነት ይከተላል" በሚለው ልማዳዊ መርህ ላይ የተመሠረተ እንደመሆኑ የ1930ው ስምምነት ተሳታተፊዎች የሴቶችን መብቶች ዕውቅና ለማሻሻልም ሆነ በዜግነት ጉዳዮች ባልና ሚስት ዕኩል መብት እንዲኖራቸው ለማድረግ አልፈለጉም ነበር።[36] ስለዚህ ኮንፈረንሱ ለብሄራዊ ህግ አወጣጥ ሊረዳ የሚችል ሃሳብ አባሪ ማድረጉን አስፈላጊ አድርጎ ወስዶታል። በኮንፈረንሱ የፀደቀው አራተኛው ሃሳብም:-

1/ "መንግሥታት የሌጆችን ፍላጎት ከግምት ውስጥ በማስገባት በዜግነት ጉዳዮች የፆታ እኩልነትን በሕጋቸው ውስጥ ለማስገባትና፣ በተለይም

2/ በመርህ ደረጃ የሚሰጥ ዜግነት ያለፈቃዷ ፈቃድ በጋብቻም ሆነ በባሏ የዜግነት መለወጥ ምክንያት ሊለወጥ እንደማይችል ለመወሰን፣ ይቻላል ወይም አይቻልም የሚለውን ጥያቄ እንዲያጠኑ ኮንፈረንሱ ሃሳቡን ይሰጣል"[37] ይላል።

ስምምነቱ የፀደቀው በጣም ዘግየቶ /በመንግሥታቱ ሊግ ዋና ፀሐፊ ቢሮ የተመዘገበው ጁላይ 1/1937/ እና በጣም በጥቂት አገሮች/ ስምምነቱን ከፈረሙት ከ32ቱ በ11 ብቻ/ ነበር። ይህ ቢሆንም ቅሉ ስምምነቱ እራሱና በተለይም ከስምምነቱ ጋር አባሪ የሆነው ሃሳብ 4/ Recommendation IV/ ከዚያ በኋላ በወጡ የመንግሥታት ሕጎች ላይ ተፅዕኖ ያሳደሩ ይመስላሉ። ስለዚህ በአገር ውስጥ የተወለደችና የውጪ ሰው ያገባች ሴትን በተመለከተ ጥቂት መንግሥታት ዜግነቷን መተዋን በወቅ እስካልገለፀች ድረስ የመጀመሪያውን ዜግነቷን እንደያዘች ለመቆየት እንደምትችል ለማድረግ ፈቃደኝነታቸውን አሳይተዋል። ሆኖም ግን በጣም ከጥቂቶቹ በስተቀር፣ በተግባር ሁሉም መንግሥታት ማለት ይቻላል፣ ከዜጋቸው ጋር ለተጋባች የውጪ ሴት ለራሳቸው ዜጋ የሰጡትን ያህል መብት ለመስጠት ፈቃደኛ አልነበሩም።"[38]

በዚህ መሠረት ከዜጎች ጋር የሚጋቡ የውጪ ሴቶችን ዜግነት በተመለከተ እጂ ፈቀደችም አልፈቀደችም ያገባች ሴት ዜግነት የባሏን ዜግነት ይከተላል የሚለው ጥንታዊ ደንብ መተግበሩ ቀጠለ።

ይህ በእንዲህ እንዳለ የተለያዩ የሴቶች ድርጅቶች፣ የዓለም አቀፍ ህግ ሊቃውንት፣ እንዲሁም አካባቢያዊና ዓለም አቀፋዊ አካላት ያገቡ ሴቶችን የጾታ እኩልነት የሚያረጋግጡ የዜግነት ህግ መርሆዎች እንዲወጡ ለማድረግ ጥረታቸውን ቀጠሉበት።

የ1933ቱ የሞንቴ ቪዲዮ የሴቶች ዜግነት ስምምነት፣ ዜግነትን በተመለከተ ለጾታዎች እኩልነት ዕውቅና የሰጠ የመጀመሪያው በብዙ ሐገሮች መሐከል የተደረገ ስምምነት እንደመሆኑ እዚህ ላይ በተለይ መታየት ይገባዋል።[39] የስምምነቱ አንቀፅ 1 ተዋዋይ አገሮች "ዜግነትን አስመልክቶ በሕጎቻቸውም ሆነ በተግባር ምንም ዓይነት በጾታ ላይ የተመሠረተ ልዩነት አይኖርም፤"[40] የሚለውን አባባል እንዲቀበሉ ያስገድዳቸዋል። በ1945 በተካሄደው በሳንፍራንሲስኮ የዓለም አቀፍ ድርጅት ኮንፈረንስ የተባበሩት መንግሥታት ቻርተር መውጣት ባገሩ ሴቶች የዜግነት ህግ አዝጋሚ ለውጥ ላይ ከፍተኛ ተፅዕኖ አሳድርዋል። የቻርተሩ የመጀመሪያው ቁጥር 3ኛው አንቀፅ ሰብዓዊ መብቶችንና መሠረታዊ ነፃነቶችን ለሁሉም የሰው ልጅ ያለምንም የጾታ፣ የዘር፣ ወይም የሃይማኖት ልዩነት ለማዳበርና በትክክል እንዲከበሩ ለማበረታታት ዓለም አቀፍ ትብብርን መፍጠር ከተባበሩት መንግሥታት ዓላማዎች አንዱ እንደሆነ ይገልፃል።[41] የቻርተሩን አንቀጽ 55፣ 56፣ 62፣ 68 እና 76 በተጨማሪ ይመለከቷል።

በ1984 ዓ.ም. ዓለም አቀፍ የሰብአዊ መብት ድንጋጌ ወጣ። የዚህ ድንጋጌ አንቀጽ 15 እና 16 ከብዙ ሌሎች ጉዳዮች መካከል ማንኛውም ሰው የዜግነት መብት እንዳለው፣ ማንም ዜግነቱን በዘፈቀደ እንደማይነጠቅና ዜግነቱን የመለወጥ መብቱም እንደማይነፈገው፣ ወንዶችና ሴቶች ጋብቻ ሲፈፀም በጋብቻ ጊዜና ጋብቻው ሲፈርስ እኩል መብት እንዳላቸው ይገልፃሉ።[42]

በዚህ መካከል በሴቶች ድርጅቶችና ሌሎች ቡድኖች ጫና የሴቶች ከብር ጉዳይ ኮሚሽን የሚባልና በወንዶችና በሴቶች መሐከል እኩልነትን ማስገኘት ዋና ተግባሩ የሆነ አካል በተባበሩት መንግሥታት የኢኮኖሚና ማሀበራዊ ምክር ቤት ተቋቋመ። የኢኮኖሚና ማሕበራዊ ምክር ቤቱ የመጀመሪያ ሃሳብ ለዓለም አቀፍ ህግ ኮሚሽን የስምምነቱን ረቂቅ የማዘጋጀቱን ኃላፊነት ለመስጠት የነበረ ቢሆንም የሚወስደው ጊዜ ግን ያገቡ ሴቶች የነበሩበት ሁኔታ ሊፈቅድ ከሚችለው ጊዜ አንፃር ሲታይ በጣም እንደሚረዝም ታመነበት። በዚያ ሁኔታ ይህን ረቂቅ ስምምነት የማዘጋጀቱ ሥራ ለሴቶች ክብር ጉዳይ ኮሚሽን ተሰጠው።[43] ከአሥር ዓመታት አካባቢ ጥናትና ውይይት

በኋላም ኮሚሽኑ ያገቡ ሴቶች ስምምነትን ረቂቅ ይዞ ቀረበ። ረቂቅ ስምምነቱም በተባበሩት መንግሥታት ጠቅላላ ጉባዔ ፀድቆ በጃንዋሪ 28/1957 ለአባል አገሮች ፊርማ ክፍት ተደረገ።[44] ኦገስት 11 ቀን 1958 ዓ.ም. በሥራ ላይ ዋለ።

ይህ የ1957ቱ ያገቡ ሴቶች የዜግነት ስምምነት፣ ያገቡ ሴቶች ዜግነት ሴቶች እንደ ግለሰብ ካላቸው ክብርና ነፃነት ጋር የሚያያዝ ጥያቄ በመሆኑ ዕውቅና በመስጠት ላይ የተመሠረተ ነው። በመሆኑም ስምምነቱ የጥያቄው ዋና ክፍል የሆነውን ጋብቻ በአገባች ሴት ዜግነት ላይ የሚኖረውን ተፅዕኖ በቀጥታ ይመለከታል።

የስምምነቱ ቁጥር 1:-
"ማንኛውም የዚህ ውል ተዋዋይ መንግሥት ከዜጎቹ አንዱ ከውጪ አገር ሰው ጋር ጋብቻ ቢፈፅም ወይም የፈፀመው ጋብቻ ቢፈርስ ወይም ጋብቻው ፀንቶ ባለበት ጊዜ ባልየው ዜግነቱን ቢለውጥ የሚስትየዋን ዜግነት ወዲያውኑ አያውከውም በማለት ተስማምቷል" የሚለውን ጠቃሚ አንቀፅ ይዟል /አፅንኦት የተጨመረ/

በተባበሩት መንግሥታት ጠቅላላ ጉባኤ የተሰበሰበው የዓለም ማሕበረሰብ በዚህ ስምምነት ላይ አንድ ዓይነት አቋም በመያዝ ያገባች ሴት የራሷን ዜግነት ራሷ የመምረጥ መብቷን አውቆላታል። ስምምነቱም ለተሳሚዎቹ መቶ ዓመታት የተደረጉት የሴቶች ድርጅቶችና የዓለም አቀፍ ህግ ሊቃውንት ትግል በድል የመደምደሙ ዋና ምልክት ነው። ስምምነቱ ለፍትሕ በአሸናፊነት መውጣትም ዋና ምልክት ነው በማለት በተጨማሪ መናገር ይቻላል።

ሆኖም ግን ያገቡ ሴቶች የዜግነት ጥያቄ እስከአሁን ድረስም በጥያቄነት በመነሳት ላይ ነው። በ1979 አካባቢ ስምምነቱን ያፀደቁት ተዋዋይ መንግሥታትም ሆኑ ተዋዋይ ያልነበሩ ሆነው ስምምነቱ ውስጥ የገቡት መንግሥታት በጣም ጥቂት ናቸው።[45] ከነዚሁም እንኳን ስምምነቱን ለመተግበር የሚያስችል ብሄራዊ ህግ ያወጡት መንግሥታት ቁጥር ብዙ አይመስልም።

ስምምነቱ በሥራ ላይ ከዋለ ከአምስት ዓመታት በኋላ በተባበሩት መንግሥታት ዋና ፀሐፊ በ1963 የቀረበው ሪፖርት ይህን ጉዳይ ግልፅ ያደርገዋል።[46] በሪፖርቱ መሠረት የመንግሥታት የሕግ ሥርዓቶች በሦስት ዋና ዋና ምድቦች ይመደባሉ።

ሀ/ የመጀመሪያው ምድብ የሚስት ዜግነት የባሏን ዜግነት ወዲያውኑ የሚከተልበትን የህግ ሥርዓቶች ያካትታል። ማለትም ጋብቻ እራሱ፣ የጋብቻ መፍረስ እና ጋብቻው ፀንቶ በአለበት ጊዜ ባልየው ዜግነቱን ሲለውጥ በሚስት ዜግነት ላይ ቀጥተኛ የሆነ ውጤት ያስከትላል። የ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ በዚሁ ሥር እንደሚገባ በሪፖርቱ[47] ተመልክቷል። ኢትዮጵያን፣ ጣሊያንን፣ አውስትሪያን፣ ግሪክን፣ ኔዘርላንድን፣ ስዊዘርላንድን፣ ፖርቹጋልንና ቱርክን ጨምሮ ወደ ሃያ ሰባት መንግሥታት በዚህ ምድብ ሥር ይወድቃሉ።

ለ/ ሁለተኛው ምድብ ደግሞ ጋብቻ የአንዲትን ባዕድ ሚስት ዜግነት ወዲያውኑ የሚነካበትን ሁኔታ የሚከተሉ የህግ ሥርዓቶችን ያጠቃልላል። ሆኖም ግን ሙሉ በሙሉ ዜግነት ማጣትንና ጥንድ ዜግነትን ለማስወገድ በማሰብ የቤተሰብ አህጻዊነት መርህን ከባልየው መንግሥት የህግ አንቀጾች ጋር እንዲስማማ በማድረግ በመጠኑ ለውጥ ተደርጎበታል። ቻይናን፣ ቤልጅግን፣ ቱኒዝያን፣ ቦሊቪያንና ካሜሩንን ጨምሮ ወደ 13 መንግሥታት በዚህ ምድብ ሥር ይወድቃሉ።

ሐ/ የመጨረሻው ምድብ ደግሞ ጋብቻ በአንዲት የውጪ አገር ሚስት ዜግነት ላይ፣ ካለእራሷ ፍቃድ፣ ምንም ተፅዕኖ እንደሌለው የሚደነግጉ የህግ ሥርዓቶችን ያካትታል። ከነዚህም ውስጥ በግምት 24ቱ መንግሥታት ባዕዷ ሚስት የባሏን ዜግነት የማግኘት መብት እንዳላት ብቻ ዕውቅና ይሰጣሉ፤ ወደ 24 መንግሥታት ዜግነት ለማግኘት የሚያስፈልጉትን ጉዳዮች ቀላል አድርገው ሲያቀርቡ ሌሎች ወደ 12 የሚሆኑ መንግሥታት ደግሞ ጋብቻ በባዕዷ ሚስት ዜግነት ላይ ምንም ዓይነት ተፅዕኖ እንዳለው ዕውቅና አይሰጡም።[48]

የአንዲት ዜጋ የሆነች ሴት ከውጪ ባል ጋር መጋባትን በተመለከተ ያለው ሁኔታ ግን በጣም የተለየ ቅርፅ የያዘ ነው።[49] ስድስት መንግሥታት ባዕድ ባል ያገባችን ሴት ዜጋ ወዲያውኑ ዜግነቷን ያሳጧታል፤ የኢትዮጵያ የዜግነት ህግም፥ እንደሪፖርቱ አባባል፥ የሚጠቃለለው በዚሁ ምድብ ሥር ነው። ሆኖም ግን አንዲት ኢትዮጵያዊት የኢትዮጵያዊነት ዜግነቷን የምታጣው የባሏን ዜግነት ከአገኘች ብቻ ነው። ወደ አሥራ ሰባት መንግሥታት ደግሞ የውጪ አገር ወንድ ያገባች ሴት ዜጋ የባሏን ዜግነት ማግኘት ወዲያውኑ ዜግነቷን የሚያሳጣ ህግ አላቸው። ወደ ሰባ መንግሥታት ግን ሴቶች ዜጎቻቸው የውጪ አገር ወንዶችን ቢያገቡም ዜግነታቸውን ይዘው የመቆየት መብታቸውን ይጠብቁላቸዋል።

ከዚህ እንደሚታየው፥ ምንም እንኳን የ1957ቱ ስምምነት ራሱን የቻለ ድል ቢሆንም የስምምነቱ ቅርፅና ይዘት በሁሉም መንግሥታት ዘንድ ሙሉ በሙሉ ተግባራዊነትን እንዲያገኝ ብዙ መደረግ ያለበት ነገር አለ።

- ሠ -

ጋብቻ ባገባች ሴት ዜግነት ላይ ከሚኖሩት ተፅዕኖዎች ውስጥ አንዱ በውጼታም ይሁን በግጼታ ሴትዮዋ ጥንድም ብቻ ሳይሆን ብዙ ዜግነት የማግኘት ዕድሏን መጪመሩ ነው። አብዛኛውን ጊዜ መንግሥታት ዜጎቻቸው እነማን እንደሆኑ ለመወሰን በሚከተሏቸው የተለያዩ መርሆች መካከል ግጭት ሲፈጠር ጥንድ ዜግነት ለማንኛውም ሰው ይከሰታል። ስለዚህ አንድ አሜሪካ ውስጥ ከኢትዮጵያውያን ወላጆች የተወለደ ሰው የእንግሊዝን ዜግነት ቢያገኝ ሰውየው ጥንድ ብቻ ሳይሆን ብዙ ዜግነት ይኖረዋል ማለት ነው። ይህ የሆነበት ምክንያትም ኢትዮጵያ የምትከተለው መርህ ዩስ ሳንግዊኒስ የሚለውን ሲሆን አሜሪካ ግን ዩስ ሶሊ የሚለውን መርህ ስለምትጠቀም ነው። የእንግሊዝ የዜግነት መስጫ ህግም አንድ ሰው የእንግሊዝን ዜግነት ለማግኘት የመጀመሪያ ዜግነቱን እንዲለቅ አይጠይቅም።[50] ስለዚህ አንዲት አሜሪካ ውስጥ የተወለደችና የእንግሊዝን ዜግነት ያገኘች ኢትዮጵያዊት ሴት የጀርመን ዜጋ ብታገባ /የጀርመን ህግ የጀርመን ዜጋ ላገባች የውጪ ሴት የጀርመን ዜግነት ወዲያውኑ

ይሰጣል፣[51]/ ሴትዮዋ የአራት መንግሥታት ዜግነት ባለቤት ሆና ታርፈዋለች ማለት ነው።

ጥንድ ዜግነት የሚፈጠረው ዩስ ሳንጉዊኒስ እና ዩስ ሶሊ የተባሉት መርሆች በሚጋጩበት ሁኔታ መንግሥታት በመጠቀማቸው ምክንያት ብቻ ሳይሆን መንግሥታት ዜጎቻቸው ራሳቸውን ከዜግነት እንዳያገለሉ /ዜግነታቸውን እንዲተው/

ስለማይፈቅዱላቸውና ጥቂት መንግሥታት ደግሞ የራሳቸውን ዜግነት ለውጪ ሰዎች ከመስጠታቸው በፊት ሰዎቹ ከቀድሞ ዜግነታቸው ወይም ተገዢነታቸው መልቀቂያ እንዲያቀርቡ ስለማይጠይቋቸውም ጭምር ነው።[52]

ጋብቻ ባገቡ ሴቶች ዜግነት ላይ ፈጣን ለውጥ የማስከተሉ ሁኔታ የጥንድ ወይም የብዙ አገር ዜግነት የመከሰትን መጠን ይጨምረዋል። በዚህ ጽሁፍ መጀመሪያና ወደ በኋላ ላይ የተጠቀሰው የእቤት ባይዋ ጉዳይ ለዚህ ጥሩ ምሳሌ ነው። እቤት ባይዋ ዜጋ በሆነችበት በሶቭየት ሕብረት የዜግነት ህግ፣ ጋብቻ የሶቭየት ሴትን ዜግነት አይለውጠውም፤[53] የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ ግን ከአንድ የኢትዮጵያ ዜጋ ጋር ሕጋዊ ጋብቻ ለፈፀመች የውጪ አገር ሴት የኢትዮጵያን ዜግነት ይሰጣታል። እዚህ ላይ እንደተመለከተው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ የተመሠረተው የአንዲት የውጪ አገር ዜግነት ያላት ሚስት ዜግነት ያለምንም ቅድመ ሁኔታ የባሏን ዜግነት ይከተላል በሚለው ጥንታዊ መርህ ላይ ሲሆን፣ በሶቭየት ህብረት ህግ ግን አንድ ኢትዮጵያዊ ዜጋን ያገባች የሶቭየት ሴት የግድ ጥንድ ዜግነት ይኖራታል።

አንድ ሰው ያለውን ጥንድ ወይም የብዙ አገር ዜግነት ዜግነታቸውን ከያዘው ከአንዱ መንግሥት ወደ ሌላው በመንቀሳቀስ ህጋዊ ግዴታዎቹን ላለመወጣት፣ ወይም ጥቅሞች ለማግኘት ሊጠቀምበት ይችላል።

በሌላ በኩል ደግሞ ጥንድ የብዙ አገር ዜግነት ያለው ሰው ግዴታዎቹን ዜጋ በሆነባቸው መንግሥታት የተለያዩ የህግ ሥርዓቶች ውስጥ ሁሉ እንዲወጣ ሊገደድ

ይችላል። የውትድርና አገልግሎት የመስጠትና ግብር የመክፈል ግዴታዎች እንድ ባለጥንድ ወይም የብዙ አገር ዜግነት ያለው ሰው ዜጋቸው በሆነባቸው መንግሥታት ሁሉ እንዲፈፅም በአብዛኛው የሚገደድባቸው ጥና ጥና ምሳሌዎች ናቸው። ይህም የሰውየውን ህይወት ከባድ ሊያደርገው መቻሉ ግልፅ ነው።

ሆኖም ግን ጥንድ ወይም የብዙ አገር ዜግነት ባለው ሰው ላይ የሚያጋጥሙ- ፅውነተኛ ችግሮች የሚከሰቱት እንዲህ ዓይነቱ ሰው በአንድ መንግሥት በደል ሲደርስበት ነው። ይህ ሲፈጠር የተበደለው ሰው እራሱ በደል በደረሰበት መንግሥት ላይ ዓለም አቀፍ አቤቱታ ሊያቀርብ አይችልም፤ ምክንያቱም ግለሰቦች የዓለም አቀፍ ህግ ተገዢዎች /subjects/ ባለመሆናቸው ዓለም አቀፍ ቦታ የላቸውም የሚል አጠቃላይ የሆነ ስምምነት በመኖሩ ነው።[54] የተበደለው ሰው በበደለው መንግሥት ላይ ዓለም አቀፍ አቤቱታ ሊያቀርብ የሚችለው ዜግነት ከያዘባቸው ከአንዱ ወይም ከሌላው መንግሥት ዲፕሎማሲያዊ ከብካቤ እንዲደረግለት በመጠየቅ ብቻ ነው። ዜግነት በአንድ ሰውና በአንድ መንግሥት መካከል የሚፈጠር፣ የዚያ መንግሥት ሥልጣን ከክልሉ ውጪ እንዲሄድና የመንግሥቱ ህግም በግለሰቡ ላይ እንዲሠራ የሚያደርግ ህጋዊ ግንኙነት እንደመሆኑ ባለጥንድ ወይም የብዙ አገር ዜግነት ያለው ሰው የሥልጣንና የዲፕሎማሲያዊ ከብካቤ ጥያቄ ይህ ሰው ዜጋቸው የሆነውን የሁሉም መንግሥታት ፍላጎት ይነካል። በእንዲህ ዓይነት ሁኔታዎች ውስጥ ጥንድ ወይም የብዙ አገር ዜግነት ላለው ሰው የሥልጣንና የዲፕሎማሲያዊ ከብካቤ
የመስጠት ጥያቄ ግጭት ጉዳዩ በሚመለከታቸው መንግሥታት መሐከል መከሰቱ የግድ ነው።

ሁለት ወይም ከዚያ በላይ የሆነ ዜግነት ያለው ሰው ዲፕሎማሲያዊ ጥበቃ ይደረግለት ዘንድ በሀገሮች የሚቀርቡ ጥያቄዎች እንዴት ይፈታሉ?

እነዚህ ጥያቄዎች አለም አቀፋዊ ባህሪ ያላቸው እንደመሆኑ መጠን የሚፈቱትም በአለም አቀፍ ልማዳዊ ህግ በአለም አቀፍ ስምምነቶች ነው።

በአሁኑ ወቅት እያንዳንዱ ሀገር የዜጎቹን ማንነት የመወሰን ሥልጣን ያለው መሆኑ ተቀባይነት ያለው የአለም አቀፍ ህግ መርህ ሆኗል። የዚህ መርህ ተቀባይነት በቋሚው አለም አቀፍ ፍርድ ቤት /ፐርማነንት ኮርት ኦፍ ኢንተርናሽናል ጀስቲስ/ እንዲሁም በአሁኑ አለም አቀፍ ፍርድ ቤት[57] ውሳኔ በተሰጣቸው በርካታ ጉዳዮች ላይ ተረጋግጧል። ይኸው መርህ በ1930ው የሀግ ኮንቬንሽንም ተቀባይነትን አግኝቷል፤ በውስጥ ህጎች አማካይነት የዜጎቹን ማንነት መወሰን የእያንዳንዱ ሀገር ሥልጣን ነው።[58]

አለም አቀፉ ፍርድ ቤት በኖትቦህም ጉዳይ ከደረሰባቸው ግኝቶች በሃሳብ የሚለዩት ሻን ፓንሁይሰና ጆሴፍ ኤል ኩንዝን የመሳሰሉት ጸሐፍት እንኳ እያንዳንዱ ሀገር ላለው የዜጎቹን ማንነት የመወሰን መብት አለም አቀፍ ህግ እውቅና የሚሰጥ በመሆኑ ላይ ይስማማሉ።[59] ስለዚህም፣ አንድ ሀገር በውጪ የሚኖሩ ዜጎቹን በተመለከተ በዜጎቹ ላይ ያለውን የዳኝነት ሥልጣን ወይም ሉአላዊነትን እስከምን ድረስ ሊያሰፋ እንደሚችል በዚያው ሀገር ህግ የሚወሰን ነው።[60]

እንግዲህ እያንዲንዱ ሀገር በአለም አቀፍ ህግ መሠረት በራሱ የውስጥ ህግ እየተመራ የዜጎቹን ማንነት የመወሰን መብት ካለው ሌሎች ሀገሮችም ይህንኑ ውሳኔ የመቀበል ግዴታ አለባቸው ማለት ነው። በእርግጥ ከላይ የተጠቀሰው የሔግ ኮንቬንሽን በአንቀጽ 1 እንደሚያስቀምጠው እያንዳንዱ ሀገር የዜጎቹን ማንነት የሚወስንበት የውስጥ ህግ /የዜግነት ህግ/ "ከአለም አቀፍ ኮንቬንሽኖች፣ ከአለም አቀፍ ልማድ፣ እንደዚሁም ዜግነትን በተመለከተ አጠቃላይ ተቀባይነት ካላቸው የህግ መርሆች ጋር የሚጣጣም እስከሆነ ድረስ በሌሎች ሀገሮች ዘንድ ተቀባይነት ማግኘት አለበት።"

የዜግነትን ጉዳይ በተመለከተ ከላይ የተጠቀሰው አንቀጽ 1 የአንድ ሀገር የህግ አውጭው አካል የሥልጣን ክልል ከዚህም ጋር የሕጉ አስገዳጅነት በዚያው ሀገር የግዛት ክልል ውስጥ የተወሰነ ነው ከሚለው መርህ ጋር የሚስማማ ነው።

ከዚህ በማያያዝ "ምንም ዓይነት አስም አቀፍ ውል ወይም ሌላ ዓይነት አለምአቀፍ ግዴታ በሌለበት ሁኔታ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ከኢትዮጵያ ህግ በቀር በሌላ ህግ ለመዳኘት አሻፈረኝ ለማለት ይችላሉ"[62] ቢባል ስህተት አይሆንም።

በሌላ አነጋገር አንድ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤት ምንጊዜ ከሶቪየት ለሆነ አንድ ግለሰብ በኢትዮጵያ የዜግነት ህግ መሠረት የኢትዮጵያ ዜግነት ለመስጠት አሻፈረኝ ማለት አይችልም። ለዚህም በኢትዮጵያና በሶቪየት የዜግነት ሕጎች መካከል ያለው ልዩነትና በዚሁም ሳቢያ ግለሰቡ ዜግነት ሊኖረው መቻሉ ለክልከላው እንደምክንያት ሊቆጠር አይችልም።[63] የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ከኢትዮጵያ ህግ ጋር የማይጣጣመውን የሶቪየት ህግ በኢትዮጵያ ውስጥ በሥራ ላይ የማዋል ግዴታ የለባቸውም። ስለዚህ ፍርድ ቤቶቹ የሶቪየትን ህግ ከግምት ውስጥ ሳያስገቡ ግለሰቡ ኢትዮጵያዊ ዜግነት እንዳለው ሊወስኑ ይችላሉ። የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ ጣምራ ዜግነትን የማይቀበል በመሆኑ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች አንድን የውጭ ሀገር ዜጋ፥ በኢትዮጵያ የዜግነት ህግ መሠረት ኢትዮጵያዊ ዜግነት ያለው ከሆነ እንደውጭ ሀገር ዜጋ ሊመለከቱት አይችሉም።

ከዚህ በላይ የተመለከተው በሄግ ኮንቬንሽን አንቀጽ 3 ሥር የተደነገገው መርህ ነው። ይኸው አንቀጽ "በዚህ ኮንቬንሽን የተደነገገው እንደተጠበቀ ሆኖ ሁለት ወይም ከዚያ በላይ ዜግነት ያለው ሰው የዜግነት መብቱን ያገኘበት የእያንዳንዱ ሀገር ዜጋ ሆኖ ሊቆጠር ይችላል"[64] ይላል።

አንድ ግለሰብ ጣምራ ዜግነት በሚኖረው ጊዜ ለግለሰቡ የዜግነት መብት በሰጡት ሁለት ሀገሮች መካከል አንዱ ከሌላው ተቃራኒ በሆነ ሁኔታ ለግለሰቡ ዲፕሎማሲያዊ ከለላ /ጥበቃ/ ሊሰጥ አይችልም። ይህ መርህ አለም አቀፍ ፍርድ ቤት በኖተቦህም ጉዳይ ላይ በሰጠው ውሳኔ ተቀባይነቱ የተረጋገጠ ከመሆኑም ባሻገር በሄግ ኮንቬንሽን አንቀጽ 4 ሥር ተደንግጓል። ስለዚህ "አንድ ሀገር ጣምራ ዜግነት ላለው ግለሰብ፥ ግለሰቡ ሁለተኛ ዜግነቱን ላገኘበት ሀገር ተቃራኒ በሆነ ሁኔታ ዲፕሎማሲያዊ ጥበቃ ሊሰጥ አይችልም።[65]

ሶስተኛ ሀገሮችን በተመለከተ የሀገሮች አሠራር ካንዱ ወደ ሌላው ሊለያይ ይችላል። ለምሳሌ በብሪታኒያ እንግሊዛዊ ዜግነት ያገኘ ሰው ከቀድሞ ዜግነቱ በህጋዊ መንገድ ባልተላቀቀበት ሀገር ከልል ውስጥ ካልሆነ በቀር በሌላው ቦታ ሁሉ በእንግሊዝ ዜግነት ይታወቃል።[66] ይሁን እንጂ ሌሎች ሀገሮች ተጨማሪ የሌላ ሀገር ዜግነት ያለውን ግለሰብ እንደ እንግሊዛዊ ላይቆጥሩት የችላሉ። ይህን አስመልክቶ አንድ እንግሊዛዊ የአለም አቀፍ ህግ ምሁር ሀሳብ ሲያቀርቡ "በዚህ ጉዳይ ... ላይ ከአለም አቀፍ ዉሎች ከሚመነጩ ግዴታዎች ባሻገር ሀገሮች ሊከተሉት የሚገባው ትክክለኛው መመዘኛ ግለሰቡ ለመጨረሻ የመረጠውን ሀገር ዜግነት ማወቅ ነው" [67] ብለዋል።

በዚህ ነጥብ ላይ የሄጉ ኮንቬንሽን በይበልጥ ተጨባጭ የሆነ መመዘኛ የወሰደ ይመስላል። በኮንቬንሽኑ አንቀጽ 5 ሥር የሚከተለው ሰፍሯል፤

"በአንድ በሦስተኛ ሀገር ውስጥ ከአንድ በላይ ዜግነት ያለው ሰው የአንድ ሀገር ዜግነት ብቻ እንዳለው መቆጠር አለበት። ... ሶስተኛው ሀገር ግለሰቡ ካለው የተለያየ ዜግነት ውስጥ ግለሰቡ አዘውትሮና በዘላቂነት የሚኖርበትን ሀገር ዜግነት ወይም እንደሁኔታው ግለሰቡ በይበልጥ ቅርበት ያለው መስሎ የሚታየውን ሀገር ዜግነት በክልሉ ውስጥ ሙሉ በሙሉ መቀበል አለበት።"[68]

ሁለት ወይም በላይ የሆኑ ሀገሮች የእነርሱ ዜግነት ላለው ግለሰብ ዲፕሎማሲያዊ ጥበቃ ለመስጠት ያላቸውን መብት አስመልክቶ የሚፈጠር አለመግባባት ብዙውን ጊዜ እጅግ አወዛጋቢ ይሆናል። በተመሳሳይ ሁኔታ ሚስተር ኖተቦህም ለተባለ ግለሰብ ዲፕሎማሲያዊ ጥበቃ ወይም ከለላ መስጠትን አስመልክቶ በጓቴማላና ሊክተንስታይን መካከል በተነሳው ውዝግብ አለም አቀፍ ፍርድ ቤት ከግለሰቡ ጋር ቀጥተኛና ግልፅ የሆነ ግንኙነት /ጄኑዊንሊንክ/ ያለው ሀገር ዲፕሎማሲያዊ ጥበቃ የመስጠት መብት አለው በማለት ወስነዋል።[69]

ይህ የ "ቀጥተኛና ግልፅ ግንኙነት" /ጄኑዊን ሊንክ/ ፅንሰ ሃሳብ በብዙ የአለም አቀፍ ህግ ምሁራን ዘንድ ተቀባይነትን አላገኘም። በርግጥም ይህ ፅንሰ ሃሳብ በሄግ

ኮንቬንሽን አንቀጽ 3 ውስጥ ከተጠቀሰውና በየሀገሮቹ የውስጥ ህግ መሠረት አንድ ሰው የሁለት ወይም ከዚያ በላይ ሀገሮች ዜግነት በሚኖረው ጊዜ ከግለሰቡ ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት ኖረውም አልኖረው እያንዳንዱ ሀገር ግለሰቡን እንደራሱ ዜጋ ሊቆጥረው ይችላል ከሚለው መሠረታዊ መርህ ጋር የሚቃረን ነው። የ "ጁስ ሳንጉዊን" መርህን የሚከተል አንድ ሀገር ለምሳሌ ከዜጎቹ የተወለደ ማንኛውንም ግለሰብ ከዚህ ቀደም ሀገሩን ፈፅሞ አይቶ የማያውቅ እንዲሁም በግለሰቡና በሀገሩ መካከል ምንም ዓይነት ግንኙነት የሌለው ቢሆንም እንኳ እንደራሱ ዜጋ ይቆጥረዋል። በዚህ ረገድ ሻን ፓንሁይስም ሆነ ጂ.ኤል. ኩንዝ "የቀጥተኛና ግልፅ ግንኙነት" መርህ /ጂኑዊን ሊንክ/ ከአለም አቀፍ ልማዳዊ ህግ ውስጥ የሚመደብ መሆኑን የሚያረጋግጥ በቂ ማስረጃ እንደሌለ አበክረው ተከራክረዋል።[70] ይልቁንም በአንድ ሀገርና በአንድ ግለሰብ መካከል አነስተኛም ቢሆን ግንኙነት እስካለ ድረስ ግለሰቡ የዚሁ አገር ዜጋ ነው የሚል አስተያየት ይሰነዝራሉ።

ይሁን እንጂ አለም አቀፍ ፍርድ ቤት በኖተቦህም ጉዳይ ላይ የጠቀሰው የቀጥተኛና ግልፅ ግንኙነት /ጂኑዊን ሊንክ/ መርህ ሁለት ወይም ከዚያ በላይ የሆኑ ሀገሮች የእነርሱን ዜግነት ለያዘ ግለሰብ የሚሰጡትን ዲፕሎማሲያዊ ጥበቃ አስመልክቶ በሀገሮች መካከል ለሚነሳው ክርክር እንደመፍትሄ የሚያገለግል መርህ መሆኑ አጠቃላይ ስምምነት የተደረሰበት ነው።[71]

ጣምራ ዜግነትና ዜግነት አልባነት የመሳሰሉ ሁኔታዎች አለም አቀፍ ማህበረሰብ በአጭር ጊዜ ውስጥ ሊያስወግዳቸው የማይችል ችግሮች ይመስላሉ። የሀገሮች የዜግነት ሕጎች አለመመሳሰልና እንዲሁም ከዜግነት መላቀቅን የሚገዙት ሕጎች መለያየት ችግሮቹ ወደፊትም በተደጋጋሚ እንዲከሰቱ ያደርጋል። ጦርነትና አብዮት /ለውጥ/ የመሳሰሉ ክስተቶች አንድን ሀገር የተወሰነ የግዛት ክልል ሊያሳጡ ወይም የዚያን ሀገር ጠቅላላ መበታተን ሊያስከትሉ ይችላሉ። ይህ በበኩሉ ደግሞ ጥቂቶች ጭርሱን ዜግነት አልባ /ዜግነት የለሽ/፥ ሌሎች ደግሞ ከአንድ በላይ ዜግነት ያላቸው የሚሆኑበትን ሁኔታ ይፈጥራል።[72]

በዜግነት ሕጎች መካከል ያለው ግጭት ከ "ብሔራዊ አገር" /ኔሽን ስቴትስ/ መርህ ግቶችቶች ጋር የተከሰተ አዲስ ችግር በመሆኑ ለችግሩ አግባብ ያላቸው ኮንቬንሽኖችና ልማዳዊ የአለም አቀፍ ህግ መርሆች እስኪዳብሩ ድረስ ረዘም ያለ ጊዜ የሚወስድ ይመስላል። ምናልባት የአውሮፓ ኢኮኖሚ ማኅበረሰብን የመሳሰሉ ልዕለ መንግሥታዊ /ሱፕራናሽናል/ ድርጅቶች ወደ ከፍተኛ የውህደት ደረጃ መድረስ የአንድ ግለሰብ የትውልድ ቦታ እንዲሁም የወላጆች ማንነት ከግምት ውስጥ ወደ ማይገባበት አዲስ ዓይነት አሠራር ሊያመሩ ይችላል። ከዜግነት ጋር ተያይዞ የሚከሰተው ችግር ሀገሮች ስለሉአላዊነታቸው ያላቸው አመለካከት በአዲስ አመለካከት ሲተካ ብቻ የሚወገድ ይመስላል።

እስከዚያ ድረስ ግን አለም አቀፍ ህግ ለጣምራ ዜግነትና ዜግነት አልባነት መኖር እውቅና እንደሰጠ ይቆያል። የ1930 ዓ.ምቱ የሄግ ጉባዔ እንዲሁም በጉባዔው የፀደቀው ኮንቬንሽን የጣምራ ዜግነትና ዜግነት አልባነት ክስተቶችን ይቀበላል። ነገር ግን ጉባዔውም ሆነ ኮንቬንሽኑ የችግሮቹን ምልክቶች እንጂ መንስኤያቸውን አልመረመሩም። ይህም የሆነበት ምክንያት ሀገሮች የዜጎቻቸውን ማንነት የመወሰን መብት ያቀዳጃቸውን ሉአላዊነት ለድርድር ለማቅረብ ፈቃደኛ ሆነው ባለመገኘታቸው ነው።[73]

ዜግነት አልባነትና ጣምራ ዜግነት በግለሰቦች ላይ ውስብስብ ችግሮች ከማስከተላቸውም በላይ አልፎ አልፎም በሀገሮች መካከል ግጭቶችን ይፈጥራሉ። ስለዚህ እነዚህን ክስተቶች ማስወገድ አስፈላጊ ነው። ይህን ከግብ ለማድረስ ... ጆሴፍ ኤል ኩንዝ በ1960 ዓ.ም. ከሰነዘረው ሃሳብ የተሻለ አማራጭ ያለ አይመስለኝም። ይህንኑ አስመልክቶ ኩንዝ የሚከተለውን ብሏል፡

"... አለም አቀፍ ህግ ከዜግነት ጋር ተያይዞ የሚፈጠረውን ችግር ሥርዓት ባለው መንገድ ሊፈታው ይገባል። ይህም የሚሆነው ችግሩን የመፍታት ሥልጣንና ኃላፊነት ለሀገሮች አሳልፎ በመስጠት ሳይሆን የዜግነትን አሰጣጥም በተመለከተ መብትና ግዴታዎችን የሚደነግጉ አንድ ወጥ መርሆችን በማውጣት ነው። ይህም

ቢሆን በራሱ በቂ አይደለም። ይህንኑ ጉዳይ በተመለከተ አለም አቀፍ ውል ቢፈረምና ቢፀድቅም እንኳን በቋንቋዎችና በየሀገሮቹ ፍርድ ቤቶች በሚሰጡ ትርጓሜዎች ልዩነት ሳቢያ ሌላ ግጭት መፈጠሩ አይቀሬ ነው። ስለዚህ አለም አቀፍ ዉሉን አንድ ወጥ በሆነ መንገድ ሥራ ላይ የሚያውል አለም አቀፍ የዜግነት ፍርድ ቤት በተጨማሪ ማቋቋም ያስፈልጋል።"[74]

ነገር ግን ይህ አመለካከት ሰፊ ተቀባይነትን ከማግኘቱ በፊት ረዘም ያለ ጊዜ ይጠይቃል። እስካሁንም ድረስ ሀገሮች በውስጥ ሕጎቻቸው መሠረት ያላቸውን የዜጎቻቸውን ማንነት የመወሰን ሰፊ ሥልጣን እንደያዙ ናቸው። የዜጎቻቸውን ማንነት በመወሰኑ ሂደት የአለም አቀፍ ውል ገዴታዎችን ጨምር የሚከተሉዋቸው መመሪያዎች አሉዋቸው። በዚህም ለዜጎቻቸው ጣምራ ዜግነት ሊሰጡ የሚችሉና ዜግነት አልባነት ሊያስከትሉ የሚችሉ ድንጋጌዎችን ከሕጎቻቸው ውስጥ ያስወግዳሉ። ከ1930 የኢትዮጵያ የዜግነት ሕግ አንቀጽ 4ን የመሳሰሉ ድንጋጌዎች እንደዚህ ባሉ ግንዛቤዎች ላይ የተመሠረቱ ናቸው። አንዲት ኢትዮጵያዊት ኢትዮጵያዊ ያልሆነ ባልዋን ዜግነት ብታገኝ ወዲያውኑ ኢትዮጵያዊ ዜግነትዋን ታጣለች። ይህ ሴቲቱ በአንድ ጊዜ ኢትዮጵያዊ ዜግነትና የባልዋን ዜግነት የምታገኝበትን ሁኔታ ያስወግዳል። በሌላ በኩል የባልዋ ሀገር የዜግነት ህግ የባልዋን ዜግነት የማይሰጣት ከሆነ ወዲያውኑ ኢትዮጵያዊ ዜግነትዋን ትይዛለች። ይህ አንዲት ከውጭ ሀገር ዜጋ ጋር ጋብቻ የፈፀመች ኢትዮጵያዊት የባልዋን ዜግነት ሳታገኝ ኢትዮጵያዊ ዜግነት እንዳታጣና በዚሁም ሳቢያ ዜግነት አልባ የምትሆንበት ሁኔታ እንዳይፈጠር ለማድረግ የታቀደ ነው።

ሀገሮች እነዚህን መርሆች በሕጎቻቸው ውስጥ ሊያስገቡዋቸው ይችላሉ። ነገር ግን በዚህ ረገድ በሌሎች ሀገሮች የውስጥ ህግ ላይ ምንም ዓይነት ተፅእኖ ማሳደር አይችሉም። በሌላ አነጋገር ሌሎች ሀገሮች የድርብ ዜግነትን መከሰት የሚያመቻቹ ህጎችን ከማውጣት እንዲታቀቡ ማድረግ አይችሉም። ይህም በዜግነት ሕጎቻቸው ውስጥ ጋብቻ በሴቶች ዜግነት ላይ ምንም የተለየ ውጤት አያስከትልም ብለው

በሚደነገጉ ሀገሮች ውስጥ ሊከሰት የሚችል ሲሆን የሶሺየት ሀብረት የዜግነት ህግ ከነዚህ አንዱ ነው።[75]

እንዲህ ባለው ሁኔታ አንዲት ሴት ፍላጎት ቢኖራትም እንኳ የባልዋን ዜግነት ማግኘት አትችልም። ስለዚህ አንዲት የሶሺየት ዜጋ አንድ ኢትዮጵያዊ ብታገባ ጣምራ ዜግነት ይኖራታል። ነገር ግን አንዲት የዮርዳኖስ ዜጋ አንድ የሶሺየት ዜጋ ብታገባ ምንም ዜግነት አይኖራትም ማለት ነው። ምክንያቱም በዮርዳኖስ ህግ መሠረት ከውጭ ዜጋ ጋር ጋብቻ የፈፀመች ዮርዳኖሳዊት ወዲያውኑ ዜግነትዋን የምታጣ ሲሆን[76] በሶሺየት ህግ መሠረት ደግሞ ዜግነትዋ በጋብቻ የተነሳ የማይለወጥ በመሆኑ ነው።[77]

የየሀገሮቹን የውስጥ ሕግጋት የሚወስኑት መሠረተ ሀሳቦችና ግንዛቤዎች የተለያዩ በመሆናቸው አንድ አገር የሀጉን ገዥነትና የሚያስከትለውንም ውጤት በቀላሉ ከሌሎች ሀገሮች ሕጎች ጋር የሚስማማ እንዲሆን ለማድረግ አይችልም። ይህንንም ለማድረግ ከአለም አቀፍ ውል ከሚመነጩ ግዴታዎች በቀር ምራላዊም ሆነ ሕጋዊ ግዴታ የለበትም። ይሁን እንጂ ሀገሮች ዜግነትን በተመለከተ ስፈ ተቀባይነት ካላቸው መርሆች ራሳቸውን ነፃ ማድረግ ይችላሉ ማለትም አይደለም።[78]

ከዚህ በላይ በሚገባ የተብራሩትና ዜግነትን በተመለከተ በሰፊው የሚሠራባቸው መርሆች በይበልጥ ግልፅ ይሆኑ ዘንድ በአጭሩ ይቃኛል።

ሁለት ወይም ከዚያ በላይ የሆነ ዜግነትን አስመልክቶ ለተደረገ አለም አቀፍ ውል ተዋዋይ የሆነ ሀገር የውሉን ድንጋጌዎች ተግባራዊ የማድረግ ግዴታ አለበት። የዚያው ሀገር ፍርድ ቤቶችም እንዲሁ ድንጋጌዎችን በሥራ ላይ ማዋል አለባቸው። የዚህ ዓይነቱን አለም አቀፍ ውል ድንጋጌዎች አለማክበር በአለም አቀፍ ህግ ሥር ያለ ማንኛውንም ዓይነት ቅጣት ሊያስከትል ይችላል።

ከአለም አቀፍ ውል የሚመነጭ ምንም ዓይነት ግዴታ በሌለበት ሁኔታ የዜግነት ጥያቄ በሀገሮች የውስጥ ህግ መሠረት ይፈታል። በአለም አቀፍ ህግ ዘንድ አንድን

ግለሰብ በዜግነት መቀበል ወይም ግለሰቡን ካለው ዜግነት ማላቀቅ የሀገሮች የውስጥ ህግ ጉዳይ መሆኑ ተቀባይነት ያለው አሠራር ነው። በሰፊው የሚሠራባቸውና ሀገሮች ለግለሰቦች የዜግነት መብት ለመስጠት የሚጠቀሙባቸው መርሆች "<u>ዩስ ሳንጉዊንስ</u>" እና "<u>ዩስ ሳሊ</u>" ናቸው። "<u>ዩስ ሳንጉዊንስ</u>" በግለሰቡ ወላጆች ዜግነት ላይ የተመሠረተ ሲሆን "<u>ዩስ ሳሊ</u>" ደግሞ በግለሰቡ የትውልድ ቦታ ላይ የተመሠረተ መርህ ነው። ጋብቻ በሴቶች ዜግነት ላይ የሚያስከትለው ውጤት ደግሞ ሀገሮች በዜግነት ሕጎቻቸው ውስጥ በሰፊው የሚጠቀሙበት ሌላው መርህ ነው።

የአንድን ግለሰብ ዜግነት አስመልክቶ በሁለት ወይም ከዚያ በላይ በሆኑ ሀገሮች መካከል ክርክር በተነሣ ጊዜ በፍተቦህም ጉዳይ የተጠቀሰውና ከግለሰቡ ጋር ቀጥተኛና ግልፅ ግንኙነት ያለው ሀገር ዜጋ ነው የሚለው መርህ ተግባራዊ ይሆናል። ግለሰቡ በርግጥም ከዚያ ሀገር ጋር ቀጥተኛና ግልፅ ግንኙነት ያለው መሆን አለመሆኑ በርካታና የተለያዩ ጠቋሚ ያላቸው ሁኔታዎችን በመመልከት ይወሰናል። /እነዚህም ሁኔታዎች የግለሰቡን የዘወትር መኖሪያ፣ የጥቅም ምንጮች፣ የቤተሰብ ትስስር፣ በማህበራዊ ኑሮ ውስጥ ያለው ተሳትፎ፣ ከአንድ ሀገር ጋር ያለው ትስስር ወይም ቅርበት እንዲሁም ይኸው ትስስር በልጆቹ ሥነ ልቡና ላይ ያለውን ተፅዕኖ ... ያካትታል/። በአለም አቀፍ ፍርድ ቤት የኖተቦህም ጉዳይ ላይ የተጠቀሰው የቀጥተኛና ግልፅ ግንኙነት /ጄኑዊን ሊንክ/ ንድፈ ሀሣብ ምንም እንኳ በአንዳንዶች ዘንድ ተቃውሞ ቢገጥመውም አለም አቀፍ ህግ ወደመሆን ደረጃ ያደገ ይመስላል።

- ፈ -

ጋብቻ የፈፀሙ ሴቶችን ዜግነት በተመለከተ በ1930 የወጣው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ በወቅቱ ማለትም ከአንደኛው የአለም ጦርነት በኋላ ባሉት ጊዜያት ዜግነትን በተመለከተ በሰፊው ይሠራባቸው ከነበሩት መርሆች የሚለይ አይደለም። በርግጥ የዚህ ፅሁፍ አቅራቢ ጋብቻ የፈፀሙ ሴቶችን ዜግነት በተመለከተ የሕጉ ድንጋጌዎች በ1930 አካባቢ ከኢትዮጵያ ጋር ዲፕሎማቲካዊና ልዩ ልዩ ግንኙነቶች

በነበራቸው በአብዛኞቹ ሀገሮች ዘንድ በሚሠራበትና በቤተሰባዊ ተምረት /አንድነት/ መርህ ላይ የተመሠረተ መሆናቸውን ይገነዘባል።

ከ19ኛው ክፍለ ዘመን መጨረሻ በፊት ብዙ ኢትዮጵያውያን በውጭ ሀገር ያለመኖራቸውና ብዙ የውጭ ዜጎችም በኢትዮጵያ ያለመኖራቸው ጉዳይ ከግምት ውስጥ መግባት አለበት። በዚህም ሳቢያ የግለሰቦችን ዜግነት አስመልክቶ ከዚህ ቀደም በተጨባጭ የተነሳ ችግር ካለመኖሩም ባሻገር መልክ የያዙ ሀገራዊ ዜግነት ፅንሰ ሀሳቦችም ሊዳብሩ አልቻሉም። የ1930ው የዜግነት ህግ ከዜግነት ጋር የተያያዙ ችግሮችን ለመፍታት የወጣ የመጀመሪያው ህግ ነው።

በክፍለ ዘመኑ መባቻ ላይ በርካታ የውጭ ኃይሎች በኢትዮጵያ ወኪሎች ነበሩዋቸው። ከእነዚሁ ኃይሎች አብዛኞዎቹ እንዱን ወይም ሌላውን የሀገሪቱን ክፍል በቅኝ ግዛት የመያዝ ምኞት እንደነበራቸው መገንዘብ ይቻላል። ባጠቃላይ በዚያን ጊዜ ኢትዮጵያ ውስጥ በሌጋሲዮኖች የተወከሉ ሰባት የሚሆኑ ሀገሮች ሲኖሩ /አሜሪካ፣ ብሪታኒያ፣ ቤልጅየም፣ ፈረንሳይ፣ ግሪክ ጀርመን/ እንዲሁም በቆንስላዎች የተወከሉ ሁለት ሀገሮች፣ ስዊድንና ቱርክ ነበሩ።[79]

በ1908 ፈረንሳይ ክሉቡኮውስኪ በተባለው ወኪልዋ በኩል የክሉቡኮውስኪ ውል በመባል የሚታወቀውን ስምምነት ከአጼ ምኒሊክ ጋር ተፈራረመች። ይህ ውል ሌሎች ጉዳዮችን ጨምሮ በፈረንሣይ ዜጎች መካከል እንዲሁም በፈረንሳይና በኢትዮጵያ ዜጎች መካከል የሚነሱ ክርክሮችን የሚሰማ ልዩ ፍርድ ቤት ለማቋቋም የተደረገ ስምምነት ነው።[80] በጊዜው የነበሩት ብዙዎቹ የውጭ ኃይሎችም በተናጠል ከኢትዮጵያ ጋር ... የወዳጅነት ስምምነት ተፈራርመው ስለነበር የክሉቡኮውስኪ ውል ድንጋጌዎች ለሌሎችም ሀገሮች በሥራ ላይ እንዲውሉ ተደርጓል።

የፍርድ ቤቱን አወቃቀር በተመለከተ ምንም እንኳ ፈረንሳይ በቆንስላ የሚመሩ ፍርድ ቤቶች እንዲኖሩ አጥብቃ ብትሻም አጼ ምኒሊክ ይህንን ሀሳብ ፈፅሞ አልተቀበሉትም።[81] በዚህም የተነሣ ዜጎቻቸው በክርክሩ ተሳታፊ የሆኑ ሀገሮች

ወኪሎች በአባልነት የሚገኙበትና ኢትዮጵያውያን ዳኞችን የያዘ አንድ ልዩ ፍርድ ቤት ተቋቋመ።

ከካፒቱሌሽን ውል ድንጋጌዎች አንዱ የልዩ ፍርድ ቤቱ አባል የሆነ ኢትዮጵያዊ የብሪታኒያን፥ የፈረንሳይንና የኢጣሊያን ሕጎች የማወቅ ግዴታ አለበት የሚል ነው።[82] ከዚሁ ጋር በማያያዝ በ1930 ቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ተብለው የነገሡትና በዚያው ዓመት የኢትዮጵያን የዜግነት ህግ ያወጡት ራስ ተፈሪ መኮንን በልዩ ፍርድ ቤቱ እንደ አንድ ኢትዮጵያዊ አባል በመሆን ማገልገላቸውን መጠቆም አስፈላጊ ነው።[83]

የካፒቱሌሽን ውል በኢትዮጵያ ውስጥ ለዘመናዊ የሕግ ፅንሰ ሀሳቦች እድገት ከፍተኛ አስተዋፅኦ አበርክቷል። ልዩ ፍትድ ቤቱም በውጭ ዜጎች መካከል የውጭውን ሕግ፥ እንዲሁም በኢትዮጵያውያን ተከራካሪዎች መካከል የኢትዮጵያን ሕግ በመጠቀም ይሠራ ነበር።[84] ስለዚህም በልዩ ፍርድ ቤቱ ፊት ኢትዮጵያዊ የሕግ ፅንሰ ሀሣቦች ከዘመናዊው የአውሮፓ የሕግ አስተሳሰብ ጋር መጋጨታቸው አልቀረም። ከዚሁ ጋር በተያየዘ መልኩ ፍርድ ቤቱ አውሮፓዊ የሕግ ፅንሰ ሀሣቦች ወደ ኢትዮጵያ ሥርዓተ ሕግ ውስጥ እንዲገቡ በቀዳሚ መድረክነት አገልግሏል።

ከኢትዮጵያ የዜግነት ሕግ አንፃር ሲታይ የካፒቱሌሽን ውል ጠቃሚ አስተዋጽኦ የልዩ ፍርድ ቤቱን የዳኝነት ሥልጣን ለመከለል የኢትዮጵያውያን ዜጎችን ማንነት የመወሰን አስፈላጊነት ማሳየቱ ነው። ከዚህም በተጨማሪ ልዩ ፍርድ ቤቱ የወደፊቶቹ ኢትዮጵያዊያን ሕግ አውጭዎች በወቅቱ ኢትዮጵያ ውስጥ ተወክለው ከነበሩ ሀገሮች በተለይም ከብሪታኒያ ከፈረንሳይና ከኢጣሊያ የዜግነት ሕግ ፅንሰ ሀሳቦችና መርሆች ጋር የሚተዋወቁበትን አመቺ መድረክ ፈጥሯል።

በ1930 ዓ.ም. ያገቡ ሴቶችን በተመለከተ የዜግነት ሕጎቻቸው ለቤተሰባዊ አንድነት ቅድሚያ በሚሰጥ መርህ ላይ የተመሠረቱ እንዲሁም የዜግነት ሕጎቻቸው በጾታዎች እኩልነት መርህ ላይ የተመሠረቱ ሀገሮች ኢትዮጵያ ውስጥ ተወክለው

ነበር። ከነዚህም ውስጥ የአሜሪካና የፈረንሳይ የዜግነት ሕጎች በጾታዎች እኩልነት መርህ ላይ የተመሠረቱ ሲሆን የሌሎች ሕጎች ደግሞ በቤተሰብ አንድነት መርህ ላይ የተመሠረቱ ነበሩ።

በነሐሴ 10/1927ቱ የፈረንሳይ ሕግ መሠረት "አንዲት የውጭ አገር ዜጋ የሆነች ሴት አንድ ፈረንሳዊ ሰው ስታገባ የፈረንሳይ ዜጋ የምትሆነው ራሷ በይፋ በምታመለክትበት ጊዜ ወይም በአገርዋ ሕግ ድንጋጌዎች መሠረት የግድ የባሏን ዜግነት እንድትይዝ የምትደረግ ሲሆን ብቻ ነው። ..." እንዲሁም

"የባዕድ ዜጋ የሆነ ሰው የምታገባ አንድ ፈረንሣዊት በባሏ አገር ሕግ ድንጋጌዎች መሠረት የባሏን ዜግነት እንድትይዝ በግልጽ ካላስታወቀች በስተቀር የፈረንሣይ ዜግነቷን ይዛ ትቆያለች።"

የሴፕቴምበር 22/1922ቱ የዩናይትድ ስቴትስ ሕግ ከፈረንሣይ ሕግ ጋር በጣም ይመሳሰላል፤

"ይህ ሕግ ከወጣ በኋላ የዩናይትድ ስቴትስ ዜጋ የሆነን ሰው የምታገባ ማንኛዋም ሴት በዚህ ጋብቻ ምክንያት ብቻ የዩናይትድ ስቴትስ ዜጋ አትሆንም ... ሆኖም ለዜግነት ብቁ ሆና ከተገኘች የዩናይትድ ስቴትስ ዜጋ ልትደረግ ትችላለች

..." እንዲሁም "አንዲት የዩናይትድ ስቴትስ ዜጋ የሆነች ሴት ዜግነቷን ስለመተዋ በጽሁፍ ካልገለጸች በስተቀር ይህ ሕግ ከወጣበት ጊዜ ጀምሮ በጋብቻዋ ምክንያት የዩናይትድ ስቴትስ ዜጋ መሆንዋ አይቋረጥም ..."።

የ1922ቱ የዩናይትድ ስቴትስ ሕግና የ1927ቱ የፈረንሳይ ሕግ ያገባች ሴት የራሷን ዜግነት እንድትመርጥ የሚያስችላት መብት ለሚጠብቁ ሕጎች ዓይነተኛ ምሳሌዎች ናቸው።

እዚህ ላይ ሁለቱ መንግሥታት በነዚህ ሕጎች አማካይነት ያገቡ ሴቶችን ዜግነት በሚመለከት ቀድሞ የነበራቸውን አቋም ሙሉ በሙሉ መገልበጣቸው ትኩረትን የሚስብ ነው። የ1855ቱ የዩናይትድ ስቴትስ ሕግ፣ በ1907ቱ ሕግ እንደተጠናከረው፣ እንዲሁም የ1804ቱ የናፖሊዮን ሕግ አንቀጽ 12 እና 19፣ በ1889ኙ ሕግ እንደተሻሻለው፣ ያገቡ ሴቶችን ዜግነት በተመለከተ ከአሁኑ የኢትዮጵያ የዜግነት ሕግ ጋር አንድ ዓይነት ነበሩ። ሕጎቹ ጋብቻ ለሴቷ የባሏን ዜግነት የማስጠት ውጤት በነበረው የቤተሰብ አንድነት መርህ ላይ የተመሠረቱ ነበሩ። በግልጽ እንደሚታየው የ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ሕግ ከ1922ቱ የዩናይትድ ስቴትስ ሕግና ከ1922ቱ የፈረንሳይ ሕግ ጋር በቃልም ሆነ በመንፈስ ምንም ዓይነት ተመሳሳይነት የለውም። ለ1930ው ሕግ አውጭ እነኝህ ሕጎች ከሚገባው በላይ ዘመናዊ የሆኑበት ይመስላል።

በሌላ በኩል የኢትዮጵያ የዜግነት ሕግ በዚያን ጊዜ በኢትዮጵያ የተወከሉ የሌሎች አገሮች የዜግነት ሕጎች ውስጥ በሚታዩ ጽንሰ ሃሳቦችና መርሆዎች ላይ የተመሠረተ መሆኑ ግልጽ ነው። ከነኝህ መሐል የቤልጅግ፣ የጣልያን እና የግሪክ[87] የዜግነት ሕጎች ከኢትዮጵያ የዜግነት ሕግ ጋር ጉልህ ተመሳሳይነት አላቸው።

የሜይ 15/1922ቱ የቤልጅግ ሕግ እንዲህ ይላል፣

"አንድ ቤልጅጋዊ ሰው የምታገባ የውጭ አገር ሴት ... የባሏን ዜግነት ትወስዳለች" እንዲሁም

"የሚከተሉት ሰዎች የቤልጅግ ዜግነታቸውን ያጣሉ፣

በባሏ አገር ሥራ ላይ በዋለው ሕግ መሠረት የባሏን ዜግነት የምታገኝ ከሆነ፣ የተወሰነ ዜግነት ያለው አንድ የውጭ አገር ዜጋ የምታገባ ቤልጅጋዊት ሴት።"

ይህ ሕግ ቤልጅጋዊቷ ሴት ዜግነቷን ይዛ መቆየት መፈለጓን በምታስታውቅበት ጊዜ ዜግነቷን ይዛ የመቆየት መብቷን ይጠብቅላታል።

የጁን 13/1912ቱ የጣልያን ሕግ እንዲህ ይላል፣

"አንድን ዜጋ የምታገባ የውጭ አገር ዜጋ የሆነች ሴት የጣልያን ዜግነት ታገኛለች ..." እንዲሁም "የውጭ አገር ዜጋ የሆነ ሰው የምታገባ ዜጋ በጋብቻው ምክንያት ለእርሷ የሚተላለፍ ዜግነት ባሏ ያለው ከሆነ የጣልያን ዜግነቷን ታጣለች።"

በመጨረሻ በኦክቶበር 29/1856 የወጣው የግሪክ ሕግ ቁጥር 391 እንዲህ ይላል፣ "ግሪካዊ ሰው የምታገባ እንዲት ባዕድ ሴት ግሪካዊት ትሆናለች"። እንዲሁም "የውጭ አገር ዜጋ የሆነ ሰው የምታገባ.ግሪካዊት ሴት ጋብቻዋ የባሏን ዜግነት የሚያሰጣት ሲሆን ብቻ የግሪክ ዜግነቷን ታጣለች።" የ1931ዱ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት በጃፓኑ የሜጂ ሕገ መንግሥት መልክ ስለተቀረጸ[88] የኢትዮጵያው ሕግ አውጭ ለጃፓን የሜጂ ዘመን መንግሥት የሕግ ሥርዓት ልዩ ትኩረት የሰጠ ይመስላል። ምንም እንኳን በ1930 ጃፓን በኢትዮጵያ ውስጥ ለጋሲዮን ወይም ቆንስላ ያልነበራት ቢሆንም የማርች 1899ኙ[89] ሕግ ቁጥር 66 ከኢትዮጵያ የዜግነት ሕግ ጋር ትልህ ተመሳሳይነት አለው።

የዚህ ሕግ ድንጋጌዎች እንደሚሉት፣

"አንድ ባዕድ የሆነች ሴት በሚከተሉት ሁኔታዎች የጃፓንን ዜግነት ታገኛለች፣ /1/ የአንድ ጃፓናዊ ሚስት በመሆን"፤ ነገር ግን፣ "አንዲት ጃፓናዊት አንድ ባዕድ የሆነ ሰው በማግባቷ የባሏን ዜግነት ያገኘች እንደሆነ የጃፓን ዜግነቷን ታጣለች።" የ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ሕግ እንዲህ ይላል፣ አንድ የኢትዮጵያ ዜጋ ከአንድ የውጭ አገር ዜጋ ከሆነች ሴት ጋር የሚያደርገው ሕጋዊ ጋብቻ ለሴትዮዋ ኢትዮጵያን ዜግነት ያሰጣታል። ..." እንዲሁም "አንድ ኢትዮጵያዊት ሴት ከአንድ የውጭ አገር ዜጋ ጋር በውጭ አገር የምትፈጽመው ሕጋዊ ጋብቻ የባሏን ዜግነት የሚያሰጣት ከሆነ ይኸው ጋብቻ የኢትዮጵያ ዜግነቷን ያሳጣታል። ይህ እስካልሆነ ድረስ የኢትዮጵያ ዜግነቷን ይዛ ትቆያለች"።

በ1940ዎቹ እንዲሁ የ1922ቱ የዩናይትድ ስቴትስና የ1927ቱ የፈረንሳይ ህጎች ያገባች ሴት የራሷን ዜግነት የመምረጥ ነፃነት አላት በሚለው አዲስ ጽንሰ ሃሳብ ላይ የተመሠረቱ በመሆናቸው እንዳልተለመደ እንግዳ ነገር ይቆጠሩ ስለነበር[90] እንደልዩ ሁኔታ ይታዩ እንደነበር እዚህ ላይ ሊገለጽ ይገባዋል።

በ1930 ዓ.ም. በሥራ ላይ የዋለው በኢትዮጵያ ውስጥ በጊዜው ተወክለው የነበሩት የሌሎች ኃይሎች የዜግነት ሕግ ውስጥ ይንፀባረቅ የነበረው መርህ ነበር። በጊዜው በሥፋት ሥራ ላይ ውሎ በነበረው መርህ መሠረት ባገባች ባዕድ ሴት ዜግነት ላይ ጋብቻ የሚያስከትለው ውጤት ያለጥያቄ ተቀባይነት ያገኘ ነበር።[91] ከላይ የተመለከተው የ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ አንቀጽ 2 የዚህ መርህ ዓይነተኛ ምሳሌ ነው።

- ሰ -

ያገቡ ሴቶችን የዜግነት ህግ አመጣጥና ዕድገት የተመለከተ ከዚህ በላይ የቀረበው አጭር ሐተታ መንግሥታት በዜግነት ህጎቻቸው ውስጥ ሁለት ጽንሰ ሃሳቦችን ሥራ ላይ እንደሚያውሉ አሳይቷል። የመጀመሪያውና ነባሩ ጽንሰ ሃሳብ በቤተሰብ አንድነት መርህ ላይ የተመሠረተ ሲሆን የመርሁ መሠረት ጋብቻ ለሚስት የባሏን ዜግነት የማሰጠት ውጤት አለው። ሁለተኛውና የቅርቡ ጽንሰ ሃሳብ ያገባች ሴት የራሷን ዜግነት የመምረጥ ነፃነት አላት በሚለው መርህ ላይ የተመሠረተ ሲሆን በመርሁ መሠረት ጋብቻ በራሱ በሚስቲቱ ዜግነት ላይ የሚያስከትለው ምንም ውጤት የለም።

የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ በግልጽ የተመሠረተው በነባሩ ጽንሰ ሃሳብ ላይ ነው። ይህም በመሆኑ አንድ ባዕድ ሴት ከአንድ የኢትዮጵያ ዜጋ ጋር የምትፈጽመው ጋብቻ ለሚስቲቱ የኢትዮጵያን ዜግነት የማሰጠት ውጤት አለው፤ ማለትም በጋብቻው ምክንያት ብቻ የኢትዮጵያ ዜጋ ትሆናለች። በኢትዮጵያ የዜግነት ህግ አንቀጽ 2 መሠረት ባዕድ ለሆነችው ሴት የኢትዮጵያን ዜግነት የሚሰጣት ጋብቻ ነው።

ስለዚህ መረጋገጥ የሚገባው ነገር ባዕድ የሆነችው ሴት ከአንድ የኢትዮጵያ ዜጋ ጋር ሕጋዊ ጋብቻ መፈፀሟ ብቻ ነው። ይህ ከተረጋገጠ ደግሞ በቂ ሆኖ የኢትዮጵያ ዜጋ ትሆናለች። የኢትዮጵያ ዜጋ የመሆንን ምርጫ አለመቀበል ባዕድ ለሆነችው ሴት አልተፈቀደላትም። እንዲሁም በሕጋዊው ጋብቻ ሥነ ሥርዓት ምክንያት የኢትዮጵያ ዜጋ መሆንዋን ለማረጋገጥ የሚያስፈልጉትን ሰነዶች የኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች፣ የመከልከል ምርጫ የላቸውም። ባዕድ ለሆነችው ሴትዮ በኢትዮጵያ ዜግነት የሚሰጣት ጋብቻ በመሆኑ የኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች የሚችሉት ባዕድ የነበረችው ሴት የኢትዮጵያ ዜጋ መሆንዋን በይፋ መግለፅ ብቻ ነው። ባለሥልጣኖቹ ሴትዮዋ የኢትዮጵያ ዜጋ እንድትሆን መወሰን አይችሉም። በኢትዮጵያ የዜግነት ህግ የባለሥልጣኖቹ ተግባር ባዕድ የሆነችውን ሴት የኢትዮጵያ ዜጋ ማድረግ ሳይሆን፣ ዜጋ መሆንዋን በይፋ ማረጋገጥ ነው። ባዕድ የሆነችውን ሴት በተመለከተ የባለሥልጣኖቹ ውሳኔ የሚኖረው ውጤት በአገር ተወላጅ የኢትዮጵያ ዜጎች ላይ ካለው ውጤት የተለየ አይደለም።

በኢትዮጵያ የዜግነት ህግ አንድ የኢትዮጵያ ዜጋ የሆነን ሰው ያገባች ባዕድ ሴት የኢትዮጵያን ዜግነት የምታገኘው የኢትዮጵያ ዜጋ ለመሆን የምትፈልግ መሆንዋን በይፋ ስትገልፅ ወይም ስትስማማ ነው ማለት ጋብቻ ብቻውን በሴትየዋ ዜግነት ላይ የሚያስከትለው ምንም ውጤት የለም የሚለውን አዲስ መርህ ሥራ ላይ ማዋል ይሆናል። አሁን የሚቀረው የስዊትላና ማማዶቫና የአሜሪካን ኮሚኒቲ ት/ቤት ጉዳይ በሚመለከት የውራጃው ፍ/ቤት የሰጠው ውሣኔ ከዚህ ሁኔታ ጋር መስማማቱን መመርመር ነው።

በአንዲት ስዊትላና ማማዶቫ /ከዚህ በኋላ "አቤት ባይ"/ በሚባሉ ሴት እና በአሜሪካን ኮሚኒቲ ት/ቤት /ከዚህ በኋላ "መልስ ሰጭ" በሚባለው/ መሐል እዚህ አዲስ አበባ ውስጥ በዚህ ጽሁፍ በገጽ 1 ላይ በተጠቀሰው የሥራ ክርክር ያገቡ ሴቶች ዜግነት በኢትዮጵያ ህግ የሚል ጭብጥ ተነስቶ ነበር።

አቤት ባይዋ የሶቪየት ሀብረት ዜጋ ሲሆኑ በሶቪየት ሀብረት ህግ መሠረት ከአንድ የኢትዮጵያ ዜጋ ከሆነ ሰው ጋር በ1979 ሞስኮ ውስጥ ተጋብተዋል። አዋጅ 64/68 በኢትዮጵያ ውስጥ ስለሚሠሩ የውጭ አገር ዜጎች በሚያዘው መሠረት የሠራተኛና ማህበራዊ ጉዳይ ሚኒስቴር የሥራ ፈቃዳቸውን በየጊዜው ማደሱ እንደተጠበቀ ሆኖ አቤት ባይዋ በ1982 እዚሁ አዲስ አበባ ውስጥ በመልስ ሰጭ ተቀጥረው ነበር።

መልስ ሰጪ የሥራ ፈቃዱን ለማሳደስ ፈቃደኛ ባለመሆኑና አቤት ባይዋ ለሥራው በቂ አይደሉም በሚል ምክንያት የቅጥር ውሉን በመሠረዙ አቤት ባይ ለሠራተኛና ማህበራዊ ጉዳይ ሚኒስቴር አስማሚ አቤቱታቸውን አቀረቡ። በአቤቱታቸው ውስጥ ያቀረቡት አንዱ ክርክር የኢትዮጵያ ዜጋ የሆነን ሰው በማግባታቸው በ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ መሠረት እራሳቸው የኢትዮጵያ ዜጋ ስለሆኑ የሥራ ፈቃድ እንደማያስፈልጋቸውና የሥራ ፈቃዱ አለመታደስ ለቅጥር ውሉ መሠረዝ ምክንያት መሆን አይችልም የሚል ነው።

የአቤት ባይዋን ዜግነት በሚመለከተው ጉዳይ ላይ ከአንድ የኢትዮጵያ ዜጋ ከሆነ ሰው ጋር በፈፀሙት ጋብቻ ምክንያት ብቻ የኢትዮጵያ ዜጋ ሆነዋል ሲል አስማሚው ወሰነ።

ጉዳዩ በይግባኝ ሲቀርብለት የአውራጃው ፍ/ቤት የሠራተኛ ጉዳይ ችሎት የአስማሚውን ውሳኔ ገልብጦታል። ለዚህም ከተሰጡት ምክንያቶች መሐል የሚከተሉት አጠያያቂ ምክንያቶች ይገኙበታል።

ሀ/ በ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ አንቀጽ 2 መሠረት ከአንድ የኢትዮጵያ ዜጋ ከሆነ ሰው ጋር የተጋባች ባዕድ ሴት የኢትዮጵያ ዜጋ ለመሆን ይህንኑ በይፋ ካላስታወቀችና የመጀመሪያውን ዜግነቷን ካልተወች በስተቀር የኢትዮጵያ ዜግነት አታገኝም።

ለ/ የ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ ጣምራ ዜግነት ስለሚከለክል አቤት ባይዋ በአንድ ጊዜ የሶቪየት ሀብረትና የኢትዮጵያ ዜጋ መሆን አትችልም። አቤት

ባይዋ ጉዳዩ ጠቅላይ ፍ/ቤት ቀርቦ በሰበር እንዲታይላቸው ወይም ውሣኔው እንዲሻርላቸው ለዐቃቤ ህግ ጽ/ቤት ማያቁ ሲያቀርቡ የአውራጃው ፍ/ቤት ውሣኔ ከ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ ጋር የሚስማማ ስለሆነ ጉዳዩን ወደ ጠቅላይ ፍ/ቤት ለማቅረብ በቂ ምክንያት የለም በማለት ጽ/ቤቱ ማያቄውን ሳይቀበለው ቀርቷል።

የ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ አንቀጽ 2 የሚከተለውን ይደነግጋል፣ "አንድ የኢትዮጵያ ዜጋ የሆነ ሰው ከአንድ የውጭ አገር ዜጋ ከሆነች ሴት ጋር የሚያደርገው ሕጋዊ ጋብቻ ለሴትዮዋ የኢትዮጵያ ዜግነት ይሰጣታል።"[92] /የዚሁ አንቀጽ የአማርኛ ቅጂ ምንም እንኳን ቃል በቃል ሲተረጎም ከእንግሊዝኛው ጋር አንድ ባይሆንም በውጤቱ ከእንግሊዝኛው ጋር አንድ ነው/።

ይህ አንቀጽ የውጭ አገር ዜጋ ለሆነች አንዲት ሴት ዜግነት ለመስጠት ሕጋዊ ጋብቻ በቂ ለሆነባቸው የዜግነት ህጎች ዓይነተኛ ምሳሌ ነው። አንቀጹ "የቤተሰብ አንድነት" በሚለው መርህ ላይ የተመሠረተ ስለሆነ በኢትዮጵያ የዜግነት ህግ መሠረት ጋብቻ በአንድ የውጭ አገር ዜጋ በሆነች ሴት ዜግነት ላይ ውጤት እንዳለው ግልጽ ነው።

ይህ አንቀጽ የውጭ አገር ዜጋ የሆነ ሰው ያገባች አንዲት የኢትዮጵያ ዜጋ የሆነችን ሴት ከሚመለከተው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ አንቀጽ 4 ጋር ይጣጣማል። አንቀጽ 4 የሚከተለውን ይላል፣

"በአንዲት የኢትዮጵያ ዜጋ በሆነች ሴት የውጭ አገር ዜጋ ከሆነ ሰው ጋር በውጭ አገር የሚፈፀም ጋብቻ ለሴትዮዋ የባሏን ዜግነት የሚያሰጣት ከሆነ የኢትዮጵያ ዜግነት እንድታጣ ያደርጋታል። ይህ ካልሆነ ግን የኢትዮጵያ ዜግነቷን ይዛ ትቆያለች።

እዚህም ላይ ለቤተሰብ አንድነት መርህ በድጋሚ ትድሚያ የተሰጠ ሲሆን የሴትዮዋ ስምምነት ግምት ውስጥ ሳይገባ ጋብቻው የኢትዮጵያ ዜጋ የሆነችውን ሴት የኢትዮጵያ ዜግነቷን ያሳጣታል። ይህ የሚሆነው ባሏ ዜግነት ባለው መንግሥት ህግ መሠረት የባሏን ዜግነት የምታገኝ ሲሆን ነው። የኢትዮጵያ ዜጋ የሆነች ሴት የኢትዮጵያን ዜግነት ማጣቷ ወይም ይዛ መቆየቷ የሚከሰተው የሴትዮዋ ስምምነት ግምት ውስጥ ሳይገባ ነው።

በአንቀጽ 2 መሠረት አንዲት የውጭ አገር ዜጋ የሆነች ሴት የኢትዮጵያን ዜግነት የምታገኘው እንዲሁም በአንቀጽ 4 መሠረት አንዲት የኢትዮጵያ ዜጋ የሆነች ሴት የኢትዮጵያን ዜግነት የምታጣው ከጋብቻው አስቀድሞም ሆነ በኋላ ስለሁኔታው በይፋ ከማስታወቋ ወይም ስምምነቷን ከመግለጿ ጋር በተያያዘ ምክንያት አይደለም። ስለዚህ በኢትዮጵያ ህግ ያገቡ ሴቶች የኢትዮጵያን ዜግነት ማግኘትና ማጣት የጋብቻ ቀጥተኛ ውጤት ሆኖ ይቆጠራል።

በዚህም ምክንያት የአውራጃው ፍ/ቤትም ሆነ የዐቃቤ ህግ ጽ/ቤት የአቤት ባይን ዜግነት ለመወሰን የጾታዎችን እኩልነት መርህ ሥራ ላይ ያዋሉት በተሳሳተ መንገድ ነው። ምክንያቱም የ1930ውን የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ ያወጣው ህግ አውጭ የደነገገው ስለቤተሰብ አንድነት መርህ በመሆኑ ነው። የጾታዎች እኩልነት ለአገቡ ሴቶች የዜግነት ህግ መርህ ሆኖ ማገልገል የጀመረው በቅርብ ጊዜ ውስጥ ሲሆን መርሁ ራሱ ገና በመዳበር ላይ የሚገኝ ነው። በሌላ በኩል፥ የ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ ያገቡ ሴቶችን ዜግነት በሚመለከት የሴትየዋ ዜግነት የባልየውን ዜግነት ይከተላል የሚለውን አርጌውን መርህ ያቀፈ በመሆኑ ከአዲሱ መርህ ወደኋላ የቀረ ነው።

አሁን ፀንቶ ባለው ህግ ላይ ተመስርተንስንናገር የአውራጃው ፍ/ቤት በዚህ ጉዳይ ላይ የሰጠው ውሣኔ በኢትዮጵያ የዜግነት ህግ አንቀጽ 2 ላይ የተመሠረተ አይደለም። ባዕድ ለሆነችው ሴት የራሷን ዜግነት የመምረጥ ነፃነት በሚሰጣት ልምድ የተለየ መርህ ላይ በቆመና ፍጹም አዲስ በሆነ ህግ ላይ የተመሠረተ ነው። ፋኛ በሠራው አዲስ ህግ ላይ የተመሠረተ ነው።

በኮመን ሎው ሥርዓትና በሲቪል ሎው ሥርዓት እንደሚደረገው ሁሉ የኢትዮጵያ ዳኛም ህግ አውጭው ለጉዳዩ አግባብ የሆነውን ህግ ሲያወጣ አስቀድሞ ማየት ከተሳነው ሁኔታዎች ጋር ለማስማማት በአዋጅ የወጣውን ህግ በአተረጓጎም የማብራራትና የማዳበር ሚና እንዳለው ይህ ፀሐፊ ይገነዘባል። ሆኖም ዳኛው የህጉን ዕድገት ሲያበረታታ በዳኝነት ሥራው ክልል ውስጥ መወሰን አለበት።

ዳኛው መከተል ያለበት የመጀመሪያው መርህ ዳኛ ህጉን እንዳገኘው ሥራ ላይ ማዋል አለበት የሚለውን መርህ ነው። ዳኛው የህጉን ትርጉም ማግኘት እንጅ ህጉ መሆን ያለበትን አስቀድሞ መገመት አይገባውም። ከዚህ ጋር በተያያዘ የ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ አርጌ ዕንስ ሀሳብ ላይ የተመሠረተ ህግ መሆኑን መቀበል አማራጭ የለውም።

ይህም ቢሆን ግን ዳኛው ማድረግ የሚችለው ህጉን እንዳገኘው ሥራ ላይ ማዋል ብቻ ነው። ህጉ እንዲጠብቃቸው የወጣበትን ዓላማዎች በመቃወም ብቻ ዳኛው ህጉን ወደጎን መተው አይችልም። ህጉን በሚተረጉምበት ጊዜም ድንጋጌዎቹ መታየት ያለባቸው ህግ አውጭው በአሰበውና በፈለገው መሠረት መሆን አለበት የሚለውን መርህ በሚገባ መገንዘብ አለበት። እንዲሁም ከራሱ ከህጉ መንፈስ ውጭ የሆነን ነገር የህግ አውጭው ፍላጎትና ሃሳብ ማድረግ እንደማይችል መገንዘብ አለበት። "ህግ አውጭው የአሰበውን ነገር በትክክል መግለጽ አልቻለም የሚያሰኝ በቂ ምክንያት ከሌለ በስተቀር የፍቤ/ቱ ኃላፊነት በህጉ ላይ ምንም ነገር መጨመር ወይም ከህጉ ላይ መቀነስ አይደለም።[95] በዚህ ጉዳይ የ1930ው የኢትዮጵያ ህግ አውጭ አዲሱን ዓይነት ህግ ለመደንገግ ፈልጎ ሳይሳካለት ቀርቷል ለማለት አይቻልም።

የዳኝነት ሥራን ሰበብ በማድረግ ፍ/ቤቱ የሚሰጠው ውሳኔ አዲስ ህግ ይዞ የሚወጣ ከሆነ የእኛን የህግ ሥርዓት በሚመለከት የህጉ ነገር ያበቃለታል። ምክንያቱም ህግ የማውጣት ተግባር ህግ የሚፈልገውን ነገር ለህብረተሰቡ የማመልከት ውጤት ስለአለው ነው።

ህብረተሰቡ የዕለት ተዕለት ተግባሩን የሚያካሂደው የወጣው ህግ ከሚፈልገው ሁኔታ ጋር ራሱን በማስማማት ነው። የፍ/ቤቱን ውሳኔ መገመት የማይቻል ከሆነ ህጉ የሚፈልገውን ነገር መፍጠሩና ለህብረተሰቡ ማመልከቱ ይቀራል። ስለዚህም ከዋና ዋና ዓላማዎቹ አንዱን ማስገኘት ይሳነዋል። ፍርድ ቤቱ የሕጉን መሠረታዊ ባህርይና ዓላማ መገንዘብ አለበት፤ ምክንያቱም "በአዋጅ የሚወጣ ህግ የህግ አውጭው ሃሳብና ፍላጎት ውጤት ስለሆነ ነው።[96]

ያገቡ ሴቶችን ዜግነት የሚመለከቱት የ1930ው የኢትዮጵያ የዜግነት ህግ ድንጋጌዎች የጾታዎች እኩልነት ለተረጋገጠበት ለአሁኑ ዘመን ኋላ ቀር በሆኑ ጽንሰ ሃሳቦች ላይ የተመሠረቱ ናቸው። ቢቻል ያገቡ ሴቶችን ዜግነት በሚመለከት በ1957 ዓ.ም. የተባበሩት መንግሥታት ካወጣው ስምምነት ጋር በሚያጣጥማቸው ሁኔታ እንደገና መጠናት ያስፈልጋቸዋል። ፀሐፊው በህጉ ላይ የሚደረጉ ለውጦች በዳኝነት ውሳኔ ሳይሆን በመደበኛው የህግ አወጣጥ ሂደት ቢደረጉ የኢትዮጵያን የህግ ሥርዓት ይጠቅማል ብሎ ያምናል።

ማስታወሻዎች

1. ከሣሽ ስዚትላና ማማዶቫ፤ ተከሣሽ የአሜሪካን ኮሚዩኒቲ ት/ቤት፣ አዲስ አበባ አውራጃ ፍርድ ቤት፣ የሥራ ክርክር ችሎት፣ የፍትሐብሄር መዝገብ ቁጥር 1272/77፤ በተጨማሪ ሕጋዊነት፣ ቮልዩም 1፣/የኢትዮጵያ ዐቃቤ ህግ ጽ/ቤት፣ ሚያዝያ 1989/ ገጽ 63ና የሚከተሉትን ይመልከቱ።

2. ክሊቭ ፓሪ፣ "ፐሉረል ናሽናሊቲ ኤንድ ሲትዝንሽፕ ዊዝ ስፔሻል ሬፈረንስ ቱ ዘኮመን ዌልዝ"፣ ብሪቲሽ ይር ቡክ ኦቭ ኢንተርናሽናል ሎው፣ ቮልዩም 30/1953፣ ገጽ 244።

3. ዣን ፓንሁይስ፣ <u>ዘ ሮል ኦቭ ናሽናሊቲ ኢን ኢንተርናሽናል ሎው</u> /ሌይደን፣ ኤ.ዳብሊው ሲትሆፍ፣ 1959/ ገጽ 150።

4. ክሊቭ ፓሪ፣ ከላይ በተጠቀሰው አርእስት፣ ገጽ 249።

5. ከታች በማስታወሻ ቁጥር 59ና 60 የተጠቀሱትን ይመልከቱ።

6. ለዚህ ነጥብ ጠለቅ ያለ ውይይት፣ ቢሩ ቢክኔል፣ ዘ ናሽናሊቲ ኦቭ ሜሪድ ውሜን"፣ <u>ትራንዛክሽንስ ኦቭ ዘ ግሮቲየስ ሶሳይቲ</u>፣ ቮልዩም 20 ገጽ 118 - 211 ይመልከቱ።

7. ለምሳሌ፣ ከ <u>ናሽናሊቲ ኦቭ ሜሪድ ወሜን /ሪፖርት ኦቭ ዘ ሴክሬታሪ ጀኔራል/</u>- ዩናይትድ ኔሽንስ፣ ኒውዮርክ፣ 1963 ጋር ተያይዞ ያለውን <u>ዘ ሰርቬይ ኦቭ ናሽናሊቲ ሎውዝ</u>፤ በተጨማሪም ከታች በማስታወሻ ቁጥር 32 በተጠቀሰው ሥራ ውስጥ የተጠቃለሉትን የዜግነት ህጎች ይመልከቱ።

8. አር ኤስ ፍሬዘር፣ "ኤክስፓትሪሽን አዝ ፕራክቲስድ ኢን ግሬት ብርቴይን" <u>ትራንዛክሽንዝ ኦቭ ዘ ግሮትዩስ ሶሳይቲ</u>፣ ቮልዩም 16፣ ገጽ 78 ።

9. በዚያው ጽሁፍ፣ ገጽ 74 ።

10. ጂ ሻን ግልሐን፣ <u>ሎው አመንግ ኔሽንስ አን ኢንትሮዳክሽን ቱ ፓብሊክ ኢንተርናሽናል ሎው</u> /ዘ ማክሚላን ኮምፓኒ፣ 1972/ ገጽ 104 <u>ኮርፐስ ጁሪስ ሰከንደም</u>፣ ገፅ 1138።

11. <u>ኮርንፐስ ጁሪስ ሰከንደም</u>፣ ገፅ 1138።

12. ኢዩ ሊወሊን፣ "ዘ ናሽናልቲ እቭ ሚሪድ ውሜን"፣ ትራንዛክሽንዝ እቭ ዘ ግሮቲዩስ ሶሳይቲ፣ ቮልዩም 15፣ ገጽ 122።

13. እዚያው በታ።

14. በዚያው ጽሁፍ ገጽ 123።

15. እዚያው በታ።

16. በዚሁ ጽሁፍ፣ ገጽ 122።

17. እዚያው በታ።

18. ኮርፐስ ጁሪስ ሰከንዳም፣ ገጽ 1139፣ በተጨማሪም ፋሲል ናሆም፣ "/ኢትዮጵያን/ ናሽናልቲ ሎው ኤንድ ፕራክቲስ"፣ ገፅ 1 /ያልታተመ/፣ ህግ ቤተ መፃህፍት ቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ዩኒቨርሲቲ። ህጋዊነት፣ ገፅ 64፣ 68ን ይመልከቱ።

19. ኮርፐስ ጁሪስ ሰከንዳም፣ ገጽ 1138።

20. ሃርቫርድ ሎው ሪቪው፣ ቮልዩም 50፣ ገጽ 831።

21. ኮርፐስ ጁሪስ ሰከንዳም ገጽ 1138።

22. "ዴቨሎፕመንት ኢን ዘ ሎው፤ ኢሚግሬሽን ኤንድ ናሽናልቲ"፣ ሃርቫርድ ሎው ሪቪው፣ ቮልዩም 34፣ገጽ 867።

23. ሃርቫርድ ሎው ርቪው፥ ቮልዩም 63፥ ገጽ 886።

24. ፓል ዌስ፥ ናሽናሊቲ ኢንድ ስቴትለስነስ፥ የ2ኛ እትም /1979/ ፓሲም፤ ቶሲል ናሆም፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ውስጥ፥ ቻርት።

25. ኮርፐስ ጁሪስ ሰከንዳም፥ ገጽ 1138፤ ፓል ዌስ፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ውስጥ ገጽ 3ና የሚከተሉትን ይመልከቱ።

26. ለምሳሌ፥ ሃርቫርድ ሎው ርቪው፥ ቮልዩም 50፥ ገጽ 83 ይመልከቱ።

27. ኤፍ ሌውሊን፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ውስጥ፥ ገጽ 106ና የሚከተሉትን ይመልከቱ።

28. ሌውሊን፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ውስጥ፥ ገጽ 134 ውስጥ እንደተጠቀሰው።

29. ክሊቭ ፓሪ፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ውስጥ፥ ገጽ 254።

30. ቢክኔል፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ውስጥ፥ ገጽ 12፤ በተጨማሪም ሺ ጄ ቫሶቭ፥ ሲትዝንሽፕ ኦቭ ዘ ዩ ኤስ ኤስ አር፥ ፐርጋሞን ፐብሊሸርስ፥ ሞስኮ፥ 1979፥ ገጽ 82።

31. ዘ ኮሌክሽን ኦቭ ናሽናሊቲ ሎወዝ ኦቭ ቫሪየስ ካንትሪስ አዝ ኮንቴይንድ ኢን ኮንስቲቲዩሽንስ፥ ስታቲዩትስ ኤንድ ትሪቲስ። /ሪቻርድ ዳብሊው ፍሎርኖይ፥ ጁ አር ና ማንሌይ ኦ ሐድሰን/፥ ኒውዮርክ፥ 1929፥ ገጽ 608።

32. ቢክኔል፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ውስጥ፥ ገጽ 112፤ ሌውሊን ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ውስጥ፥ ገጽ 121ና በሚከተሉት።

33. ሌውሊን፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ውስጥ፥ ገጽ 125።

34. በዚያው ጽሁፍ፥ ገጽ 127።

35. ሌግ ኦቭ ኔሽንስ ትሬቲ ሲሪስ፥ ቮልዩም 179፥ ገጽ 89።

36. ኮንቬንሽን ኦን ዘ ናሽናሊቲ ኦቭ ማሪድ ውሜን፥ ሂስቶሪካል ባክግራውንድ ኤንድ ኮመንታሪ፥ ዩናይትድ ኔሽንስ፥ ኒውዮርክ፥ 1962፥ ገጽ 9።

37. ይኸው ጽሁፍ፥ ገጽ 11።

38. ይኸው ጽሁፍ ገጽ 7፥ በተጨማሪም ቤከኔል፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ውስጥ፥ ገጽ 113 ።

39. ኮንቬንሽን ኦን ዘ ናሽናሊቲ ኦፍ ማሪድ ውሜን ...፥ ገጽ 11።

40. ይኸው ጽሁፍ፥ ገጽ 12።

41. ቤዚክ ዶኪዩመንትስ ኢን ኢንተርናሽናል ሎው /ሕትመት ኢያን ካርውሊን፥ 3ኛ ሕትመት/ ክላሬዶን ፕሬስ፥ ኦክስፎርድ፥ 1984 ገጽ 2 ና በሚከተሉት።

42. ይኸው ጽሁፍ፥ 251ና በሚከተሉት።

43. ኮንቬንሽን ኦን ዘ ናሽናሊቲ ኦቭ ማሪድ ወሜን ...፥ ገጽ 17።

44. ዮናይትድ ኔሽንስ ትሪቲ ሲሪስ፣ ቮልዩም 309፣ /1958/ ገጽ 68ና የሚከተሉት።

45. ሺ. ሺ.ቫሶቫ፣ ከላይ በተጠቀሰው አርእስት፣ ገጽ 105።

46. ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 8 ውስጥ የተጠቀሰውን ይመልከቱ።

47. ኮንቬንሽን ኦን ዘ ናሽናስቲ ኦቭ ሜሪድ ውሜን ...፣ አኔክስ።

48. እዚያው።

49. እዚያው፣ በተጨማሪም ቢክኔል፣ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 112-3።

50. ፍሬዘር፣ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 85 ውስጥ እንደተጠቀሰው።

51. ቢክኒል፣ ከላይ በተጠቀሰው ሥሪ፣ ገጽ 114፤ ሊውሌን ከላይ በተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 115፤ ከሌክሽን ኦቭ ናሽናልቲ ሎውዝ ፣ ገጽ 306።

52. ፍሬዘር፣ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 85፤ ጆሴፍ ኤል ከንፍ፣ "ዘ ኖትቦም ጃጅመንት፣" አሜሪካን ጆርናል ኦቭ ኢንተርናሽናል ሎው፣ ቮልዩም 54 /1960/፣ ገጽ 543፣ 553።

53. "ሎው ኦቭ ዘ ዩኒየን ኦቭ ሶሻሊስት ሪፐብሊክስ ኦን ሲትዚንሽፕ ኦቭ ዘ ዩ ኤስ ኤስ አር፣ ዲሴምበር 1፣ 1978"፣ ሌጅስሌቲቭ አክትስ ኦቭ ዘ ዩ ኤስ ኤስ አር፣ 1977-1979፣ ፕሮግረስ ፐብሊሸርስ፣ ሞስኮ፣ ገጽ 353ና በሚከተሉት።

54. በዚህ ነጥብ ላይ የአለም የሕግ አዋቂዎች የተለያየ አመለካከት አላቸው። ለዚህ ጽሁፍ የሚያገለግለን ግን ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 42 ውስጥ በተጠቀሰው

ቤዚክ ዶክመንት ውስጥ በስታቲዩት ኦቭ ኢንተርናሽናል ኮርት ኦቭ ጀስቲስ አንቀፅ 34 እንደተሰጠው "ፍርድ ቤት ፊት ከሣሽ ወይም ተከሳሽ ሆነው የሚቀርቡት መንግሥታት ብቻ ሊሆኑ ይችላሉ"፣ በተጨማሪም ዳንኤል ቲ መርፊ፣ "ዘ ሪስቴትመንት /ተርድስ/ ኦቭ ሂዩማን ራይትስ ፕሮቪዥንዝ፣ ናቲንግ ኒው፣ ባትቬሪ ዌልካም "፣ ዘ ኢንተርናሽናል ሎውየር፣ ቮልዩም 24/1990/ና የሚከተሉትን ይመልከቱ።

55. ለምሳሌ፣ ሾብሶቭ፣ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 21 ይመልከቱ።

56. አንዳንድ የሕግ አዋቂዎች መንግሥታት ብሄርቻቸውን በመወከል አለም አቀፋዊ ጥያቄዎችን የማቅረብ ግዴታ እንዳለባቸው ይናገራሉ። ለምሳሌ ዳብሊው አር ቢሾፕ፣ "ናሽናልቲ ኢን ኢንተርናሽናል ሎው"፣ አሜሪካን ጆርናል ኦቭ ኢንተርናሽናል ሎው፣ ቮልዩም 57 /1943/ ገጽ 323፤ ሾቭሶቭ፣ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 31ና የሚከተሉትን ይመልከቱ።

57. የቱኒስና ሞሪኮ ናሽናልቲ አዋጅ ክስ፣ ፐርማነንት ኮርት ኦቭ ኢንተርናሽናል ጀስቲስ ሪፖርትስ ሲሪስ ቢ፣ ቁጥር 4፣ ገጽ 24። ዘ ኖትቦም ኬዝ፣ ኢንተርናሽናል ኮርት ኦቭ ጀስቲስ ሪፖርት፣ ገጽ 1955።

58. ሊግ ኦቭ ኔሽንስ ትሪቲ ሲሪስ፣ ቮልዩም 179፣ ገጽ 29፣ አንቀጽ 1።

59. ቫን ፓንሁይስ፣ ከላይ በተጠቀሰው አርእስት፣ ገጽ 55፣ 150 ፓሲም፤ ከንዝ፣ በተጠቀሰው ጽሁፍ፣ ገጽ 545።

60. ማክማሃን ከዜር፣ "ሳብጀክት ሲቲዝን" ናሽናል ኤንድ ፐርማነንት አለጂያንስ"፣ የል ሎው ጆርናል፣ ቮልዩም 56 /1946-7/፣ ገጽ 70።

61. ኤፍ ኤ ማን፣ ሬኩዊደ ኮር፣ ቮልዩም 111/1964/፣ ገጽ 9ና በሚከተሉት፤ ኢያን ብርውንሊ፣"ፐብሊክ ኢተንተርናሽናል ሎው"፣ ብሪቲሽ ይርቡክ ኦቭ ኢንተርናሽናል ሎው፣ ቮልዩም 39/1965፣ ገጽ 432/3።

62. አር ኢ ሴድለር፣ ዘ ኮንፍሊክት ኦቭ ሎውዝ ኢን ኢትዮጵያ፣ የሕግ ፋኩልቲ፣ ቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ዩኒቨርሲቲ፣ አዲስ አበባ፣ 1965፣ ገጽ 6። በተጨማሪም ሾቭሶቭ፣ ከላይ በተጠቀሰው አርእስት፣ ገጽ 49 ላይ እንደሚለው፣ "አንዱ የመንግሥት ሉአላዊነት መሰረታዊ ክፍል /ዜግነትን በሚመለከት ያለ ነፃነት/ ማንኛውም ሉአላዊ መንግሥት ዜጎቹን የሚመለከቱ ማናቸውንም ነገሮች ከማንኛውም ዓይነት የውጭም ሆነ የውስጥ ባለሥልጣን ነፃ ሆኖ ራሱ ይቆጣጠራል" የሚለውን እውነታ ከሁሉም በላይ ይገልጣል።

63. ዘ ሎው ኦቭ ዘ ዩኒዩን ኦቭ ሶቭየት ሶሻሊስት ሪፐብሊክስ ኦን ሲትዝንሽፕ አንቀጽ 4 ዲሴምበር 1፣ 1978 ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 54 እንደተጠቀሰው፣ በዚህም መሠረት ጋብቻ በተጋቢዎች ዜግነት ላይ ምንም ዓይነት ተፅዕኖ የለውም። በ1930ው የኢትዮጵያ ዜግነት ሕግ መሠረት ግን ጋብቻ ለሚስት የባልየውን ዜግነት ያስገኛል።

64. ዮናይትድ ኔሽንስ ትሪቲ ሲሪስ፣ ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 44 እንደተገለፀው።

65. በዚሁ ሥራ።

66. ፍሬዘር፣ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ገፅ 82።

67. እዚያው።

68. ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 57 የተጠቀሰውን ይመልከቱ።

69. ኢንተርናሽናል ኮርት ኦቭ ጄስቲስ ሪፖርት፣ 1965፣ ገጽ 22-23።

70. ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 60 የተገለፀውን ይመልከቱ።

71. ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 57 የተጠቀሰውን ይመልከቱ።

72. ቢስኮፕ፥ ከላይ በተጠቀሰው አርእስት፥ ገጽ 321።

73. በዚያው ጽሁፍ ገጽ 324።

74. ከንዝ፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ ገጽ 563-4።

75. ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 53 የተጠቀሰውን ይመልከቱ።

76. ኮንቬንሽን ኦን ዘ ናሽናሊቲ ኦቭ ሜሪድ ውሜን ... አኔክስ።

77. ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 54 የተጠቀሰውን ይመልከቱ።

78. ለምሳሌ ከንዝ፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 546፥ ቫን ፓንሁይስ፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ በየቦታው፤ ኮስሌር፥ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ፥ ገጽ 48።

79. ሄንሪች ሾሌር፥ ዘ ስፔሻል ኮርት ኦቭ ኢትዮጵያ፥ 1920-1935፥ ስቱትጋርት፥ 1985 ገጽ 48።

80. በዚሁ ጽሁፍ፥ ገጽ 45።

81. እዚያው በታ።

82. እዚያው በታ።

83. እዚያው በታ።

84. እዚያው ቦታ።

85. ኮሌክሽን ኦቭ ናሽናል ሎውዝ ... ገጽ 245።

86. በዚሁ ጽሁፍ፣ ገጽ 608።

87. በዚሁ ጽሁፍ፣ ገጽ 29፣ 363፣ 316።

88. ጀምስ ሲ ኤን ፓል እና ክርስቶፈር ክላፋም፣ ኢትዮጵያን ኮንስቲቲዩሽናል ዲቨሎፕመንት፤ ኤ ሶርስ ቡክ፣ የሕግ ፋኩልቲ፣ ቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ዩኒቨርሲቲ፣ አዲስ አበባ፣ 1ኛ ቮልዩም ገጽ 336።

89. ኮሌክሽንስ ኦቭ ናሽናል ሎውዝ ...፣ ገጽ 382።

90. ሻን ፓንሁይስ፣ ከላይ በተጠቀሰው አርእስት፣ ገጽ 161።

91. ለምሳሌ፣ ሌውሊን፣ ከላይ በተጠቀሰው አርእስት፣ ገጽ 133፤ ቢክኔል፣ ከላይ በተጠቀሰው አርእስት፣ ገጽ113፣ ኮንቬንሽን ኦን ዘ ናሽናሰቲ ኦቭ ሜሪድ ውሜን፤ ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 32 የተጠቀሰው፤ ኮሌክሽን ኦቭ ናሽናል ሎውዝ ፣ ፓሲም ይመልከቱ።

92. የተጠቃለሉ የኢትዮጵያ ሕጎች፣ 6ኛ ቮልዩም፣ በተጨማሪም ባላምባራስ ማህተመ ሥላሴ ወልደ መስቀል፣ ዝክረ ነገር፣ 1939፣ ገጽ 183ና የሚከተሉትን /በአማርኛ የተፃፈ/ ውስጥ ይመልከቱ፤ ኤን ግሬይን፣ ዘ ኢትዮጵያን ኢምፓየር ፌደሬሽን ኤንድ ሎውዝ፣ ሆተርዳም፣ 1954፣ ገጽ 61ና በሚከተሉት/በእንግሊዝኛ የተፃፈ/ የ1930ው የኢትዮጵጵያ የዜግነት ሕግ ከጣሊያን ወረራ በፊትና የ1931ዱ የኢትዮጵያ የመጀመሪያው ሕገ መንግሥት ተፅፎ ከመውጣቱ ከአንድ ዓመት በፊት ከወጡት ሕጎች አንዱ ነው።

93. ሲ ኬ አላን፣ ሎው ኢን ዘ ሜኪንግ፣ ኦክስፎርድ፣ /7ኛ ሕትመት/፣ 1964፣ ገጽ 491።

94. ኤም ፋራኒ፣ ዘ ኢንተርፕርቴሽን አቭ ስታቲዩትስ፣ ላሆር ሎው ታይምስ ፓብሊኬሽንስ፣ 1970፣ ገጽ 33።

95. በዚሁ ጽሁፍ ገጽ 107።

96. አለን፣ ከላይ በተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 427።

<u>የኢትዮጵያ አበይት የገቢ ግብር ሕግጋት</u>
<u>ዋና ዋና ገጽታዎች</u>[1]

በቀለ ኃይለሥላሴ*

1. <u>መግቢያ</u>

በአሁኑ ጊዜ በኢትዮጵያ ሦስት የገቢ ግብር አዋጆች ሥራ ላይ ውለው ይገኛሉ። እነዚህም፥

1. ተፈፃሚነቱ ከንዳጅ ሥራዎች በሚገኝ ገቢ ላይ የሆነው አዋጅ ቁጥር 296/1979

2. ተፈፃሚነቱ ከግብርና ሥራዎች የሚገኘውን ገቢ የሚመለከተው አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ እና

3. ከንዳጅና ከግብርና ሥራዎች የሚገኘውን ገቢ ሳይጨምር ተፈፃሚነቱ ከማናቸውም ሌሎች ምንጮች በሚገኙ ገቢዎች ላይ የሆነው አዋጅ ቁጥር 173/1953 እንደተሻሻለው ናቸው።

ከፍ ብሎ ከተጠቀሱት ሦስት ሕግጋት መካከል በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ስለመጀመሪያው ምንም የተነገረ ነገር የለም። ይህ የሆነበት ምክንያት በአሁኑ ጊዜ በኢትዮጵያ ውስጥ ነዳጅ ለገበያ በሚቀርብበት መጠን ገና መመረት ባለመጀመሩ አዋጁ ሥራ ላይ ሊውል ስላልቻለ ነው።

* ሌክቸረር፥ ሕግ ፋኩልቲ፥ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ

የዚህ ጽሁፍ ዋና ትኩረት የኢትዮጵያ የገቢ ግብር ሥርዓትን በአጠቃላይ መልኩ ለአካባቢ ማስታዋወቅ ነው። በዚህም መሠረት ዓበይት የሆኑትን የገቢ ግብር ሕግጋት ዋና ዋና ገጽታዎች ያብራራል።

ጽሁፉ "ገቢ" ለሚለው ቃል በህግ የተሰጠውን ትርጓሜ በመግለጽ ጀምሮ፣ የገቢ ግብር ህግጋት የሚመለከቱት እነ ማንን ነው? ዋና ዋና ገጿታዎቻቸውስ ምንድን ናቸው? የገቢ ግብር አሰባሰብና አወሳሰን እንዴት ይከናወናል? የግብር ገጿታዎች መከበራቸውን አስተማማኝ ለማድረግ ሊወሰዱ የሚችሉት እርምጃዎች ምንድን ናቸው? ግብር ከፋዮች በሚወሰንባቸው ግብር ቅር ሲሰኙ ምን ማድረግ ይችላሉ? በገቢ ግብር ሕግጋት ውስጥ ከግብር ነፃ የመሆን መብት ለነማን ተሰጥቷል? ለሚሉትና ለመሳሰሉት ጥያቄዎች መልስ ለመስጠት ይሞክራል። የጽሁፉ መደምደሚያ አንዳንድ በአፈጻጸም ላይ ፋይዳ ያላቸውን የተመረጡ ጥያቄዎችን ያነሣል። በዚህም ማሻሻያ ማድረግ አስፈላጊ መሆኑን ያስገነዝባል። ይህ ጽሁፍ ወደፊት በርዕስ ጉዳዩ ላይ ለሚደረጉ ጥናቶችና ምርምሮች መነሻ ሆኖ እንደሚያገለግል ተስፋ ይደረጋል።

2. <u>የገቢ ሕገ ባህርያት</u>

ገቢ ለሚለው ቃል ትርጓሜ ለመስጠት አስቸጋሪ መሆኑ ስለጉዳዩ በቀረቡ በርካታ ጽሁፎችና ጥናቶች በተደጋጋሚ የተገለጸ ነገር ነው። ብዙውን ጊዜ የተለያዩ የምርምር መስኮች ምሁራንና ጠበብት ዝንባሌ ለዚህ ቃል ከየራሣቸው ሙያ አንፃር ትርጉም የመስጠት በመሆኑ ለቃሉ ሁሉም የሚስማሙበት ትርጉም ማግኘት ቀላል አይደለም። ስለዚህ የገቢ ግብርን ሥራ ላይ ለማዋል ሲባል ቀደም ሲል የተጠቀሰውን ችግር ለማስወገድ ለቃሉ ሕጋዊ ትርጉም መስጠት የተለመደ ሆኗል።

የኢትዮጵያ ሕግ "ገቢ" ለሚለው ቃል የሰጠው ትርጉም በአገር ውስጥ ከሚገኙ ምንጮች እስከተገኙ ድረስ፣ ተቀባዩ የሚገኝበት ቦታ ግምት ውስጥ ሣይገባ፣ ማናቸውንም የገንዘብ ክፍያዎችና በዓይነት የሆኑ ጥቅሞች ሁሉ ያጠቃልላል።[2]

በዚህም የተነሣ ከኢትዮጵያ ውጭ ካሉ ምንጮች የሚገኙ የገንዘብ ክፍያዎችንና በዓይነት የሆኑ ጥቅሞችን ገቢ አድርጎ መውሰድ እንደ ልዩ ሁኔታ የሚቆጠር ነው።[3]

"ምንጭ" ለሚለው ቃል ሕጉ የሰጠው ሌላ አቻ "የሥራ እንቅስቃሴ" የሚለው ሐረግ ነው። "የሥራ እንቅስቃሴ" ትጥርን፥ የሙያና የዝንባሌ ሥራዎችን፥ የግብርና ሥራዎችንና ማናቸውንም ዓይነት የንግድ ሥራን ይጨምራል። ስለዚህ በመሠረቱ "ገቢ" የሚለው ቃል ከሥራ እንቅስቃሴ ለሚገኙ የገንዘብ ክፍያዎችና የዓይነት ጥቅሞች አግባብነት አለው። እንዲሁም ከመሠረተ ሀሳቡ በተለየ ሁኔታ ከአክሲዮን ባለመብትነት የሚገኙ የትርፍ ክፍያዎች፥ በግኝትና በኪነጥበብ ላይ ካሉ መብቶች የሚገኙ የገንዘብ ጥቅሞች /royalties/ እንደ ሎተሪ ባሉ በዕድል የሚገኙ ሽልማቶች በገቢ ክልል ውስጥ ይወድቃሉ።[5]

በተለምዶ አነጋገር እንደነገሩ አገባብ አንድ ሰው የሚከፈለው ወይም የሚያገኘው ገንዘብ የተለያየ መጠሪያ ሊኖረው ይችላል። ለምሣሌ ደሞዝ፥ ምንዳ፥ ጉርሻ፥ ዓበል፥ ወለድ፥ ትርፍ፥ ወዘተ ...። በዓይነት የሚሰጥ ወይም የሚገኙ ጥቅሞች እንዲሁ የንግድ ዋጋ ባላቸው ዕቃዎች ወይም አገልግሎቶች መልክ የሚሰጡ ሊሆኑ ይችላል። የሆነ ሆኖ በአገላለፅና በስያሜ ረገድ ያለው ይህ ልዩነት ለሕጉ የገቢ ትርጓሜ ምንም አግባብነት የለውም። ስለዚህ በመሠረቱ በሕግ ነፃ ካልተደረጉ በስተቀር በሁሉም ግብር ይከፈልባቸዋል።[6]

3. <u>የገቢ ግብር የሚመለከታቸው፥</u>

ሐረጉ እንዲያመለክት የታቀደው ግብር የመክፈል ግዴታ ያለባቸውን ብቻ ሣይሆን በግብር አሰባሰብ ሥራ የግብር አሸጋጋሪ የሆኑትን ጭምር ነው። በአጠቃላይ አነጋገር ግብር የሚጣልበትን ገቢ የሚከፍሉ ወይም የሚቀበሉ ሰዎችና ድርጅቶች የገቢ ግብር የሚመለከታቸው ሲሆን እነዚህም በቀጥታ ግብር የመክፈል ግዴታ ያለባቸው ወይም በግብር አሰባሰብ ሥራ የግብር አሸጋጋሪ የሆነ ወይም ሁለቱንም ባህርያት የያዙ ሊሆኑ ይችላሉ።

"ሰው" የሚለው ቃል የሚያመለክተው ተተማሪ፣ ነጋዴ፣ የሥራ ተቋራጭ፣ ገበሬ፣ የሥነ ጽሁፍ ደራሲ፣ የሙዚቃ ደራሲ፣ የዕድል አሸናፊ፣ ባለአክሲዮን ወዘተ በመሆን ገቢ የሚያገኙትን ግለሰቦች ነው።[7] "ድርጅት" ማለት እንደ መንግሥት እርሻ፣ የጋራ የንግድ ማኅበር፣ ኮርፖሬሽን፣ የአክሲዮን ማኅበር፣ ያሉትን በሕግ የሰውነት መብት የተሰጣቸውን የንግድ ሥራ የሚሠሩ የመንግሥትና የግል አካላትን የሚጨምር ነው።[8]

የገቢ ግብር የሚመለከታቸው ሁሉ ሁለት መሠረታዊ ግዴታዎችን መፈጸም አለባቸው። እነዚህም ገቢን ማሳወቅና ግብርን መክፈል ናቸው። የገቢ ግብር ከሚመለከታቸው መካከል የተወሰኑት ሌላ ተጨማሪ ግዴታ አለባቸው። ይኸውም የሂሣብ መዛግብትንና ደጋፊ ሰነዶችን መያዝ ነው።[9]

4. <u>የግብር አሰባሰብ ስልቶች፣</u>

ገቢን የማሳወቅና ግብርን የመክፈል ግዴታዎች የተጣሉት የግብር አሰባሰብን አስተማማኝ ለማድረግ መሆኑ ግልጽ ነው። ለዚህም ግብርን ከሌሎች ገቢ ላይ በመቀነስ ይዞ የማስተላለፍ ስልትና ስለራስ ገቢ መግለጫ የማቅረብ ስልት ሥራ ላይ ውለው ይገኛሉ።

ግብርን ከሌሎች ገቢ ላይ በመቀነስ ይዞ የማስተላለፍ ስልት ተፈጻሚ የሚሆነው ከቅጥር፣ ባለአክሲዮን ከመሆን፣ ከዕድል አሸናፊነትና የግኝትና የድርሰት መብቶች ከመጠቀም ገቢ በሚገኝበት ሁኔታ ላይ ነው። በተጨማሪ ከአገር ውጭ ሰተሰጠ አገልግሎት ክፍያ በሚደረግበትም ሁኔታ ላይ ተፈጻሚነት አለው። በነዚህ ሁኔታዎች አንድ ግለሰብ ወይም ድርጅት ለሌላ ገቢ በሚከፍልበት ጊዜ በግብር አሰባሰብ ሥራ የግብር አሸጋጋሪ ይሆናል። ምክንያቱም ክፍያውን በፈጸመ በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ ለአገር ውስጥ ገቢ ባለሥልጣን የከፈለውን ገቢ እንዲያስታውቅና ግብሩን እንዲያስተላልፍ በሕግ ስለሚገደድ ነው። በዚህም የተነሳ እንዲህ ያለው ግለሰብ ወይም ድርጅት ከሚከፍለው ገቢ ላይ ግብሩን ቀንሶ እንዲይዝ በሕግ ሥልጣን ተሰጥቶታል።[10]

ይህ ሥልት ሥራ ላይ የሚውልበት ሌላው ሁኔታ ለገንዘብ አበዳሪ ድርጅቶች በአበደሩት ገንዘብ ላይ ከሚከፈለው ወለድ ጋር የተያያዘ ነው። በእንዲህ ያለ ሁኔታ ተበዳሪው ግለሰብ ወይም ድርጅት ግብር ከፋይ ከሆነ ከራሱ ገቢ ጋር የተያያዙትን የግብር ግዴታዎች በሚያሟላበት ጊዜ የአበዳሪ ድርጅቱን የወለድ ገቢ ለገቢ ግብር ባለሥልጣን የማሳወቅና በዚሁም ገቢ ላይ የሚጣላውን ግብር ራሱ የማድረግ ግዴታ አለበት። ተበዳሪው ግብር ከፋይ ካልሆነ ግን ግዴታው ከኢትዮጵያ የበጀት ዓመት መጨረሻ አንስቶ በአራት ወራት ውስጥ መሟላት አለበት።[11]

ሌሎች ግናቸውንም የገቢ ምንጮች በሚመለከትና በልዩ ሁኔታዎች ትኩርን በሚመለከት ተፈጻሚ የሚሆነው ስለ ራስ ገቢ መግለጫ የማቅረብ ስልት ነው። በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ ከአንድ በላይ ለሆኑ ቀጣሪዎች የሚሠሩ ተቀጣሪዎች ወይም የውጭ መንግሥትን ዲፕሎማሲያዊ ጥቅም በሚወክሉ አካላት ውስጥ ተቀጥረው የሚሠሩ ግለሰቦች ገቢያቸውን የማሣወቅና ግብሩን በግንባር ቀርበው የመክፈል ግዴታ አለባቸው።[12] በሙያና በዝንባሌ ሥራዎችና በማናቸውም ዓይነት የንግድ ሥራ የተሰማሩ ግለሰቦችና ድርጅቶች የተመደቡበትን የግብር ከፋዮች ደረጃ መሠረት በማድረግ ከኢትዮጵያ በጀት ዓመት መጨረሻ አንስቶ ከአንድ እስከ አራት ወራት ውስጥ በተወሰነው ጊዜ ገቢያቸውን የማሣወቅና ግብሩን የመክፈል ግዴታ አለባቸው።[13] ንብረትን መደበኛ ባልሆነ መንገድ ከማከራየት ገቢ ሲገኝ ለግብሩ አከፋፈል ከፋዩ ገቢው ከተገኘበት ቀን አንስቶ በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ ገቢውን ማሣወቅ አለበት።[14]

ከግብርና ሥራ እንቅስቃሴ የሚገኘን ገቢ በተመለከተ የገበሬ ማህበራት በግብር አሰባሰብ ሂደት ውስጥ ስለሚሳተፉበት ሁኔታ በሕግ ተደንግጓል። ማህበራቱ በዓመት እስከ ብር 600 በሚደርስ ግብር በሚከፈልበት ገቢ ላይ ግብሩን የመሰብሰብ ሥልጣን ተሰጥቷቸዋል።[15] በአጠቃላይ ገቢን የማሣወቅና ግብሩን የመክፈል ግዴታ በየዓመቱ ከታህሳስ አንድ ቀን እስከ ሚያዝያ ሰላሳ ቀን ድረስ መሟላት አለበት። ይህም የተደረገው በኢትዮጵያ አዝመራ የሚሰበሰብበትን ወቅት በመከተል ነው።

5. የግብር አወሳሰን፣

የግብር አወሳሰን አንድ የግብር ልክ ተፈፃሚ የሚሆንበትን ግብር የሚከፈልበት ገቢ ለመለየት የሚደረገው የስሌት ሂደት ነው። ገቢን ለመደበቅ ሲባል በግብር አሰባሰብ ሥራ የግብር አሽጋጋሪ በሆነውና በራሱ በግብር ከፋዩ መካከል መመሳጠር ካልኖረ በስተቀር ከዕድል አሸናፊነት፣ የግኝትና የምርምር። እንዲሁም የሥነ ጽሁፍ ድርሰት መብትን ከመጠቀም ባጠቃላይ ግብርን ከሌሎች ገቢ ላይ በመቀነስ ይዞ የማስተላለፍ ስልት ተፈፃሚ ከሚሆንባቸው ምንጮች ገቢ ሲገኝ የግብር አወሳሰኑ ተግባር አስቸጋሪ አይሆንም። ሌሎች የገቢ ምንጮችን በተለይ ደግሞ የትርፍ ግብር የሚጣልባቸውን ምንጮች በሚመለከት የግብር አወሳሰን ተግባር እንደሚመስለው ቀላል ተግባር አይሆንም።

በኢትዮጵያ የግብር ሥርዓት የገቢ ግብር የመክፈል ግዴታ የሚወሰነው አንድም የሂሣብ መዛግብትንና ደጋፊ ሰነዶችን መሠረት በማድረግ ወይም በግምት ነው። የሂሣብ መዛግብትንና ደጋፊ ሰነዶችን የመያዝ ግዴታ ያለባቸው ግብር ከፋዮች ለምርመራ በተጠየቁ ጊዜ መዛግብቱንና ደጋፊ ሰነዶቹን ለገቢ ግብር ባለሥልጣን ማቅረብ አለባቸው።[17] ይህን ካደረጉና የሂሣብ መዛግብቱና ደጋፊ ሰነዶቹ በባለሥልጣኑ ተቀባይነት ካገኙ የሚከፍሉት ግብር ባቀረቧቸው የሂሣብ መዛግብትና ደጋፊ ሰነዶች መሠረት ይወሰናል።[18] በሌላ በኩል ግብር ከፋዮች የሂሣብ መዛግብትንና ደጋፊ ሰነዶችን ሣያቀርቡ ቢቀሩ ወይም ባለሥልጣኑ በግናቸውም ምክንያት ሰነዶቹን ሣይቀበላቸው ቢቀር የሚከፈለው ግብር የሚወሰነው በግምት ይሆናል። እንዲሁም በሕግ የሂሣብ መዛግብትና ደጋፊ ሰነዶች የመያዝ ግዴታ የሌለባቸው ግብር ከፋዮች የሚከፍሉት ግብር የሚወሰነው በግምት ነው።[19]

ብዙውን ጊዜ አንድ ግብር ከፋይ በአንድ የግብር ዘመን ውስጥ በሚያገኘው ጠቅላላ ገቢና ግብር በሚከፍልበት ገቢ መሃል ልዩነት ይኖራል። ይህ ልዩነት በተለይ

ገቢ ከቅጥር፣ ከሙያና ከዝንባሌ ሥራዎች፣ ከግብርና ሥራዎችና ከማናቸውም የንግድ ሥራዎች በሚገኝበት ሁኔታ ይታያል። የዚህ ምክንያት ግብር ከሚከፈልበት ገቢ ከልል ውጭ የሆኑ ጥቅሞችንና መቀነስ የሚገባቸውን ወጭዎችንና ኪሳራዎችን የሚዘረዝሩ የሕግ አንቀጾች መኖር ነው።

በኢትዮጵያ የገቢ ግብር ሥርዓት ግብር ከሚከፈልበት ገቢ ከልል ውጭ የሆኑ ጥቅሞች የሚለው አነጋገር የሚያመለክተው ከቅጥር በተገኘ ገቢ ላይ ግብር ሲወሰን ግብር የማይጣልባቸውን የተወሰኑ ክፍያዎችንና በዓይነት የሚገኙ ጥቅሞችን ነው። በሌላ በኩል "ተቀናሽ ሂሳብ" የሚለው ሐረግ በአንድ የግብር ዘመን ከተገኘው ጠቅላላ ገቢ ላይ የሚቀነሱትን ገቢውን ለመፍጠር በሚደረግ የሥራ ሂደት ውስጥ የተደረጉ ወጭዎችንና የሚደርሱ ኪሳራዎችን ያመለክታል።

በመሠረቱ አንድ ተቀጣሪ በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ የሚቀበለው ጠቅላላ ገቢ ግብር ይከፈልበታል።[20] ሆኖም ተቀጣሪውን የሚጠቅሙና ለቀጣሪው ወጪን የሚያስከትሉ አራት ዓይነት ክፍያዎች ተቀጣሪው ግብር የሚከፍልበት ገቢ በሚወሰንበት ጊዜ ግብር ከሚከፈልበት ገቢ ከልል ውጭ ሊደረጉ ይችላሉ። እነዚህም የህክምና አገልግሎትን ከሚመለከተው ውጭ በተጨማሪ ቀጣሪው ለተቀጣሪው መጓጓዣንና ትዞን አስመልክቶ የሚያደርጋቸው ክፍያዎች ናቸው።[21]

በትርፍ ላይ የሚከፈለውን ግብር በሚመለከት፣ ግብር የሚከፈልበትን ገቢ ለማግኘት በአንድ የግብር ዘመን ከተገኘው ጠቅላላ ገቢ ላይ ገቢውን በመፍጠር ረገድ የተደረገው ወጭና የደረሰው ኪሳራ ሁሉ ይቀነሳል። ተቀናሽ የሚሆኑና የማይሆኑ የወጭና የኪሳራ ዓይነቶች ዝርዝር በሕጉ ተመልክቷል።[22] ይህ አቀራረብ ተቀናሽ ሂሳቦችን በመለየት ረገድ ከፍተኛ አስተዋጽዖ አለው።

በኢትዮጵያ የገቢ ግብር ሥርዓት ገቢን ማጣመር ይቻላል። ሆኖም የሚከተለው ጥቅላዊ ዘዴን ሳይሆን ሠንጠረዥያዊ ዘዴን ነው። በኢትዮጵያ የገቢ ግብር ሥርዓት ውስጥ ሦስት ዋና ዋና ሠንጠረዦች አሉ። እነሱም፣ አንደኛው ከቅጥር የሚገኙትን

ገቢዎች፣ ሁለተኛው ከግብርና ሥራዎች የሚገኙትን ገቢዎች፣ ሦስተኛው ደግሞ ከሌሎች ማናቸውም የንግድ ሥራዎችና ንብረትን መደበኛ ባልሆነ መንገድ ከማከራየት የሚገኘውን ገቢ ጨምሮ ከሙያና ከዝንባሌ ሥራዎች የሚገኙትን ገቢዎች የሚመለከቱ ናቸው።[23] በተለያዩ ሠንጠረዦች ውስጥ ከሚወድቁና ከአንድ በላይ ከሆኑ ምንጮች ገቢዎች በሚገኙበት ጊዜ በጥቅላዊ ዘዴ እንደሚደረገው ግብር የሚከፈልባቸውን ገቢዎች አንድ ላይ መደመርና ግብሩን በድምሩ ላይ ማስላት አይቻልም። ግብር የሚከፈልባቸውን ገቢዎች ማጣመር የሚቻለው ገቢዎቹ የሚገኙበት ምንጭ በአንድ ሠንጠረዥ ውስጥ የሚወድቅ ሲሆንና ገቢዎቹ የተገኙት በአንድ የግብር ዘመን ውስጥ ሲሆን ብቻ ነው።[24]

ከገቢ ምንጮች አንጻር፣ ማለትም ቅጥርን ብቻ በሚመለከት ገቢውን ለግብር ወቅቶች በማከፋፈል ግብሩ እንዲሰላ በግልጽ የሚደነግግ አንቀጽ አለ። ለምሣሌ አንድ ተቀጣሪ የሦሥት ወር ደሞዙን በአንድ ጊዜ የሚቀበልበት ሁኔታ ቢያጋጥም የሚከፈለው ግብር የሚሰላው በሦሥት ወር ደሞዙ ድምር ላይ አይደለም። በእንደዚህ ዓይነት ሁኔታ መጀመሪያ ጠቅላላው ገቢ ገቢው ለተገኘባቸው ወራት ይካፈልና የሚጠየቀው ግብር ይሰላል።[25]

በአጠቃላይ ከግብርና የሚገኘውን ገቢ በሚመለከት የሚጠየቀው ግብር የሚወሰነው ወደፊት ይገኛል ተብሎ የሚገመተውን ገቢ መሠረት በማድረግ ነው። ግብር በግምት ከሚወሰንባቸው መንገዶች አንዱ በሆነው በዚህ ዘዴ ሰብሉን በቆመ በመመልከት አንድ ገበሬ ያገኛል ተብሎ የሚገመተው ገቢ የአወሳሰኑ መሠረት ይሆናል። ሆኖም እንዲህ ዓይነቱ የግብር አወሳሰን የመጨረሻ ላይሆን ይችላል። ከምርቱ ሽያጭ የሚገኘው ገቢ ይገኛል ተብሎ ከተገመተው ገቢ በታች ለመሆኑ የሚያሣምን ማስረጃ በማቅረብ ግብሩን ማስተካከል ይፈቀዳል።[26]

ግብር በግምት የሚወሰንበት ዘዴ ሥራ ላይ ሲውል ግብር የሚከፈልበትን ገቢ ለማግኘት ከጠቅላላ ገቢ ላይ ተቀናሽ የሚሆንና የማይሆን ሂሣብ ብሎ መለየት አስቸጋሪ ሆኖ ይገኛል። ግብር በግምት በሚወሰንበት ጊዜ ግብር የሚከፈልበትን ገቢ

ለማስላት በሕግ የተፈቀዱትን ግብር የማይከፈልባቸውን ወጪዎችንና ኪሣራዎች በትክክል መለየት እንደማይቻል ግልጽ ነው። በሌላ በኩል የሚከፈለው ግብር በግምት የሚወሰንበት ግብር ከፋይ ሀቱ የፈቀዳቸውን ተቀናሽ ሂሳቦች በሚመለከት ሚዛናዊ አስተያየት ጨርሶ ሊነፈገው አይገባም። ይህ ሁኔታ ከርትዕ ጋር የሚጣጣሙ ውጤቶች የሚያስገኙ ዘዴዎች ሥራ ላይ እንዲውሉ ያስገድዳል። በዚህም መሠረት በእያንዳንዱ የሥራ ዓይነት ላይ ተፈፃሚነት ያላቸው የትርፍ መተመኛ የመቶኛ ልኮች አጠቃላይ ደረጃዎች ሥራ ላይ እንዲውሉ በአስተዳደሩ ተዘጋጅተዋል። ይህም ሲዘጋጅ በሕጉ መሠረት ተቀናሽ የሚሆኑና የማይሆኑ ወጭዎችንና ኪሣራዎችን እንዲሁም ሌሎች አግባብነት ያላቸውን ጉዳዮች ግምት ውስጥ በማስገባት ነው። እያንዳንዱ የትርፍ መተመኛ የመቶኛ ልክ ተፈፃሚ በሚሆንበት የሥራ ዓይነት ላይ የተሠማሩትን ግብር ከፋዮች በሙሉ ይመለከታቸዋል። በመሆኑም ግብር በግምት ሲወሰን አንድ ግብር ከፋይ በአንድ የግብር ዘመን ግብር የሚከፍልበት ገቢ በትርፍ መተመኛ መቶኛው ልክ ከጠቅላላው ገቢ ላይ ተሠልቶ የሚገኘው የትርፍ መጠን ነው።

ግብርን በግምት የመወሰን ተግባር በአንድ በኩል አግባብ ያለውና በተግባር ሊገለፅ የሚችል የትርፍ መተመኛ ልክን በአንድ በተወሰነ የሥራ እንቅስቃሴ ላይ እንዩራዊ ጥናቶችን በማድረግ ለማበጀት በሌላ በኩል አንድ ግብር ከፋይ በአንድ የግብር ዘመን ያገኘውን ትርፍ ለመወሰን የሚያስችሉ መረጃዎችን አለመታከት የመሰብሰብ ጥረትን ይጠይቃል። እነዚህ ሁለት የጥረት አቅጣጫዎች ብቁ የሆኑ የምርምር ስልቶችንና አስተማማኝ የሆነ የመረጃ ትንተና ችሎታን ይጠይቃሉ።

የግብር አወሳሰን ተግባር ተፈፃሚ ከሆኑት በህጉ ከተመለከቱት የግብር ልኮች ጋር በሚገባ መተዋወቅን እንደሚሻ ግልጽ ነው። በኢትዮጵያ የገቢ ግብር ህጎች ውስጥ የግብር ልኮች በሦስት መልክ ተቀርጸዋል።

በቀርጥ የተወሰኑት የመቶኛ ልኮች የእርሻ የአምራቾች የህብረት ሥራ ማህበራትን ሳይጨምር የመንግስት እርሻዎችንና የማናቸውንም ድርጅቶች ግብር የሚከፈልባቸውን ገቢዎች ይመለከታሉ። ከጋራ ልማት ማህበራት በስተቀር እንዲሁ

ያሉ ድርጅቶች ግብር ከሚከፈልበት የዓመት ገቢያቸው 50%ውን ግብር ይከፍላሉ።[27] በቁርጥ የተወሰኑት የመቶኛ ልኮች ከድርሰትና ከግኝት መብት በሚገኘው ክፍያ፣ በአክሲዮን ድርሻና በሽልማት ላይ ተፈፃሚነት አላቸው። ልኮቹም እንደቅደም ተከተሉ 40%፣ 10%፣ 10% ናቸው። ሌላው በቁርጥ የተወሰነ የመቶኛ ልክ የሚታየው ከውጭ አገር ለተሰጠ አገልግሎት የሚፈፀመውን ክፍያ በተመለከተ ሲሆን ልኩም 10% ነው።[28]

በቁርጥ የተወሰነ የመጠን ልክ ተፈፃሚነቱ የሚታየው ከግብርና ሥራ በሚገኘው ገቢ ላይ ነው። በእንዲህ ያሉ ሁኔታ ግብር የሚከፈልበት የዓመት ገቢ ከብር 600 ያልበለጠ ሲሆን ብር 10 ግብር ይከፈልበታል።[29]

መቶኛ እርከናዊ ልኮች ከቅጥር የሚገኝን ገቢ በሚመለከት ተፈፃሚ ይሆናሉ። እንዲሁም ከግብርና ሥራ የሚገኘው ዓመታዊ ግብር የሚከፈልበት ገቢ ከብር 600 በላይ ሲሆንና ከሌሎች የሥራ እንቅስቃሴዎች የሚገኘው ዓመታዊ ግብር የሚከፈልበት ገቢ ከብር 300 በላይ ሲሆን ተፈፃሚነት ይኖራቸዋል።[30] የሚከፈለውን ግብር ለመወሰን እያንዳንዱ መቶኛ እርከናዊ ልክ በሚመለከተው ዓመታዊ ግብር የሚከፈልበት ዝቅተኛና ከፍተኛ የገቢ ድንበሮች መካከል ተፈፃሚ ሲሆን ጠቅላላውን ግብር ለማግኘት በየእርከኑ የተገኙት ውጤቶች የሚደመሩ ይሆናል።

በአጠቃላይ አነጋገር ከመደና ከዝንባሌ ሥራዎችና ከሌሎች ማናቸውም የንግድና የግብርና ሥራዎች የሚገኙ ገቢዎችን በሚመለከት ግብር ከፋዩ ገቢውን ካሳወቀበት ጊዜ አንስቶ በአምስት ዓመት ውስጥ የግብር አወሳሰን መፈጸም አለበት። የገቢ ግብር ባለሥልጣን በዚህ የጊዜ ገደብ ውስጥ ግብሩን ካልወሰነ ገቢያቸውን ያስታወቁ ግብር ከፋዮችን በሚመለከት የመወሰን ሥልጣኑ በይርጋ ይታገዳል።[31] ይሁን እንጂ የይርጋ ገደብ ማናቸውንም የማጭበርበር ሁኔታ የተፈጸመበትን ገቢና ሀብት በተመለከተ ተፈፃሚ አይሆንም።[32]

ግብሩ ከተወሰነ በኋላ የግብር ውሳኔ ማስታወቂያ ተብሎ በሚታወቅ ጽሁፍ ላይ ተገልጾ ግብር ከፋዩ እንዲደርሰው ይደረጋል።[33] የውሳኔ ማስታወቂያው ተከፋይ

የሚሆነው ግብር እንዴት እንደተሰላ በግልጽ በሚያሳይበት መንገድ መዘጋጀት ይኖርበታል። እንዲሁም የሚጣሉ መቀጮዎች ካሉ መጠናቸውንና ዓይነታቸውን መዘርዘር አለበት።[34]

6. የግብር ግዴታዎችን በአስተማማኝ ለማስከበር ሊወሰዱ የሚችሉ እርምጃዎች

ከዚህ ቀደም ሲል የተጠቀሱት ሦስት የገቢ ግብር ዋና ዋና ግዴታዎች መከበራቸውን ለማረጋገጥ ሲባል አለመከበራቸው የግብሩ አካል ሆነው የሚጣሉ መቀጮዎችን እንዲያስከትል ተደርጓል።[35] የሂሳብ መዛግብትንና ደጋፊ ሠነዶችን አለመያዝ በመጨረሻ የተወሰነውን ግብር 20% የመክፈል ቅጣት ያስከትላል።[36] ከንግድ ሥራዎችና ከሙያና ከዝንባሌ ሥራዎች የሚገኙ ገቢዎችን በወቅቱ አለማሳወቅም ይህንኑ መቀጮ ያስከትላል።[37] የግብርና ገቢ ግብርን በተመለከተ ገቢን በወቅቱ አለማሳወቅ የሚያስከትለው መቀጮ በመጨረሻ እንዲከፈል ከተወሰነው ግብር 25% ነው።[38] ግብርን በተገቢው ወቅት አለመክፈል የሚያስከትለው መቀጮ የሚሰላው ለየት ባለ የወለድ አሰተሳሰብን በሚፈነጥቅ መንገድ ነው።

የግብርና ሥራ ገቢን በተመለከተ ግብርን በወቅቱ አለመክፈል ለእያንዳንዱ ሳይከፈል ለዘገየበት ወር ያልተከፈለውን ግብር 25% መቀጮ ያስከትላል።[39] የመቀጮው ጣሪያ ያልተከፈለው ግብር 50% በመሆኑ የሚታሰበው ለሁለት ወራት ብቻ መሆኑ ግልጽ ነው። ከሌሎች ምንጮች የሚገኙትን ገቢዎች በተመለከተ መቀጮው ግብሩ ሳይከፈል ለዘገየበት ለእያንዳንዱ ወር ያልተከፈለውን ግብር 2%ሲሆን ጣሪያው ከላይ እንደተገለጸው ያልተከፈለው ግብር 50% ነው።[40]

በተጨማሪ የግብር ግዴታዎችን አለማክበር ሥራዎቹ የሚካሄዱበትን የንግድ ፈቃድ ወረቀቶች ሊያሰርዝ ወይም ሊያስነጥቅ ይችላል። የገንዘብ ሚኒስቴር በሚያቀርበው ጥያቄ መሠረት ማዘጋጃ ቤቶችና ሌሎች አግባብ ያላቸው የመንግሥት መ/ቤቶች የግብር ግዴታዎቻቸውን የማያከብሩትን ግብር ከፋዮች የንግድ ፈቃድ ወረቀቶች እንዲሰርዙ በህግ ግዴታ ተጥሎባቸዋል።[41]

በፍርድ ቤቶች አማካኝነትም የግብር ግዴታዎች እንዲከበሩ ማድረግ ይቻላል። የአፈጻጸም ክስ በመመሥረት የግብር ግዴታቸውን ያላከበሩ ግብር ከፋዮችን ንብረት በመያዝና እንዲሸጥ በማድረግ ያልተከፈለው ግብር ከሽያጩ ገቢ እንዲከፈል ማድረግ ይቻላል። በተጨማሪ የግብር ሕጎች መጣስ በወንጀለኛ መቅጫ ሕግ መሠረት ሊያስቀጣ ይችላል።[43] ከላይ በተጠቀሱት ምክንያቶችም ግብር ከፋዮች በሕጉ የሚጠበቅባቸውን ግዴታዎች ካለማክበር ይታቀባሉ ተብሎ ይገመታል።

እነዚህ አካላትና መ/ቤቶች ዕቃዎችንና አገልግሎቶችን ለግብር ከፋዮች ማቅረብ ወይም መስጠት ያለባቸው ከአገር ውስጥ ገቢ አስተዳደር መ/ቤት በጽሁፍ ይኸው ሲገለጽላቸው ብቻ እንደሆነ በመመሪያው ታዟል። ምንም እንኳን በአሃዝ የተደገፈ መረጃ ማግኘት አስቸጋሪ ቢሆንም ይህ እርምጃ የግብር ግዴታዎች እንዲከበሩ በማድረግ ረገድ ጉልህ አስተዋፅዖ እንዳለው አያጠራጥርም።

7. <u>ቅሬታዎች፥</u>

በመሠረቱ አንድ ግብር ከፋይ የግብር ውሳኔ ማስታወቂያ እንደደረሰው በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ የገቢ ግብር ባለሥልጣን መ/ቤት ዘንድ በመቅረብ ሂሣቡን ተሳስቦ ግብሩን መክፈል አለበት።[44] ሆኖም አንድ ግብር ከፋይ በግብር አወሳሰኑ ቅር ከተሰኘ ቅሬታውን የሚያሰማበት ሁለት አማራጮች አሉት።

የመጀመሪያው ጉዳይ በአስተዳደር እንዲታይለት መምረጥ ይችላል። ይህን መንገድ ከመረጠ የግብር ውሳኔ ማስታወቂያው እንደገና እንዲታይለት ያመለክታል። የተያቄውም አግባብነት ብዙውን ጊዜ ሦስት አባላት ባሉት ኮሚቴ ይመረመራል። በአጠቃላይ የምርመራው ሂደት የግብር ከፋዩን ፋይል መመልከትና ሥራውን የሚያካሂድበትን ቦታና ሁኔታ ማየትንና መገምገምን ያጠቃልላል። የኮሚቴው ግኝት የግብር ውሳኔው ማስታወቂያው መከለስ ያለበት መሆኑን የሚያረጋግጥ ከሆነ ይኸው ይፈጸምና ሌላ የግብር ውሳኔ ማስታወቂያ ተዘጋጅቶ ለግብር ከፋዩ እንደ አዲስ

እንዲደርሰው ይደረጋል። ሁለተኛው ግብር ከፋዩ ቅሬታው በዳኝነት እንዲታይለት ሊመርጥ ይችላል። ይሀም የገቢ ግብር ባለሥልጣን መ/ቤት በሰጠው የግብር ውሳኔ ማስታወቂያ ላይ ይግባኝ ለማለት በሀግ ከተሰጠው መብቱ ይመነጫል። የይግባኝ መብትን መጠቀም እንዲቻል ግን ሁለት ሁኔታዎች በቅድሚያ መሟላት ይኖርባቸዋል። የመጀመሪያው ይግባኙ መቅረብ ያለበትን ጊዜ ይመለከታል። ይኸውም የግብር ውሳኔ ማስታወቂያው ለግብር ከፋዩ ከደረሰበት ጊዜ አንስቶ በአንድ ወር ውስጥ ይግባኙ እንዲቀርብ የሚያስገድደው ነው። ሁለተኛው በሀጉ የተገለጸውን የገንዘብ መጠን ለገቢ ግብር ባለሥልጣን መ/ቤት በመያዣ መስጠት ነው። ከሁለቱም ቅድመ ሁኔታዎች አንደኛው እንኳን ሳይሟላ ቢቀር የይግባኝ መብትን መጠቀም አይቻልም። በእንዲህ ያለ ሁኔታ የውሳኔ ማስታወቂያው እንደመጨረሻና ትክክለኛ ሆኖ ይቆጠራል። በአጠቃላይም በፍ/ቤቶች ትእዛዝ ተፈፃሚ ይሆናል።[45]

ይግባኙ በመጀመሪያ ደረጃ የሚቀርበው ለዚሁ ጉዳይ ለተቋቋመው ልዩ የዳኝነት አካል ነው።[46] ይህ የዳኝነት አካል በገቢ ግብር ባለሥልጣን መ/ቤት የተወሰነውን ግብር ለመጨመር፣ ለመቀነስ፣ ለማጽናት ወይም ለመሠረዝ እንዲሁም ለጉዳዩ አፈፃፀም አስፈላጊ የሆነውን ትእዛዝ ሁሉ ለመስጠት ሥልጣን ተሰጥቶታል።[47]

የዳኝነት አካሉ በሰጠው ውሳኔ ቅር ከተሰኙ ሁለቱም ወገኖች፣ ማለትም ግብር ከፋዩና የገቢ ግብር ባለሥልጣን መ/ቤት ጉዳዩን በይግባኝ ወደ ፍ/ቤት የማቅረብ መብት አላቸው። ሆኖም ፍ/ቤቶች በፍሬ ነገር ላይ የሚነሱ ክርክሮችን ተቀብለው ከማየት በሕጉ የታገዱ ስለሆነ ይህ የይግባኝ መብት በሕግ ነጥቦች ረገድ ያሉ ቅሬታዎችን ብቻ የሚመለከት ነው። ፍ/ቤቶችም በውሳኔው ላይ በህግ ረገድ ተፈጽሟል የሚሉትን ስህተት ብቻ በማቃናት ጉዳዩን መልሰው ለልዩ የዳኝነት አካሉ መላክ ይኖርባቸዋል።[48]

8. <u>ከግብር ነፃ ስለመሆንና ስለማበረታቻዎች፣</u>

በኢትዮጵያ የገቢ ግብር ሥርዓት ከግብር ነፃ የሚያደርጉ ድንጋጌዎች

ሀ/ በገቢ ግብር አዋጆች
ለ/ በሌሎች የአገሪቱ ሕጎች
ሐ/ በዓለም አቀፍ ውሎችና ስምምነቶች ውስጥ ይገኛሉ።

ቅጥርን በሚመለከት ገቢያቸው ከብር 50 በታች የሆኑ ተቀጣሪዎች የሚያገኙት ገቢ ከግብር ነፃ ነው።[50] በተጨማሪ በአዋጁ በተደነገጉት ሁኔታዎች ልዩ ሙያ የሌላቸው ሠራተኞች የሚያገኙት ገቢ ግብር አይከፈልበትም።[51] እንዲሁም የአንድ በውጭ አገር የሚኖር ሰው ወይም ድርጅት ተቀጣሪ በአመት በኢትዮጵያ ውስጥ የሚቀመጥበት ጊዜ ከ183 ቀናት እስካልበለጠ ድረስና ለሌላ በኢትዮጵያ ውስጥ ለሚኖር ሰው ወይም ድርጅት እስካልሰራ ድረስ ከግብር ነፃ ተደርጓል። ሆኖም በውጭ አገር የሚኖረው ቀጣሪ በኢትዮጵያ ውስጥ የንግድ ሥራ ያለው ከሆነ እንዲህ ዓይነቱ ተቀጣሪ በተጠቀሰው ገቢ ላይ ግብር እንዲከፍል ይደረጋል።[51]

ሌላው ከግብር ነፃ የሚሆንበት ሁኔታ የዲፕሎማቲክና የቆንስላ ጓዶችን የሚመለከት ነው። የአንድ የውጭ አገር መንግሥትን ጥቅም በሚወክሉ አካሎች ውስጥ የሚሰሩ የዲፕሎማቲክ ፓስፖርት ያላቸው የዚሁ መንግሥት ዜጎች የሆኑ ሠራተኞች በዚህ ውስጥ ይጠቃለላሉ። ሆኖም ከግብር ነፃ የሚደረገው መደበኛ ሥራቸውን ለማከናወን የሚከፈላቸው ገቢ ብቻ ነው።[52]

ሌሎች የገቢ ምንጮችን በሚመለከትም ከግብር ነፃ የሚኮንበት ሁኔታ አለ። በአጠቃላይ አነጋገር ከማዘጋጃ ቤቶችና ከከተሞች ከልል ውጭ የሚገኙ የዕደ ጥበብ ባለሙያዎች ከሙያቸው የሚያገኙት ገቢ ከግብር ነፃ ነው።[53] እንዲሁም በሀግ በታወቁ አበዳሪ ድርጅቶች ውስጥ ካላቸው የቁጠባ ሂሣብ ሰዎች የሚያገኙትን ወለድና የውጭ የጠለፋ መድን ሰጭዎች የሚሰበስቡት አረቦን ግብር አይከፈልበትም።[54] በተጨማሪ ከዕድል አሸናፊነት የሚገኙ ከብር 100 ያልበለጡ ገቢዎች ግብር የመክፈል ግዴታ አያስከትሉም።[55] በሠንጠረዥ "ሐ" ሥር ከሚገኙ ምንጮች ገቢ የሚያገኙ ግብር ከፋዮች የዓመት ገቢያቸው ከብር 300 እስካልበለጠ ድረስ ግብር የመክፈል ግዴታ የለባቸውም።[56]

በግብርና ሥራ የተሠማሩትን ሳይጨምር የኅብረት ሥራ ማኅበራት ገቢ ግብር አይከፈልበትም። ሆኖም ገቢው በማህበራቱ አባላት መካከል ከተከፋፈለ እያንዳንዱ አባል ከግብር ነፃ የሚሆነው የዓመት ድርሻው ከብር 500 እስካልበለጠ ድረስ ነው።[57]

ኢትዮጵያ በፊርማ ባጸደቀቻቸው ዓለም አቀፍ ውሎችና ስምምነቶች ውስጥ የሚገኙ ከግብር ነፃ መሆንን የሚመለከቱ ድንጋጌዎች የሚከበሩ ሲሆን በአገሪቱ ውስጥ ተፈፃሚነት አላቸው።[58] በዚህ መሠረት በዓለም አቀፍ ድርጅቶች ለምሳሌ በተባበሩት መንግሥታት ድርጅት ሥር ያሉ ልዩ አካላት /specialized agencies/ ሹማምንት የሚያገኙት ገቢ ግብር አይከፈልበትም።[59]

ከገቢ ግብር አዋጆች በተጨማሪ ሥራ ላይ ባሉ ሌሎች ሕጎች መሠረት ከግብር ነፃ መሆን ይቻላል። ለዕርዳታ ማስተባበሪያና ለመልሶ ማቋቋም ኮሚሽንና ለስፖርት ኮሚሽን የተሰጠው ከግብር ነፃ የመሆን መብት ከላይ ለተጠቀሰው ሁኔታ ሁለት ምሳሌዎች ናቸው።[60]

በአዋጅ ቁጥር 32/1981 መሠረት ለተቋቋሙ የጋራ ልማት ማህበራት በገቢ ግብር ረገድ ማበረታቻ ተደርጓል። አዳዲስ ፕሮጀክቶች ሲከፍቱ ሥራ ከጀመሩበት ጊዜ አንስቶ ለአምስት ዓመታት ከግብር ነፃ እንዲሆኑ ተፈቅዶላቸዋል። ፕሮጀክቶች በሚስፋፉበት ጊዜም ለሦስት ዓመታት ከግብር ነፃ የመሆን መብት ተሰጥቷል። ከዚህም በላይ ግብር በሚከፍሉበት ገቢ ላይ ተፈፃሚ የሚሆነው የግብር መተመኛ ልክ 40% መሆኑ ተጨማሪ ማበረታቻ መደረጉን ያመለክታል።[61] በግብርና፣ በኢንዱስትሪና በሆቴል ሥራዎች ላይ ካፒታል የሚያውሉ ሰዎችና ድርጅቶች ለተወሰነ ጊዜ ከግብር ነፃ ይሆናሉ።[62]

የግብርና ሥራዎችን በተመለከተ አንድ ኢንቬስተር ማምረት ከጀመረበት ጊዜ አንስቶ ለሁለት፣ ለሦስት ወይም ለአምስት ዓመታት ከግብር ነፃ የመሆን መብት አለው። ይህ የሚሆነው ግን ለልማቱ የሚያውለው ካፒታል እንደቅደም ተከተሉ ሀ/

ከብር ሦሥት መቶ ሺህ በላይ ነገር ግን ከብር ሰባት መቶ ሃምሳ ሺህ ያልበለጠ ለ/ ከብር ሰባት መቶ ሃምሳ ሺህ በላይ ነገር ግን ከብር ሁለት ሚሊዮን ያልበለጠ ሐ/ ከብር ሁለት ሚሊዮን በላይ ሲሆን ነው።

የግብርና ሥራው በሚኒስትሮች ም/ቤት ቅድሚያ እንዲሰጣቸው በተወሰነ ክልሎች የሚካሄድ ከሆነ ከግብር ነፃ የሚሆንበት ጊዜ በአንድ ተጨማሪ ዓመት እንዲራዘም ይደረጋል። በእነዚህ ያሉ ክልሎች ካፒታል ማዋል የካፒታሉ መጠን ብር 300,000 ወይም ከዛ ያነሰ ቢሆንም እንኳን ማምረት ከተጀመረበት ጊዜ አንስቶ ለሁለት ዓመታት የገቢ ግብር ከመክፈል ነፃ የመሆን መብት ያስገኛል።

ለኢንዱስትሪ ልማት ካፒታል የሚያውል ሰው ማምረት ከጀመረበት ጊዜ አንስቶ ለሁለት ለሦሥት ወይም ለአምስት ዓመታት ከግብር ነፃ የመሆን መብት አለው። ይህ እንዲሆን በልማት ላይ የሚያውለው ካፒታል እንደቅደም ተከተሉ ሀ/ከብር አምስት መቶ ሺህ በላይ ነገር ግን ከብር አንድ ሚሊዮን ያልበለጠ፣ ለ/ ከብር አንድ ሚሊዮን በላይ ነገር ግን ከብር አምስት ሚሊዮን ያልበለጠ፣ ሐ/ ከብር አምስት ሚሊዮን በላይ መሆን አለበት።

የኢንዱስትሪ ሥራው በሚኒስትሮች ም/ቤት ቅድሚያ እንዲሰጣቸው በተወሰነ ክልሎች የሚካሄድ ከሆነ ከግብር ነፃ የሚሆንበት ጊዜ በአንድ ተጨማሪ ዓመት ይራዘማል። በእንደዚህ ዓይነት ክልሎች ልማት ላይ የሚውለው ካፒታል ብር አምስት መቶ ሺህ ወይም ያነሰ ቢሆንም ከብር ሃምሳ ሺህ እስካላነሰ ድረስ ማምረት ከተጀመረበት ጊዜ አንስቶ ለሁለት ዓመታት ከግብር ነፃ የመሆን መብት ያስገኛል።

ቅድሚያ በተሰጣቸው ክልሎች የሆቴል አገልግሎቶች ማቋቋምን ለማበረታታት ሲባል የሚያቋቁሙት የገቢ ግብር ከመክፈል እንዲሁ ለሁለት ዓመታት ነፃ ይደረጋሉ። ሆኖም ከግብር ነፃ ለመሆን የሚቋቋሙት ድርጅቶች የሆቴልና ቱሪዝም ኮሚሽን ያወጣውን መመዘኛ አሟልተው መገኘት አለባቸው። ለሁለት፣ ለሦሥት ወይም

ለአምስት ዓመታት ከገቢ ግብር ነፃ የተደረጉ የግብርና ወይም የኢንዱስትሪ ልማቶች ከፍተኛ ማስፋፋት ማድረጋቸው ሲረጋገጥ ተጨማሪው ሥራ የሚያስገኘው ገቢ እንደቅደም ተከተሉ ለአንድ፣ ለሁለትና ለሦሥት ዓመታት ከግብር ነፃ ይሆናል።[63]

9. <u>መደምደሚያ፣</u>

በዚህ ስለ ኢትዮጵያ የገቢ ግብር ሥርዓት በሚገልጸው አጭር ጽሁፍ መደምደሚያ ላይ አንዳንድ መሠረታዊ ነጥቦችን ማንሳት ጠቃሚ ይሆናል።

<u>ገቢ ለሚለው ቃል ሕጉ የሰጠው ትርጓሜ</u>

"ገቢ" ለሚለው ቃል የኢትዮጵያ የገቢ ግብር ሕጎች የሰጡት ትርጓሜ ችግር የለበትምን? ከፍ ብሎ ለቀረበው ጥያቄ የሚሰጠው መልስ "አዎ አለበት" የሚል ነው። በመጀመሪያ ገቢ የሚለው ቃል የተተረጎመበት ቋንቋ ግልጽነት ይጎድለዋል። ይኸውም በኢትዮጵያ ውስጥ መገኘት ያለበት "ገቢው" ራሱ መሆኑ ወይም "ምንጩ" ማለትም ለገቢው መገኘት ምክንያት የሆነው የሥራ እንቅስቃሴ መሆኑ ግልጽ አይደለም። ሁለተኛ በህጉ ውስጥ የሚገኙ ሌሎች ድንጋጌዎች እንደሚያረጋግጡት ሁሉ ገቢ የሚለው ቃል የንግድ ዋጋ ያላቸውን አገልግሎቶች እንደሚሸፍን የሚጠቁም አነጋገር ትርጉሙ አልያዘም። ስለዚህ ከፍ ብሎ የተጠቀሱትን ችግሮችና ሌሎች ጉድለቶች የሚያስተካክል ትርጉም ገቢ ለሚለው ቃል መሻት አስፈላጊ ይሆናል።

<u>የአክሲዮን ድርሻና ከባለመብትነት /royalty/ የሚገኝ ክፍያ፣</u>

በአክሲዮን ድርሻና ከባለመብትነት በሚገኝ ክፍያ ላይ የተጣሉት ግብሮች ያላቸው ተግባራዊነት እስከምን ድረስ ነው? እነዚህ ግብሮች የኢትዮጵያ የቀጥተኛ ግብር ሥርዓት ክፍል ከሆኑ ከአሥር ዓመታት በላይ ሆንዋል። ይሁንና እነዚህን ግብሮች ሥራ ላይ ለማዋል በተደረጉት ሙከራዎች ሁሉ ችግሮች አጋጥመዋል።

በኢትዮጵያ ውስጥ ትርጫፎች ወይም ተገኞች ያሏቸው ድንበር ዘለል ኩባንያዎችን በተመለከተ በሕጉ ውስጥ ምንም ድንጋጌ ባለመኖሩ እነዚህን የአክሲዮን ድርሻ ግብርን ወስና ለማስከፈል የማይቻል ሆንዋል። ኩባንያው በኢትዮጵያ ውስጥ ተቋቁሞ የተመዘገበ ቢሆን እንኳን ግብር የመክፈል ኃላፊነት የሚኖረው ትርፍ መኖሩ ሲገለጽና የአክሲዮን ድርሻው ሲከፋፈል ብቻ በመሆኑ ባለአክሲዮኖች በጠቅላላ ስብሰባዎቻቸው ትርፍ የመከፋፈሉን ጥያቄ ላልተተወሰነ ጊዜ ማስተላለፍ ይችላሉ። ከዚሁ ጋርም ከኩባንያው ጋር መስል የብድር ውል በመፈጸም ወይም ሌላ ዘዴ በመፍጠር ከአክሲዮን ድርሻ የሚያገኙትን ጥቅም ማስጠበቅ ይችላሉ። በዚህ የተነሣ የግብሩ አሰባሰብ ተፈፃሚ እንዳይሆን ማድረግ ይችላሉ። 40% በሆነ ከፍተኛ ልክ የሚሰበሰበው ከባለመብትነት በሚገኝ ክፍያ ላይ የተጣለው ግብር የአእምሮ የፈጠራ ሥራዎችን እንደማያበረታታ ግልጽ ነው። ይህም ሁኔታ ተፈፃሚነቱ ተቀባይነት እንዳይኖረው አድርጓል። በተጨማሪ በገቢ ግብር ሕጋጋት ውስጥ የዚህ ግብር ተፈፃሚነት ያለው ክልል በግልጽ ካለመመልከቱ በላይ ስለግኝትና ስለ ድርሰት መብቶች የሚወስን የተለየ ህግ የለም። እነዚህ ሁኔታዎች ይህንን ግብር ሥራ ላይ ለማዋል አስቸጋሪ አድርገውታል። በመሆኑም ያለውን የኢትዮጵያ ተጨባጭ ሁኔታ መሠረት በማድረግ ከላይ የተጠቀሱትን ግብሮች እንደገና መገምገም ግድና አስፈላጊ ይሆናል።

ከውጭ አገር ለተሰጡ አገልግሎቶች የሚደረግ ክፍያ፥

ከውጭ አገር ለተሰጡ አገልግሎቶች በሚደረጉ ክፍያዎች ላይ የተጣለውን ግብር በተግባር ለመተርጎም በሚሞከርበት ጊዜ ቢያንስ ሁለት ችግሮች ይጋረጣሉ። በመጀመሪያ ግብሩ የአገልግሎቱ ከንውን ከኢትዮጵያ ውጭ በሆነበት ሁኔታ ተፈፃሚነት እንዲኖረው የታቀደ መሆኑ ግልጽ አይደለም። ይህ ታቅዶ ከሆነ የተባለው ግብር ማናቸውም በጥሬ ገንዘብ ወይም በዓይነት የሚገኝ ጥቅም "ገቢ" እንዲባል ምንጩ በኢትዮጵያ ውስጥ መሆን አለበት ከሚለው መሠረተ ሃሳብ በልዩነት የሚታይ ይሆናል። በሁለተኛ ደረጃ ግብሩ በአጋጣሚ የሚሰጥን አገልግሎት ብቻ እንዲመለከት ወይም የተከታታይነት ባህርይ ያለውን ጨምሮ ከውጭ አገር የተሰጠ ማናቸውንም

አገልግሎት እንዲመለከት የታቀደ መሆኑ በእርግጠኝነት አይታወቅም። ስለዚህ ይህንን ግብር የሚመለከቱ ድንጋጌዎች ማሻሻያ ሊደረግላቸው ይገባል።

<u>መደበኛ ያልሆነ የንብረት ኪራይ፣</u>

ንብረት መደበኛ ባልሆነ መንገድ በማከራየት በሚገኝ ገቢ ላይ የተጣለውን ግብር በተመለከተ በግብሩ አወሳሰንና አከፋፈል መካከል አለመጣጣም ይታያል። ግብሩ ገቢው ከተገኘበት ቀን አንስቶ በአንድ ወር ጊዜ ውስጥ እንዲከፈል ሲደረግ አወሳሰኑ ግን በዓመታዊ ግብር የሚከፈልበትን ገቢ ተመስርቶ በተቀረጸው በሠንጠረዥ "ሐ" መሠረት እንዲሆን ተደርጓል። ይህ አደናጋሪ ሁኔታ ንብረትን መደበኛ ባልሆነ ሁኔታ በማከራየት በሚገኘው ገቢ ላይ ግብሩን ወስኖ የማስከፈሉን ተግባር አስቸጋሪ አድርጎታል። ይህ ችግር አንድ ግብር ከፋይ ንብረትን መደበኛ ባልሆነ መንገድ በማከራየት ከሚያገኘው ገቢ በተጨማሪ ለምሳሌ ከንግድ ሥራ ገቢ በሚያገኝበት ጊዜ ለግብሩ አወሳሰን ገቢዎቹን የማጣመሩን ተግባር ውስብስብ ያደርገዋል። ከነዚህ ከፍ ብሎ ከተጠቀሱት ችግሮች አኳያና በህግ ተለይቶ ካልተመለከተ ማናቸውም ምንጭ ወይም የሥራ እንቅስቃሴ የተገኘ ገቢ ሁሉ በሠንጠረዥ "ሐ" መሠረት ግብር የሚከፈልበት ከመሆኑ አንፃር ሲታይ ንብረትን መደበኛ ባልሆነ መንገድ በማከራየት ስለሚገኘው ገቢ ግብር አከፋፈልና አወሳሰን የሚደነገጉት አንቀፆች እንዲሻሩ የሚቀርብ ሃሣብ እንኳን ትኩረት ሊሰጠው ይገባል።

<u>የመንግሥት የልማትና የገንዘብ ድርጅቶች ግብር የመክፈል ግዴታ፣</u>

የመንግሥት የልማትና የገንዘብ ድርጅቶች ለማዕከላዊ መንግሥት ትርፋቸውን ሁሉ ፈሰስ የማድረግ ግዴታ እያለባቸው ግብር እንዲከፍሉ ማድረግ አግባብ ነውን? አሁን ካሉት ተጨባጭ ሁኔታዎች ራስን በማግለል ነገሩ ሲታይ ከፍ ብሎ የቀረበው ጥያቄ መልስ አሉታዊ መሆኑ አይታበልም። በአንድ ግብር ከፋይና በዛው ባገኘው ገቢ

ላይ ጫና የገቢ አሰባሰብ ሥልቶችን ወይም ዘዴዎችን በአንድ ጊዜ ተፈፃሚ ማድረግ የሰው ኃይልን ጊዜንና ሃብትን የሚያባክን የአሠራር ድርብርቦሽ እንዲሚያስከትል ግልፅ ነው። ይሀም መንግሥትን አስፈላጊ ላልሆነ ከፍተኛ ወጭ ይዳርጋል። ይሁን እንጂ የመንግሥት የልማትና የገንዘብ ድርጅቶችን በሚመለከት የገቢ ግብርን ተፈፃሚ ማድረግ ያለው ጎጂ ገጽታ የሚታወቅ ቢሆንም ሌላውን አመለካከት ማጤን ተገቢ ሆኖ ይገኛል። ጥያቄው የመንግሥትና የገንዘብ ድርጅቶችን አስመልክቶ የገቢ ግብር ተፈፃሚነት የሚያስከትሎበትን ትክክለኛ ወቅት የመወሰን የጊዜ ጥያቄ ነው። ከአንድ የአሠራር ኃይነት ፍጹም አዲስ ወደሆነ ሌላ አሠራር በፍጥነት መዞር ብዙውን ጊዜ ማንኳና የብቃት ጉድለት ያስከትላል። ምናልባትም ይህ የመንግሥት የገንዘብ ፖሊሲዎችን በማስፈጸም ረገድ የበለጠ ጉልህ ሆኖ ይታያል።

አሁን ባሉት ሁኔታዎች በመንግሥት የልማትና የገንዘብ ድርጅቶች ላይ የገቢ ግብርን ተፈፃሚ ማድረግ ተገቢ ነው የሚባልባቸው ምክንያቶች ለቁጥጥር ኃላማዎች ስለሚያገለግልና በተለይ የምጣኔ ሃብት ክንውኖችን ለመገምገም ስለሚጠቅም ነው። ቢሆንም የመንግሥት የልማትና የገንዘብ ድርጅቶች ገቢ ግብር የመክፈል ግዴታ እስካለባቸው ድረስ ጎጂ ገጽታዎቹን ለመቀነስ ሲባል ሥራዎችን በቅንጅት መምራት ወይም ማካሄድ አስፈላጊ መሆኑ ግልጽ ነው።

<u>የገቢ ግብር ልኮች፣</u>

ጉልህ የንረት እርከን የሚታይባቸው አሁን ሥራ ላይ ያሉት የገቢ ግብር ልኮች በሀብረተሰቡ ውስጥ ያለውን የገቢ መራራቅ ለማጥበብ መታቀዳቸው ግልጽ ነው። ገቢው በጨመረ ቁጥር የግብሩ ጫናም ይበልጥ መክበዱን ያሳያሉ።

የአሁኑ የገቢ ግብር ልኮች አወቃቀር ሕጋዊ በሆነ መንገድ ትርፍ በሚያስገኙ ሥራዎች ላይ ለመሠማራት የሚደረገውን የግል ጥረት የማያበረታታ በመሆኑም ለንቀፊታ የተጋለጠ ነው። ትጥርን በሚመለከት ግብር የሚከፈልበት የወር ገቢ ከብር

3,500 በላይ ሲሆን በልዩነቱ ላይ የሚከፈለው ግብር 85% ነው። የግብርና ሥራዎችን በተመለከተ ደግሞ ግለሰብ ገበሬዎችና የእርሻ አምራቾች የህብረት ሥራ ማህበራት የሚያገኙት ግብር የሚከፈልበት የዓመት ገቢ ከብር 36,000 በላይ ሲሆን በልዩነቱ ላይ ተፈፃሚ የሚሆነው ልክ 89% ነው። ለሌሎች የሥራ እንቅስቃሴዎች ግለሰቦች የሚያገኙት ግብር የሚከፈልበት የዓመት ገቢ ከብር 24,000 በላይ ሲሆን በልዩነት ተፈፃሚ የሚሆነው 59% ነው። እንግዲህ ከፍ ብሎ ከተገለጸው ለብሔራዊ ዕድገት ጉልህ አስተዋፅዖ እንዲያደርግ በሚጠበቀው ለግል ሥራ በማንግግት ላይ እነዚህ ልኮች ያላቸውን ጎጂ አዝማሚያ በተሻለ መገመት ይቻላል።

የግብር የዳኝነት አካላት፥

የተለዩ የዳኝነት አካላትን ማቋቋም ያስፈለገው በመደበኛ ፍ/ቤቶች ላይ ሊደርስ የሚችለውን የሥራ ጫና በመቀነስ ረገድ አስተዋፅዖ ይኖራቸዋል በሚል አስተሳሰብ እንደሆነ ይገመታል። ይሁን እንጂ ብዙውን ጊዜ ተከራካሪ ወገኖች የዳኝነት አካላት በሰጧቸው ውሳኔዎች ላይ ለመደበኛ ፍ/ቤቶች ይግባኝ የሚያቀርቡ ስለሆነ ከፍ ብሎ የተጠቀሰው አመለካከት ያለውን ጥንካሬ በአመዛኙ ያጣል። በተጨማሪ የመደበኛ ፍ/ቤቶች ሥልጣን በህግ ረገድ በሚነሱ ክርክሮች ላይ ብቻ መገደቡና ፍ/ቤቶቹ ለመጨረሻ ውሳኔ ጉዳዮቹን ለዳኝነት አካላቱ መልሰው እንዲልኩ መደረጉ የፍርድ ሥራ አካሄዱን አለአግባብ ያራዝመዋል።

ስለዚህ የተለዩ የግብር የዳኝነት አካላት መኖራቸው ያለው ጥቅምና ጉዳት በጥንቃቄ መመዘንና እንዲያውም አስከናካቴው እነዚህን አካላት በማስቀረት በምትኩ በመደበኛ ፍ/ቤቶች መዋቅር ውስጥ በአጠቃላይ የግብር ጉዳዮችን ብቻ የሚመለከቱ ችሎቶችን ማቋቋም የሚያስገኘውን ጥቅም መገምገም አስፈላጊ ይሆናል።

የህብረት ሥራ ማህበራት

ህብረት ሥራ ማህበራትን ከግብር ነፃ የማድረግ ሃሣብ መቋቋማቸውን ለማበረታታት ካለው አስፈላጊነት የመነጨ መስሎ ይታያል። በህግ አወጣጡም ቢሆን የግብር ጫና በቁጠባ ላይ አነስተኛ በፍጆታ ላይ ከፍተኛ ሊሆን ይገባል ከሚለው መሠረተ ሃሣብ ጋር ተስማሚ ሆኖ የገኛል፥ ይሁን እንጂ የእርሻ የህብረት ሥራ ማህበራት ከገቢ ግብር ነፃ የመሆናቸው ነገር አደናጋሪ የመሆኑ ጉዳይ፥ የህብረት ሥራ ማህበራት ዓባላትን አስመልክቶ ያሉት ከግብር ነፃ የሚያደርጉ አንቀፆች በአጠቃላይ አነጋገር ዓላማውን የሚያፈርሱ የመሆናቸው ጉዳይ፥ እንዲሁም ግብር መክፈል ካለባቸው የህብረት ሥራ ማኅበራት ዓባላት ግብሩን ወስኖ ለመሰብሰብ አዳጋች የመሆኑ ጉዳይ ትኩረት የሚሹ ትልህ ችግሮች ሆነው ይገኛሉ።

በግብር አስተዳደር የህዝባዊ ድርጅቶች ተሳትፎ፥

የገበሬ ማህበራት በግብር አስተዳደር ውስጥ ያላቸው ተሳትፎ የቱን ያህል ጠቀሜታና ቅልጥፍና አስገኝቷል? አግባብነት ያላቸው ህዝባዊ ድርጅቶች የግብር አስገቢው ባለሥልጣን ተቀጽላ ክንድ በመሆን በግብር አስተዳደር ተሳትፎ ቢያደርጉ የመንግሥት ግብር የመሰብሰብ አቅም የሚጨምር መሆኑ ግልጽ ስለሆነ ይህ ጉዳይ ትኩረት ሊሰጠው የሚገባ መሆኑ አያስገርምም። ቀደም ሲል እንደተገለጸው በዚህ ረገድ የገበሬ ማህበራት የመጀመሪያ ተመክሮ አላቸው። በዚህ ልምድ ላይ ትክክለኛ ግምገማ ቢደረግ መሻሻል የሚያስፈልጋቸውን የነገር አካባቢዎች ለይቶ ለማወቅ ብቻ ሳይሆን ለወደፊቱ የተሻሉ ዘዴዎችን በመቀየስ ተመሳሳይ እርምጃዎችን ለመውሰድ ያግዛል። ሆኖም በአጠቃላይ አነጋገር የህዝቡ አጠቃላይ የትምህርት ደረጃና የግብር ንቃት እንዲሁም በህጎችና በመመሪያዎች ውስጥ ተግባርና ኃላፊነት በግልጽ ተለይተው መመልከታቸው የእንዲህ ያለውን ዕቅድ ተግባራዊነት ይወስናሉ።

ለማጠቃለል፥ አሁን ባለው የገቢ ግብር ሥርዓት ውስጥ የሚታዩት ችግሮች ከዚህ የበለጠ ብዙና የተለያዩ ናቸው። የገቢ ግብሮች አጥጋቢ የመንግሥት የገንዘብ ፖሊሲዎች ማስፈፀሚያ መሳሪያዎች ሆነው እንዲያገለግሉ ሁኔታዎቹን በአጣዳፊ ማሻሻል አስፈላጊ ነው። የገቢ ግብሮችን ትክክለኛና አንድ ወጥ አፈፃፀም የሚያደናቅፉ ማናቸውንም ችግሮች ማስወገድ አስፈላጊነት አያጠያይቅም። ይህንና ሥርዓቱን የማሻሻሉ ተግባር ብዙ ሥራ ይጠይቃል። በገቢ ግብር ሥርዓት አፈጻጸም ላይ ያሉት ማነቆዎች ከፖሊሲ፥ ከህግ ወይም ከአስተዳደር የመነጩ ሊሆኑ ይችላሉ። ስለዚህ የማሻሻሉ ተግባር ከነዚህ ሦሥት መሠረታዊ ዘርፎች አኳያ መከናወን ይኖርበታል።

ማስታወሻዎች

1. የዚህ ጽሁፍ አዘጋጅ "የገቢና የንብረት ግብሮች በኢትዮጵያ፥ መሠረታዊ ተግባሮችና ዋና ዋና ገጽታዎች" በሚል ርዕስ የመንግሥት የገንዘብ እድገትን በሚመለከት በተዘጋጀው የኢትዮጵያ ብሄራዊ የስልጠና ወርክ ሾፕ ላይ የውይይት ጽሁፍ ለማቅረብ ዕድል አጋጥሞት ነበር። ነገር ግን የተባለውን ወርክ ሾፕ አዘጋጅቶ የነበረው የአፍሪካ ኢኮኖሚክ ኮሚሽን ከገንዘብ ሚኒስቴር ጋር በመተባበር ሲሆን የተካሄደው እንደ አውሮፓውያን አቆጣጠር ከ 22 እስከ 26 ኦክቶበር 1984 ዓ.ም. ነበር።

   የዚህ ጽሁፍ አዘጋጅ ከላይ የተጠቀሰውን ጽሁፍ ያለምንም ለውጥ እንዳለ በዚህ ህግ መጽሄት የማውጣት እቅድ ነበረው። ዳሩ ግን ረጅም በመሆኑ ሰፊ ቦታ የሚጠይቅ ሆኖ ስለተገኘ ማሳጠር ግድ ሆንዋል። በተጨማሪም በመጀመሪያ ጊዜ ጽሁፉ ከቀረበ በኋላ ለጉዳዩ አግባብ ያላቸው የገቢና ሌሎች ሕጎች ስለወጡ በዚሁ መሠረት በጽሁፉ ላይ ማሻሻያዎች ማድረግ አስፈላጊ ሆንዋል።

ከዚህ ጽሁፍ ርዕስ ለመረዳት እንደሚቻለው ለማሳጠር ሲባል በቀድሞው ጽሁፍ ውስጥ ስለንብረት ግብር የቀረበው ገለጻ ሁሉ ቀሪ ሆንዋል። በሌላ በኩል በመጀመሪያው ጽሁፍ ውስጥ ስለ ገቢ ግብር የተገለጸው ባመዛኙ ለውጥ ሳይደረግበት እንዳለ ቀርቧል።

2. አዋጅ ቁጥር 173/1953 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 3ን ይመለከቷል። በዚህ ጽሁፍ በግልጽ ካልተነገረ በስተቀር የተጠቀሱት አንቀፆች በሙሉ የሚመለከቱት ይህንን አዋጅ ነው።

3. በልዩነት የሚታየው ከውጭ አገር ለተሰጡ አገልግሎቶች በሚደረገው ክፍያ ላይ የተጣለው ግብር ነው።

4. የአማርኛውን ቅጂ አንቀጽ 4/"ሀ" እና "ለ"/ን እና የአዋጅ ቁጥር 77/1968ን አንቀጽ 3/9/ ይመለከቷል።

5. አንቀጽ 4 /"ሐ"፥ "መ" እና "ሠ"/ን ይመለከታል።

6. አንቀጽ 6

7. አንቀጽ 3 /ለ/

8. አንቀጽ 3/ሀ/ን ከአዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 3/3/ ጋራ ያነፃፅርዋል። ሀ/ የአምራቾች የህብረት ሥራ ማኅበራት በአዋጅ ቁጥር 173/1953 /እንደ ተሻሻለው/ "ድርጅት" ለሚለው ቃል ከተሰጠው ትርጉም ውጭ ናቸው። ለ/ በዚህ ጽሁፍ ውስጥ "የጋራ የልማት ማኅበራት" ትርጉም በአዋጅ ቁጥር 32/1981 የተሰጠ ነው።

9. የህግ ክፍል ማስታወቂያ ቁጥር 258/1955።

10. አንቀጽ 31 እና አንቀጽ 34 /"ለ"፣ "ሐ"፣ "መ" እና "ሠ"/።

11. የሕግ ክፍል ማስታወቂያ ቁጥር 258/1955 አንቀጽ 21 /2፣3 እና 4/።

12. አንቀጽ 32፣ 33 እና 45። ምንም እንኳን ሕጉ በዚህ ጉዳይ ላይ የሚናገረው ነገር ባይኖርም፣ በልምድ በዓለም አቀፍ ድርጅቶች ውስጥ የሚሠሩና ግብር የመክፈል ግዴታ ያለባቸው ተቀጣሪዎች ራሳቸው በመቅረብ የየወሩን ገቢያቸውን ለግብር አስገቢው ባለሥልጣን በማስታወቅ በገቢው ላይ የሚጠየቀውን ግብር መክፈል አለባቸው።

13. የህግ ክፍል ማስታወቂያ ቁጥር 258/1955 አንቀጽ 25 በተጨማሪ አንቀጽ 35 እና 46ን ይመለከቷል። የኢትዮጵያ በጀት ዓመት ከሐምሌ 1 ቀን እስከ ሰኔ 30 ቀን ድረስ ያለው ጊዜ መሆኑን ይገነዘቧል።

14. አንቀጽ 34 /ለ/።

15. አንቀጽ 17 እና 20።

16. አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 13። ገቢን የማሳወቅና ግብሩን የመክፈል ግዴታ ገበሬው ገቢውን ያገኘው ከታሕሣሥ 1 ቀን በፊት ቢሆንም እንኳን ገቢውን ካገኘበት ቀን አንስቶ በ30 ቀናት ውስጥ መፈጸም እንዳለበት ይገነዘቧል።

17. አንቀጽ 22።

18. አንቀጽ 39 እና አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 21።

19. አንቀጽ 40 እና አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 21።

20. አንቀጽ 8።

21. የሕግ ክፍል ማስታወቂያ ቁጥር 258/1955 አንቀጽ 4።

22. አንቀጽ 16ን ከሕግ ክፍል ማስታወቂያ ቁጥር 258/1955 አንቀጽ 16 እና 17 ጋራ በማጣመር እንዲሁም አዋጅ ቁጥር 77/1968 እንደተሻሻለው አንቀጽ 24ን ይመለከቷል።

23. አንቀጽ 4፣7 /ለ/ /2/ እና 12/"ለ" "ሀ" እና መ"/ እና አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 25/1 እና 2/።

24. አንቀጽ 5ን ከሕግ ክፍል ማስታወቂያ ቁጥር 258/1955 አንቀጽ 34 /ሐ/ ጋር በማጣመር ይመለከቷል። እንዲሁም ከአዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 23 ጋር ያነፃፅርዋል።

25. አንቀጽ 7/ሀ/።

26. አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 15። የገበሬ ማህበራት በግብር አወሳሰን ይሳተፋሉ፣ እንዲያውም አብዛኛው ሥራ በእነርሱ ላይ ወድቋል። /አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 16።

27. አንቀጽ 12 "ሐ" እና አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 25/1/።

28. አንቀጽ 17።

29. አንቀጽ 17 እና 20።

30. ለቅጥር አንቀጽ 7 /ሀ/ /2/፣ ለግብርና ሥራ አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 25/2/፣ እና ለሌሎች የገቢ ምንጮች አንቀጽ 12/ሀ/ /2/ን ይመለከቷል።

31. አንቀጽ 41 እና አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 26/1/።

32. አንቀጽ 70 እና አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 26/2።

33. አንቀጽ 47 እና 48።

34. የሕግ ክፍል ማስታወቂያ ቁጥር 258/1955 አንቀጽ 34/መ/ እና አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 27/1/።

35. አንቀጽ 69 እና አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 40።

36. አንቀጽ 68 እና አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 39/2። የገንዘብ ሚኒስትር እስካሁን ድረስ ደንብ ባለማውጣቱ የግብርና ሥራ ገቢን በተመለከተ የተጣሉትን መቀጮዎች ሥራ ላይ ማዋል አስቸጋሪ ሆኖ መቆየቱን ይገነዘቧል።

37. አንቀጽ 66።

38. አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 39/3/። ወደሌላ ድንጋጌ ከመምራት ይልቅ መቀጮውን በግልጽ ማስፈር የተሻለ በሆነ ነበር።

39. አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 39/1/።

40. አንቀጽ 67።

41. አንቀጽ 27።

42. አንቀጽ 62 እና 63 እንዲሁም አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 41።

43. አንቀጽ 70 እና አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 43። አግባብ ያላቸው የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁጥሮች 354-356፣ 362 እና 70 ናቸው።

44. አንቀጽ 46።

45. አንቀጽ 54 እና 55ን ከአዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ ከአንቀጽ 27/2/ እና 28 ጋራ ያነፃፅርዋል።

46. አንቀጽ 49 እና አዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 29።

47. አንቀጽ 56። ከአዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 33 ጋራ ያነፃፅርዋል።

48. አንቀጽ 58-60። ከአዋጅ ቁጥር 77/1968 /እንደተሻሻለው/ አንቀጽ 34 እና 35 ጋራ ያነፃፅርዋል። የግብርና ሥራ የገቢ ግብርን በተመለከተ የአውራጃ ፍቤት በሰጠው ውሳኔ ይግባኝ አይቀርብበትም።

49. አንቀጽ 7/ለ/ /1/።

50. አንቀጽ 18 /ሐ/ ከህግ ክፍል ማስታወቂያ ቁጥር 258/1955 አንቀጽ 10 ጋራ በማጣመር ይመለከቷል።

51. አንቀጽ 18 /መ/ ከሕግ ክፍል ማስታወቂያ ቁጥር 258/1955 አንቀጽ 11 ጋራ በማጣመር ይመለከቷል።

52. አንቀጽ 18 /ሰ/።

53. አንቀጽ 18 /ለ/። ከግብር ነፃ የሚያደርጋቸው መብት ተጠቃሚ ለመሆን እንዲህ ያሉት ሰዎች በቋሚነት ወይም በመደበኛነት ሠራተኞች መቅጠር አይኖርባቸውም። ከ1952 ዓ.ም የኢትዮጵያ ንግድ ህግ ቁጥር 9 ጋራ ያነፃፅርዋል።

54. አንቀጽ 18 /"ሠ" እና "ረ"/።

55. አንቀጽ 17 /ለ/ /1/።

56. አንቀጽ 12/ለ/ /2/።

57. አዋጅ ቁጥር 155/1971 አንቀጽ 2/4/።

58. አንቀጽ 18 /ሸ/።

59. የተባበሩት መንግሥታት ልዩ መብቶችና የማይደፈሩ መብቶች ቃል ኪዳን (ከንቬንሽን) ክፍል 18 አንቀጽ 5 እና የተባበሩት መንግሥታት የተለዩ አካላት ልዩ መብቶችና የማይደፈሩ መብቶች ቃል ኪዳን ክፍል 19 አንቀጽ 6።

60. አዋጅ ቁጥር 203/1973 አንቀጽ 9 እና አዋጅ ቁጥር 92/1968 አንቀጽ 23።

61. አዋጅ ቁጥር 32/1981 አንቀጽ 27/5/ እና /10/።

62. የመንግሥት ምክር ቤት ልዩ ድንጋጌ ቁጥር 17/1982 አንቀጽ 11 እና 12።

63. በመንግሥት ምክር ቤት ልዩ ድንጋጌ ቁጥር 17/1982 አንቀጽ 2/2/ መሠረት "ከፍተኛ መስፋፋት" ማለት የማምረት ወይም አገልግሎት የመስጠት ችሎታን 50% ወይም ከዚያ በላይ ማሳደግ ማለት ነው።

64. አንቀጽ 34/ለ/። ከ1952 ዓ.ም. የኢትዮጵያ ንግድ ሕግ አንቀጽ 419 እና 420 ጋራ ያነፃፅርዋል።

አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈጽሟቸው ተግባሮች በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት ያለ ኃላፊነት*

በንጋቱ ተስፋዬ**

ጠቅላላ

በኢትዮጵያ የፍትሐብሔር ህግ ቁጥር 2027 መሠረት አንድ ሰው ሦስት ዓይነት ኃላፊነት ሊመጣበት ይችላል። አንደኛ፥ አንድ ሰው በራሱ ጥፋት[1] በሌላ ሰው ላይ ጉዳት ካደረሰ ኃላፊ ይሆናል። ሁለተኛ፥ ህጉ የሚያዝ ሲሆን፥ አንድ ሰው "የሚያከናውነው ሥራ"[2] ወይም በጠባቂነት ወይም በባለሀብትነት የያዘው "ንብረት"[3] በሌሎች ላይ ላደረሰው ጉዳት ኃላፊ ይሆናል። በመጨረሻም፥ አንድ ሌላ ሰው በፈፀመው ጥፋት ምክንያት ወይም ህጉ በሚያዘው ሁኔታ ኃላፊነት ሲመጣበት ለዚህ ለመጣው ኃላፊነት ሕጉ ኃላፊ ትሆናለህ ሲለው ኃላፊ ይሆናል።

የመጀመሪያው ዓይነት ኃላፊነት፥ ማለትም በራስ ጥፋት ላይ የተመሠረተው ኃላፊነት፥ የሁሉም አገሮች መሠረታዊ የሆነ ውል ሳይኖር የሚደርስ ኃላፊነት ህግ ነው። ይህ የሆነበት ምክንያትም የፍትሐብሔር ኃላፊነት እንዲኖር ጥፋት /ወይም የበደል ተግባር/የተፈፀመ መሆን አለበት የሚለው አስተሳሰብ ከማናቸውም ኅብረተሰብ የፍትሕ ስሜት ጋራ የሚጣጣም ሆኖ ስለሚገኝ ነው። በሌላ በኩል ደግሞ አንዳንድ ፀሐፊዎች ሁለተኛውን ዓይነት ኃላፊነት፥ ማለትም ያለጥፋት ኃላፊ መሆንን፥ እንደ ማህበራዊ የፍትሕ መጓደል አድርገው ይመለከቱታል። "ይህ ዓይነት የፍትሐብሔር

---

* ይህ ጽሁፍ በ1980 ዓ.ም. ተዘጋጅቶ በዚያው ዓመት ለወቅቱ የመጽሄቱ አዘጋጆች ተሰጥቶ የነበረ ነው።

** ረዳት ፕሮፌሰር፥ ህግ ፋኩልቲ፥ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ።

አላፊነት በወንጀል ጉዳይ በአንድ ንፁሕ ሰው ላይ ከሚሰጥ የቅጣት ፍርድ ጋራ ተመሳሳይ ነው"[4] በማለት ይነቅፉታል።

<u>በልዩ ሁኔታዎች</u> ያለጥፋት አላፊነት እንዲኖር በሚደገፉትና ይህን ዓይነቱን አላፊነት ፈፅሞ በሚቃወሙት መካከል ያለው ልዩነት የሚመነጨው ሁለቱ ወገኖች ውል ሳይኖር ለሚደርሰው አላፊነት ህግ ካላቸው አመለካከት ይመስላል። ያለጥፋት አላፊ መሆንን ፈፅሞ በሚቃወሙት ሰዎች አመለካከት የውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነት ህግ ዋነኛ ተግባር ቁጥጥር ማድረግ፥ ማለትም በደል እንዳይፈፀም መከላከልና አጥፊን መቅጣት ነው። ለእነርሱ ጉዳት የደረሰባቸውን ወገኖች ማስካስ በሁለተኛ ደረጃ የሚታይ የህጉ አላማ ነው።[5] በአንዳንድ ልዩ በሆኑ ሁኔታዎች ያለጥፋት አላፊነት እንዲኖር የሚደግፉት ሰዎች በበኩላቸው የውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነት ህግ ተቀዳሚ አላማ ገለሰቦች ለሚደርስባቸው ጉዳት ዋስትና እንዲኖራቸው ማድረግ፥ ማለትም ጉዳት ለደረሰባቸው ሰዎች ካሣ ማስከፈል፥ ነው ይላሉ። በዚህኛው አመለካከት መሠረት አጥፊዎችን መቅጣት የውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነት ህግ ዓላማ አይደለም። ይኸኛው የወንጀለኛ መቅጫ ህጉ የሚያስተናግደው ጉዳይ ነው። የፍትሐብሄር አላፊነት የሚያስከትለው ውጤት ጉዳት የደረሰባቸውን ወገኖች ማስካስ ነው። በመሆኑም ውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነት ህግን ጥፋት እንዳይፈፀም እንዲከላከል ሆኖ እንደተቀየሰ የመቆጣጠሪያ መሣሪያ አድርጎ መመልከት ስሕተት ይሆናል።[6]

ይሁን እንጂ የውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነት ሕግ ተቀዳሚ ተግባር ጉዳት ለደረሰባቸው ወገኖች ካሣ ማስከፈል ነው ሲባል፥ ያለበቂ ምክንያት ሰዎች አላፊ እንዲሆኑ ይደረጋል ማለት እንዳልሆነ መገንዘብ ያሻል። "ቅጣት" የሚለው ቃል ካለው ስሜት አንፃር ጉዳዩ ከታየ ደግሞ፥ በተለይ አላፊነቱ በጥፋት ላይ የተመሠረተ በሚሆንበት ጊዜ፥ አጥፊው ለፈፀመው ጥፋት አይቀጣም ማለትም አይደለም። የገንዘብ መቀጮ አለ። ምንም እንኳን በወንጀል ህግ እንደሚታየው አጥፊው ነፃነቱን የሚያጣ ባይሆንም፥ በራሱ ጥፋት ጉዳት ላደረሰበት ሰው ካሣ እንዲከፍል ይደረጋል። ይህም የሀብቱን መጠን ይቀንሰበታል። በዚህ ስሜቱ አጥፊው ተቀጥቷል ማለት ይቻላል።

ይህም ሁኔታ ግለሰቦች በሌሎች ወገኖች ላይ ጉዳት ለማድረስ እንዳይደፋፈሩ ያደርጋቸዋል። ይኸ ግን በሁለተኛ ደረጃ የሚታይ የውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነት ህግ ተግባር ነው።

ሦስተኛው ዓይነት አላፊነት፣ ማለትም ሌሎች ሰዎች ለፈፀሙት ተግባር አላፊ መሆን፣ በአንዳንድ ልዩ ሁኔታዎች ብቻ የሚያጋጥም ነው። ጠቅለል ባለ አነጋገር አንድ ሰው በሌሎች ሰዎች ለተፈፀሙ ተግባሮች በፍትሐብሔር አላፊ የሚሆንባቸው ሦስት ሁኔታዎች አሉ። አንደኛ፣ ወላጆች ወይም በወላጆች እግር የሚተኩ[7] ሌሎች ሰዎች አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች[8] ለሚያደርሱት ጉዳት አላፊ ይሆናሉ። ሁለተኛ፣ አንድ አሠሪ ሠራተኛው ለሚያደርሰው ጉዳት አላፊ ይሆናል።[9] ከነዚህም በተጨማሪ አንድ ሰው ለሌላ ሰው ተግባር አላፊ የሚሆንበት ሦስተኛ ሁኔታም አለ። ይኸም የአንድ ጽሁፍ ደራሲ ስም አጥፍቶ የሚገኝበት ጉዳይ ነው። እንዲህ ባለው ሁኔታ ደራሲው በጽሁፉ ውስጥ ለፈፀመው የስም ማጥፋት ተግባር የጋዜጣው መሪ፣ የተባራሪው ማስታወቂያ /ፓምፍሌት/ አታሚ፣ ወይም የመጽሐፉ አውጪ /ፓብሊሸር/ አላፊ ይሆናል።[10] የሁዋለኞቹ ሁለት ሁኔታዎች በዚህ ጽሁፍ ውስጥ አይወሱም። የምናተኩረው አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች በሚኖረው አላፊነት ላይ ብቻ ነው።

ለመሆኑ አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች ያለው አላፊነት መሠረቱ ምንድን ነው? የትኞቹ ሰዎች ናቸው አላፊ የተደረጉት? ለምንስ አላፊነት ተጣለባቸው?

የተለያዩ አመለካከቶች

አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች አላፊነቱን ለመጣል ባጠቃላይ ሁለት አመለካከቶች አሉ። እነሱም /1/ ጥፋት ተፈፅሟል በሚል የሕግ ግምት፣ እና /2/ ጥፋት ለመፈፀሙ ማረጋገጫ ይቅረብ፣ በሚል አስተሳሰብ ላይ የተመሠረቱ ናቸው። እነዚህንም ተጥለን በየተራ በአጭሩ እንተነትናቸዋለን።

1/ ጥፋት ተፈፅሟል በሚል የሕግ ግምት ላይ የተመሠረተ አላፊነት

በዚህ አመለካከት መሠረት እካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች ያለው አላፊነት የተመሠረተው እካለመጠን ያላደረሰውን ልጅ የሚቆጣጠሩት ሰዎች ጥፋት ፈፅመዋል በሚል የሕግ ግምት ላይ ነው። ይኸኛው አስተሳሰብ የሲቪል የሕግ ሥርዓትን በሚከተሉ አገሮች በአብዛኛው ሲሠራበት ይታያል። ሆኖም ጥቃቅን ልዩነቶች አሉ። የፈረንሳይና የጀርመን የፍትሐብሔር ሕጎች ተፈፃሚ ትኩረት በሚያደርጉባቸው አገሮች የልጁ ወላጆችና ሌሎች አሳዳጊዎች የመጀመሪያ ደረጃ አላፊነት አለባቸው።[11] በአብዛኛዎቹ የምሥራቅ አውሮፓ ሶሻሊስት አገሮችና በሶቪየት ኅብረት እነዚህ ሰዎች የመጀመሪያ ደረጃ አላፊነት የሚኖርባቸው ልጁ የተወሰነ ዕድሜ እስኪሞላው ድረስ ነው። የተለመደው የዕድሜ ገደብም 13 ወይም 15 ዓመት ነው። በነዚህ አገሮች ህጎች መሠረት ልጁ ዕድሜው ከ13 ወይም ከ15 ዓመት በታች ከሆነ ጭራሹኑ አላፊነት አይኖርበትም።[12] ልጁ 13 ወይም 15 ዓመት ከሞላው በኋላ ግን ላደረሰው ጉዳት አላፊ ይሆናል። እንዲሁ ሲሆን የወላጆቹ አላፊነት በሁለተኛ ደረጃ የሚመጣ ይሆናል። ይህም ማለት ወላጆቹ በአላፊነት የሚጠየቁት ልጁ ያደረሰውን ጉዳት ለመካስ የልጁ ሀብት የማይበቃ ሆኖ ሲገኝ ብቻ ነው።[13] የኮንቲኔንታል የሕግ ሥርዓቶችን በሚከተሉ ብዙ አገሮች ግን እካለመጠን ያላደረሰው ልጅ ለሚያደርሰው ጉዳት ከአላፊነት ነፃ እንዲሆን ካለመደረጉም በላይ ልጁ ያለው ሀብት ካሣውን ለመክፈል በቂ ቢሆንም ባይሆንም ወላጆቹ ከአላፊነት አያመልጡም።

ከእንደነዚህ ዓይነቶቹ ጥቃቅን ልዩነቶች በስተቀር በሁለቱም ሁኔታዎች ወላጆቹ ጉዳት ያስከተለው የልጁ ድርጊት እንዳይፈፀም ሊያደርጉ የሚችሉበት ሁኔታ አለመኖሩን ካረጋገጡ ከአላፊነት ነፃ ይሆናሉ። ይህም ማለት ጥፋት አለ የሚለው የሕግ ግምት ተቃራኒ ማስረጃ የማይቀርብበት ነው ማለት አይደለም።[14]

/2/ ጥፋት ለመፈፀሙ ማረጋገጫ ይቅረብ በሚል አስተሳሰብ ላይ የተመሠረተ አላፊነት

በኮመን ሎ እና በስካንዲኔቪያን አገሮች የወላጆና ተወላጅ ግንኙነት በመኖሩ ምክንያት ብቻ አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ ወላጆች ልጃቸው ላደረሰው ጉዳት አላፊ አይደረጉም። አላፊ የሚሆኑት ጉዳቱ የደረሰው እነሱ በፈፀሙት ቸልተኝነት የተሞላበት የቁጥጥር ተግባር ምክንያት መሆኑ በቅድሚያ ሲረጋገጥ ብቻ ነው። በወላጆቹ በኩል የተፈፀመው የመቆጣጠር ተግባር ቸልተኝነት የተሞላበት እንደነበረ የማረጋገጡ ሸክም የወደቀውም በራሱ በተጎጂው ላይ ነው። በዚህ ረገድ ተጎጂውን ለማገዝ የተደነገገ ምንም ዓይነት የሕግ ግምት የለም።[15]

የኢትዮጵያ አመለካከት

በእኛ ሕግ አካለመጠን ያላደረሱ ልጆችን የመቆጣጠር ግዴታ የተጣለባቸው ሰዎች በአማራጭ አባት፣[16] እናት፣ ልጁ ከቤተሰቡ ቤት ውጪ የሚኖር ከሆነ፣ ልጁን በአምነት የተቀበለው የልጁ ጠባቂ፣ የቀለም ትምህርት መምህሩና፣ የሙያ ሥራ አስተማሪ ናቸው።[17] አሠሪውም ከነዚህ ሰዎች ጋራ ተጠቃሏል። ዳሩ ግን ሠራተኛው አካለ መጠን ያላደረሰ ወይም ያደረሰ ቢሆንም ባይሆንም አሠሪው ለሠራኛው ተግባሮች አላፊ የሚሆንባቸው ሁኔታዎች አንድ ዓይነት[18] ስለሆኑ ይህን ጉዳይ በዚህ ጽሁፍ አናወሳውም።

አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ ለመጣበት አላፊነት ሌላ ሰው አላፊ እንዲሆን በመደረጉ ምክንያት ብቻ የኢትዮጵያ ሕግ አካለመጠን ያላደረሰውን ልጅ ከአላፊነት ነፃ ያላደረገው መሆኑ ከመጀመሪያው ሊታወቅ ይገባል። አላፊ ከሚሆነው ሰው ጋራ በመሆን ልጁ ራሱ ላደረሰው ጉዳት ካሣ እንዲከፍል ይገደዳል።[19]

አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ ውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነት የመጣበት እንደሆነ አባቱ አላፊ እንደሚሆን በፍትሐብሄር ሕግ ቁጥር 2124 ተደንግጓል። አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ በሁለት መንገዶች ውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነት ይመጣበታል። ጥፋት ፈፅሞ በሌላ ሰው ላይ ጉዳት ሊያደርስ ይችላል። እንዲህ ሲሆን፣ በራሱ ጥፋት አላፊነት ውስጥ ገባ ማለት ነው። እንዲሁም አንድ ለየት ያለ ሥራ ሊያከናውን ይችላል፣ ወይም የአንድ ንብረት ባለሀብት ወይም ተጠቃሚ ሊሆን ይችላል። ታዲያ በዚህ በሚያከናውነው ለየት ያለ ሥራ ወይም በባለሀብትነት በያዘው ወይም በሚገለገልበት[20] ንብረት አማካይነት በሌላ ሰው ላይ ጉዳት ሊያደርስ ይችላል። በዚህ ጊዜ አላፊነት ውስጥ የሚገባው ጥፋት ስለፈፀመ ሳይሆን ጉዳቱ የደረሰው በሚያከናውነው ሥራ ወይም በባለሀብትነት በያዘው ወይም ለራሱ ጥቅም ሲል በሚገለገልበት ንብረት አማካይነት በመሆኑና በዚህ ዓይነቱ ሁኔታም ያለጥፋት አላፊነት እንደሚኖር ሕጉ ስለሚደነግግ ነው።[21]

ታዲያ ሕጉ አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ አላፊነት ሲመጣበት አባት አላፊ ይሆናል ብሎ ሲደነግግ ምን ማለቱ ነው? በጥፋት ላይ ለተመሠረቱት ብቻ ሳይሆን ለሁሉም ዓይነት የልጁ ውል ሳይኖር የሚደርሱ አላፊነቶች አላፊ የሆናል ማለት ነው? ወይስ በሌላ አነጋገር አላፊነቱ የመጣው ልጁ ጥፋት ፈፅሞ ቢሆንም ባይሆንም ልጁ አላፊነት በመጣበት ቁጥር አባቱ ያለጥፋቱ አላፊ ይሆናል ማለት ነው?

በኢትዮጵያ ውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነት ሕግ ላይ ሼጋ መጽሐፍ እንደፃፉት እንደፐሮፌሰር ክሺቺናሺች አመለካከት ከሆነ፣ አካለመጠን ላላደረሰ ልጅ ያለው አላፊነት "በጥፋት ላይ የተመሠረቱትን ብቻ ሳይሆን ውል ሳይኖር የሚደርሱትን አላፊነቶች ሁሉ ያጠቃልላል።"[22] ይህም ማለት፣ ለምሳሌ ማናቸውንም የልጁን አላፊነቶች ሁሉ ያጠቃልላል። ይህም ማለት፣ ለምሳሌ አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ የአንድ ሞተር ተሽከርካሪ ባለሀብት ቢሆንና ይኸው የልጁ ሀብት የሆነው ሞተር ተሽከርካሪ በሌላ ሰው ላይ ጉዳት ቢያደርስ፣ የልጁ አባት አላፊ ይሆናል ማለት ነው። ምክንያቱም የእርሱ ንብረት የሆነው ሞተር ተሽከርካሪ በሌላ

ሰው ላይ ጉዳት ካደረሰ ልጁ የሞተር ተሽከርካሪው ባለሀብት በመሆኑ ያለጥፋቱ አላፊ ስለሚሆን ነው።[23] ሁኔታው ይኸ መሆኑን ለማብራራት ፐሮፌሰር ክሽቺኖቪች በግርጌ ማስታወሻ የሚከተለውን ምሳሌ ያቀርባሉ።" ልጁ የአንድ እንስሳ ባለሀብት ሊሆንና በቁጥር 2071 ሥር "ጥብቅ" አላፊነት ሊመጣበት ይችላል። ይህ ሁኔታ አባቱን /ቁጥር 2124/ ወይም ሌላ "አሳዳሪውን" /ቁጥር 2125/ አላፊ ለማድረግ በቂ ይሆናል።"[24] ፐሮፌሰር ክሺቺኖቪች እንዳደረጉት ሁሉ አንድ ሰው የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2124ን ከቁጥር 2027/3/ ጋራ አጣምሮ በማንበብ እንዲህ ካለው መደምደሚያ ላይ ሊደርስ ይችላል። ውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነት የመጨረሻው ምንጭ የሆነው ቁጥር 2027/3/ አንድ ሰው አንድ ሌላ ሰው በጥፋት ምክንያት ወይም በህግ በተደነገገው ሁኔታ አላፊነት ሲኖርበትና ሕጉ ለዚህ ሰው አላፊ እንዲሆን ሲያደርገው አላፊ ይሆናል "በማለት ይደነግጋል። እንግዲህ በዚህ ድንጋጌ መሠረት አንድ ሰው ከቁጥር 2028 እስከ 2065 ወይም ከቁጥር 2066 እስከ 2089 ባሉት ድንጋጌዎች መሠረት አላፊነት ሲመጣበት፣ ማለትም በጥፋቱ ወይም ጥፋት በሌለበት ሥራው /ለምሳሌ ቁጥር 2066 እና 2067/ በሌላ ሰው ላይ ጉዳት ሲያደርስ፣ ወይም እርሱ ጥፋት ሳይኖርበት የራሱ ሀብት የሆነ ንብረት /ቁ. 2071፣ 2077፣ 2081/፣ ወይም ለግል የሚገለገልበት የሌላ ሰው ንብረት /2072 እና 2082/፣ በሰው ላይ ጉዳት ሲያደርስ ሕጉ ለዚህ ሰው አላፊ ትሆናለህ ያለው ሌላው ሰው አላፊ ይሆናል ማለት ነው። የሆነ ሆኖ፣ ምንም እንኳን ይህ ድንጋጌ የሚናገረውን የሚል ቢመስልም፣ አንድ ሠራተኛ ወይም ደረሲ ከቁጥር 2066 እስከ 2089 ባሉት ድንጋጌዎች መሠረት አላፊነት ሲመጣበት ሌላው ሰው አላፊ ሊሆን የሚችልበት ሁኔታ የለም። እንደእውነቱ ከሆነ ሠራተኞችን በሚመለከት አሠሪው አላፊ የሚሆነው ሠራተኛው የተሰጠውን ሥራ ሲያከናውን /ቁጥር 2129፣ 2130 እና 2131 ተጣምረው ሲነበቡ/ ወይም የተመደበበትን የመንግሥት ሥራ በሚያከናውንበት ጊዜ /ቁጥር 2126/2/ እና ቁጥር 2127/1/ ተጣምረው ሲነበቡ/ ጥፋት ፈፅሞ የተገኘ እንደሆነ ብቻ ነው። ሠራተኛው ለሚፈጽማቸው ሌሎች ጥፋቶች አላፊነት አይኖርም። ደራሲያንን በሚመለከትም ለሌላ ሰው ተግባር አላፊ እንዲሆን የተደረገው ተከሳሽ አላፊ የሚሆነው ለስም ማጥፋት ብቻ ነው /ቁጥር 2135/። እንግዲህ "ልዩነት" ያለው አካለመጠን ያላደረሰ ልጅን በሚመለከት ብቻ ይመስላል። አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ በራሱ ጥፋት

ወይም ያለተፋቱ አላፊነት ውስጥ ሲገባ /ለምሳሌ ከ2066 እስከ 2089 ባሉት ቁጥሮች መሠረት/ በቁጥር 2124 መሠረት በፍትሐብሔር በኩል ላለው ጉዳይ አባቱ አላፊ የሚሆን ይመስላል። በተጨማሪም፥ አንድ ሰው ቁጥር 2124 እና 2027/3/ን አጣምሮ በማንበብ የሚደርስበት ትርጉም ይኸ ከሆነ ደግሞ፥ አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ አባት ብቻ ሳይሆን በልጁ ላይ አላፊነቱ በመጣ ጊዜ ልጁ በግን ቁጥጥር ሥር እንደነበር በማየት ብቻ በቁጥር 2125 ሥር የተዘረዘሩት ሌሎች የልጁ "አሳዳሪዎችም" ልጁ አላፊነት ውስጥ በገባ ቁጥር የፍትሐብሔር አላፊነት ይኖርባቸዋል ማለት ነው። ይህም የሚሆንበት ምክንያት የልጁ ሌሎች "አሳዳሪዎች" በልጁ አባት ምትክ በአላፊነት ስለሚጠየቁ ነው።

በሌላ በኩል ደግሞ፥ ሕጉ በሁለንተናዊ አቋሙ ሲተረጎም የልጁን አባትና የሌሎቹን አሳዳሪዎች አላፊነት አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ አንድን ድርጊት በገቢር ፈጽሞ አላፊነት ውስጥ በሚገባባቸው ሁኔታዎች ላይ ብቻ የገደበው ይመስላል። ለሌላ ሰው ተግባር[25] አላፊ ስለመሆን የሚለው የክፍል 4 ርዕስ ሲጤንም ትርጉሙ ይኸው ይመስላል። ከዚሁ ጋራ የሚጣጣመው የቁጥር 2124 የአማርኛ ትጅም አባቱንና ሌሎች አሳዳሪዎቹን አላፊ ለማድረግ በልጁ በኩል በገቢር የተፈፀመ ድርጊት እንዲኖር ያዛል። "አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ አላፊነትን የሚያስከትል ሥራ የሠራ እንደሆን ..." በማለትም ይደነግጋል /ሥርዝ የተጨመረ/። እንዲሁም በዚሁ ክፍል ሥር የሚገኘው ቁጥር 2136 የእነዚህን ሰዎች አላፊነት ልጁ ድርጊት ፈፅሞ ጉዳት በሚያደርስበት ሁኔታ ላይ ብቻ ገድቦታል።[26]

የሆነው ይሁንና ለመሆኑ ወላጆችና አካለመጠን ያላደረሰ ልጅን የመቆጣጠር ሥልጣን የተሰጣቸው ሌሎች ሰዎች አላፊ እንዲሆኑ የተደረገበት መሠረታዊ ምክንያት ምንድን ነው? እስቲ በብዙ አገሮች የፍትሐብሔር ህጎች ላይ ተፅዕኖ ያሳደረውን የ1804 ቱን የፈረንሳይ የፍትሐብሔር ሕግ ካረቀቁት ሰዎች መካከል ትሬይልሃርድ የተባሉት ሰው በዚህ ጉዳይ ላይ ብለውት የነበረውን እንመልከት። እርሳቸው

እነዚያ የአላፊነት ሸክም የተጫለባቸው ቢያንስ፥ ገሚሶቹ በልልነት፥ ገሚሶቹ ደግሞ በእትል አመራረጥ፥ ሁሉም ደግሞ በደንታቢስነት ሊነወሩ ይችላሉ። መጥፎ አርአያ ባለመሆንና ጠንቀኛ የሆኑ አስተሳሰቦችን ባለማስተማር ራሳቸውን ከሕሊና ወቀሳ ነፃ ያደረጉ እነዚያ ብቻዎን ናቸው። _ይህ አላፊነት የቤተሰብ አባወራዎችን ይበልጥ አስቱዋይና ጥንቁቅ እንዲሆኑ_ ...፥ _ደግሞም የግዴታቸውን አጥናፍና ቅድስና በይበልጥ እንዲገነዘቡ ያድርጋቸው_! በጎ ሥነ ምግባርን እንዲቀሰሙ በማድረግ መልካም ዜጎች እንዲሆኑ ካላዘጋጁናቸው በቀር ለልጆቻችን የምንቸረው ሕይወት በረከት አይደለም፥"[27] ብለው ነበር /ሰርዝ የተጨመረ/።

እንግዲህ አካለመጠን ያላደረሱ ልጆችን የመቆጣጠር ግዴታ ያለባቸው ሰዎች ልጆች ለሚፈፅሙት ተግባር በፍትሐብሄር በኩል አላፊ እንዲሆኑ የተደረገው በእነዚህ ምክንያቶች[28] ነበር፥ አሁንም ነው። "እንዲህ ያሉት ሰዎች በልጆቻቸው አዕምሮ ውስጥ የሌሎች ሰዎችን ጥቅም የማክበር በጎ አስተሳሰብ እንዲሰርፅ የማድረግ ግዴታ አለባቸው፤ በሌሎች ጥቅም ላይ ልጆች ጉዳት ካደረሱሁኔታው እነኚህ ሰዎች ተገቢ ሥነ ሥርዓት የማስተማር ግዴታቸውን አለመወጣታቸውን የሚያንፀባርቅ ይሆናል። እንዲህ ዓይነቱ ግዴታን አለመወጣት ደግሞ እንደጥፋት ይቆጠራል።"[29]

ከዚህ በላይ ከተገለፀው መሠረተ ሀሳብ ጋራ በመጣጣም ቀደም ሲል እንዳየነው በሲቪል የሕግ ሥርዓት አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ በሌላ ሰው ላይ ጉዳት ባደረሰ ቁጥር የልጁ ወላጅ ወይም አሳዳሪ የመቆጣጠር ተግባሩን በማከናወን ረገድ ጥፋት ፈጽሟል ተብሎ ይገመታል። ይሁን እንጂ የጉዳቱን መድረስ _ለማስቀረት ፈፅሞ አይቻል እንደነበረ_[30] በማስረዳት ጥፋት ፈፅመሃል የሚለውን የሕግ ግምት ለመቃወምና ከአላፊነት ነፃ ለመሆን ይችላል።

በሶሺየት ኅብረትና በምሥራቅ አውሮፓ የሶሻሊስት አገሮች አንድ ወላጅ እካለመጠን ያላደረሰ ልጅ ላደረሰው ጉዳት አላፊ የሚሆነው ልጁን በመቆጣጠር ረገድ ጥፋት ፈጽሞ ሲገኝ ነው።

በኮመን ሎ እና በስካንዲኔቪያን አገሮች ወላጅ የወላጅ ተወላጅ ግንኙነት በመኖሩ ምክንያት ብቻ ልጁ ላደረሰው ጉዳት አላፊነት አይኖርበትም። እዚያ የወላጁ አላፊነት የተመሠረተው በራሱ የቸልተኝነት ተግባር፥ ማለትም ተገቢ የሆነ ቁጥጥር ባለማድረግ፥ ላይ ነው። ወላጁ በልጁ ላይ ያለውን የመቆጣጠር ተግባር ችላ ባይል ኖሮ ለልጁ የጥፋት ተግባር በአላፊነት ባልተጠየቀም ነበር።

ተደም ሲል የተገለፀው የሚያረጋግጠው በሁሉም የሕግ ሥርዓቶች የወላጁ ወይም የአሳዳሪው አላፊነት ገደብየለሽ አለመሆኑን ነው። አላፊነቱ ጉዳት በመድረሱ ወይም የወላጅና ተወላጅ ወይም የአሳዳሪና የልጅ ግንኙነት በመኖሩ ምክንያት ብቻ የሚመጣ ሳይሆን፥ ጉዳዩ የሚመለከተው ሰው እካለመጠን ያላደረሰውን ልጅ በመቆጣጠር ረገድ የፈፀመው ጥፋት መኖሩ ሲረጋገጥ /ወይም ጥፋት ተፈፅሟል የሚል ግምት ሲወሰድ/ ብቻ የሚፈጠር ነው።

ተደም ሲል ከተገለፁት የሕግ ሥርዓቶች የእኛ ሕግ የተለየ ነውን? በተለይ የእኛ የፍትሐብሄር ሕግ የኮንቲኔንታል የሕግ ሥርዓት ተፅዕኖ ያለበት መሆኑ ከግምት ውስጥ ሲገባ፥ ይህን አላፊነት ጥፋት አለ በሚል የሕግ ግምት ላይ ከመሠረቱት የሕግ ሥርዓቶች ልዩ ነው ማለት ይቻላል? በዚህ ጉዳይ ላይ የእኛ ሕግ በመላው ዓለም ካሉት የሕግ ሥርዓቶች ሁሉ ጨርሶ የተለየ ነው በማለት እካለመጠን ያላደረሰ ልጅ ውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነት በመጣበት ቁጥር፥ አላፊነቱ የመጣው በጥፋትም ሆነ ያለጥፋት፥ የልጁ አባት ወይም አሳዳሪ አላፊ ይሆናል የሚል አቋም መያዝ ሁኔታውን ትርጉም የለሽ አያደርገውምን? እካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች ያለው አላፊነት የመቆጣጠር ተግባሩ ቸልተኝነት የተጓላበት ነው በሚል የሕግ ግምት ላይ የተመሠረተ ነው እንደሚል አድርጎ የእኛን ሕግ መተርጎም አይቻልምን?

የዚህ ጽሁፍ አዘጋጅ አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች ያለውን አላፊነት የሚወስኑትን የእኛን የፍትሐብሄር ሕግ ድንጋጌዎች አላፊነቱ የተመሠረተው በሲቪል የሕግ ሥርዓቶች እንደተደረገው በቸልተኝነት የመቆጣጠር ሁኔታ ላይ እንጂ አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ አላፊነት ውስጥ የገባ መሆኑን በሚያሳይ ሐቅ ላይ ብቻ፣ ወይም የወላጅና ተወላጅ ወይም የሞግዚትና የልጅ ግንኙነት መኖሩ በመረጋገጡ ሐቅ ላይ ብቻ የተመሠረተ አይደለም ብሎ ለመተርጎም የሚያስችል መንገድ አለ ብሎ ያስባል። በርግጥም ሁኔታው ይህ ለመሆኑ አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች አላፊ እንዲሆኑ የተደረጉት ሰዎች አመራረጥ ፍንጭ ይሰጣል። መጀመሪያ ነገር አላፊነቱ ምትካዊ ሲሆን አካለመጠን ባደረሰው ልጅ ላይ የአባትነት ሥልጣን ወይም የመቆጣጠር ኃላፊነት መኖርን ይጠይቃል። በመጀመሪያ ደረጃ አላፊ የተደረገው አባት ነው። ይህም አባት የቤተሰብ የበላይ አስተዳዳሪ[31] በመሆኑ ሮማውያን _ፓትሪያ ፖተስታስ_ ከሚሉት የአስተዳዳሪነት ሥልጣን ጋራ ግንኙነት ያለው ይመስላል። በርዕሰ ቤተሰብነቱ አባት አካለመጠን ያላደረሱ ልጆቹን ምግባርና እንቅስቃሴዎቻቸውን ብቻ ሳይሆን የሚሰቱንም ተግባሮች ጭምር የመቆጣጠር ሥልጣን አለው።[32] ይህን በተጨባጭ የሚታወቀውንና ሕጋዊም የሆነውን ሥልጣን በመገንዘብ ይመስላል በእኛ ኅብረተሰብ ውስጥ ብዙውን ጊዜ ልጆች ለአባቶቻቸው የሚሰጡት አክብሮት ለእናቶቻቸው ከሚሰጡት ልቆ የሚታየው። ሕጉም አባትን አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ ለሚያደርሰው ጉዳት አላፊ እንዲሆን ያደረገው ይህንኑ አባታዊ ሥልጣን ከግምት ውስጥ በማስገባት ይመስላል።

እናት ተጠያቂ የምትሆነው በአባት እግር ተተክታ[33] ሲሆን፣ ልጁ አላፊነት ውስጥ በገባበት ጊዜ በልጁ ላይ አባታዊ ሥልጣን የነበራት ከሆነ ብቻ ነው። ብዙውን ጊዜ እናት አባታዊ ሥልጣን የሚኖራት አባት ከሞተ፣ ችሎታ ካጣ፣ ከጠፋ፣ ወይም ቤተሰቡን በትኖ በመሄዱ የተፈረደበት እንደሆነ ነው።[34] ባልና ሚስቱ አብረው በትዳር መኖራቸው በፍቺ ምክንያት አክትሞ የቤተዘመድ የሽምግልና ዳኞች የልጁ ሞግዚት እንድትሆን በሚወስኑበት ጊዜም እናት ይህ የአባታዊ ሥልጣን ይኖራታል።[35] በተጨማሪም፣ ከጋብቻው በፊት በወለደችው ልጅ ላይ ሙሉና ብቸኛ ሥልጣን

አሳት።[36] እንግዲህ በእነዚህ ሁኔታዎች ነው እናት አካለመጠን ያላደረሰ ልጅዋ ለፈፀማቸው ተግባሮች አላፊ የምትሆነው።

ሌሎች የልጁ አሳዳሪዎችም በአባት አላፊነት ምትክ አላፊ እንዲሆኑ ተደርጓል። አላፊነታቸው ግን ልጁ አላፊነት ውስጥ በገባ ጊዜ በልጁ ላይ የመቆጣጠር ሥልጣን የነበራቸው ሆኖ ሲገኝ ብቻ ነው። ልጁ ከቤተሰቡ ቤት ውጭ የሚኖር ከሆነ ማድረግ የሚገባውንና የማይገባውን መቆጣጠር ያለበት ልጁን እንዲጠብቅ በእምነት የተሰጠው ሰው ነው። በመሆኑም በጥበቃው ሥር እንዳለ አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ አላፊነት ውስጥ ከገባ አላፊ የሚሆነው ይኸው ሰው እንጂ የልጁ ወላጆች አይደሉም።[37] ልጁ በቁጥጥራቸው ሥር ስላልነበረ አላፊነት ውስጥ የገባው ተገቢ ቁጥጥር ባለማድረጋቸው ነው ለማለት አይቻልም።

አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ በትምህርት ቤት ውስጥ እያለ አላፊነትን የሚያስከትል ሥራ ከሠራ አላፊ የሚሆነው የቀለም ትምህርት መምህሩ ነው።[38] አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች አብዛኛውን ጊዜያቸውን የሚያሳልፉት የአደጋ ሁኔታዎች ከፍተኛ በሆኑበት በትምህርት ቤቶች ወይም በመሰል የትምህርት መስጫ ተቋሞች መሆኑ ግልፅ ነው። በመሆኑም የቀለም ትምህርት መምህሩ አላፊነት የሚያስነሳቸው ችግሮች ልዩ ትኩረት ሊሠጣቸው ይገባል። የዘመኑ የትምህርት አሰጣጥ ሥርዓት ለእያንዳንዱ የትምህርት ዓይነት ቢያንስ አንድ መምህር መመደብን የሚጠይቅ በመሆኑ፥ በአንድ ትምህርት ቤት ውስጥ የሚያስተምሩት መምህራን ቁጥር ብዙ ነው። የቀለም መምህሩም የትምህርት ቤቱ አስተዳዳሪም አንድ ሰው ብቻ የነበረባቸው ዘመናት ነጉደዋል። ይህ ዓይነቱን የትምህርት አሰጣጥ ሥርዓት በሥራ ላይ ማዋል ይቻል የነበረው በገጠማት በሚገኙ ትምህርት ቤቶች ነበር። ስለዚህ፥ አሁን ባለው ሁኔታ የመቆጣጠር ተግባሩን ያጓደለውን መምህር ነጥሎ ማውጣት ቀላል አለመሆኑን ማስተዋል እያዳግትም። የአንድ ትምህርት ቤት መምህራን በሙሉ በጋራ አላፊ ሊሆኑ ይገባል? ወይንስ የትምህርት ቤቱ ርዕሰ መምህር ወይም አስተዳዳሪ ብቻውን አላፊ ይደረግ? እንዴት አድርጎ ነው በብዙ ሺ የሚቆጠሩ ተማሪዎችን በአንድ ጊዜ ሊቆጣጠር የሚችለው?

ብዙውን ጊዜ ተማሪዎች እርስ በርሳቸው እየተናቆሩ አንዱ በሌላው ላይ ጉዳት የሚያደርሰው አስተማሪው በክፍል ውስጥ በሚያስተምርበት ጊዜ ሳይሆን በእረፍት ጊዜያቸው ወይም የክፍል ትምህርት ከመጀመሩ በፊት በትምህርት ቤቱ ቅጥር ግቢ ውስጥ ሲያምቧቹ ነው። በነዚህ ሰዓታት መምህራኑ በተማሪዎቻቸው የመምቧቻ ሥፍራ እንዲገኙና ተግባሮቻቸውን እንዲቆጣጠሩ ይጠበቅባቸዋል? በዚህ ምድብ ውስጥ የሚገኙት የግልና የመንግሥት ሠራተኞች አካለመጠን ያላደረሱ ልጆችን የሚያስተምሩ በመሆኑ ብቻ የእንዲህ ያለው አላፊነት ቀንበር ተሸካሚ እንዲሆኑ ማድረግ አግባብ ነውን? ካሣ የመክፈሉን አላፊነት ወደ መምህሩ ቀጣሪ ማዛወር ተገቢ አይሆንም?

በጀርመን አገር መምህራን እንደመንግሥት ሠራተኞች ይቆጠራሉ። በመምህሩ የሚከናወነው የመቆጣጠር ጥፋትም የመንግሥት የሥራ ግዴታዎችን እንደመጣስ የሚታይ ነው። በዚህም መሠረት ተማሪዎች በትምህርት ቤት ውስጥ እያሉ ባደረሱት ጉዳት ምክንያት የሚመጣውን የመምህራን አላፊነት መንግሥት የሚሸከመው ይሆናል።[39] በተጨማሪም በመምህራን በኩል ጥፋት አለ የሚለው የሕግ ግምት በጀርመን አገር ተፈፃሚነት እንዳይኖረው ተደርጓል። ፈረንሳይም እንዲሁ መምህራንን በሚመለከት ጥፋት አለ የሚለው የሕግ ግምት ተፈፃሚነት እንዳይኖረው አድርጋለች። በዚህም ምክንያት አንድ ተማሪ በፈፀመው ተግባር ጉዳት የደረሰበት ሰው በመቆጣጠር ረገድ መምህሩ ጥፋት የፈፀመ መሆኑን የሚያስረዳ ማረጋገጫ በቅድሚያ ማቅረብ አለበት።[40]

እኛስ ይህን አስተሳሰብ በመከተል፣ ባይሆን እንኳን ለወደፊቱ፣ በመምህሩ ፋንታ ትምህርት ቤቱን አላፊ ማድረግ ይኖርብን ይሆን? ትምህርት ቤቱ አላፊ የሚሆን ከሆነ መምህራን ያለባቸውን የመቆጣጠር ተግባር በሚገባ ላያከናውኑ ይችላሉ የሚል ስጋት ይፈጠር ይሆን? ይኸ የእውን ፍራቻ ከሆነ የመምህሩ አላፊነት እንዲቀጥል ማድረግ ይቻላል። ይህ የሚሆነው ግን የመምህሩ ጥፋት የተለየ ክብደት ያለው ሆኖ በሚገኝበትና መምህሩ በመቆጣጠር ተግባሩ ላሳየው ጉድለት በቅድሚያ ማረጋገጫ በማቅረብ የማስረዳቱ ሸክም የተበዳዩ ወይም የትምህርት ቤቱ እንዲሆን በተደረገበት ሁኔታ ብቻ

መሆን ይኖርበታል። አሁን በሚሠራበት ሕጋችን ግን አንድ መምህር ተማሪዎቹ ላደረሱት ጉዳት አላፊ መሆን ብቻ ሳይሆን ተገቢ ያልሆነ የመቆጣጠር ተግባር ተፈፅሟል የሚለውን የጥፋት መኖር ግምት እንኳን ለመቃወም የሚችልበት መንገድ የለውም።

አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ የሙያ ትምህርት በለማጅነት በሚቀሰምበት ጊዜ ጉዳት ቢያደርስ የሙያ አስተማሪውም ልክ እንደ ቀለም መምህሩ አላፊነት ይኖርበታል። ይሁን እንጂ፥ በለማጅነት የሚቀጠሩት ዕድሜአቸው ከአሥራ አራት ዓመት በላይ የሆኑት በመሆኑ የሙያ አስተማሪው ያለበት አላፊነት የቀለም መምህሩ ያለበትን አላፊነት ያህል የሠፋ አይመስለኝም። እነኚህኞቹ ልጆች አካለመጠን ለማድረስ እየተቃረቡና በአዕምሮ በሰል እያሉ በመሆኑ አላፊነትን ለመሸከምና ከአስነዋሪ ተግባር ራሳቸውን ለማቀብ ዝግጁ የሆኑ ይመስላል።

የአንቀጽ 13 ምዕራፍ 1 ክፍል 4፥ ርዕስ፥ ቁጥር 2136 እና የቁጥር 2124 የአማርኛ ቅጅ የአባት ወይም የሌላ የማንኛውም አሳዳሪ አላፊነት አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ በሚፈፅማቸው ተግባሮች ጉዳት በሚያደርስበት ሁኔታ ላይ ብቻ የተወሰነ መሆኑን ይጠቁማሉ። አንድ ሰው እነዚህን ሁሉ በአንድነት ቢያጤን በሌሎች የሲቪል የሕግ ሥርዓቶች እንደሚታየው ሁሉ በኛም ሕግ አካለመጠን ላላደረሱ ልጆች ተግባሮች ያለው አላፊነት የመቆጣጠሩ ተግባር ቸልተኝነት /ማለትም የአጥፊነት ሁኔታ/ አለበት በሚል ግምት ላይ የተመሠረተና አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ በራሱ ጥፋት አላፊነት ውስጥ በሚገባበት ሁኔታዎች ላይ ብቻ የተወሰነ ነው ከሚል መደምደሚያ ላይ እንደሚደርስ ግልፅ ነው። ያለው ልዩነት በእኛ ሕግ ከአቅም በላይ[42] በሆነ ምክንያት ካልሆነ በቀር ይህን የሕግ ግምት መቃወም የማይቻል መሆኑ ብቻ ነው።

አካለመጠን ያላደረሱ ልጆችን እንዲቆጣጠር አላፊነት በተጣለበት ሰው ላይ የተጣለው ይህ አላፊነት ጉዳት የደረሰባቸው ሰዎች ካሣ እንዲያገኙ ዋስትና መሆኑ ግልፅ ነው። ዳሩ ግን፥ እንዲህ ዐይነቶቹ ዋስትናዎች አዕምሮ ሊቀበላቸው በሚችለው

ገደቦች ውስጥ እንዲወሰኑ ርትዕና ፍትሕ ያስገድዳሉ። አካለመጠን ላላደረሱ ልጆች የሚኖረው አላፊነት በጥፋት ላይ የተመሠረተውን ብቻ ሳይሆን ሁሉንም ውል ሳይኖር የሚደርሱ አላፊነቶች ይሸፍናል የሚል አቋም ከተወሰደ፥ ለምሳሌ ሀብትነቱ የአንድ አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ የሆነ እንስሳ ወይም ሞተር ተሽከርካሪ[43] በሌላ ሰው ላይ ጉዳት ሲያደርስ አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ ያለጥፋቱ አላፊ ስለሚሆን፥ ልጁ ይህ አላፊነት በመጣበት ጊዜ በማን ተቆጣጣሪነት ሥር እንደነበረ በመመልከት ብቻ እንደነገሩ ሁኔታ ከልጁ ወላጆች አንዱ ወይም በቁጥር 2125 ሥር ከተጠቀሱት ሰዎች መካከል አንደኛው አላፊ እንዲሆን ይደረጋልማለት ነው። ፕሮፌሰር ክሽቼኖቪች በግርጌ ማስታወሻ ያሉትም ይኸንኑ ነው።[44] ይህ ዓይነት አላፊነት አግባብ መሆኑን ለማሳየት ምን አሳማኝ ምክንያት ሊቀርብ ይችላል? እንዲያው ዝም ብሎ ልጁ በትምህርት ገበታ ላይ በነበረበት ጊዜ እንዲህ ዓይነት አላፊነት የመጣበት መሆኑን መሠረት በማድረግ በቻ የቀለም ትምህርት መምህሩ አላፊ መሆን ይኖርበታል? አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ ለማጅ ሆኖ በሚያገለግልበት የሥራ ቦታ ሳለ እንዲህ ዓይነቱ አላፊነት የመጣበት በመሆኑ ብቻ የሙያ አስተማሪው አላፊ ሊሆን ይገባል? ወላጆቹስ ቢሆኑ የእነዚህ ነገሮች ሀብትነት የልጃቸው በመሆኑ ምክንያት ብቻ አላፊ መሆን አለባቸው? የዚህ ጽሑፍ አዘጋጅ እንዲህ ባሉት ሁኔታዎች እነዚህን ሰዎች አላፊ ለማድረግ አሳማኝና አግባብ የሆነ አንዳች ምክንያት አይታየውም። አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ ያለጥፋቱ አላፊ እንዲሆን በተደረገባቸው ሁኔታዎች እነዚህን ሰዎች አለፊ ማድረግ በእነሱ ላይ ማሕበራዊ ኢፍትሕ መፈፀም ይሆናል። በእርግጥም "እንዲህ ዓይነቱ የፍትሐብሄር አላፊነት በወንጀል ጉዳይ በአንድ ንፁሕ ሰው ላይ ከሚሰጥ የቅጣት ፍርድ ጋራ የሚተካከል ይሆናል።"

እንዲህ ባሉት ሁኔታዎች አላፊ መሆን ያለበት የንብረቱ ባለሀብት ወይም ጠባቂ ብቻ ነው። በአንዳንድ የተግባር ክንዋኔዎች ወይም በንብረቶች በመገልገል ምክንያት ጉዳት የሚደርሰው፥ የፕሮፌሰር ክሽቼኖቪችን አነጋገር ለመጠቀም "እጅግ ጠንካራ በሆነ የጥንቃቄ መመዘኛ እንኳን ተከሳሹን ጥፋተኛ ለማድረግ በማይቻልበት፥ ወይም እጅግ ደካማ በሆነ የማረጋገጫ መመዘኛ እንኳን የጥፋት ማስረጃ ለማግኘት በሚሳንበት ሁኔታ"[45] እንደሆነ ልብ ማድረግ ያሻል። ይሁን እንጂ እንዲህ ዓይነቶች

ሁኔታዎች በተጠቀሱት ንብረቶች በመገልገል ወይም አንዳንድ ሥራዎችን በማከናወን ጥቅም የሚያገኘው ተከሳሹ ስለሆነ ተበዳዩ ተጎድቶ የሚተርፍበት ምንም ምክንያት የለም። በእነዚህ ሁኔታዎች ኪሳራው ወደ ንብረቶቹ ባለሀብት ወይም ተገልጋይ ወይም ወደ ሥራው ተጠቃሚ እንዲዛወር ርትዕ ያስገድዳል።

ስለዚህ ከቁጥር 2124 እስከ 2125 ያሉትን እና በተጣጣሚነት የቁጥር 2027/3/ ድንጋጌዎችን በጥንቃቄና በአንክሮ በማጤን /የክፍሉን ርዕስና ቁጥር 2136ን በመጨመር/ የተገናዘበ ፍቺ ካልሰጠናቸው በቀር ድንጋጌዎቹ የልጅ ወላጆችና ሌሎች አሳዳሪዎች አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ ለሚመጣበት ውል ሳይኖር የሚደርስ አላፊነቶች ሁሉ አላፊዎች ናቸው የሚሉ መስለው ይታያሉ። በተለይ የእንግሊዝኛው ትርጉም ሲመረመር ይህንን መስዕክት መያዙ ግልፅ ነው። ወሳኙነት ያለው የአማርኛ ትርጉም ግን አላፊነቱን አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ በሚፈፅማቸው ተግባሮች ጉዳት በሚደርስበት ሁኔታ ላይ ብቻ የገደበው ይመስላል። በአማርኛው ትርጉም መሠረት አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ ድርጊት ፈፅሞ አላፊነት ውስጥ ሲገባ የተፈፀመው ድርጊት ጥፋት ቢሆንም ባይሆንም አባቱ ወይም የልጁ አሳዳሪ አላፊ ይሆናል። ነገር ግን ልጁ ድርጊት ሳይፈፅም አላፊነት ቢመጣበት፣ ለምሳሌ የእርሱ እንስሳ ወይም ታክሲ በሌላ ሰው ላይ ጉዳት አድርሶ እንደሚገኝበት ባለ ሁኔታ፣ ባለሀብት ከሆነው ከራሱ ከልጁ በቀር ማንም በአላፊነት አይጠየቅም።

በሌላ በኩል፣ የአንቀጽ 13 ምዕራፍ 1 ክፍል 4 ርዕስንና የቁጥር 2136ን ድንጋጌ ወደጎን በመተው የቁጥር 2124ን የእንግሊዝኛ ትርጉም ብቻ መመልከት እነዚህ ሰዎች ለሁሉም የልጁ አላፊነቶች ተጠያቂ ናቸው ከሚል መደምደሚያ ላይ ያደርሳል። ይህ መደምደሚያ በተግባር ላይ ይዋል ቢባል ደግሞ ሁኔታው ፍቺ አልባና ስሜት የለሽ ይሆናል።

ማጠቃለያ

ከፍ ብሎ ከተሰጠው ትንታኔ በመነሳት እንደሚከተለው ማጠቃለል ይቻላል።

1. በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2124 እና 2125 የተጠቀሱት ሰዎች ያለባቸው አላፊነት የመቆጣጠሩ ተግባር ተገቢ አልነበረም በሚል የጥፋት ግምት ላይ የተመሠረተ ነው። ይህ ባይሆን ኖሮ በቁጥር 2125 ሥር የተዘረዘሩት ሰዎች በተለይም የቀለም መምህሩ፥ የሞያ አስተማሪውና ልጁን በእምነት የወሰደው የልጁ ጠባቂ አላፊ እንዲሆኑ ባልተደረገ ነበር። እንዲሁም የልጁ እናት አላፊ የምትሆነው በአባትየው ምትክ ባልሆነ ነበር። ይልቁንም አላፊነቷ የጋራ በሆነ ነበር። ከዚህም በተጨማሪ ዕብዶች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች አላፊነት በኖረ ነበር። እነዚህ ሁሉ ነጥቦች የሚያረጋግጡት የአባትና የሌሎች አሳዳሪዎች አላፊነት የተመሠረተው እነዚህ ሰዎች ያለባቸውን የመቆጣጠር ተግባር በአግባቡ ላይፈፅሙ በመቅረታቸው እንጂ የወላጅና ተወላጅ ወይም የአሳዳሪና የልጅ ግንኙነት በመኖሩ ወይም በተበዳዩ ላይ ጉዳት በመድረሱ ምክንያት ብቻ አለመሆኑን ነው።

2. አላፊነቱ የተመሠረተው የመቆጣጠሩ ተግባር ተገቢ አልነበረም በሚል የጥፋት ግምት ላይ በመሆኑም እካለመጠን ያላደረሰው ልጅ ያለጥፋቱ አላፊ እንዲሆን በተደረገባቸው ሁኔታዎች ወላጆች ወይም ሌሎች አሳዳሪዎች አላፊነት አይኖርባቸውም።

3. በእኛ ሕግ እካለመጠን ላላደረሰው ልጅ አላፊ እንዲሆን የተደረገው ተከላሽ ጥፋት አለ የሚለውን የሕግ ግምት ለማፍረስ ተቃራኒ ማስረጃ ለማቅረብ አይችልም።

<u>የማጠቃለያ ሀሳብ</u>

እካለመጠን ያላደረሱ ልጆች ለሚፈፅሟቸው ተግባሮች ያለው አላፊነት ቁጥጥሩ ጉድለት አለው በሚል የጥፋት ግምት ላይ የተመሠረተ ነው። የሲቪል የሕግ ሥርዓትን በሚከተሉ አገሮች ሁሉ ሁኔታው ይኸንኑ ይመስላል። ይህን የጥፋት ግምት ተፈፃሚ ማድረግ ተገቢ ነው። ምክንያቱም "ብዙውን ጊዜ ተበዳዩ ጉዳቱ ከመድረሱ

አስቀድሞ ከልጁ ወይም ከወላጆቹ ጋራ ትውውቅ የሌለው ሊሆን ስለሚችልና የቁጥጥር ግዴታ መኖሩን ለማስረዳት በማይችልበት ሁኔታ ላይ ስለሚገኝ በቁጥጥር ረገድ ስለተፈፀመው ጥፋት ማረጋገጫ ለማቅረብ ያስቸግረዋል። በዚህም ምክንያት ተበዳዩ በማስረጃ አቀራረብ ረገድ ከልጁ አሳዳሪዎች አኳያ ሲታይ ለእሱ ሸክሙ የበለጠ ይከብደብታል።[46] ይሁን እንጂ ገምቱን ለማፍረስ እንደማይቻል አድርጎ መደንገጉ ትክክል አይመስልም። አካለመጠን ያላደረሰ ልጅን የመቆጣጠር ግዴታ የተጣለባቸው ሰዎች በእነርሱ በኩል የቁጥጥር ጉድለት አለመኖሩን የሚያሳይ ማረጋገጫ በማቅረብ ካለባቸው አላፊነት ነፃ እንዲሆኑ መፍቀድም አግባብና በሕሊና ዳኝነት የሚደገፍ ነው።

በወደፊቷ ኢትዮጵያ የተጋቢዎች እኩልነት በሕግ እንደሚረጋገጥ ተስፋ እናደርጋለን። በዚያን ጊዜም የወላጅነት ሥልጣን በአባትና በእናት በጋራ የሚሠራበት ይሆናል። እንዲህ ሲሆን አባትና እናት የሚኖርባቸው አላፊነት ምትክዊ በመሆን ፋንታ የጋራ መሆን ይኖርበታል።

መምህራንን በሚመለከት ግን ግምቱ አግባብ ያለው አይመስልም። በጥቂት የግል ትምህርት ቤቶች ከሚያስተምሩት በቀር መምህራን የመንግሥት ተቀጣሪ ሠራተኞች ናቸው። ከሌሎቹ የመንግሥት ሠራተኞች ተነጥለው እንዲህ ያለው ከባድ የሆነ አላፊነት ለምን ይጫንባቸዋል? ቢያንስ ያለባቸውን ሸክም ለማቃለል መምህሩ በተማሪው ላይ ተገቢውን ቁጥጥር አለማድረጉን የማስረዳቱን ግዴታ በተበዳዩ ላይ ማድረግ ይገባል። ከዚህም ይልቅ ጉዳት የደረሰበት ሰው ካሣ ሊያገኝ የሚችልበትን ሁኔታ ለማመቻቸት ሲባል ካሣ የመክፈል ግዴታውን የመምህሩ ጥፋት እጅግ ከባድ በሆነበት ልዩ ሁኔታ ካልሆነ በቀር በትምህርት ቤቱ ላይ መጣሉ /የግልም ቢሆን የመንግሥት/ የተሻለ ይሆናል።

እላይ የተሰጡትን ምክንያቶች መሠረት በማድረግ የፍትሐብሔር ሕጉን አራተኛ መጽሐፍ እንዲያሻሽል የተሰየመው የሕግ አሻሻይ ኮሚቴ በቁጥር 2124 እና 2125 ምትክ የሚከተሉትን ድንጋጌዎች እንዲቀበላቸው እናሳስባለን።

ቁጥር 2124 - የወላጆች አላፊነት

1) አባትና እናት አካለ መጠን ባላደረሰው ልጃቸው ላይ የጋራ የወላጅነት ሥልጣን ካላቸው ልጁ በጥፋቱ በሌላ ሰው ላይ ጉዳት በሚያደርስበት ጊዜ፣ ጉዳቱ የደረሰው ተገቢ የሆነ ቁጥጥር ባለማድረጋቸው ምክንያት አለመሆኑን ካላስረዱ በቀር፣ በፍትሐብሔር በኩል በጋራ አላፊ ይሆናሉ።

2) በልጁ ላይ የወላጅነት ሥልጣን ያለው ከወላጆቹ አንደኛው ብቻ ከሆነ ይኸው ወላጅ ብቻውን አላፊ ይሆናል።

ቁጥር 2125 - የልጅ ሌሎች አላፊዎች

1) የሚከተሉት ሰዎች በወላጆች ምትክ አላፊ ይሆናሉ።
   (ሀ) አካለ መጠን ያላደረሰው ልጅ ከቤተሰቡ መኖሪያ ቤት ውጭ ሲኖር በእምነት የተሰጠው የልጅ ጠባቂ፣
   (ለ) ልጁ በትምህርት ቤት ባለበት ጊዜ ትምህርት ቤቱ፣
   (ሐ) ልጁ የሙያ ሥራ በሚለማመድበት ጊዜ የሙያ አስተማሪው።

2. በዚህ ቁጥር ንዑስ ቁጥር 1/ለ/ በተገለፀው ሁኔታ ጉዳት ለደረሰበት ሰው ካሣ የከፈለ ትምህርት ቤት የመምህሩ ጥፋት በጣም ከባድ መሆኑን ካረጋገጠ የከፈለውን የካሣ ገንዘብ መምህሩ እንዲተካለት ለመጠየቅ ይችላል።

በዚህም መሠረት በቁጥር 2027 /3/ ውስጥ "ወይም በሕግ መሠረት" የሚለው ሐረግ ምንም ዓይነት አግባብነት ስለሌለው መሠረዝ ይኖርበታል።

ማስታወሻዎች

1. በእኛ ሕግ ጥፋት "ሕሊናን ወይም የተለመደውን፣ መልካም አሠራር ተቃዋሚ በሆነ ዓይነት ድርጊት መፈፀም ወይም አለመፈፀም" ተብሎ የተተረጎመ ሲሆን ይኸውም አውቆ ወይም በቸልተኝነት ድርጊት መፈፀምን ወይም አለመፈፀምን ያጠቃልላል። ቁጥር 2030/1/ን ከቁጥር 2029 ጋራ በማጣመር ይመለከቷል። በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት ጥፋት የሚመዘነው አጥፊ የተባለውን ሰው ዕድሜና የአእምሮ ሁኔታ ከግምት ውስጥ ባለማስገባትና አንድ አስተዋይ ሰው ሊፈፅመው የሚገባውን መሠረት በማድረግ ነው። ቁጥር 2030 /2-3/ን ይመለከቷል። በመሆኑም ሕፃን ወይም ዕብድ የሆነ ሰው ጥፋተኛ ነው ተብሎ አላፊ ሊሆን ይችላል። በነገራችን ላይ ተለይቶ ካልተመለከተ በስተቀር ሁሉም ቁጥሮች የ1952ቱን የኢትዮጵያ የፍትሐብሔር ሕግ የሚመለከቱ ናቸው።

2. አንድን ሰው ያለጥፋቱ አላፊ የሚያደርጉት "ሥራዎች" /ሀ/ "አደገኛ" ናቸው የሚባሉት /ቁጥር 2069/፣ /ለ/ በእርግጥ ሊደርስ የሚችል አደጋን ለማስቀረት ሲባል ሆነ ብሎ በሌላ ሰው ላይ ጉዳት ማድረስ /ቁጥር 2066/፣ እና በራስ ድርጊት በሌላ ሰው አካል ላይ ጉዳት ማድረስ /ቁጥር 2067/ ናቸው።

   አንድ ሰው ጥፋተኛ ሳይሆን በሚፈፅመው ድርጊት በሌላ ሰው አካል ላይ እንዴት ጉዳት ሊያደርስ እንደሚችል ለአንባቢ እንግዳ ነገር ሆኖ ይታይ ይሆናል። ለምሳሌ ከአዲስ አበባ ማዘጋጃ ቤት ሕንፃ ግድ በሚገኘው ሜዳ አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች እግር ኳስ የሚጫወቱበትን ሁኔታ እንውሰድ፣ አንደኛው ተጫዋች አክርር የመታት ኳስ ከሜዳው ክልል ወጥታ እየፈጠነ ይሽከረከር የነበረን መኪና የፊት መስተዋት ስለሰበረች በመስተዋቱ ስብርባሪ ሾፌሩ የአካል ጉዳት ደረሰበት እንበል። በዚህ ጉዳይ ጉዳቱ የደረሰው ፍፁም በሆነ አጋጣሚ ነው። በሁለቱም ወገኖች ዘንድ ጥፋት ያልተፈፀመ ሲሆን ለጉዳቱ መድረስ ምክንያት የሆነው ኳሷን የመለጋቱ ድርጊት ነው። የሆነ ሆኖ፣ አካለመጠን ያላደረሰው ልጅ በመኪናው ላይ ለደረሰው ጉዳት አላፊነት የሌለበት መሆኑን መገንዘብ ያሻል።

ሌላ ምሳሌ እንውሰድ፣ አንድ አካለ መጠን ያላደረሰ ልጅ ብስክሌት እየነዳ ሳለ የብስክሌቷ የፊት ጎማ በድንገት በመፈንዳቱ ሚዛኑን መጠበቅ ተስኖት በአንድ እግረኛ ላይ ወድቆ ጉዳት አደረሰ እንበል። እዚህም ቢሆን በሁለቱ ወገኖች የተፈፀመ ጥፋት የለም። ይሁንና በእግረኛው ላይ ለደረሰው ጉዳት ምክንያት የሆነው አካለ መጠን ያላደረሰው ልጅ የፈፀመው የብስክሌት መንዳት ድርጊትና የብስክሌቱ ጎማ በድንገት መፈንዳት መሆኑ ግልፅ ነው። በነገራችን ላይ አንድ ተበዳይ በተከሳሹ ድርጊት ምክንያት የአካል ጉዳት ሲደርስበት ካሣ ለመጠየቅ ተከሳሹ ጥፋት የፈፀመ መሆኑን ማስረዳት እንደማያስፈልገው ልብ ማድረግ ይገባል። በእንዲህ ዓይነት ሁኔታ ጉዳት የደረሰበት ሰው ራሱ ጥፋተኛ ሆኖ ካልተገኘ በቀር ተከሳሹ ጥፋት ኖረበትም አልኖረበትም አላፊ ይሆናል።

3. ላደረሱት ጉዳት አንድ ሰው ያለጥፋቱ አላፊ እንዲሆን የሚያደርጉት ንብረቶች እንስሳት /ቁጥር 2071/፣ ሕንፃዎች /ቁጥር 2077/፣ መኪናዎችና ሞተር ተሽከርካሪዎች /ቁጥር 2081/፣ እና በሰው የተሠሩ ዕቃዎች /ቁጥር 2085/ ናቸው።

4. ኤም ፐላኒዮል፣ እነ ኤፍ ኤች ላውሰን በአሞፅና ዋልተን ኢንተርዳክሽን ቱ ፍሬንች ሎ ሁለተኛ እትም ውስጥ እንደጠቀሱት /አክስፎርድ፣ ክላሬንደን ፕሬስ፣ 1963/ ገጽ 203።

5. ለምሳሌ አር.ኤፍ.ቪ ሂውስተን ሳልመንድ.ኦን.ዘ.ሎ.ኦቭ ቶርትስ፣ 16ኛ እትም /ለንደን፣ ስዊት ኤንድ ማክስዌል፣ 1973/ ከገጽ 20-21 ይመለከቷል።

6. ለምሳሌ ጆርጅ ክሽቼኖቪች፣ ዘ.ኢትዮጵያን ሎ.ኦቭ.ኤክስትራ ኮንትራክቹዋል ሊያቢሊቲ /አዲስ አበባ፣ ሕግ ፋኩልቲ፣ 1970/ ገጽ 38 እና 61ን ይመለከቷል።

7. ብዙውን ጊዜ እነዚህ ሰዎች የቀለም ትምህርት መምህራን፣ የሙያ አስተማሪዎች፣ አስተዳዳሪዎችና፣ ልጁ ከቤተሰቡ ውጭ የሚኖር ከሆነ ልጁ በአደራ የተሰጠው ጠባቂ ናቸው።

8. አካለ መጠን ያላደረሰ ልጅ የሚባለው ዕድሜው 18 ዓመት ያልሞላው ሰው ነው። የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 198ን ይመለከቷል። ሆኖ ግን፣ ከሞግዚት አስተዳደር ሥልጣን ነፃ ለወጣ ልጅ ምንም እንኳን ዕድሜው አሥራ ስምንት ዓመት ያልሞላ ቢሆንም በሚፈፅመው ሥራ ለሚመጣበት ኃላፊነት ተጠያቂነት የሌለ መሆኑን መገንዘብ ያሻል። ይህ የሆነበት ምክንያትም ከሞግዚት አስተዳደር ሥልጣን ነፃ የወጣ ልጅ ሰውነቱንና የገንዘብ ጥቅሞቹን የሚመለከቱ ጉዳዮችን ሁሉ ለማስተዳደር በሕግ አካለ መጠን እንዳደረሰ ሰው ሆኖ ስለሚቆጠር ነው። የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 329፣ 330፣ እና 333ን ይመለከቷል።

9. ከቁጥር 2126 እስከ 2127 እና 2129 እስከ 2131 ይመለከቷል። አንድ አሠሪ ጥፋት የሌለበት መሆኑን በማረጋገጥ ከኃላፊነት ነፃ ስለማይሆን በዚህ ረገድ ያለበት ኃላፊነት ፍፁም "ጥብቅ" ነው። አሠሪውን አጥፊ ሳይሆን ኃላፊ እንዲሆን ለማድረግ በቂ ምክንያቶች አሉ። አንደኛ፣ ጉዳት ያስከተለው የጥፋት ድርጊት የተፈፀመው ሠራተኛው ለአሠሪው ጥቅም ሥራ በማከናወን ላይ እያለ ነው። ሁለተኛ፣ የሠራው ሥራ ጉዳት ባያስከትል ኖሮ ብቸኛ ተጠቃሚ የሚሆነው አሠሪው ነበር። በመሆኑም ሠራተኛው የተመደበለትን ሥራ በማከናወን ላይ እያለ በተፈፀመ ጥፋት ለሚደርስ ጉዳት የሚከፈለውን ካሣ በአሠሪው ጫንቃ ላይ መጣሉ አግባብ ሊሆን ይችላል።

10. ቁጥር 2135ን ይመለከቷል። ደራሲ በፈፀመው የስም ማጥፋት ምክንያት በመጽሐፍ አውጭው ላይ ኃላፊነት የተጣለው መጽሐፍ አውጭው መጽሐፉን በማተምና ለሕዝብ በማሠራጨት በተዘዋዋሪ መንገድ በስም ማጥፋቱ ተግባር ተካፋይ ስለሆነ ይመስላል። ከዚህም በላይ ስም አጥፊ የሆኑ ዐረፍተነገሮች የያዘውን መጽሐፍ በማተም የገንዘብ ጥቅም አግኝቷል።

የጋዜጣ መሬን በሚመለከት የተጣለበት አላፊነት ከቸልተኝነት ተግባር አኳያ ሲታይ አግባብ ይሆናል። ምክንያቱም ቸልተኛ ባይሆን ኖሮ ስም አጥፊ የሆነው ጽሁፍ በጋዜጣው ላይ እንዲወጣ ባልፈቀደም ነበር። ከዚህም በላይ በሁለቱም ሁኔታዎች ደራሲው ማንነቱን የማይገልፅባቸው አጋጣሚዎች ሊኖሩ ይችላሉ። ስለዚህ፣ የስም ማጥፋት በደል የተፈፀመበት ሰው እንደዚህ ካሉት ሰዎች ካሣ እንዲጠይቅ ይኸን ዓይነቱን እገዛ ማድረግ ያስፈልጋል።

11. ዣንፒየር ለጎል፣ "ሊያብሊቴ ፎር ፐርሰንስ አንደር ሱፐርቪዥን" ኢንተርናሽናል ኢንሳይክሎፒዲያ ኦቭ ኮምፓራቲቭ ሎ፣ ቮልዩም 11፣ እንድራቀንክ እንዳዘጋጀው/ ዘ. ሄግ፣ ቦስተን፣ ለንደን፣ ጂሲ ቢ ሞህር፣ እና ማርቲነስ ኒጆፍ፣ ቱቢንገን ፓቢሊሸርስ፣ 1973/ገጽ 7 ይመለከቷል።

12. ይህ ሁኔታ ከተወሰነ የዕድሜ ክልል በታች ያለ አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ ከአላፊነት ነፃ የተደረገ መሆኑን ይጠቁማል። ለምሳሌ በፖላንድ ዕድሜው ከ13 ዓመት በታች የሆነ፣ በሶቪየት ኅብረት ደግሞ ከ15 ዓመት በታች የሆነ ዕድሜ ያለው ልጅ አላፊነት የለበትም። የፖላንድን የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 426ን እና የሶቪየት ሕብረትን የፍትሐብሔር ሀግ ቁጥር 450ን ይመለከቷል።

13. ለጎል፣ እላይ በማስታወሻ ቁጥር 11 የተጠቀሰውን ገጽ 7 ላይ ይመለከቷል።

14. ይህንን መጽሐፍ ከገጽ 8-25 ይመለከቷል። ከዚህ የሚለዩት ሉዊዚያናና ማላጋሲ ብቻ ናቸው /የሉዊዝያና ሲቪል ኮድ አንቀጽ 2318ን እና የማላጋሲን ጀነራል ሩልስ ኦቭ ኦብሊጌሽን አንቀጽ 223ን ይመለከቷል።/ በዚህ ጽሁፍ አዘጋጅ አስተሳሰብ ይኸ ልዩነት ኢትዮጵያንም ይጨምራል።/ ቁጥር 2124ን እና 2125ን ይመለከቷል/።

15. እላይ የተጠቀሰውን መጽሐፍ ገጽ 7 እና ከገጽ 25-29 ይመለከቷል።

16. ቁጥር 2124፥ የዚህ ቁጥር ሙሉ ድንጋጌ እንደሚከተለው ይነበባል፥ "አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ አላፊነትን የሚያስከትል ሥራ የሠራ እንደሆነ በፍትሐብሔር በኩል ለተሠራው ሥራ አላፊ የሚሆን አባት ነው።"

17. ቁጥር 2125፥ የዚህ ቁጥር ሙሉ ቃል እንደሚከተለው ይነበባል፥
"የሚከተሉት ሰዎች በአባት አላፊነት ምትክ ተጠያቂ ይሆናል፥
/ሀ/ በልጅዋ ላይ በአባትነት ሥልጣን በምትሠራበት ጊዜ፥ እናት፥
/ለ/ ልጁ ከቤተሰቡ ቤት ውጭ የሚኖር ከሆነ ልጁ በአደራ የተሰጠው ጠባቂ፥
/ሐ/ ልጁ ት/ቤት ሳለ ወይምየሞያ ሥራ በሚማርበት ጊዜ የቀለም ወይም የሞያ ሥራ አስተማሪው።

18. አሠሪው መንግሥት ከሆነ አላፊነት የሚኖርበት ሠራተኛው በቁጥር 2126/2/ እና 2127 በተደነገገው መሠረት "የሥራ ጥፋት" የፈፀመ እንደሆነ ብቻ ነው። አሠሪው በሕግ የሰውነት መብት የተሰጠው ድርጅት ወይም ማሰሰብ ከሆነ አላፊ የሚሆነው ተቀጣሪው ሥራውን በማከናወን ላይ እያለ ለፈፀመው ጥፋት ነው። ቁጥር 2129 እና 2130ን ከቁጥር 2131 ጋራ አጣምሮ ይመለከቷል።

19. ቁጥር 2136ን እና ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 1 የተፃፈውን ይመለከቷል።

20. ቁጥር 2072 እና 2082ን ይመለከቷል።

21. በማስታወሻ 2 እና 3 የተፃፈውን ይመለከቷል።

22. ከኸቼኖቪቹ፥ እላይ በማስታወሻ ቁጥር 6 የተጠቀሰውን መጽሐፍ ይመለከቷል።

23. ቁጥር 2081ን ይመለከቷል።

24. ከዥቼኖዢች፣ ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 6 የተጠቀሰውን መጽሐፍ ገጽ 51ን፣ የእርሳቸውን 145ኛ የግርጌ ማስታወሻና ገጽ 54ን ይመለከቷል።

25. የፈረንሳይኛው ቅጂ "ለሌሎች ሰዎች ተግባር ኃላፊ ስለመሆንና ስለብዙ ሰዎች ኃላፊነት "የሚል ይመስላል። እንደሚከተለውም ይነበባል፣ "De la responsiabilité du fait d'autrui et de la pluralité de responsables." የአማርኛው ቅጅ "ለሌላ ሰው <u>ተግባር</u> ኃላፊ ስለመሆን" ይላል /ሥርዝ የተጨመረ/። ስህተቱ መስሎ የሚታየው የፕሮፌሰር ከዢቼኖዢች የተሻሻለው ትርጉም ግን ዝምብሎ "ለሌሎች ሰዎች ኃላፊ ስለመሆን" ይላል።

26. ቁጥር 2136 እንደሚከተለው ይነበባል።
"/1/ አንድ ሰው ለአንድ ጉዳት በፍትሐብሄር በኩል ኃላፊ ነው ተብሎ በሕግ የተረጋገጠ መሆኑ ጉዳት አድራጊው ላደረሰው ጉዳት ካሣ መክፈልን አያስቀርለትም።

/2/ ጉዳት ያደረሰውና በፍትሐብሄር በኩል ኃላፊ የሆነው ለካሣው አከፋፈል የአንድነት ግዴታ አለባቸው።

/3/ በሕጉ አስተያየት ረገድ በፍትሐብሄር በኩል ኃላፊ ነው የተባለው በበኩሉ ጉዳት ያደረሰውን ዋንኛውን ኃላፊ በቀረበበት ክስ ውስጥ እንዲገባ ለማስገደድ ይችላል።"

27. ለጎል፣ ከላይ በማስታወሻ ቁጥር 11 የተጠቀሰውን መጽሐፍ ገጽ 5 ላይ ይመለከቷል።

28. ሌላው ዓላማ ብዙውን ጊዜ ካሣ የመክፈል አቅም የሌላቸው አካለመጠን ያላደረሱ ልጆች በሚፈፅሟቸው የጥፋት ተግባሮች ጉዳት ለሚደርስባቸው ሰዎች

የኪሣ ዋስትና ማስገኘት ነው። ፕሮፌሰር ክሽቼናዚች እላይ በማስታወሻ ቁጥር 6 በተጠቀሰው መጽሐፋቸው በገጽ 54 ላይ ያሉትም ይህንኑ ነው። ሲናገሩም እነዚህ ሰዎች በሕግ መሠረት ዋሶች ሲሆኑ፣ ዋስትናቸውም ልጁ ተፋት እንዳይፈፅም ነው ብለዋል።

29. ለጎል፣ እላይ በማስታወሻ ቁጥር 11 የተጠቀሰውን መጽሐፍ፣ ገጽ 5 ይመለከቷል።

30. ይህ መከላከያ ከእቅም በላይ ለሆኑ ምክንያቶች ብቻ እንዲያገለግል ተደርጎ አልተገደበም። የመቆጣጠር ተግባሩን በመፈፀም ረገድ ስሕተት ያልፈፀመ መሆኑን ለማሳየትም ማረጋገጫ ሊያቀርብ ይችላል። ላውሰን እላይ በማስታወሻ ቁጥር 4 የተጠቀሰውን መጽሐፍ ከገጽ 227-228 ድረስ ይመለከቷል።

31. ቁጥር 635/1/።

32. ቁጥር 644/2/ በተጣጣሪነት ከቁጥር 635/2/ ጋራ ሲነበብ።

33. የእናትዮዋ አላፊነት በአባትዮው አላፊነት ምትክ ከሆነ ደግሞ አባትዮው አላፊ በሆነበት ሁኔታ ልጁ በፈፀመው የጥፋት ተግባር ሳቢያ የመጣው ዕዳ የሚከፈለው ከአባትዮው የግል ሀብትና ይህ ካልበቃ ከጋራ ሀብታቸው ላይ ብቻ ይሆናል ማለት ነው። በሌላ አነጋገር፣ ዕዳውን ለመክፈል የአባትዮው የግል ሀብትና የጋራ ሀብታቸው በቂ ሆኖ ካልተገኘ ዕዳው ከእናትዮዋ የግል ሀብት ላይ ሊከፈል አይችልም። አላፊነቱ የሚመለከተው እናትዮዋን በሚሆንበት ጊዜ ደግሞ ሁኔታው የዚሁ ተገላቢጦሽ ይሆናል። ቁጥር 659ን በተጣጣሪነት ከቁጥር 660 ጋራ ይመለከቷል።

34. ቁጥር 638

35. ቁጥር 681 በተጣማሪነት ከቁጥር 682 ጋራ ሲነበብ

36. ቁጥር 639

37. ቁጥር 2125 /ለ/።

38. ቁጥር 2125 /ሐ/።

39. ሰንአ፥ እላይ በማስታወሻ ቁጥር 11 የተጠቀሰው መጽሐፍ ገጽ 23።

40. እዚያው ቦታ ይመለከቷል።

41. የአሠሪና ሠራተኛ አዋጅ ቁጥር 64/68 አንቀጽ 27ን ይመለከቷል።

42. ያለጥፋት አላፊ በሚኮንበት ሁኔታ እንደተደረገው ሳይሆን በዚህ ጉዳይ ይህ መከላከያ እንዳያገለግል በግልፅ አልተከለከለም።

43. አንዳንድ አንባብያን አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ እንዴት በህጋዊ መንገድ የንብረት ባለሀብት ሊሆን ይችላል? በተለይም ደግሞ ጉዳት ሊያደርሱ አንድን ሰው ያለጥፋቱ አላፊ የሚያደርጉትን ንብረቶች እንዴት የግል ሀብቱ ሊያደርጋቸው ይችላል? ብለው ይጠይቁ ይሆናል። በእኛ ሕግ መሠረት አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ በባለሀብትነት ሊይዘው የሚችለውን የንብረት ዓይነት በሚመለከት ገደብ አልተደረገም። በመሆኑም አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ ለንግድ፥ ለኢንዱስትሪ፥ ወይንም ለሌሎች ሥራዎች አገልግሎት የተመደቡ የማናቸውም የንብረት ዓይነቶች ባለሀብት ሊሆን ይችላል። ቁጥር 288ን ይመለከቷል። አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ እነዚህን ንብረቶች በስጦታ፥ በኑዛዜ፥ ወይም በውርስ ሊያገኝ ይችላል። ቁጥር 287 እና 299 /1/ን ይመለከቷል። በነገራችን ላይ አካለመጠን ያላደረሰ ልጅ ሀብቶች ሁሉ በሞግዚት

እንደሚጠበቁና እንደሚተዳደሩ፣ እንዲሁም ሞግዚቱ የልጁ ንብረቶች ከራሱ የግል ንብረቶች ጋራ እንዳይደባለቁ ተገቢውን ማድረግ እንዳለበት መገንዘብ ያሻል። ቁጥር 280/2/ እና 283ን ይመለከቷል። ብዙውን ጊዜ አባትና እናት ጋብቻቸው ፀንቶ እስካለ ድረስ አካለመጠን ላላደረሱት ልጆቻቸው በአንድነት ሞግዚቶች ናቸው። ቁጥር 204ን ይመለከቷል።

44. እላይ በማስታወሻ ቁጥር 24 የተጠቀሰውን ይመለከቷል።

45. ክሽሞናዚች፣ በማስታወሻ ቁጥር 6 የተጠቀሰውን መጽሐፍ ገጽ 38 ይመለከቷል።

46. ሰጎል፣ በማስታወሻ ቁጥር 11 የተጠቀሰውን መጽሐፍ ገጽ 6 ይመለከቷል።

ተጠየቅ ሙግት
ልማዳዊው የኢትዮጵያ የክርክር ሥልት

አበራ ጀምበሬ*

የተጠየቅ ሙግት ባለፈውና በያዝነው ክፍለ ዘመን በመጀመሪያዎቹ ሦስት አሠርተ ዓመታት ውስጥ ከፍ ካለ ደረጃ የደረሰ፥ ፍጹም ኢትዮጵያዊ የሆነ ልማዳዊ የፍርድ ቤት የክርክር ሥልት ሲሆን፥ ይኸውም የሕግ ዓይነት በዘመናዊ የሕግ ሳይንስ የፍትሐ ብሔርና የወንጀል ሥነ ሥርዓት ሕግ በመባል ይታወቃል። ይህም ሥርዓት በቃል ከትውልድ ወደ ትውልድ ሲወራረስ የመጣ ነው።

ይህ የሥነ ሥርዓት ሕግ በተራቀቀ የጥያቄና መልስ /በክሮስ ኤግዛሚኔሽን/ ሥልት የነገርን ጭብጥ አፍረጥርጦ ለማውጣት የሚደረግ ሙግትንና የማስረጃ አቀራረብን /ሩል ኦፍ ኤቪደንስ/ ያጠቃልላል። "ተጠየቅ" የሚለው ቃል በቀጥታ ትርጉሙ "ልጠይቅህ" ማለት ሲሆን፤ በቴክኒካል /በሕጋዊ/ ትርጉሙ ግን ልማዳዊ የኢትዮጵያ የክርክር ሥልት ማለት ነው። "እሰጥ አገባ"[1] የሚለው ቃል በዚህ ዓይነቱ የሙግት ሥልት፥ በፍርድ ቤት የሚደረግ ክርክር ሂደትን የሚያመለክት በመሆኑ ለተጠየቅ ሙግት በተለዋጭ ቃልነት ያገለግል ነበር። ሙግት ማለት በፍትሕ አስተዳደር ክርክር ማለት ሲሆን፤ ሥነ ሥርዓት ነክ የሆኑ ጉዳዮችን ሁሉ ያጠቃልላል።

ጀኔራል ዠርጀን በዚህ ፍጹም ኢትዮጵያዊ በሆነው የሙግት ሥልት መሠረት ሲካሄድ ስለተመለከቱት የፍርድ ቤት ክርክር የሰጡትን ሐተታ ሲያጠቃልሉ፤ የዓይን ምስክርነታቸውን በሚከተለው አኳኋን ገልጸውታል።

---

* በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ሕግ ፋኩልቲ የትርፍ ጊዜ ረዳት ፕሮፌሰር

ኢትዮጵያዊ ጥሩ ተናጋሪ ስለሆነ፣ ተሰጥኦውን ለመግለጽ የሚችልበትን ማንኛውንም ዕድል ሳይጠቀምበት አያልፍም። ሙግት ብዙውን ጊዜ ብዛት ያለውና አድናቂ አዳማጭ የሚሰበሰብበት ጥሩ አጋጣሚ ነው። አንዳንድ ጊዜ ትከሻውን እያሳየ፣ አንዳንዴም ጣቱን ወደ ተከሳሹ እየቀሰረ በሚያስፈራራ አኳኋን ሲቃ እየተናነቀው የነገር ፍላጻውን ያንበለብለዋል።

ዳኛውም ዙሪያውን በከበቡት አድማጮች መካከል ተቀምጦ እንደበተ ርቱውን ተከራካሪ በጥሞናና በተመስጦ ከአዳመጠ በኋላ ተከሳሹን መልስ እንዲሰጥ ይጠይቀዋል። እርሱም ከምንጭ ገንፍሎ እንደወጣ ፈሳሽ ተፍ ብሎ ይነሳና ንጹህነቱን እንዲመሰክርለት እጆቹን ወደ ሰማይ እንደዘረጋ በርከክ ይላል። በተከራካሪውም አፍንጫ ሥር ቡጢውን ያወዛውዛል። ከመሳሉ የቃላት ውርወራውን ሳያቋርጥ፣ እጆቹን አጣጥፎ ወደዳኛው ይቀርባል።[2]

ይህ የፍርድ ቤት ቲያትራዊ ገለጻ የአማራ ባሕላዊ ቅርስ /ውርስ/ አካል የሆነው የተጠየቅ ሙግት እንዴት ይካሄድ እንደነበር ያሳያል። ከ1928 ዓ.ም. በፊት የአማራ ልማዳዊ ሕግ፣ ከተጠየቅ የሙግት ሥርዓት ጋር በአብዛኛው የኢትዮጵያ ክፍል ጎልቶ ይታይ ነበር።

እዚህ ላይ መነሳት የሚገባቸው ጥያቄዎች፣ በተጠየቅ ሙግት አፈጻጸም አግባብነት የነበራቸው ዋና ዋና ሁኔታዎች ምን ነበሩ? እንዴትስ ይሠሩ ነበር? የሚሉት ናቸው።

1. በፍርድ ቤት የሚካሄዱ ሁኔታዎች

ሙግት ሲጀመር አብዛኛውን ጊዜ በበጎ ፈቃድና ከመቅጽበት የሚፈጸም የግልግል ሂደት ሁኖ ነበር። አንደኛው ወገን ተከራካሪ ባላጋራውን መንገድ ላይ ሲያገኘው ማንኛውም ተላላፊ መንገደኛ ጉዳዩን በዳኝነት እንዲያይለት /እንዲዳኘው/ የመጠየቅ መብት በሕግ ተሰጥቶታል።[3] ከርከሩ የሚያገባው ወገን የተላላፊ መንገደኛው

/የመንገድ ዳኙ ፍርድ ቤት/[4] ውሳኔ ቢያረካው ጉዳዩ በዚሁ እንዳለቀ ይቆጠራል። ለሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች ወይም ለአንደኛው አርኪ የሆነ ውሳኔ ያልተገኘ እንደሆነ ግን ወደ ፍርድ ቤት ተያይዘው ይሄዳሉ፤ ወይም አንዳንድ ጊዜ የመንገድ ዳር ዳኛ ሁኖ የዳኛቸው ሰው በአቅራቢያ ከሚገኘው ዝቅተኛው የመደበኛ ፍርድ ቤት ዳኛ ዘንድ ያደርሳቸዋል።

ዝቅተኛው የመደበኛ ፍርድ ቤት ዳኛ ጭቃሹም[5] ወይም መልከኛ[6] ሊሆን ይችላል። ጭቃሹምና መልከኛ በመሠረቱ የዳኝነት ሥልጣን ያላቸው የአስተዳደር ሹማምንት ነበሩ። በዚያ ጊዜ ለነበረው ሕብረተሰብ የመንግሥታዊ ሥልጣን መከፋፈል መሠረተ ሃሳብ እንግዳ ነበር። ስለዚህ የመንግሥት ባለሥልጣን ሁሉ ዳኛ ይባል ነበር።

በዳኝነት ሥራ አግባብ ካላቸው ከዳኞች ቀጥሎ ከፍተኛ ሥፍራ የነበራቸው ተቺዎች /አማኞች/[7] ነበሩ። ከአማኞቹ ከፊሎቹ በተከራካሪ ወገኖች ከፊሎቹ ደግሞ በፍርድ ቤቱ ከተገኙ ሰዎች መካከል በመደበኛው ፍርድ ላይ የሚመረጡ ነበሩ።

በፍትሕ ሥራ ዓይነተኛ ሂደት ውስጥ ሦስተኛ ደረጃ የሚሰጠው ደግሞ ዋስ ነበር። ብዙውን ጊዜ የሚዘወተሩት የዋስ ዓይነቶች የሚከተሉት ናቸው።

1. <u>የቅብቃብ ወይም የመጋኘ ዋስ</u>:- አንድ ወንድ ለአካለ መጠን ደርሶ የራሱ መኖሪያ ቤት ሠርቶ ጎጆ ሲወጣ፥ የኅብረተሰቡ ሥርዓት ጥሩ አክባሪ እንደሚሆን ለማረጋገጥ የሚጠራው ዋስ፤

2. <u>የሥነ ሥርዓት ዋስ</u>:- ክስ ሲጀመር በሙግት ወቅት የሥነ ሥርዓት ሕግ የሚጠይቀውን ሁሉ ለማክበርና ለማሟላት፤ እንዲሁም ነገሩ በሚሰማበት ቀን ቀጠሮ እንዲሚቀርቡ ለማረጋገጥ ሁለቱም ወገኖች /ከሳሽና ተከሳሽ/ የሚጠሩት ዋስ፤

3. <u>የገሬ ዋስ</u>:- ከተከራካሪ ወገኖች አንደኛው በሌላው ላይ ወንጀል አውርቶ ወይም ተሳድቦ እንዳይቀር፣ በተናገረው ካልገፋበት ስለሚቀጣ፤ ለካሣው ክፍያ የሚጠራው ዋስ፤

4. <u>የዳኝነት ዋስ</u>:- በሙግት የተረታው ወገን ለመንግሥት ዳኝነት መክፈል ስለሚኖርበት፤ የዳኝነቱን ለመክፈል በሁለቱም ወገን የሚጠራ ዋስ፤

5. <u>የውርርድ ዋስ</u>:- በክርክሩ ወቅት ይህን እሰጥ ብሎ የሚተክለውን ውርርድ ተረቸው መክፈል ስለአለበት፣ አከራካሪ ሆኖ የተገኘው ጉዳይ ብይን ሊሰጥበት፣ የውርርዱን ለመክፈል የሚጠራ ዋስ፣

6. <u>የበሰላ ዋስ</u>:- በፍትሐ ብሄር ጉዳይ ክስ የቀረበበትን ዕዳ ለመክፈል ፍርድ በሚሰጥበት ወቅት የሚጠራ ዋስ፤

7. <u>የጠለፋ ዋስ</u>:- አንድን ሰው እጁን ለማቅረብ ወይም ዕዳውን ለመክፈል ዋስ የሆነው ሰው በፋንታው ተጠያቂ የሚሆንለት ሰው እንዲሰጠው ጠይቆ የሚያስጠራው ዋስ፤

8. <u>የእጅ ጠብቅ ዋስ</u>:- በወንጀል ክርክር በማንኛውም ደረጃ ለሕይወቱ ያሰጋኛል ብሎ አንደኛው ወገን ሲያመለክት የእጅ እላፊ እንዳይፈጽም ሌላው ወገን የሚጠራው ዋስ።[8]

በዚህ የሙግት ሥርዓት በፍትሕ ሂደት አራተኛውና የመጨረሻው ነገረ ፈጅ የሚባለው ተቋም ነው። ነገረ ፈጅ የሚሆን ሰው በአብዛኛው በቂ የሕግ እውቀት ያለው ሁኖ፣ አንድን ሰው በመወከል በፍርድ ቤት ለመቆም የተስማማ ሰው ነው።

በፍትሕ ሂደት አግባብ ያላቸውን ተቅዋማት ከገለጽን ዘንድ፥ የተጠየቀ ሙግት እንዴት እንደሚካሄድ፤ ማለትም በማንኛውም ደረጃ በሚገኝ መደበኛ ፍርድ ቤት የሙግቱ ሂደት እንዴት እንደሆነ ወደ መግለጹ እናመራለን።

2. የፍርድ ሂደት

ሀ/ ክርክር መጀመር

በከሳሹና በተከሳሹ በሁለቱም የሥርዓት ዋስ በመጥራት በፍርድ ቤት ሙግት ይጀመራል። ሁለቱም ወገኖች ዋስ ከጠሩ በኋላ ዳኛው ተከሳሹ ክሱን እንዲያቀርብ ይጠይቀዋል። ተከሳሹ ይገባኛል የሚለውን ሁሉ ጠይቆ እንደጨረሰ፥ ተከሳሹ የእምነት ወይም የክህደት ቃሉን እንዲሰጥ ይጠየቃል።

ክሱን የካደ እንደሆነ የከሳሹ ጠበቃ ዘንጉን እየተመረኮዘ በችሎቱ ከዳኛ ፊት ወደፊት ወደኋላ እየተንጎራደደና እየተንደረደረ በአከራካሪው ጉዳይ ያለውን የፍሬ ነገርና የተፍጫሬ ክርክሩን ያቀርባል።

ተከሳሹ ደግሞ በፋንታው ፍጆታ ጠይቆ፥ በዚሁ አኳኋን መከራከሪያውን /ተቃውሞውን/ ያቀርባል።

ለ/ ውርርድ መትከል

በዚህ ደረጃ ከሳሽ ቃብጡን ለማሳመን ውርርድ ይተክላል። ተከሳሹ ሲፈልግ፤ ለምሳሌ ከሳሽ በቅሎ እሰጥ ብሎ ውርርድ ተክሎ እንደሆነ፥ ውርርድህን አሰልስል /ዝቅ አድርግ/ ብሎ ይጠይቃል። ከሳሽ ፈረስ እሰጥ በማለት ውርርዱን ዝቅ ካደረገለትም በኋላ እንደገና ዝቅ እንዲያደርግለት ከፈለገ እንደገና አሰልስል ብሎ ሊጠይቅ ወደ ማር[9] ያወርድለታል። ተከሳሹ ከዚህ በኋላ ለከሳሹ የተከለውን ማር የሚሰጥ ለመሆኑ "እነና" ብሎ ይከራከራል። አለበለዚያም "እምና ይሟገታል፥

ከረከሰበት ይሸምቷል" እንደሚባል፣ ጉዳዩን እምና ተፋተኛ የማይሆንበትን ምክንያት ውርርድ ተከሉ ያስረዳል። ተከሳሹ የቀረበበትን ክስ እርግጠኛነት ያመነ እንደሆነ ግን ለተተከለበት ውርርድ "አትራሁ ጠናኝ" ይላል።

እንደዚህ ያለው የእምነት ቃል ሲሰጥ ከሳሹ "በአትራሁ ጠናኝ የተረታ፣ መሐል አገዳውን የተመታ" ብሎ ቀኙ የእርሱ መሆኑን በቃለ እጋና በመግለጽ፣ በተከሳሹ ላይ እንዲፈረድበት ይጠይቃል። አትራሁ ጠናኝ ያለው ወገን አንድ ብር የዳኝነት እንዲከፍል ይጠየቃል።

በአትራሁ ጠናኝ የተፈጸመ ክርክር ይግባኝ የሌለው፣ የነገር መደምደሚያ ነበር።

ሐ/ የምስክሮች አመሰካከርና የጽሁፍ ማስረጃ አቀራረብ

ተከሳሹ ከቀረበበት ክስ እንዳንዱን ሁኔታ የሚክድ የሆነ እንደሆነ፣ የተካደው ጉዳይ በአስረጂ መረጋገጥ አለበት፣ ስለዚህ ከሳሹ ክሱን ለማስረገጥ በቃል ወይም በጽሁፍ ወይም በሁለቱም አስረጂውን ያቀርባል።

ሁለቱም ወገኖች ውርርድ ከተከሉና በመካከላቸው አከራካሪው ጭብጥ ተለይቶ ከታወቀ በኋላ በያንዳንዱ ወገን የሚቀርቡ፣ ቢያንስ ሦስት ሦስት ምስክሮች ይሰማሉ። ምስክሮቹም ከፍርድ ቤት ቀርበው ሁለቱም ወገኖች ወይም ነገረ ፈጆቻቸው በአሉበት በግልጽ ይመሰክራሉ። የጽሁፍ ማስረጃ ካለም ለፍርድ ቤቱ ይቀርባል። እዚህ ላይ በጭብጥ ዳኛ[10] አማካይነት የተገኘ መረጃ ተቀባይነት ያለው መሆኑንና የበቂነት ዋጋውን መረዳት ተገቢ ይሆናል።

በእርጅና ወይም በብርቱ ሕመም ምክንያት አንድ ምስክር ከፍርድ ቤት ቀርቦ ለመመስከር ያልቻለ እንደሆነ፣ ለማመሳከር በተሰየመ የጭብጥ ዳኛ አማካይነት የተባለው ምስክር ቃል ተሰምቶ ለፍርድ ቤቱ እንዲፈስ ይደረጋል። የጭብጥ ዳኛው በክርክሩ ጊዜ የተነሳው ጭብጥ ይገለጽለትና ምስክሩን አስመስክር ለፍርድ ቤቱ

እንዲያፈስ ይጠየቃል። እስመስካሪው ከተከራካሪዎቹ ጋር ምስክሩ ወደ ሚገኝበት ሥፍራ ይሄዳል። ተከራካሪዎቹ ወገኖችና የአካባቢው ጭቃ ሹም የመረጡአቸው አራት እማኞች በተገኙበት ምስክሩ የሚሰጠውን አድምጦ ሲመለስም፣ ተከራካሪዎቹ በተገኙበት ለላከው ዳኛ ምስክሩ የመሰከረውን በቃል ያፈሳል /ይገልጻል/።[11]

የጭብጥ ዳኛው የምስክሩን ቃል ሲያፈስ ያዳነ /ያሳሳተ/ እንደሆነ የሚቃረምበት ሁኔታ እንደሚከተለው ነበር።

> ምስክሩ ከተናገረው ቃል ውስጥ ያስቀረ ወይም የጨመረ እንደሆነ ቅር የተሰኘው ወገን "ተዘከረኝ ዳኛ ማርያም፣ እግዚአብሄር መዝከሪያ ልቡና መተላለፊያ ጎዳና ይስጥህ፣ አቶ እገሌ እንዲህ የመሰከረ መሆኑን አስታውስ ይለኛል።"[12] የተዘነጋው ነገር ቢኖር ያቃናል። በቃሉ የፀና እንደሆነ ግን፣ ተቃዋሚው "የምስክሩን ቃል በማጣረሱ ሰድቤዋለሁና ምስክሩን የሰሙት እማኞች ይንቀሉልኝ" ይላል። በዚህ ጊዜ እማኞቹ እንዴት እንደተመሰከረ ይጠየቃሉ። እንደርሱ ነው ብለው የመሰከሩ እንደሆነ ነቃፊው አመስካሪውን ዳኛ ይከሳል። አንድሎ የተገኘ እንደሆነ ግን የምስክሩ ድምፅ እማኞቹ እንደተናገሩት ሁና ይፀናል። ዳኛውም ይወቀሳል።

በመሠረቱ በተንቱ ልማድ ምስክር የምስክርነት ቃሉን ከመስጠቱ በፊት ቃለ መሐላ እንዲሰጥ አይጠየቅም። ሆኖም "አምልሃለሁና የምታውቀውን እስተካክለህ መስክር" ብሎ ማስጠንቀቅ ይቻላል። የማስጠንቀቂያቸውም ቃል "ስማ ምስክር እንዳትል" የሚል ነበር።

ከሳሽ ወይም ተከሳሽ ምስክሩ የሚያውቀውን በትክክል አለመመስከሩን ወይም መሸፈጡን ሲረዳ ለማስማል እንዲፈቀድለት ዳኛውን ጠይቆ፣ ወደ ቤተ ክርስቲያን

ጀደው በቅዳሴ ጊዜ ዕርገት ሲወርዱ የቤተ ክርስቲያኑን በር ይዘጋል[13] ወይም መጽሐፍ ቅዱስ ይዞ እውነቱን ባልመሰከር

እንደ መስቀሉ ይበሳሳኝ
እንደ ሥዕሉ ይደምስሰኝ
እንደ ሥጋው ይቆራርሰኝ
እንደ ደሙ ያፍሰኝ
እንደ መቅደሱ በር ልሳኔን ይዝጋው

እያለ ይምላል።

አንድ ምስክር ከፍርድ ቤት ከመቅረቡ በፊት ሲመሰክር /የምስክርነት ቃሉን ሲሰጥ/ የተገኘ እንደሆነ፣ ሌላው ወገን አስቀድሞ የመሰከረ ስለሆነ አይነግርብኝም ወይም ለምስክርነት አይበቃም ብሎ የመቃወም መብት አለው።

አንድ ምስክር ሲቆጠር፣ ሌላው ወገን "እገሌ ለባላጋራዬ የሥራ ወይም የጋብቻ ዝምድና አለው፣ ወይም አበልጅ ወይም የጉድፈቻ ልጅ ነው" በማለት ወይም ነውር በመጥቀስ እንዳይመሰክር ብይ /እክይ/ ሊያወጣበት ይቻላል።[14] ምስክሩም የምስክርነት ቃሉን ከመስጠቱ በፊት የቆጠረው ወገን፣[15]

ሞቶ መክነን
ታሞ መመንመን
የአልጋ ቁራኛ መሆን

ያለ መሆኑን ተገንዝበሀ፥ እውነቱ እንዲህ መሆኑን ብታውቅልኝ ይለዋል።

ሌላውም ወገን በዚሁ አኳኋን ካዘከረ በኋላ፣ "እንደተባለው ለመሆኑ ባታውቅብኝ" ብሎ ይናገራል።

የምስክሮች ሁሉ ቃል ከተሰማ በኋላ አብዛኛዎቹ ምስክሮች የመሰከሩለት ወገን "ምስክር ለበለጠ፥ ውድማ ለመለጠ" በማለት፤ መብቱ ስለተረጋገጠለት ፍርድ እንዲሰጠው ይጠይቃል።

ምስክር ሲመሰክር ለኔ ነገረ፥ ለኔ ነገረ በማለት ሁለቱ ወገኖች የሚሻሙበት ሁኔታ ያጋጥማል። እንደዚህ ያለ ሁኔታ ሲያጋጥም፤ አርቀብ እማኞች[16] ተመርጠው "ምስክሮቹ የነገሩት ለተከሳሹ ወይም ለከሳሹ ነው" ብለው በመሰላቸው ያደሉ ነበር። በኋላ ግን ምስክሩ ራሱ ለማን እንደመሰከረ እንዲያረጋግጥ እንደገና እንዲጠራ ይደረግና በሚሰጠው ቃል [17] በዚህ ረገድ የተነሳው ክርክር ፍጻሜ እንዲያገኝ ይደረግ ነበር።

መ/ <u>ተጠየቅ</u>

በቀድሞ ጊዜ በፍትሐብሄር ክርክር የመከላከያ ምስክር በማቅረብ የመከላከል መብት አልነበረም። ተከሳሽ ክስ ለቀረበበት ነገር "ማስረዳት የሚገባኝ እኔ ነኝ እንጂ ከሳሽ አይደለም" ብሎ በይግባኝ ይከራከር ነበር።[18]

ሬቨረንድ ራሴል ስለዚህ ዓይነቱ የክርክር ዘዴ ሲያትቱ፤ ከአንድ ተኩል ምዕተ ዓመታት በፊት እንደሚከተለው ጽፈዋል።

> ጠበቆቹ እንደነገሩ ሁኔታ ከከሳሹ ወይም ከተከሳሹ ጎን ይቆሙና ድምፃቸውን ከፍ አድርገው ልዩ ልዩ ክርክሮቻቸውን ያቀርባሉ። በዚሁም ሂደት በክሱ ውስጥ የተመለከተውን እንደዚሁ እንደዚሁ ያሉትን ክርክሮች ለማስረገጥ በቅሎ፥ ላም፥ በግና ወርቅ እሰጥ በማለት ተናጋሪዎቹ እያደራረሱ ውርርድ ይተከላሉ።[19]

እንደዚህ ያለው በሥነ ሥርዓት የመጠቀም መብት በተከራካሪዎቹ ወይም በነገረ ፈጆቻቸው ይነሳ ነበር። እንደዚህ ያለው ክርክር ሲነሳበት ሌላው ወገን ካፌ[20] ወይም ከጠበቃዩ[21] ይላል።

በተወሰነው ቀን ቀጠሮ በተጠየቅ የሙግት ሥርዓት መሠረት በተያቁና መልስ ክርክሩን ለመፍታት ክርክሩን ከመጀመሩ በፊት ከሳሽ ራሱ ወይም በነገረ ፈጅ አማካይነት "ሥርዓት ልክ ነው?" ብሎ ይጠይቀዋል። ተከሳሹ አወንታዊ መልስ ስለሚሰጥ፤ ክሱ የሚያስከትለውን ሁኔታ ለማስገንዘብ፥ ከሳሹ ልዩ ልዩ ጥያቄዎችን ያቀርባል።

ጠያቂው በአንድ ጊዜ እንዲያቀርብ የሚፈቀድለት አንድ ጥያቄ ሲሆን፥ ተከራካሪውም ወገን ለያንዳንዱ ጥያቄ አንድና ቀጥተኛ የሆነ መልስ መስጠት አለበት። በዚህ አኳኋን በተከራካሪዎች ወገኖች መካከል የጥያቄና መልስ ልውውጥ ይደረጋል። ለዚህም ሥርዓት መከበር ውርርድ ይተከላል። ከተጠየቀው ውጭ ወይም ተረፍረፍ አድርጎ የመለሰ እንደሆነ ሥነ ሥርዓቱን እንደማጣረስ ይቆጠራል።[22]

ከተከራካሪዎቹ ወገኖች አንደኛው ይህን ሥነ ሥርዓት ያጣረሰ እንደሆነ አስቀድሞ የተሰነዘረውን ውርርድ ለመክፈል ዋስ እንዲጠራ ይጠየቃል። ለቀረበው ጥያቄ በተሰጠው መልስ ሥነ ሥርዓት መጣረስ ወይም አለመጣረሱ በተቾዎች ይረጋገጣል። እንደዚህ ያለ ስህተት ማድረጉን ተጠያቂው ቢያምንም እንኳ ውርርዱን መክፈል አለበት። ከሣሽ ጥያቄዎቹን ሲጨርስ፥ ተከሳሹ በፋንታው ጥያቄዎች ማቅረብ ይቀጥላል።

ሠ/ <u>ውርድ መንዛት ወይም በላ ልበልሃ</u>

በክሱ ላይ ዋና ጥያቄና መሰቀለኛ ጥያቄ የማቅረብ ጉዳይ እንዳበቃ፥ ዳኛው ውሳኔውን ከመስጠቱ በፊት ተከራካሪዎቹ ውርድ ወደ መንዛት ያመራሉ። ማለትም በግጥምና በርቱዕ አነጋገር ዳኛውንና በፍርድ ቤቱ የተገኙትን ሰዎች ለማሳመን የበላ ልበልሃ ሙግቱን ያኸጎደጉዱታል።

በዚሁም ጊዜ እያንዳንዱ ወገን የበላጋራውን ነውሩን፣ በዘሩ ጭምር ያለበትን መዘርዘር፣ በሾርኔ እያሰደበ የተቀማውን ሐሳብ ወደርሱ ለመሳብ፣ ነገሩን በሚመስል ሁኔታ እያብራራ በግጥም እያደረገ፣ ምሳሌ እየሰጠ ውርድ ይነዛል ወይም የመፋረጃ ቃሉን ይሰማል።

የሚከተለው የውርድ አነዛዙን በመጠኑ ያመለክታል:-
በላ ልበልሃ፣
የአጤ ሥርዓቱን[23] የአብርሃም አረቱን፣ የመሠረቱን
አልናገር ሐሰቱን፣ ሁልጊዜ እውነት፣ እውነቱን፤
ከ ... ወዲያ ላኛ
ከ ... ወዲያ ዝንገኛ
አልተፈጠረም ላገመኛ
... የፈረደው
የአዳል ዱቤት ያረደው፣
የፈረደው አይገለበጥ
ያረደው አይንፈራገጥ።
እስጥ ብየ ማር ጥየ
ከእግር ዘንጥየ
ባለማ ፍረዱልኝ፣
ባጠፋ ስደዱኝ፤
ሲል ይሟገታል፤ እሬ ማሩ ነገረ ደግሙ።[24]

ሌላውም ወገን በተራው በዚሁ ዓይነት ላኛውን ለመሳብና ተከራካሪውን ለማዋረድ ይጥራል።

የሚለዋወጡዋቸው በስሜት የተሞሉ ቃላት ቢሆኑም፤ በተያቄው ጊዜ ያስተማመነውንና ከቃሉ ያገኘውን መልስ ለከርከሩ እንዲደግፈው ባላጋራው

የሚያብራራበትና የራሱን ተፃተኛነትና እውነተኛነት የሚገልፃባቸው ሲሆኑ፤ በዘመናዊ ሙግት ለውሳኔ በደረሰ ነገር ዳኛው ከመፍረዱ በፊት እንደሚተርበው የመፋረጃ ቃል ያለ ነገር ነው።

የውርድ መንዛት ሌላው ዓላማ የዳኛውን ልቦና ማሞካሸት ነው። በዚህ ረገድ ባሻ ሙላት ወልደ ዮሐንስ የተባሉት ነገር አዋቂ፥ በአፈንጉሥ ነሲቡ ችሎት ላይ የተናገሩት የሚከተለው ግጥም የአፈ ንጉሥ ነሲቡን ልቦና ሰቅሎት እንደነበረ ይነገራል። ግጥሙም:-

እሳት ላይ የጣሉት ነት
አልጋ ላይ ያነጠፉት ቁርበት
ለእበተኛው እንደነቱ
ለእውነተኛው እንደቁርበቱ
ነው ነሲቡ ዳኝነቱ።
ፈረሱ ዳማ፥ ሚስቱ ደስታ
ጎራዴው ወንበዴ ዞር የሚመታ
ጌታየ አንተ ፊት አስተ ይገዞ አልመጣ
ቀጣፊ ወንበዴ ለይተህ በጅራፍ እምትቀጣ።[25]
የሚል ነበር።

ክርክሩ የውርድ መንዛቱን ደረጃ ሲያልፍ፥ ተቾዎች /አማኞች/ ከታች በመጀመር ወደ ላይ በየተራ እየተነሱ የመሰላቸውን እየተቹ እንዲፈርዱ ይጠየቃሉ።

ረ/ መተቸትና ፍርድ መስጠት

በፍርድ ጊዜ አማኞችም ሆኑ ወይም ዳኛው ለመፍረድ ሲነሱ የሚከተለውን ቃለ መሐላ ያደርጉ ነበር።

ይፍረድብኝ፥ ይፈረድብኝ
ባደላም ያድላብኝ
በጌታየ ጠላት ሠይፍ፥ ሞት ይፈረድበት፤
የራቀን በመድፍ የቀረበውን በሰይፍ
እርዶ፥ ፈርዶ ይጣለው።[26]

ተችዎቹ /እማኞች/ ፍሬ ነገሩን ካብራሩ በኋላ "እነሌ ሲረታ ይታየናል" በማለት አስተያየታቸውን ይገልጻሉ።

በመጨረሻም ዳኛው /ወንበሩ/ በትድሚያ ምክንያቱን ከተነተነ በኋላ "እገሌ ፈርጀብሃለሁና ውርርድህን አንሣ"[27] በማለት እንደነገሩ ሁኔታ፥ በተከሳሹ ወይም

በከሳሹ ላይ ፍርዱን ይሰጣል።

ፍርድ ተመነብኝ ባይ ይግባኝ ካላለ በቀር ክርክሩ በዚሁ ያበቃል።[28]

ሰ/ ይግባኝ ማሰማት

ይግባኝ በፍሬ ነገር ወይም በይገባል ወይም በተፍጻሜ ሊመሠረት ይቻላል። በማንኛውም ፍርድ ወይም ጊዜያዊ ትዕዛዝ የሚቀርብ ቅሬታ በዳኞች ብቻ ሳይሆን በቆርቋሪዎች ማለትም በፍርድ ቤቱ በተገኙ ተችዎች ጭምር ይመረመራል።

በወንጀለኛ መቅጫ ሥነ ሥርዓት ሕግ በቁጥር 184 እንደተመለከተው የትእዛዝ ይግባኝ እምብዛም አልነበረም። በተፍጻሜ ጉዳይ የተሰጠው ትእዛዝ የፍሬ ነገሩን ክርክር የሚጎዳበት መስሎ ሲታየው፤ ከተከራካሪዎቹ አንደኛው ወገን በፍርድ ቤቱ በተሰጠ ትእዛዝ ይግባኝ ለማለት ይችል ነበር። ለምሳሌ በባለንብረትነት ክርክር በአንድ በተለየ ኅብረተሰብ ልማዳዊ ሕግ የትድሚያ መብት /ፕሬኤሚቲቭ ራይት/

ስለመኖሩ፥ በማስረጃቱ ዘዴ ረገድ በተፍጻሚው ክርክር ላይ ብያኔ መስጠቱ ወዲያውኑ መፍትሄ ካልተገኘ በቀር የተከራካሪውን ጥቅም የሚጎዳ ሆኖ ሲገኝ፤ በተፍጻሚ ጉዳይ በተሰጠ ትእዛዝ ይግባኝ ማቅረብ፥ በቂ ምክንያት ሁኖ ይቆጠር ነበር።

ለበላይ ፍርድ ቤት በተለይም ለአፈ ንጉሡ[29] የሚቀርበው ሌላው ነገር የሕግ አተረጓጎም ጥያቄ ነበር። የይግባል ክርክር፤ ማለትም አንድን ክስ የማስረዳት መብት ያለኝ እኔ ነኝ የሚለው ክርክር እና የሕግ ትርጓሜ ጥያቄ የሚቀርበው በራስ ወንበሮች[30] ለሚታገዘው ለአፈ ንጉሡ ነበር። አንድ ዓይነት ሁኔታ እንዴት እንዲፈታ ወይም ጥያቄዎች እንዴት እንደሚተረጎሙ አመራር ለማግኘት፥ የበታች ፍርድ ቤት ዳኞች ጉዳዩን የሚያስተላልፉት ለዚሁ ፍርድ ቤት ነበር።

3. ማጠቃለያ

ባለፈው ምዕተ ዓመትና በያዝነው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ ላይ በተጠየቅ መጓት ሥርዓት ይካሄድ የነበረው የክርክር ሥልት ፍጹም ኢትዮጵያዊና ልዩም ነበር።

ከዚህ በላይ በአጭሩ እንደተገለጸው የጥንቱን የኢትዮጵያ ሕግ ጠለቅ ብሎ ለመረመረ ከመሠረታዊ ሕጎች ይልቅ የሥነ ሥርዓት ሕጎች በይበልጥ መዳበራቸውን መረዳት ይቻላል። ይህም ሊሆን የቻለው <u>የፍትሐ ነገሥት</u>[31] ሊቃውንት በሚያስተምሩት፤ በአገሪ ገዢዎች፥ በቤተ መንግሥት ችሎቶች ላይ በመዋል ወጣቶች የፍርድ ሥርዓት እንዲለማመዱ በማድረግ ለፍትሕ በሚሰጠው ከፍተኛ ልማዳዊ ግምት ምክንያት ሁኖ ይገኛል። መጓት ቢያንስ የመንገድ ዳር ፍርድ ቤትን በተመለከተ በበኩ ፍቃድና ወዲያውኑ የሚከናወን መሆኑ፤ የፍትሕ አስተዳደር ለማንኛውም ሕግ አክባሪ ዜጋ ሕዝባዊ ግዴታ እንዲሆን ከፍተኛ አስተዋጽኦ አድርጓል። ይህንና ሌሎች ሁኔታዎች ተጣምረው፥ ልማዳዊ የሥነ ሥርዓት ሕግ በአንጻራዊ አገላለጽ በይበልጥ እንዲዳብር ለማድረግ አስችለዋል።

ማስታወሻዎች

1. እሰጥ አገባ ማለት ውርርድ መትከል፣ ማለትም ባላጋራው እሰጣለሁ ያለውን ውርርድ ቢረታ ለመክፈል መስማማት ማለት ነው። ሺበሺ ለማ የጥንቱ እሰጥ አገባ ሙግት፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ክፍል የቀረበ የመመረቂያ የምርምር ጽሁፍ /ያልታተመ፣ ከሕግ ፋኩልቲ አርሽቭ፣ 1965 ዓ.ም./

2. ዘርጂን ኤሪክ ዘ አብሲኒያ አይ ኒው (ሎንደን፣ ማክሚላን ኤንድ ካምፓኒ ሊሚትድ እ.ኤ.አ 1936) ገጽ 91፣ በሺበሺ ለማ የጥንቱ እሰጥ አገባ ሙግት ገጽ 2 የተጠቀሰ።

3. በብዙዎቹ የታወጁ ሕጎች መቅድም ላይ ማንኛውም ሰው በተላላፊ መንገደኛ ላይ ባላጋራውን ለመክሰስ መብት እንዳለውና ተላላፊ መንገደኛው እንደዳኛ ሁኖ ለማገልገልና ፍትሕ ለማስገኘት ሥልጣን እንዳለው ይገለጽ ነበር።

4. የመንገድ ዳር ዳኛ የተጠየቅ ሙግትን ሥርዓት አይከተልም።

5. ጭቃ ሹም የሚባለው የአንድ የተወሰነ አካበቢ ሹም ነው።

6. መልከኛ የቀበሌ ገዥ ነው።

7. በተለያየ ደረጃ በሚገኙ ፍርድ ቤቶች ቁጥራቸው የተለያዩ ተቺዎች ወይም ቀርቋሪዎች በሁለት ተከራካሪ ወገኖችና በዳኛው ይመረጡ ነበር። ቁጥራቸውም ከስድስት እስከ ስምንት ይለያይ ነበር።

8. በሁሉም ክሶች ሁሉም ዓይነት ዋሶች አይጠሩም።

9. ይህም በገንዘብ ይከፈል የነበረ ውርርድ ነበር። ማለትም በማር ለተተከለ ለያንዳንዱ ውርርድ አራት ብር ይከፈል ነበር።

10. ለማመሳከር የሚመደብ ዳኛ ነው።

11. ማኅተመ ሥላሴ ወልደ መስቀል <u>የኛም አሉ እንውታቸው</u> /አዲስ አበባ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ኢንስቲትዩት 1958 ዓ.ም. ያልታተመ/ ገጽ 8።

12. ዝኒ ከማሁ።

13. የቤተ ክርስቲያን በር የሚዘጋው ለከፍተኛ ጉዳይ ብቻ ነው።

14. የቀድሞ ዳኛና ከፍተኛ የመንግሥት ባለሥልጣን ከሆኑ፥ የጥንቱን የሙግት ሥርዓት ከሚያውቁ ከፊታውራሪ አበበ ገብሬ ጋር የተደረገ ቃለ መጠየቅ።

15. ዝኒ ከማሁ።

16. የተለየ ጭብጥ ለመስማት የተመረጡ ተቾዎች።

17. ማኅተመ ሥላሴ ከዚህ በላይ በተጠቀሰው በገጽ 40።

18. ዝኒ ከማሁ።

19. ሺበሺ ለማ ከዚህ በላይ በተጠቀሰው በገጽ 2።

20. "ከእሬ" ማለት ተነጋጋሪየን ይዤ መቅረቢያ ጊዜ ይሰጠኝ በማለት የሚቀርብ ጥያቄ ሲሆን፥ እንደዚህ ያለው ጥያቄ የሶስት ቀን ቀጠሮ ያሰጣል።

21. "ከጠበቃዩ" ማለት ጠበቃ ይዞ የመቅረቢያ ጊዜ እንዲሰጥ የሚቀርብ ጥያቄ ሲሆን፤ የሰባት ቀን ቀጠሮ ያሰጣል።

22. ማኅተመ ሥላሴ ከዚህ በላይ በተጠቀሰው ገጽ 40።

23. ቀጥታ ትርጉሙ የንጉሥ ማለት ሲሆን፥ በፍርድ ቤት በመሠረታዊ ሕግነት ወይም በሥነ ሥርዓት ሕግነት በአገሪቱ ተቀባይነትና ተፈጻሚነት ያለውን የልማዳዊ ሕግ መርሆዎች መጥቀስ ማለት ነው።

24. ማኅተመ ሥላሴ ከዚህ በላይ በተጠቀሰው በገጽ 40-41።

25. ከቀድሞ የመንግሥት ከፍተኛ ባለሥልጣን ከቢትወደድ ዘውዴ ገብረ ሕይወት ጋር የተደረገ ቃለ መጠየቅ።

26. ማኅተመ ሥላሴ ከዚህ በላይ ከተጠቀሰው ገጽ 39።

27. ከፊታውራሪ አበበ ገብሬ ጋር ከተደረገ ቃለ መጠይቅ።

28. ከ1928 ዓ.ም. በፊት የነበረው የመደበኛ ፍርድ ቤቶች የተዋረድ ደረጃ የሚከተለው ነበር:-

    1. የዙፋን ችሎት
    2. የአፈንጉሥ ፍርድ ቤት /ብሄራዊ ሥልጣን ያለው/
    3. የሻለቃ ፍርድ ቤት /አውራጃ ፍርድ ቤት/
    4. የአካል ዳኛ /የወረዳ ፍርድ ቤት/
    5. የሥር ወይም የአፈር ዳኛ /የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት/

29. "አፈንጉሥ" የሚባለው የጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ነበር።

30. "ራስ ወንበሮች" የሚባሉት አፈንጉሡን እንዲያግዙ በማዕከላዊ መንግሥት የሚሾሙ ዳኞች ሲሆኑ፤ በስድስት ችሎት ተከፍለው ከተመደበላቸው ክልል የሚቀርቡ ይግባኞችን የሚሰሙ ዳኞች ነበሩ።

31. ፍትሐ ነገሥት በ15ኛውና በ16ኛው ምዕተ ዓመት መካከል ወደ ኢትዮጵያ የገባና በዳግማዊ አጼ ምኒልክ በ1900 ዓ.ም. ከኢትዮጵያ ሕግ ተርታ የገባ የሕግ መጽሀፍ ነው።